

ВСЖА

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧАСОПИС

ВИХОДИТЬ З 1995 РОКУ

№ 27, 2011

Зареєстровано Міністерством інформації України 14 листопада 1996 року, серія КВ №2296

ЗАСНОВНИКИ: КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ,
КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЗМІСТ

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА

Тамара ЖУРБА. У чаклунському саду (поезії)	4
Петро ХОДАНИЧ. Сніданок для двох (оповідання)	10
Сергій ПІДДУБНИЙ. Таємниці останніх дажджожичів (роман)	23
Надія ГАРМАЗІЙ. І біль боляче невилеженим болем (поезії)	91
Ігор ГУРГУЛА. Сім новел	98
Сергій ЩУЧЕНКО. Повернення (маленька зручна п'єса)	122

МІЖ БУГОМ І ДНІПРОМ

Віктор СЕРГЕЄВ. Новогеоргіївщина у 1920 році	132
Анатолій РЯБОКОНЬ. Рухівцем мене зробила Прибалтика	145

СПАДЩИНА

Микола КРАВЧУК. Записні книжки-4	157
Микола РУБЦОВ. Світлице лагідна моя (поезія). Переклав Олександр Вертіль	218
Микола СТОЯН. Наш справді незабутній Микола Лукаш (спогад)	227

КРИТИКА, СТУДІЇ

Антоніна ЦАРУК. Художня правда про Холодний Яр (В.Шкляр «Чорний Ворон»)	238
Олег ТАРАН. ...І досвід ліричного героя (О.Попов «Солодкий щем»)	244

ПАЛІТРА

Василь БОНДАР. Портрети Любові Кир'янової	252
---	-----

ВЕСЕЛА СКРИНЯ

Григорій ЄЛИШКЕВИЧ. Кращі ліки – гарненькі дівчата! (гуморески)	258
Роман ЯКОВЕНКО. Пользезія (мініатюри)	263

<u>КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА</u>	266
---	-----

Форма 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 16,3. Обл.-вид. друк. арк 15,7.
Замовлення № 114. Тираж 450.

Набір, верстка, друк – ПВЦ «Мавік»
м. Кіровоград, вул. Калініна, 28,
тел. (0522) 24-67-77, E-mail: mavik-kw@narod.ru
Свідоцтво Держкомінформу серія ДК № 419 від 12.04.2001 р.

Головний редактор:
Василь БОНДАР

Редакційна колегія:

Валерій Добробатько
Григорій Клочек
Володимир Могилюк
Михайло Надеждін
Володимир Панченко

Віктор Погрібний
Інна Рижик-Нежуріна
Петро Селецький
Олександр Сіома
Федір Шепель

Редакційно-технічна служба:

Валерій Нікітінський – художнє оформлення
Василь Ященко – комп'ютерний набір та верстка

На вклейці – репродукції картин Любові Кир'янової

Машинописи розглядаються лише в першому примірнику, не рецензуються і не повертаються.

Висловлені авторами думки не завжди збігаються з позицією редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен та інших фактів відповідальність несуть автори публікацій.

Редакція залишає за собою право редагувати і скорочувати текст.

Адреса редакції:

25022, Кіровоград, вул. Дзержинського, 84 (другий поверх).
Обласна організація Національної спілки письменників України
тел. (0522) 24-29-04

Видавець: ПВЦ «Мавік»
тел. (0522) 24-67-77

ім. Паученка. Палітра експозиції, частина якої – експонати з фондів музею, досить широка: від сюжетних рельєфів до унікальних ваз.

♦ 66-й концертний сезон гала-концертом своїх кращих колективів «Осінній дивертисмент» відкрила обласна філармонія. Спеціальним гостем заходу був всесвітньо відомий скрипаль, заслужений діяч мистецтв України, володар титулу «Скрипка України» Остап Шутко, який, окрім виступу на цьому святі, напередодні дав повноцінний концерт разом із камерним ансамблем «Концертіно» (художній керівник – заслужений діяч мистецтв України Наталія Хілобокова). Запам'ятався глядачам і виступ наймолодшої артистки – третьокласниці Кіровоградської музичної школи №2, лауреатки міжнародних конкурсів Дар'ї Романченко, якій по праву судилося стати справжнім відкриттям сезону.

♦ У літературно-меморіальному музеї ім. І. Карпенка-Карого відкрито виставку новорічних та різдвяних антикварних поштівок із колекції відомого кіровоградського колекціонера, члена Національної Спілки краєзнавців Юрія Тютюшкіна з нагоди його 60-річчя.

♦ В ОХМ відкрито персональну виставку члена НСХУ, лауреата обласної премії ім. О. Осмьоркіна Анатолія Янева, приурочену до 65-річчя від народження відомого майстра пензля.

♦ У меморіальному музеї Марка Кропивницького виставкою «Михайло Старицький і театр корифеїв» відзначено 170-річчя класика вітчизняної літератури. Дійство пройшло за участі акторів ОАМДТ ім. М. Кропивницького, в чиєму виконанні ожили яскраві образи персонажів п'єс видатного драматурга.

♦ В художньо-меморіальному музеї ім. О. Осмьоркіна відбулося вшанування цьогогорічних лауреатів обласної премії Олександра Осмьоркіна в галузі образотворчого мистецтва. Лауреатами стали член НСХУ та національної Спілки театральних діячів України та Міжнародної Спілки діячів театру ляльок, заслужений діяч мистецтв України, головний художник обласного театру ляльок Василь Остапенко (номінація «Національна традиція»); члени НСХУ: Володимир Кир'янов («Новітні спрямування») та Андрій Надеждін («Мистецтвознавство та історія мистецтв»).

♦ В ОУНБ ім. Д. Чижевського відкрито колективну виставку обласної організації НСФХУ та фотоклубу «Колаж» під назвою «Погляд-2010», де, окрім кіровоградців, представили свої роботи і фотомайстри із Дніпропетровська, Харкова, Херсона, Донецька, Львова, Запоріжжя, Хмельницького, Севастополя.

Підготував Володимир Могилюк

ни з успіхом показали чернігівцям яскравий зразок вітчизняної класики – «Наталку Полтавку» за славетною п'єсою І. Котляревського.

◆ У меморіальному музеї Марка Кропивницького в рамках традиційної вже «Театральної вітальні» школярі обласного центру мали змогу зустрітися з аматорами Бобринеччини, де свого часу розпочинав свою, ще теж аматорську, діяльність сам Кропивницький. Колектив народного музично-драматичного театру «Спадкoємці» мав змогу продемонструвати молоді змістовну художню програму за вітчизняною театральною класикою...

◆ Райцентр Долинська радо зустрів близько 50 учасників фестивалю-конкурсу авторської пісні та поезії «Долинський листопад». Всі вони представляли широку топоніміку не лише Кіровоградщини, а й Дніпропетровщини.

◆ У Кіровоградській музичній школі № 1 ім. Генріха Нейгауза відбулася зустріч із видатним педагогом, доктором музикознавства, професором Московської консерваторії, науковим консультантом московського Большого театру Євгеном Левашовим. Наш гість знав про культурні традиції міста над Інгулом від своїх численних учнів по Московській консерваторії – вихідців із Кіровоградщини, а тому радо відгукнувся на пропозицію прочитати лекції для музик, педагогів та студентів обласного центру. Таких було дві – «Урок як жанр мистецтва» та «Класичні принципи постановки рук на фортепіано». Віриться, що досвід видатного педагога, котрий брав участь у постановках не лише Большого, а й міланського «Ла Скала», стане в нагоді нашим кіровоградським музикам.

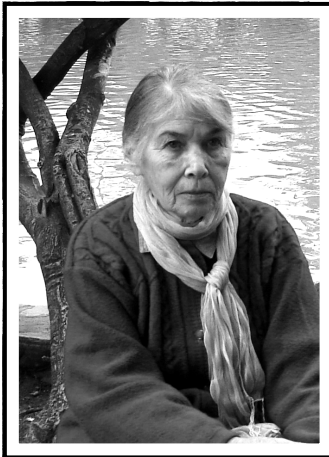
◆ В обласному інституті післядипломної освіти ім. В. Сухомлинського відбулася презентація нової книги лауреата Національної премії ім. Т. Шевченка Григорія Гусейнова «Незаймані сніги», сюжети якої багато в чому завдячують Кіровоградщині, частину її накладу автор побажав залишити місцевим бібліотекам.

◆ Відзначив своє 85-річчя відомий хореограф, почесний громадянин Кіровограда, володар титулу «Честь і слава Кіровоградщини», народний артист України Анатолій Кривохижа. Урочисте віншування ювіляра відбулося у філармонійному фойє.

◆ У літературно-меморіальному музеї ім. І. Карпенка-Карого відбулася презентація третьої збірки російськомовної кіровоградської поетеси Тетяни Березняк «Мною прожит год», присвяченій пам'яті художника Андрія Ліпатова, котрий відійшов за межу вічності на початку цього року.

◆ В ОХМ відкрито виставку з близько сотні робіт цілої родини кіровоградських скульпторів-керамістів Миколи, Нелі, Олександра і Сергія Фірсових – всі четверо члени НСХУ, лауреати обласної премії

Тамара ЖУРБА

Народилася 16 січня 1939 року у м. ЗеленомунаДніпропетровщині. Після закінчення середньої школи за комсомольською путівкою поїхала на новобудови Донбасу, де працювала до 1958 року. Повернувшись на Криворіжжя, була помічником машиніста екскаватора на металургійному комбінаті, працювала на будівельних майданчиках. З 1968 року проживала в с.Іванівка Долинського району. Працювала бібліотекарем та вихователькою дитячого садка. Нині мешкає в м.Сальта, Аргентина.

Друкується з 1971 року. Авторка поетичних книг «Дотиком серця» (1979), «Легідна земля» (1982), «Жіноча розмова» (1987), «Зимова флейта» (2004), книги поезій для дітей «Звідкіля ти, журавлятко?» (2002).

Член Національної спілки письменників України з 1983 року, лауреат обласних літературних премій імені Євгена Маланюка та Юрія Яновського.

У ЧАКЛУНСЬКОМУ САДУ

ПАРАСОЛЯ

Дощ по листю, по шибках,
Дощ струмками по стежках.
Бігла дівчинка додому
З парасолькою в руках.

Вітер свиснув, підлетів
(Він побавитись хотів)...
Підхопив ту парасольку
Й покотив до лопухів.

Виповз велетень Мурах
І сказав до вітру: «Ах,
Ти мені такий чудовий
Прикотив на хатку дах!»

Дощ по листю, по шибках,
Дощ по кісках, по щоках...
«Гей, віддайте парасольку!
Що за жарти?
Просто жаж!»

Україну на Міжнародному фестивалі-конкурсі в угорському Веспремі, здобувши перемогу...

♦ В ОХМ відбулася неординарна подія – з нагоди 160-річчя від народження відомого в усьому світі художника і нашого земляка Івана Похитонova (1850-1923) експоновано сім робіт зі столичного Національного художнього музею цього унікального майстра пейзажної мініатюри. Майже одночасно відкрито і виставку копій із художньої спадщини духовного батька нації Тараса Шевченка з фондового зібрання Національного музею Т. Шевченка в Києві.

♦ Музики гурту «Амігос» (усі – викладачі Кіровоградської музичної школи №2 імені Ю. Мейтуса) здобули перемогу на XXI Міжнародному конкурсі-фестивалі «Я і гітара» в місті Рівному.

♦ В ОХМ відкрито Тиждень національних культур Кіровоградщини «Степова веселка». Щорічний мистецький захід, започаткований ще у 2002-му, надав городянам та гостям міста прекрасну можливість ознайомитись із творчістю яскравих представників національних меншин (російської, молдавської, єврейської, польської, болгарської, татарської, ромської), переважно аматорів, котрі мешкають на теренах області.

♦ В обласному центрі по вулиці Шевченка вперше встановлено сучасну скульптуру, створену у жанрі «металолом-арт» (за визначенням автора) кіровоградського майстра Євгена Василевського. Відомий раніше як учасник столичного «Бієнале» та за виставками в обласному центрі малої пластики, автор зрештою наважився і на великий розмір. Тож місто отримало чудернацьку макрокомаху, майстерно «зліплену зі всілякого лисучого залізяччя», відкриття якої ошчасливив міський голова В. Пузаков та молодіжні рокові гурти. Комаха настільки сподобалася мешканцям та гостям міста, що з нею лише в перший тиждень перефотографувалося чи не все його населення. Що ж, воістину всілякі пам'ятники нам потрібні!

ЛИСТОПАД – ГРУДЕНЬ

♦ Народний художній колектив сучасної хореографії «Час Пік» Кіровоградського обласного ЦДЮТ, взявши участь у Всеукраїнському фестивалі-конкурсі хореографічного мистецтва «Візерунки на Дніпрі» у Дніпропетровську, привезли до обласного центру гран-прі (молодший склад) та І премію (старший).

♦ За умов тривалої реставрації та перебудови ОАМДТ імені М. Кропивницького його трупа змушена розпочати новий сезон що називається «на колесах», гастролюючи не лише містами та містечками всієї області, а й взявши участь у IV Всеукраїнському фестивалі Жіночої творчості імені Марії Заньковецької, що відбувся у Ніжині. Кропивничка-

воградець Віталій Кривенко. Присутність на відкритті голови облдержадміністрації С. Ларіна, міського голови В. Пузакова, голови облради М. Сухомлина, заступника голови ВР М. Томенка, нардепів Ю. Литвина, В. Кальченка, директора інституту історичної пам'яті В. Солдатенка, представників місцевої бізнесової та політичної еліти лише засвідчила факт унікальності події. А виступи голови НСПУ Володимира Яворівського, ректора і літературознавця Григорія Клочека та інших ораторів переконали кіровоградців у тому, такої події очікували кілька поколінь городян.

◆ «Розквітай, Україно!» – експозицію під подібною назвою відкрив у столичному Національному музеї ім. Т. Г. Шевченка член НСХУ, лауреат обласної премії імені О. Осмьоркіна, заслужений художник України Сергій Шаповалов. Виставку склали сім десятків досконалих живописних полотен в жанрі пейзажу і натюрморту. Роботи, виконані в техніці, притаманній саме цьому авторові, так званого «пастозного» живопису, справили неабияке враження на вибагливу київську публіку.

◆ У філії бібліотеки № 17, що в приміському селищі Новому, відбулося святкування 5-річчя від виходу дебютного альманаху «Крапельина» з творами обдарованих літераторів селища. Привітати новенчан завітали член НСПУ Антоніна Корінь, Микола Ільїн, члени творчих клубів «Євшан», «Парус», «Сусіди», гурт «Червона калина», поетка-бард Лариса Кокіна.

◆ В кількох читацьких залах обласного центру (педуніверситет ім. В. Винниченка, інститут підвищення кваліфікації вчителів, бібліотека ім. Д. Чижевського, філіал університету «Україна») протягом двох днів тривала презентація одного з провідних українських видавництв України «Ярославів Вал». Нові видання представляли директор видавництва письменник Михайло Слабошпицький, автори книг, щойно виданих у Києві, поет Володимир Шовкошитний («Торкнутися небес») та прозаїк Василь Бондар («Письменництво: важкий хрест чи лавровий вінець?»).

ЖОВТЕНЬ

◆ В ОУНБ ім. Д. Чижевського в рамках святкування Дня відкритих дверей, присвяченого професійному святу бібліотекарів відкрито виставку заслуженого художника України Тамари Гордової «Дивосвіт на полотні», якій передувала науково-практична конференція за участі керівників об'єднань національних меншин, науковців, краєзнавців, керівників бібліотек та закордонних гостей.

◆ В ОХМ відкрито колективну виставку художників Кіровоградщини, присвячену професійному святу – Всеукраїнському дню художника.

◆ Зразковий хореографічний ансамбль «Надія», що при ЗОШ № 18 обласного центру (художній керівник Тетяна Мутнова), гідно представив

МУРКАЛО

Котик Муркало відмовивсь
Від матусиної мови,
Лиш підгавкував Рябку,
Що стрибав на ланцюжку.

Вже й згадати не хотілось,
Як учора муркотілось.
Хвостик бубликом зробив,
Тонко й високо завив.

І тоді почув слова:
«Хто це гарно так співає?
Мабуть вже пора, дружок,
І тебе – на ланцюжок».

Котик Муркало злякався.
Вмить за маму заховався
І сказав: «Няв-няу-няв!
То я тільки жартував...»

ЗАВІРЮХА

Сніг танцює безупинно,
Мов фантастика-кіно.
Заколихує хатину,
Розмальовує вікно.

Білі смуги, білі цятки,
Ворухлива біла мла...
Білосніжне янгелятко
Притулилося до скла.

Може, сумно йому стало
В безкінечності світів,
Може, крила зогрівало,
Заховавшись од вітрів.

Я долонькою торкнулась
До тієї таїни:
Білі крилечка здригнулись,
Мов злякалися вони.

Янголятко відлетіло
В завірюху і – нема.
А до мене гуготіла
І сміялася зима.

ГРАК ПРАСУЄ

Грак прасує новий фрак,
 Бо надходять свята.
 А грачиха граченят
 Учить щедрувати.

ЇХАВ ЦАП

Їхав цап велосипедом.
 Ще три цапи попереду:
 Вліво, вправо та навкіс –
 На великий сінокіс.

А маленький цапик Шустрик
 Їхав прямо, у капусту –
 Він один з отих цапів
 Повертати не умів.

ГОРІШКИ

На базарі дві синички
 Продали одну спідничку
 І купили три горішки
 Та... задумалися трішки
 (Бо не знали, що робити –
 Як горішки поділити).

ЧОГО ЦЕ ТИ, ЧАПЛЕ?

– Чого це ти, Чапле,
 Не маєш спокою:
 Все ходиш і ходиш
 Отут над рікою?

– Бо жабки від мене
 Сховалися, щезли...
 Бо осінь холодна,
 Бо ніжки померзли.

◆ Кіровоград відвідала внучка останнього начальника Єлисаветградського кавалерійського училища (до 1918 року, а пізніше – заступника начальника Української кінної школи ім. Будьонного в нашому місті) Олександра Карпенка, племінниця Зінаїди Нейгауз-Пастернак Тетяна Карпенко, котра нині мешкає в Англії, передавши обласному краєзнавчому музею рідкісні світлини та документи із сімейного архіву.

◆ В Кіровоградському ОХМ за сприяння Міністерства культури і туризму, Міністерства транспорту і зв'язку та Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей відкрито унікальну для нашого краю виставку, присвячену 130-річчю від дня народження видатного письменника і громадського діяча, уродженця нашого міста Володимира Винниченка. Експозицію склали кілька десятків живописних робіт Винниченка, котрий почав малювати саме в Єлисаветграді. У відкритті взяв участь віце-президент Києво-Могилянської академії, письменник-літературознавець Володимир Панченко, якому нині маємо бути зобов'язаними тим, що ще у 1992 році, перебуваючи у статусі народного депутата, домігся повернення митецької спадщини видатного земляка в Україну.

◆ На Міжнародному фестивалі «Зірки пекторалі», що відбувся у Ялті, нашу область достойно представив дитячий хореографічний колектив «Сяйво» (керівники Алла Педько та Ганна Коваленко) із Власівського підліткового центру Світловодського району, виборовши лауреатство у двох номінаціях та Кубок переможців конкурсу.

◆ Лауреатом цьогорічної премії ім. В. Винниченка в числі інших визнано голову НСПУ, письменника і народного депутата Володимира Яворівського.

ВЕРЕСЕНЬ

◆ Традиційне театральне свято «Вересневі самоцвіти», започатковане у 1970 році на хуторі Надії – справжньому «храмі української культури» (за висловом нашого земляка письменника Сергія Плачинди) урочисто великою культурною програмою відзначило своє 40-річчя. Над хутором бриніло багатоголосся театральних та хорових колективів, майстрів народних ремесел, численних шанувальників мистецтва. Цьогорічне дійство пройшло під знаком Панаса Саксаганського, який пішов у Вічність саме у вересні 70 років тому.

◆ День міста в Кіровограді, що традиційно відзначається в середині місяця, цьогоріч увінчався неперебутньою подією – між двома корпусами педагогічного університету відкрито пам'ятник уродженцеві міста, державному та політичному діячеві, найвідомішому письменникові діаспори Володимирові Винниченку, чие ім'я останні півтора десятиріччя з гордістю носить цей виш. Авторами стали львівський скульптор Володимир Цісарик та заслужений архітектор України, кіро-

та народного артиста України Віктора Похиленка. Після фестивалю юні танцюристи відвідали Італію, де взяли участь у святкуванні дня міста Ріміні.

♦ В читальному залі ОУНБ ім. Д. Чижевського до 135-ої річниці від ліквідації Запорозької Січі розгорнуто книжкову виставку «Тої слави запорозької повік не забудем...», представлену виданнями Дмитра Яворницького, Андрія Кащенко, Олени Апанович, Володимира Антоновича, Юрія Мицика, періодичними виданнями...

♦ У Вільшанці – районному центрі, відомому далеко за межами області, як місце компактного проживання болгарської громади, відкрито пам'ятник-погруддя видатному болгарському поету, публіцисту і громадському діячу, герою національного відродження Болгарії Христо Ботеву. Урочистості відбулися за присутності надзвичайного і повноважного посла Болгарії в Україні Димитра Владимиrowa та представників болгарської діаспори із Одеської, Запорізької та Донецької областей.

♦ Дитячий хореографічний ансамбль з Новоукраїнки «Намистечко» виборов I премію на першому відкритому фестивалі хореографічного мистецтва «У барвах Прикарпаття» (м. Самбір на Львівщині), отримавши, окрім лауреатства, запрошення виступити у Польщі.

♦ Цього року комісія з почесних звань та нагород, розглянувши на своєму засіданні різноманітні подання на присвоєння звання «Почесний громадянин міста Кіровограда» з 9-ти претендентів, серед яких були і відомі митці народні артисти України Антоніна Червінська та Анатолій Коротков, не визначилась із жодною кандидатурою.

♦ Свій 240-річний ювілей відзначив райцентр Кіровоградської області Новгородка.

♦ В Онуфріївському районі проведено перший в Україні міжнародний фестиваль етнічної музики «Перекотиполе». Сценою для виконавців автентичної музики стали козацькі вози.

♦ 75-літній ювілей відзначив член НСПУ, голова обласного літературного об'єднання «Степ», засновник заповідника «Батьківщина І. Карпенка-Карого», лауреат літературних премій ім. І. Нечуя-Левицького, О. Вишні, Є. Маланюка Віктор Погрібний. Урочистості відбулися в ОУНБ ім. Чижевського, ювіляра привітали народний депутат Валерій Кальченко, голова обласної ради Микола Сухомлин, члени літоб'єднання, фольклорний колектив «Чиста криниця»...

♦ У Новомиргородському районі українськими археологами відкрито досі невідому науці систему стоянок епохи палеоліту, аналогів якої на теренах нашої держави ще не знаходили.

АРЕШТУЙТЕ СОЛОВ'Я

Горобець мостивсь на стрісі,
Бо вже й вечір споночів,
А із гаю чи узлісся
Соловейка линув спів.

Нашпорошив заєць вуха...
«Тьох-тьох-тьох! Ф'юїть-ф'юїть!»
Повен місяць пісню слуха –
Заворожений стоїть.

Горобець крило відставив:
«Хулігани солов'ї!
Та яке він має право?
Всі оці сади й гаї,
Всі ліси – моя держава!
Це й мелодія моя.
Він краде у мене славу.
Арештуйте солов'я!
Горобець крильми махає,
А у небо: «Фіть-ф'юї...»
У веснянім зелен-гаї
«Хуліганять» солов'ї.

ТІТОНЬКА ВОРОНА

Сполошилася Ворона:
Залишивсь один сухар
(Кілька крихіток солоних...) –
Полечу я на базар.

Накуплю і сиру, й сала,
Ще й халва, аби була!
Довго кошика шукала,
Відшукати не могла.

Чепурненькі капці взула,
Розпушила два крила,
У люстерко зазирнула
І намисто одягла.

Чепурилася, співала.
Прилетіла: «Кар-кар-кар!...»
Вже ні сиру, ані сала –
Проворонила базар.

У ЧАКЛУНСЬКОМУ САДУ

Ягуса бублики пекла
В хатинці на горі.
А ворон, чорний, як смола,
Дрімав на димарі.

Бо ж цілий день і цілу ніч,
Ще й хвиличку малу
Сторожував бабусі піч
І вертоліт-мітлу.

В старім дуплі таємний клад
(Де глипає сова)
Сторожував чаклунський сад
Та всі у нім дива...

Там Буратіно на пеньку
Сорочечку латав,
Ніф-Ніф гойдався в гамаку,
Букварика читав...

Принцеса дзеркальце знайшла –
Де відьмина вода.
Бубнів улесливі слова
Їй Синя Борода.

Залізний Вовк сердито вив
Та замітав стежки.
А на карнизі Кіт сидів
І міряв чобітки.

Якщо ж у селах, чи містах
Загасли ліхтарі –
То, значить, мимо пролітав
Бабусин вертоліт.

Ви чули, як вітри гудуть
Та шелестять зірки,
А вечорами там і тут
Порипують хвіртки?

♦ В Олександрії, у рамках відзначення Дня міста, було відкрито меморіальні дошки українським поетам Леоніду Чернову-Малошийченку (1899-1933) та лауреату Шевченківської премії Борису Нечерді (1939-1998) на будівлях гімназії та школи, де вони навчались. В урочистостях взяли участь дослідник творчості поетів, одеський літературознавець Іван Задоя, голова Кіровоградської обласної організації НСПУ Василь Бондар, поет Олександр Косенко, літератори й краєзнавці шахтарського міста.

ЧЕРВЕНЬ – ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ

♦ Цьогорічними лауреатами обласної премії ім. Якова Паученка в галузі архітектури, геральдики і прикладного мистецтва визнано архітектора Павла Олійника, геральдиста Володимира Філімонова та члена НСХУ художника Юрія Гончаренка.

♦ У відділі рідкісних документів ОУНБ ім. Д. Чижевського спільно з обласним краєзнавчим музеєм та держархівом Кіровоградської області відкрито експозицію «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості» до 130-ої річниці від народження письменника та громадського діяча. Особисті речі, екземпляри прижиттєвих видань, світлини, документи доби УНР, оригінали та репродукції його живопису – все це допомогло відвідувачам глибше відчутти атмосферу епохи непересічної особистості Винниченка.

♦ В меморіальному музеї ім. М. Кропивницького відбулася презентація нової дитячої книжки члена НСПУ А. Черниша «Про Сонечко і журавля, калину і букву Я», яку ілюстрував член НСХУ Андрій Надеждін. На зустрічі були присутні учні школи № 4.

♦ Студентський хор Кіровоградського музичного училища під керівництвом Юрія Любовича та Оксани Трушиної повернувся із перемогою на V Міжнародному фестивалі «Mozart's Prague» в Чехії.

♦ ОУНБ ім. Д. Чижевського в рамках програми VII фестивалю польської культури, цього рік присвяченого 200-річчю від народження Фредеріка Шопена, у присутності консулів посольства цієї країни Дороти Дмуховської та Яна Здановського презентувала відкриття у своєму приміщенні Польського культурного центру, який має стати місцем творчих зустрічей та школою з вивчення польської мови.

♦ Дитячо-юнацький хореографічний колектив «Пролісок» обласної гімназії-інтернату – школи мистецтв повернувся із VIII Міжнародного фестивалю «Чеська казка», що проходив у цій країні, здобувши гран-прі, дипломи лауреатів у номінаціях «Народний танець» та «Стилізація народної хореографії». Також міжнародне журі окремо відзначило спеціальним дипломом «За багаторічні досягнення» керівників цього колективу народного артиста України, професора Анатолія Короткова

відзначали цю дату окремо, але все ж городяни отримали змогу обирати собі саме той захід, який їм більше подобається, як з огляду часового, так і політичного формату.

◆ У Міжнародному Шевченківському святі «В сім'ї вольній, новій», яке цього рік проходило на Житомирщині, взяли участь кіровоградські літератори Анатолій Черниш і Василь Бондар.

◆ В ОХМ відкрито персональну виставку живопису народного художника України, голови обласної організації НСХУ Михайла Надеждіна з нагоди його 75-річного ювілею.

◆ Народний художній колектив-театр танцю «В гостях у казки» (художній керівник – заслужений працівник культури України Ірина Русул) Новенської селищної ради міста Кіровограда завоював гран-прі на Міжнародному фестивалі-конкурсі «Свято весни – 2010» в Теплиці (Чехія), вигравши поїздки до Франції з сольним концертом у французькому Діснейленді.

◆ На сцені обласної філармонії упродовж двох тижнів тривали зустрічі кіровоградських поціновувачів високого мистецтва з відомими вітчизняними та зарубіжними виконавцями в рамках XIII фестивалю камерної та симфонічної музики «Травневі музичні зустрічі». Завершувати концертну програму фестивалю випало малому симфонічному оркестрові Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України ім. П. Вірського.

◆ В обласній філармонії відбувся XIX Всеукраїнський фестиваль-конкурс аматорського вокально-хорового мистецтва «Калиновий спів». Честь відкриття фестивалю отримали минулорічні переможці – знам'янчани, котрі влаштували у фойє філармонії яскраву виставку декоративно-ужиткового мистецтва свого краю, а це і витвори вишивальниць, мереживниць, малярів, різьбярів, майстрів іграшки, і справжні мистецькі творіння місцевих пекарів у вигляді чудових короваїв. А ще семиметрове панно від колективу знам'янських майстрів до 140-річчя від заснування районного центру. Цього року, окрім самодіяльних митців із Кіровоградщини, у фестивалі взяли участь і гості із Вінницької, Черкаської, Рівненської, Дніпропетровської, Полтавської областей. Професійним журі, очолюваним заслуженим діячем мистецтв України Борисом Притулою, у номінації «Народний спів» визнало переможцями одразу 5 хорових колективів із Кіровоградського, Знам'янського, Петрівського районів, КДПУ імені В. Винниченка із обласного центру та хор із Кам'янського району Черкаської області. В іншій номінації «Академічний спів» гран-прі здобули представники Гайворонщини.

◆ В ОХМ відкрилася виставка наївного живопису Андрія Ліпатова, якому 28 травня виповнилося б 50 років. Роботи для експозиції надано як родиною художника, так і кіровоградськими колекціонерами.

Як лунко стукає в шибки
Кошівий ціпок?
То розкидають нам квитки
На виставку казок.

Лиш зможе той квитки знайти
(Такий в Яги закон),
Хто не боїться темноти,
Коштя та ворон.

Ви скажете: нема Яги,
Це казка, дівторі ...
А хто ж то на мітлі летить
Під місяцем вгорі?

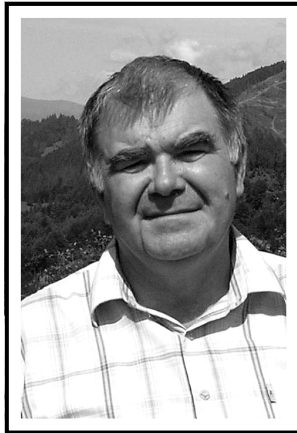
ЛЯКУН

Якось чую: тихо-тихо
На тополі між гілок
Намовляє шпак шпачиху
Залетіти у садок:
– Вже черешні доспівають –
Наклюємось досхочу. –
А вона йому співає:
– Нізащо не полечу.
Там, оглянься, за парканом,
Мов розгніваний дикун,
Розмахався рукавами
Лякк... Ляковисько... Лякун!

ХОВРАШОК

На світанку, де в долині
Жебонить малий струмок,
Зупинив на півхвилини
Черепашу ховрашок:
– Добра в тебе одежина!
Може, й я таку знайду...
А то ось: намокла спина –
Зуб на зуб не попаду.

м. Сальта, Аргентина

Петро ХОДАНИЧ

Народився 28 червня 1951 року в с. Раково Перечинського району на Закарпатті. Закінчив Ужгородське училище прикладного мистецтва (1970), Літературний інститут ім. М. Горького (Москва, 1980). Член Національної спілки письменників України (1984) і Національної спілки майстрів народного мистецтва України, кандидат педагогічних наук, доцент Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, відмінник освіти України. Від 2005 року – голова Закарпатської організації НСПУ.

Автор книг повістей та оповідань, публіцистики «Тиждень у горах», «Степано-ва земля», «Портрет орендатора», «Міст через Тису», «Знак дракона», «Шляхом пізнання», роману «Таємниця капища Перуна», упорядник і співавтор антології «Закарпатське оповідання ХХ століття», монографії «Письменники Срібної землі», антології сучасної західноукраїнської новели «Kárpátokon innen és túl» («По обидва боки Карпат») угорською мовою та інших. Опублікував понад 100 наукових праць з педагогіки, літературознавства, мистецтвознавства, автор навчальних посібників з етики і естетики, літератури та художньої культури.

Лауреат Міжнародної літературної премії «Карпатська корона» (Україна-Румунія), всеукраїнської – імені Ірини Вільде, обласної – імені Федора Потушняка.

СНІДАНОК ДЛЯ ДВОХ

оповідання

Людмила Іванівна переглядає конспект. Ті рівняння вона давно знає назубок, але в неї вікно між уроками – зайнятися нічим.

– Людмилу Іванівно, кажуть, ви водили своїх на виставку Надії Пономаренко? – як завжди поважно запитала Ленювська.

– Виставка гарна.

– Може, і моїх дев'ятикласників повести?

– Газети пишуть, що цікаво, – відповіла Люда, знала, цій літній вчительці байдуже до виставок.

Люду ж мистецькі вернісажі приваблювали не тільки картинами, її захоплював піднесено-грайливий гамір, товкотнеча, захоплені голоси, що панували у виставкових залах, тому при нагоді водила туди й своїх одинадцятикласників. Школярам вернісажі теж подобалися і часом

ТРАВЕНЬ

♦ Область відвідав цьогорічний лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка, колишній земляк, а нині чернігівчанин, поет Дмитро Іванов. Шлях поета проліг через рідні школи в селах Тарасівці Новгородківського та Губівці Компаніївського районів, Кіровоградський професійний ліцей, де здобув свою найпершу професію – каменяра, і факультет філології та журналістики КДПУ ім. В. Винниченка...

♦ 3 травня обірвалося життя народного артиста України, провідного актора ОАМДТ ім. М. Кропивницького Івана Кравцова, котрий для більшості кіровоградців був уособленням справжнього українського інтелігента.

♦ У Кіровограді відбувся III Міжнародний дитячий фестиваль «Об'єднаймо дітей мистецтвом», який зібрав понад півтори тисячі учасників із обласного центру, Новоукраїнки, Дніпропетровська, Кривого Рогу, Броварів, Єгипту, Йорданії, Сирії та Гвінеї, котрим довелося не лише змагатися у конкурсах із вокалу та хореографії, а й відвідати майстер-класи, побувати на екскурсіях.

♦ Відкриттям меморіальної дошки вшановано пам'ять про кіровоградського скульптора, члена НСХУ Аркадія Мацієвського (1931-2006). Дошку, виготовлену багаторічним співавтором митця, лауреатом обласної премії ім. О. Осмьоркіна Віктором Френчком, встановлено на будинку по вулиці Гоголя – ріг Володарського, в якому й мешкав А. Мацієвський.

♦ В ОУНБ ім. Д. Чижевського вшановано цьогорічних лауреатів обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Ястребова. Першій премії удостоєно авторський колектив обласної універсальної бібліотеки ім. Чижевського, другої – Ларису Гайду, третьої – Сергія та Світлану Ламанових за книгу «Гурівка. Села мого біографія».

♦ Щорічну акцію «Ніч музеїв», приурочену до професійного свята музейників, проведено в ОХМ. В ній взяли участь викладачі та учні дитячої музичної школи №3, муніципальний камерний хор під керівництвом Юрія Любовича, художники, народні майстри, поети, перукарі, кулінари...

♦ Урочисті заходи з нагоди 170-ої річниці від народження видатного вітчизняного актора, режисера, драматурга, засновника українського професійного театру Марка Кропивницького відбулися в меморіальному музеї його імені. Розпочавшись із покладання квітів до підніжжя пам'ятника театральному корифеєві, продовжилися змістовною концертною програмою.

♦ В обласному центрі, як і в більшості населених пунктів нашої держави, де існують пам'ятники Великому Кобзареві, урочисто відзначено 149-у річницю перепоховання праху Тараса Шевченка покладанням квітів та полум'яними промовами. І хоча в Кіровограді влада і опозиція

Марко. Це перше видання подібного змісту і формату в області. Вида- на книга мізерним тиражем (275 примірників), тому, на жаль, не зможе потрапити до багатьох бібліотек області. До друку готується поетичний том «Блакитних веж».

◆ Визначено лауреатів обласної премії в галузі культури «Духовний скарб Кіровоградщини» за 2009 рік. Ними стали заслужений артист України, актор ОАМДТ ім. М. Кропивницького Анатолій Литвиненко, народний артист України, фундатор Кіровоградської школи хорео- графічного мистецтва Анатолій Кривохижа, голова культурологічно- го об'єднання з Гайворона Любов Панченко та завідувачка сільської бібліотеки з Голованівщини Тетяна Чернійчук.

КВІТЕНЬ

◆ В ОХМ відкрито експозицію одного із найлегендарніших українських митців радянського періоду, народного художника СРСР та УРСР, лауреата Шевченківської премії Миколи Глушенка (1901-1977) із фондів столичного Національного художнього музею України.

◆ В меморіальному музеї М. Кропивницького проходила зустріч сту- дентів Кіровоградського медичного коледжу ім. Є. Мухіна із майстрами сцени, акторами муздрамтеатру, народним артистом України Іваном Кравцовим та заслуженим артистом Абхазії Володимиром Трибинен- ком. Митці розповіли юним слухачам про яскраві сторінки своєї біо- графії та виконали низку поетичних творів, що належать до золотого фонду вітчизняної літературної класики.

◆ В обласному центрі відкрито XII Всеукраїнський фестиваль «Нейга- узівські музичні зустрічі», присвячений пам'яті видатного піаніста і зем- ляка Густава Нейгауза. Цього року основними дієвими особами стали викладачі та студенти Кіровоградського музичного училища.

◆ В обласній філармонії відбувся своєрідний творчий звіт народно- го хореографічного ансамблю «Пролісок» Кіровоградського обласного комплексу (гімназія-школа мистецтв) під керівництвом народного ар- тиста України Анатолія Короткова, присвячений 40-річчю від заснуван- ня колективу.

◆ В ОУНБ ім. Д. Чижевського відкрита виставка до 300-річчя най- давнішого в усьому світі основного закону – Конституції Пилипа Орли- ка. Експонувалися книги відомих вітчизняних та діаспорних дослідників як самої Конституції, так і життєвих шляхів її автора.

◆ Кіровоградський зразковий дитячий хореографічний колектив «Світанок» (художній керівник Максим Печененко) здобув одразу два гран-прі: на Міжнародному фестивалі «Весняні арабески» в Луганську та Всеукраїнському «Яскрава країна» в Одесі.

самі нагадували класоводу про відкриття чергової виставки в якійсь із галерей міста. З картин Пономаренко їй віяло знайомим жіночим смут- ком, вона не знала самої мисткині, й намагалася розгадати смисл її загадкових образів. На одній з картин молода жінка притискає до гру- дей голову старого чоловіка. Притискає, як немовля. Аж тут вигук і сміх шибайголови Христича: «Обалдеть можна!». Регочуть ще кілька таких задержуватих, поки хтось із дівчат не привів їх до тям. Ні, вони ще діти і їм не зрозуміти багатьох полотен, думала, повертаючись з виставки, Люда. Їй чомусь найбільше запам'яталася та картина, замислені очі жінки, було щось у них сумне і мовчазне, а водночас таємниче і тривож- не. Невже це мадонна двадцятого століття, раптом спало на думку Людї і їй стало страшно. Лик старого нагадував обличчя анестезіолога Женї.

Ця думка знову наздогнала її. Люда відсунула убік конспект і допила охолонулу каву. Цим напоєм часом балує вчителів хімічка Оля. Її чоловік торгує на ринку кавою й чаєм, і Оля вважає за честь пригостити колег. Товстуха Ленювська, Боже як це набридло, не нахвалиться своїм стар- шим сином: менеджер, розповсюджує косметику. Любі мої, що наша зарплатня! А там преміальні! Але гроші й розбалували дитину. Хлоп- цеві б одружитися. А які ниньки дівчата? Але її Сашко нарешті позна- йомився з порядною дівчиною. Закінчує медичний, батько на митниці, хата на Виноградній, у дворі «Мерседес». Ой, на часі знайомитися зі сватами. Вже замовила плаття. Знайшла файну кравчиню. Скажете, майбутня сваха, тьфу-тьфу, щоб не з очей – бухгалтером у банку, а там, знаєте, народ, – це вам не школа...

Хімічці Олі балаканина Ленювської ще не встигла набриднути. Оля у вересні повернулася з декретної. Її думки і бесіди тільки довко- ла чада: чи нянька в яслах поміняла памперси, чи дитя нагодоване, чи буде спати, бо вранці плакало; як би не щось зі шлунком, ой, не кажіть, вчора Сашко, і дурний же, нагодував дитину цитрусовими, і говорило- ся йому, що педіатр дозволила не більше половинки апельсина давати, а ні, – чекайте, мамко, алергію, бо то все привозне, годувати дитину треба з розумом, а ще б не забути купити памперси, бо чоловік не здо- гадається.

– Олю, пелюшки кращі, – радить Ленювська.

– Що ви, Олено Олександрівно? Хто зараз ними користуються? Це вчорашній час.

– Памперси – це хімія, – втручається у розмову історик Демчук. – Чому людство вижило? Бо користувалося натуральними продуктами.

– Василю Григоровичу, – дивується молода мама. – Памперси з на- туральних речовин. І їх не треба прати. Використав і викинув.

– О, часи, о, звичаї, – сміється історик. – Які ми, Олено Олек- сандрівно, ретрогради. Пелюшки своїм чадам прали. Уявляєте, Олю, ваш коханий Нестор пере пелюшки?

– О, Нестор і так недосипає. Щодня на ринку. Весь час мріє порибалити, а коли?

– Справжній чоловік, – погладив лисину історик. – Повезу я Нестора на Латорицю. Зараз така марена йде! Я в неділю привалив отаких-о, – розвів руками історик. – Чотири штуки.

– А наші молоді збираються до Будапешта, – веде своє Ленювська. – Кажу, їдьте, поки угорці не ввели візи.

– Краще порибалити на Тису, – мрійливо каже історик. – Було, рибалив на нейтральній зоні з начальником застави. З того боку мадяри, а з цього ми. Дівчата, я підсік такого сомища, що хвіст не влезив у багажник.

Людмила Іванівна не дочекається дзвоника на перерву. Дасть урок у своєму одинадцятому-Б, візьме сумочку – і скоріше з учительської, від цих розмов, від гамірних коридорів, класів, завжди невдоволених прибиральниць.

Тільки куди? Люда розлучена, їй скоро тридцять, і вона вже встигла розгубити подруг. Подруги – це у школі, університеті, коли всі вільні і щасливі, як горобчики на стерні. Потім з'являються чоловіки зі своїм оточенням, діти, турботи – і все, що вчора здавалося вічним: дівочі секрети, зачіски, модні блузочки, променад помад, лаків на нігтях, прослуховування модних музичних дисків, ні до чого не зобов'язуючі знайомства з хлопцями, вечірні кафе – все залишається тільки у спогадах, виявляється, вони й непомітно, як пісковики на вітрах, вивітрюються з пам'яті, врешті, залишається якась дешиця з того давнього і так милого серцю. Але ось двері одинадцятого класу, конспект під пахвою, поправляємо жакет, зачіску, на обличчі легка посмішка, швидкий і привітний погляд на клас.

– Людмилу Іванівно, поїдемо на суботу в гори? – підводиться з-за парти Славко Христич, тільки встигла привітатися.

– Всі класні питання – після уроку, – відповіла сухо, знала, що ця бесіда на початку може звести нанівець весь урок... – Записуємо тему. Локальні екстремі функції... Отже...

– Така погода, Людмилу Іванівно, бабине літо...

– Христич, прошу сісти і записати тему.

Писала крейдою на дошці і пояснювала формули, опитувала учнів. А за вікном бавилося осяйне бабине літо. Фе, яка негарна назва. Як мило горять рудим полум'ям каштани, як марять останніми квітками малинові троянди, розніжене полудневе сонце бавиться з баранцями білих хмарок. Але годі сентиментальності.

– Отже, локальні екстремі функції.

Як цих юнаків і юначок зацікавити тими екстремами? У їхніх головах зовсім інші екстремі. Пристати на пропозицію Христича? Сісти вранці в електричку і поїхати з цими милими лобуряками в гори. Подалі від цього спекотного міста, від балачок і, та чого ховатися? і від самот-

інституту післядипломної педагогічної освіти ім. Василя Сухомлинського, мета якого – увічнення пам'яті видатного письменника-літературознавця і педагога Леоніда Куценка, популяризація його ідей та творчої спадщини, залучення науковців, педагогів, музейних та бібліотечних працівників, студентів та учнів краю до вивчення, дослідження й збереження історико-культурної спадщини. Ці читання присвячені 155-річчю етнографа, археолога і краєзнавця Володимира Ястребова, чие ім'я отримала обласна краєзнавча премія, якої одним із перших був удостоєний і Леонід Куценко. Учасників читань привітали голови обласних організацій Національних Спілок письменників Василь Бондар та краєзнавців Олег Бабенко. Виступи краєзнавців, науковців, співробітників бібліотек і музеїв, студентів переконливо засвідчили, що краєзнавство Кіровоградщини ще далеко не вичерпало своїх можливостей. Читання пройшли в двох секціях: «Краєзнавчо-дослідницька діяльність» та «Життєвий і творчий шлях видатних земляків». Спеціально до заходу в музеї відкрито експозицію «Письменники – уродженці Єлисаветграда-Зінов'євська-Кіровограда».

♦ В концертній залі музичного училища відкрито XV Всеукраїнський фестиваль-конкурс «Провесін», на який зібралося близько 150 учасників – представників кращих дитячих музичних шкіл.

БЕРЕЗЕНЬ

♦ В Олександрійському палаці культури «Світлопільський» відкрито 51-й сезон огляду-конкурсу аматорів сценічного мистецтва «Театральна весна Кіровоградщини», в якому змагалися 12 аматорських колективів та 27 театрів малих форм, аби підтвердити почесне звання «народний». Протягом всього місяця конкурс збирав глядачів у кращих клубних закладах Світловодського, Новоукраїнського, Компаніївського, Добровеличківського, Новгородківського та Голованівського районів.

♦ В ОХМ відкрито виставку «Весняний вернісаж» до Міжнародного жіночого дня. Експозицію склали живописні твори кіровоградських художників із зображенням жінок та квітів.

♦ Біля пам'ятника Тарасові Шевченку в обласному центрі відбувся мітинг, посвячений 196-ій річниці від народження великого поета, звучали полум'яні промови, поезії та пісні на вірші Кобзаря.

♦ В обласній бібліотеці для юнацтва імені Олександра Бойченка відбулася презентація прозового тому хрестоматії творів письменників Приінгулля «Блакитні вежі» (ПВЦ «Мавік», 408 стор.), до якої увійшли оповідання, уривки з повістей і романів, гуморески, мемуарна проза 29 письменників, які народились або проживали на теренах сучасної Кіровоградщини. У заході взяли участь автори хрестоматії прозаїки Олександр Кердіваренко, Ольга Полевіна, Олексій Корепанов, Василь Бондар та літературний критик, професор педуніверситету Василь

боти Андрія здебільшого перебувають у приватних колекціях не лише українців, а й американців, англійців, німців, французів, італійців, словаків, росіян...

♦ Мітингом біля приміщення колишнього будинку офіцерів розпочались ув обласному центрі урочистості зі вшанування 92-ї річниці бою під Крутами, а завершилися ходою до пам'ятника Богданові Хмельницькому, в якій взяли участь представники громадських та політичних організацій, студентство.

ЛЮТИЙ

♦ В обласній універсальній науковій бібліотеці імені Д. Чижевського в день народження Євгена Маланюка вшанували цього річних лауреатів обласної літературної премії його імені. Відзнаки з рук голови НСПУ Володимира Яворівського отримали Тетяна Андрушко у номінації «художня література» за збірки поезій «Вогнище спасіння», «Весни навідувався птах» та Олександр Кердіваренко у номінації «Літературознавство, публіцистика» за публіцистичну книгу «Село – мій ревний біль». Номінація ж «Літературний переклад» цього року не присуджувалася.

♦ В рідному Новомиргороді відзначив своє 50-річчя член НСПУ, лауреат літературних премій «Благовіст», ім. Є. Маланюка, неодноразовий переможець всеукраїнського конкурсу «Коронація слова», заслужений діяч мистецтв України, прозаїк, кіносценарист, кінорежисер Олександр Жовна.

♦ У приміщенні облдержадміністрації за участю обласних засобів масової інформації відбулася, ініційована облорганізацією НСПУ ще з вересня минулого року, зустріч письменників області (В. Бондар, К. Горчар, В. Могилук) із керівництвом ОДА (А. Ревенко, В. Серпокрилов, Г. Пастух, Н. Овчаренко). Письменники поставили перед керівництвом області низку проблемних питань розвитку місцевого книгодрукування, видання літературного часопису «Вежа», повернення обласній письменницькій організації належного (за законодавчими документами КабМінУ) їй приміщення. «На 90 відсотків усі проблеми будуть розв'язані» – підсумував розмову заступник голови ОДА. На жаль, ті протокольні доручення лишилися на папері.

♦ В ОХМ з нагоди 90-річчя від народження художника-земляка Володимира Федорова (07.02.1920-24.08.1986) влаштовано виставку його живопису та особистих речей. На відкритті заходу була присутньою натхненниця та організаторка цього заходу вдова художника Ніна Гергіївна Федорова.

♦ В літературно-меморіальному музеї Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) відбулися III Куценківські читання. Цей захід – спільний проект музею, обласної організації Національної Спілки краєзнавців України та

ності. Стара діва, як не крути. Втім, вона ж привчила цих дітей час від часу лаштувати рюкзаки, намети і на день-два ставати табором десь під полониною, на березі річки чи на галявині серед пралісу. Ні, краще провідати батьків? О, нарешті дзвоник. Як мило слухати його веселе дзеленчання.

- Людмила Іванівно, домовились про суботу? – знову цей Христич.
- Даруйте, але...
- Чому?! – клас не хоче слухати її. – Ви обіцяли!..
- Особисті плани.
- А-а-а?! – зітхає сентиментально й розгублено клас.
- До побачення!

Людмила Іванівна воліла швиденько вийти з класу. Знала, поїдуть і без неї. Хай їдуть. І чому вона мусить весь час бути прив'язаною до цих невгамовних підлітків, які шукають нагоду вирватися з-під батьківської опіки.

Додому не хотілося. Звернула на вуличку, що вела до центру міста. Зайшла в перший же магазин, розглядала сукні, блузочки. В іншому приміряла вечірні туфлі. Продавщиця запропонувала італійські, щебетала, як вони шикарно, ну просто шикарно, гляньте в дзеркало, як вони шикарно підкреслюють лінію ноги, і ноги у вас класні. Люда й сама знає, що ноги у неї класні. Але продавщиця не знає, що Людині зарплати не вистачить і на півтуфлі. Мабуть, ця пампушечка прийняла її за банкіршу? Хай так. Люда туфельки хвалила, справді шикарні, бо італійське воно є італійське, і якщо вже купувати, то неодмінно італійське, бо там досвід, там традиція, це вам не наше, навіть не польське, отож вона зайде по туфлі завтра, бо зараз не має при собі стільки грошей, що казати, зайшла в один-другий бутик...

- Відкласти?
- Дякую, не треба.

В іншому бутику (слова ж понавигадували!) приміряла зимову шубу. Хутро добротне, лискуче, м'яке. «Цікаво, для кого їх завезли?» Вартість найдешевшої одяганки сягала трьох її річних зарплат. «Магазин-музей», – згадала один із крилатих виразів Жені. Цікаво, чому це їй сьогодні уже вдруге спадає на думку той перестояний холостяк?

У салоні мистецьких виробів Людину увагу привернула ваза із дутого скла. Нагадувала велику червону мушлю з патьоками синього, лілового і зеленого кольорів. Люда любила вибагливі речі. У вазі відчувалося тепло майстрових рук. На нічному столику тримала світильник з дерева: веселий клоун тримає на голові білу скляну кулю. Побувавши з школярами у Рахові на гуцульському фестивалі, купила різьблене розп'яття. На кухні було кілька маленьких ізяньських кошиків та підносів для хліба, серветок, кавника. Вишивками, маминими – самій ніяк руки не доходять – накривала столи. Люда заглянула в гаманець – на вазу вистачить. Слава Богу, художники нині менш в ціні, як майстри хутра й чобо-

тарі. З магазину вийшла щасливою, захотілося похвалитися покупкою, просто так – придбала, бо скло гарне, і ваза стоятиме біля телевізора. Чорний корпус телевізора і червона мушля вази. Це шарм!

По місту розклеєно афіші фестивалю класичної музики. Люда востаннє слухала класику ще весною, після знайомства з тим смішкуватим анестезіологом. Краще не згадувати. Але згадується. Апендицит схопив її несподівано, страшно сказати – під час уроку. Десь під низом живота як штрикнуло, ой-й, ледве встигла вхопитися за крайку стола і, Боженьку, який сором, упала навколішки. Хтось із дітей побіг у директорську, хтось намагався її підняти, хтось заойкав, немов учительку вже виносять на білих простирадлах. Швидка забрала Люду прямо зі школи. У прийомному покої лікарні лисий, як коліно, товстун безцеремонно, немов вона була йому за розбещену коханку, підняв догори блузку, стягнув нижче пупка спідницю, обмацав живіт, і санітарам: «В операційну». Це був жах. Той чоловік навіть не запитав, а хто поливатиме її квіти на балконі. Й нечувлася, як санітарки діловито її роздягли, поклали на холодний стіл, хтось прикривав оголене тіло, Люду лякало світло софітів, сухі ділові перемовини хірургів, металевий дзенькіт інструментів, хотілося кричати від болю й розпачу, здавалося, вона тут ніхто, а чи й ніщо для цих заклопотаних людей у зелених халатах. Тільки чоловік з мішками під очима, можливо, від недосипання, згодом дізналася – анестезіолог Женя, підбадьорював її анекдотами, тут у нас наркотик, зараз нам стане весело, а як наші очка, пощупаємо пульсик, а язичок, гарний язичок, ай-ай, як нам хороше, він щось говорив, говорив, потім його обличчя розчинилося у світлі, попливло, Люді стало до всього байдуже, а чи й смішно з цього гармидеру, який, втім, вже мало її турбував. Коли отямилась після операції, першого розгледіла Женю.

– Як наша красуня?

Красуня приходила до тям, намагалася згадати, а хто цей чоловік, звідки ці незвичні тремкі запахи. Потім звідкись появилася Ленювська, вона заспокоювала Люду, говорила щось про спокій, потім біля ліжка появилася мама, вона плакала, говорила про якесь щастя, що так обійшлося, що лікарі встигли. Потягнулися довгі і нудні дні у лікарняному ліжку, Женя часом навідувався у палату, розпитував про почуття після наркозу. Виписуючись із лікарні, Люда хотіла попрощатися, але лікар як би навмисне надовго засів у операційній.

Тільки через місяць, як її виписали на роботу, випадково зустрілися на вулиці. У першій же кав'ярні випили каву, теревенили ні про що, дивно, ніхто нікуди не поспішав, потім Женя запросив Люду слухати симфонічну музику у філармонію. Безперестанку говорив про великого Гайдна, геніального Бетговена, неперевершеного Моцарта, і невже Люда не слухала Шнітке? А П'ярта? А нашого Станковича? Ні, ні, він розуміє. Люда логік. Математика обирає раціоналістів. Це їм, лікарям,

ХРОНІКА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ КРАЮ ЗА 2010 РІК

СІЧЕНЬ

◆ Початок року ознаменувався для кіровоградців чудовим святковим дійством «Різдвяний вертеп» у виконанні трупи обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Кропивницького, а в обласній філармонії – вечорами духовної музики «Різдвяні передзвони».

◆ Напередодні виробничої практики за методикою «Школа чекає нас», якій цього року виповнилося 20 років, студенти КДПУ ім. В. Винниченка вшанували пам'ять незабутнього педагога і письменника Леоніда Куценка (1953-2006). Студенти не лише демонстрували своє бачення майбутньої роботи за фахом, а й бажання навчати учнів патріотизму, завжди притаманному Леонідові Куценку. Винагородою для учасників заходу стала Куценкова книга «Вічність на каміннях Праги».

◆ Виповнилося 20 років від заснування Кіровоградської обласної організації Національної Спілки художників України, яка на початку об'єднувала у своїх лавах лише 11 митців, а нині – вже 41-го. Ще від самої дати заснування очолив цю громадську організацію Михайло Надеждін, тепер народний художник України, лауреат обласної премії ім. О. Осмьоркіна. Ювілей спілчани-художники відсвяткували спільною виставкою «Барви степу» в обласному художньому музеї.

◆ В ОХМ до Дня соборності України відкрито виставку вітчизняних і кіровоградських майстрів живопису патріотичної тематики та макетів медалей Андрія Німенка.

◆ 2 січня не стало члена НСПУ, заслуженого журналіста України, відомого поета і публіциста Віктора Ганоцького, автора кількох книжок поезій та публіцистики.

◆ На старий Новий рік не стало члена Національної Спілки майстрів народного мистецтва України Андрія Ліпатова. Не доживши лише кілька місяців до свого 50-річчя (народився 29.05.1960), художник, не маючи фахової освіти, залишив по собі яскраві зразки наївного мистецтва, пропагуючи Кіровоградщину по всіх світах, встиг здобути перемогу в VII Міжнародному інтернет-арт-конкурсі в Йокогамі та отримати I премію XII салону Табарта в Буенос-Айресі, тричі брав участь у різноманітних художніх виставках на території Франції (Андресі, Верней-на-Евре, Марсель), двічі у Великобританії (Лінтон, Бірмінгем), а також у Росії, Аргентині, Японії, Ірландії та Словаччині. Для кіровоградців запам'ятався іронічним оспівувачем архітектури старого міста й вітчизняних традицій, в останні роки широко розтиражованих в розмаїтті малих та великих рекламних друкарських форм (календарі, листівки), а ще як ілюстратор кількох поетичних збірок місцевих літераторів. Ро-

властиво впадати у меланхолію. Женя умів бути смішним і по-хлоп'ячому запальним. Можливо він і мав рацію. Згадала, як на лекціях з культури в університеті закоханий у мистецтво професор переконував, що музика може змінити духовний світ людини.

– А професори медицини доводили, що людина може змінитися під дією постійного болю, – насмішувато відповів Женя.

Люда любила естраду, але чому не послухати симфонії з цим, як би краще висловитися, молодим чоловіком? Молодим підтоптаним чоловіком. Розмова з Женею налаштувала її на іронію, а чи й на жарт. У місто часто приїздять гарні співаки, але досі їй чомусь не спадало на думку слухати класику. Краще увімкнути копійку з улюбленим диском і почитати книжку, наприклад, англійською. Але без матюків і непристойностей.

Цього добра наслухалася, живучи з Борисом. Здається, її колишній підводився з ліжка і засинав зі скверною на устах, виловлював непристойності, наче жаба мушок своїм довгим язиком. Особливо сквернословив після звільнення з посади майстра профтехучилища. Пиячив, приводячи в хату просяклих алкоголем незнайомців, п'яна братва мудрувала, що треба уміти жити, освіта нині для дурнів. Люда втомилася прибирати пляшки, мити за ними посуд, врешті, її зарплатня розчинялася за якийсь тиждень і вона почала влізати в борги. Намагалася переконати Бориса, що пора братися за розум, бо вони вчителі й іншого хліба не заробляють. Коли Борис нарешті отверезів, набрав кредитів і вдарився в бізнес. Здавалося, що із Польщі, Угорщини привозив не тільки товари, але й повні міхи словесного сміття. Вирази на кшталт: «О, пані є курва» чи «Бозмеґ кечке» – стали його улюбленими предикатами. Людина мама затикала вуха, коли її провідував милий зять. Якось з бізнесу Борис привіз нову соковиту лайку, а в додачу й венеричну хворобу. Суд відразу дав дозвіл на розлучення. Борис досі торгує на ринку джинсами. Біля нього крутиться руда довгонога дівка. Що він знайшов у ній, крім бородавки на носі? Втім, Люда давно байдужа до свого колишнього.

Після розлучення жаждала самотності. Батьки допомогли їй виплатити Борисові частку за квартиру, але стіни не тішили. Переставляла меблі, поміняла шпалери, всілякими дрібничками наповнювала вітрини шафів, розвішувала на стінах придбані у художньому салоні керамічні пласти з квітами і химерними чоловічками. Мимоволі приглядалася до людей, а в чому їхнє щастя? Одного ранку зустріла в сквері ку навпроти свого будинку чоловіка у спортивному костюмі. Високий, худорлявий, він вигулював крихітну собачку, крапочки очей ледь проглядалися за кудлатими гнідими патлами. Той чоловік чимось приворожив Люду. Чоловік з собачкою – охрестила його. Як у Чехова. Тільки у класика була дама. Собачка гасала по некошеній траві, а господар, розмахуючи довгими і гарними руками, робив зарядку. Люді завжди

подобалися гарні чоловічі руки. Вона якось непомітно прив'язалася до Чоловіка з собачкою. Він став для неї своєрідним талісманом. Вранці виходила на балкон і чекала на його появу. Часом смакувала каву, а він звично прогулював собачку і робив зарядку. Бувало, не появлявся. Тоді на душі було неспокійно. Одного ранку Люда йшла в школу. Той чоловік вийшов з під'їзду сусіднього будинку, он де він живе! підтягнутий, високий, у темному костюмі, білій сорочці і червоній краватці. Його скроні ледь сріблилися, хоча з лиця – не більше сорока. Притишила ходу, було цікаво, як він відчиняє двері синього «Рено». В якусь мить їх погляди зустрілися, Люді навіть здалося, що незнайомиць зрадів цьому. Відтоді хотілося щоранку зустрічати його. А яка у нього дружина? Ні, це вже ревності, про дружину краще не думати. Втім, яка жінка не буде щаслива з таким чоловіком? А діти? І хто він? Людина з такими гарними руками повинна мати благодатну роботу. Люда призвичаїлась виходити з дому, щоб зустріти його. А, може, він учитель? Хоча вчителі на дорогих автах не їздять. Прокурор, адвокат, а, може, й банкір? Втім, яке це має значення, головне, що часом їхні погляди зустрічаються, якось Чоловік з собачкою навіть усміхнувся, як до добре знайомої. І Люда відповіла йому такою ж лагідною усмішкою.

І чому їй не випало зустріти Чоловіка із собачкою? Чому вона приречена зустрічатися з чоловіками, які нагадують погано вихованих школярів?

Як сусід Козуб. Підстаркуватий електрик, дружина його перебралася в село доглядати старих батьків, дочка вийшла заміж в Угорщину, а чоловікові біс у чуба. Монтує приватникам електропроводку, хвалиться – дурні у Прагу їдуть плитку класти, а до мене долари самі липнуть! Козуб, бувало, достукувався до Люди з шампанським, коньяками, тягнув до ресторану.

– Чому сохнеш, Людко? Молодість блисне, як іскра між дротами! Що згадаєш? Радосте моя, для тебе що хочеш зроблю. Знаєш, як за мною баби сохнуть? Чоловік у соку. Сорок три всього. Різниці між нами, бачиш, кіт наплакав. Обсію тебе, Людко, зеленими.

Козуб ліз цілуватися, Люда виганяла непроханого гостя з хати, але електрик знову прибивався з шампанським і цукерками, хвалився доларами, а, бувало, бідкався на самотність, бо вона, Людка, йому світ заступила, хапав її за лікті, вона відсахувалася і поривалася покликати на поміч сусіду – майора міліції, хоча знала, що Козуб із майором часом так відводять душу, що не можуть влізти в ліфт. Коли не вистачало аргументів, нагадувала залицяльнику про його Анну. Згадка про дружину отверезувала, що казати, сусідка мала за звичну несподівано приїжджати з села і тоді в квартирі Козубів творився маленький Вавілон. Козуб у такі дні страдницьки вітався з Людою, тяжко зітхав, немов вона була винна у всіх його негараздах.

Дві жінки, перебуваючи у воді, спостерігають за чоловіком, який заплив далеченько:

– Дивись на цього придурка, як він далеко заплив. Він же не вміє плавати!

– Та плавати він точно вміє – він купатися не вміє!

Двоє друзів:

– Васю, чи скоро вже обід...

– А, тоді рушаймо... вип'ємо... по бутерброду...

м. Кіровоград

НОВИНИ

Ключовими станціями київського метро є «Оболонь», «Чернігівська», «Арсенальна», а в будь-якому випадку все закінчується «Біленькою» та «Немировим».

Народна прикмета: продовольча криза – це коли сардельки не пахнуть навіть соєю.

Криза на валютному ринку США, починаючи з позавчора, там за кожний долар просять вже 9 баксів.

Гроші бувають як ЧЕСНО зароблені, так і РОЗУМНО отримані.

«Ми у захваті!» – саме так звучить типовий вислів заручників со-малійських піратів.

АБРЕВІАТУРИ

БМВ – баба мала воза

ДНК – діти – наша карма

ЧФ – чортова Феофанія

КПЗ – кафедра програмного забезпечення

ГГЗЗЗ – сміх ідіота

ПОЛЬЗЕЗІЯ

Радіймо, що не всі потвори –

Літературні пишуть твори.

Саме тому не вся культура –

Є суцільнісенька халтура!

НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ

Викладач студентці:

– Діставайте свій телефон...(щоб підрахувати бали, які вона отримала).

– Мобільний?

– А ви що стаціонарний з собою носите?

Двоє друзів:

– Скільки в тебе було жінок?

– Що значить було!?

Сергій Петрович був на зріст 2 метри та 26 сантиметрів, і чомусь панічно боявся усіх, вищих за нього...

Звичайно, Женя-анестезіолог не сусід, хоча Люда помітила, що й він не проти почаркувати. А ще Женя якийсь недотепа. Після концерту навіть не призначив побачення. Люда це витлумачила по-своєму. Лікаря чекає ревнива дружина, його обсіли діти, перепаде, бідному, й за концерт. Але наступного дня Женя несподівано зателефонував. Її мобільний? Цікаво, вона йому ніколи не називала номери. Що, мама? Дала номер в лікарні? Отакої! Потім дзвінки стали частими і непередбачуваними. Часом були довгі розмови ні про що, вона жартома запитала, а як дружина, він жартома відповів, що тут усе схоплено і розповів анекдот про тещу. Люду насторожило, що часом у трубі звучало щось печальне, вона намагалася оминати чужі телефонні сповіді. Якщо її воліли не розуміти, відмахувалася, що в неї гість. Тоді Женя розчаровано вибачався і клав слухавку, а їй ставало на серці недобре.

Якось її розбудив дзвоник ледь не опівночі. Женя вибачився і, не слухаючи її, невгамовно говорив, що тільки вона, Люда, його розрада і він мусить, це особливо насторожило – як це «він мусить»? Ні, ні, він викликає таксі і їде. Годинник напружено міряв секунди і хвилини. Вона одягла халат, потім переодяглася в сукню і стала чекати. Ні, це вже нахабство, чому вона серед ночі мусить чекати чужого чоловіка? Нарешті дзвоник. Женя на порозі. Від нього несло горілкою.

– Я не терплю п'яниць.

– Я теж, – кволо відповів Женя.

– Ви нахаба.

– Я ніщо. Нікчема, розмазня. Неук! – він печально заглядав у її очі.

– Що з вами, Женю?

– Дозвольте увійти?

Такого Женю вона ще не бачила. Їй стало лячно, відчула як дрижаки раптом охопили тіло. Гість сів на диван, його руки неслухняно блукали по колінах.

– Що сталося?

– Сьогодні у нас на столі помер хлопчик. П'ятий клас.

– Що?! – вихопилося злякано у Люди.

– Дурні батьки! Нікчемні вчителі! – такого голосу лікаря вона ще не чула. – Дитину два дні болів живіт. Коню зрозуміло, що різкий біль у правому боці є першою ознакою апендициту. А вони дитину пічкають анальгіном і ношпою. Ні – покликати швидку. Як вам, пам'ятаєте? Мало привезли, коли кишка тріснула і почався активний абсцес. Перелили кров. Та пізно... Такий хлопчина... П'ятий клас, уявляєте, Людо?... А, так, ви ж учителька...

Просиділи далеко за північ, вона поїла гостя чаєм з медом і м'ятою, слухала, намагалася втішити. Над ранок простелила на дивані у вітальні. Сама лежала у своїй спальні, але годі заснути. Прислухалася, як риплять під незваним гостем пружини, він нарешті заснув, хотіла заснути й вона, але куди під таке рокітливе хропіння. Уранці за кавою Женя по-

просив вибачення за своє татарське вторгнення. З хати вийшли разом. Біля під'їзду зустріли Козуба. Сусід під пильним оком своєї Анни навантажував багажник «Жигулів» дротом і коробками з електроінструментами.

– Доброго ранку, – привітався Козуб і розійшовся у солодкій усмішці. – Як ся спало, Людко?

– На правому боці, Семене Петровичу.

– Які милі сусіди, – всміхнувся анестезіолог, від учора це була його перша усмішка.

– Семене, не барися! На шосту повезеш мене на вокзал, – нагадала між тим чоловікові Анна.

– Та буду. Буду! – буркнув Козуб.

Після того вечора Женя навідувався частіше. На день народження подарував їй зеленого керамічного баранця. «Схожий на мене?» – запитав, очі його були сумні. Люда вже не ревнувала його, бо зізнався, що старий затятий холостяк. Баранця вона поклала на полицю. Іноді відвідували вистави, Женя розповідав про київські театри, минулого року стажувався у столиці, було гріх не піти на Ступку! на Бенюка! на Роговцеву! А яка зараз плеяда молодих тенорів у національній опері! Яке диво Молодіжний театр, а ще йому вдалося почути Солов'яненка, Боже, хто тоді міг подумати, що цей голос невдовзі буде тільки у записах! Люда дивилася на мішки під лікаревими очима, на високе бліде чоло, посічене передчасними зморшками, коротко стрижене волосся, рідкувате, з майже голим тім'ям – здавався дивакуватим хлопчаком. Дивно, але вечори без цього дивакуватого хлопця були для Люди ще самотнішими. Вона читала улюблені англійські романи, пробувала вишивати, деколи навіть впускала в хату Козуба.

– Ех, Людко, Людко, – говорив залицяльник, хапаючи її то за лікті, то за коліна. – Не виганяй, випий зі мною келишок, бо скільки того життя? Бачу, є в тебе і без мене ухажорик...

– Пішли б ви краще, Семене Петровичу, зі своїм шампанським до майора.

– Людко, я ж по-сусідському. Їй-Богу. Ну, ще по келишку! Сумно мені, самотно без жінки.

– Заберіть її з села.

– Скажеш таке? Хай садить огірочки. А мо, в ресторан підемо? Гульнем. У мене, Людко, долярів неміряно!.. А той, твій, не ревнивий?.. Мужик, бачу, строгий. Він хто? Прокурор?

– Суддя.

– Ну-у, понятно... А все ж, Людко, випий келишок мускатного з простим електриком. З сусідом! Хто ближчий за сусіду?.. А у того, ну судді, дружина є.

– За кого ви мене маєте, Семене Петровичу.

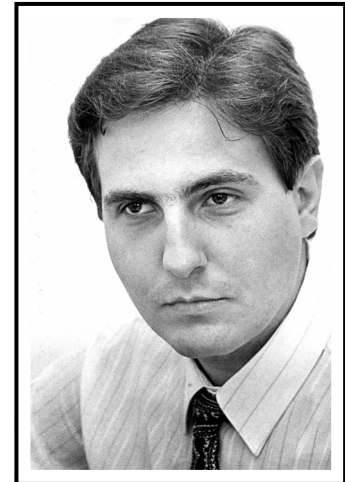
– Та ні, ні! Я так. І що ти, Людко, за бісова дівка така?

Роман ЯКОВЕНКО

Народився 1 серпня 1977 року в Кіровограді, працює викладачем Кіровоградського національного технічного університету, має понад 70 опублікованих наукових праць, кандидат економічних наук.

Гумористичні добірки друкував у газетах «Україна-центр» (Кіровоград), «Веселі вісті» (Київ); журналах та часописах «Вежа» (Кіровоград), «Пістон» (Дніпропетровськ), «Склянка часу» (Канів), «Вітчизна» (Київ), «Перець» (Київ), «Червоний перець» (Київ), «Весела Січ» (Запоріжжя), «Фонтан» (Одеса), «Порог» (Кіровоград), «Золоте поле» (Кіровоград) та інших.

Автор збірок гумористичних мініатюр «Посміхаються не всі» (2002), «Посміхаються не всі – 2» (2003), «Посміхаються не всі – 3» (2005).

ПОЛЬЗЕЗІЯ мініатюри

НЕТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

САМОСКІД – звільнення за власним бажанням

ЕКСТЕР'ЄР – тер'єр після пластичної операції

ШЕВЕЛЮРА – рухома частина

БЕРЕГІНЯ – начальник берегової охорони

ПЕРЕПІЧКА – два в одному: пральна машина та мікрохвильова піч

ГВИНТІВКА – викрутка

СУРЖИК – єднання сходу і заходу

ОБІГОВІ КОШТИ – зарплата легкоатлета

СВИНОПАС – фермерський футбол

ПОЛІТИКУМ – Петро Порошенко

РЕКЛАМА ТА ОГолошення

Купуйте пральний порошок «Час» – час видаляє все!

Супермаркет «Мишоловка» пропонує безкоштовний сир. Безкоштовний сир – лише в «Мишоловці»!!!

Міняю кандидатську дисертацію на докторську ковбасу!

Всім по фотознімку.
 – Що й казати, були умови
 Майже ідеальні.
 Гляньте на мою квартиру:
 Ось я у вітальні,
 Бачте, пораюсь на кухні,
 Тут – виходжу з ванни...
 Та без вас, мої рідненькі,
 Самій так погано!
 Чоловік оглянув знімки,
 Кожен перемацав.
 – Сама, кажеш... А цікаво –
 Хто ж це тебе клацав?!

КРАЩІ ЛІКИ

– Ох, і допекли болячки –
 Хоч у домовину! –
 В три погібелі зігнувшись,
 Каже батько сину.
 Хлопець вирішив хоч жартом
 Підбадьорить тата:
 – Не журіться, кращі ліки –
 Гарненькі дівчата!
 – Чесно кажучи, сьогодні
 І до них не тягне.
 – Е, татуню, значить, справді
 Діло препогане...
 Щось ви дивитеся хитро.
 Чи не зовсім згодні?
 – Синку, ти погано слухав.
 Я сказав – **сьогодні!**..

м. Суми

Як добре пройтися після школи цими знайомими вулицями. Люда зупинилася перед афішею: хори, оркестри, Шнітке... Вхід вільний. Отакої! А, платять спонсори.

Увесь вечір читала «The Centaur» of John Updike. Наговорилося по телефону з мамою, їхати до батьків далеченько. У тата гіпертонія, лікувався, але знову доведеться лягати в лікарню. Мати своє: як, доню, годуєшся, чи підготувала до опалювального радіатори, бо зиму обіцяють морозну, картоплю поки не купуй, бо через місяць буде дешевша, а яблука вуйко Олекса привезе, чудові джонатани, ага, ще приготувала мариновані опеньки, це просто диво, які у цю осінь опеньки, люди не доносяться, а перцю червоного намаринувала півсотні банок, бо знає, що її Людочка любить, капусту кваситимуть аж у листопаді, вона тоді й краща, і дешевша, а ще, ледь не забула, – тітка Зузанна все розпитує, коли на весілля... Люда розуміє, що питає не тітка, питає мати, і про це вже стільки наговорено, так, мамо, так, пора отямитися, пора шукати пару, бо з ким не буває, бо роки своє беруть, тільки, мамо, наша мила тітка Зузанна вийшла заміж пізно, зате за кого?!

Наступного вечора зібралася в філармонію. Одягла синю вечірню сукню, посиділа перед дзеркалом. А вона ще нічого, звичайно, треба трохи підфарбуватися! Обличчя кругленьке, носик рівний, чи то пак аристократичний, губи, губи доволі пружкі і пружні, фе, як негарно – пружні. Очі сині, ну, їй очі всім подобаються. Зачіска. Ні, їй подобається пряме волосся, і не треба ніяких фарб, вона природна шатенка і їй личить ця синя сукня. «Бе-е!» – весело поглумилася зеленому баранцеві на полиці.

– Людко, невже це ти? – здивувався Козуб, що саме виймав із багажника коробку з електроінструментами.

- Добрий вечір, Семене Петровичу.
- Їй-Богу, на побачення?
- Хіба не видно?

Зал філармонії наповнювався любителями класики. Людї дісталосся місце у десятому ряду. Справа сидів якийсь сивий здоровань із такою ж товстою сивою панею, а зліва зайняла місце пара літніх іноземців з виду в простих парусинових одягах. Жінка, худорлява, в окулярах, тримала на колінах букет жовтих жоржин. Туристи упівголоса перемовлялися німецькою. Оркестранти займали свої місця, пробували інструменти, нарешті притихли в очікуванні диригента. На сцену вийшов високий, худорлявий, із посрібленими скронями, Людї аж перехопило дух – Чоловік із собачкою. Сьогодні вранці вони вкотре зустрілися поглядами. Зал вітав його оплесками. Заграли скрипки, валторни віолончелі й гобої, виходили на сцену солісти. Зал насторожено слухав, німець часом щось шептав своїй супутниці, сусід справа невпадало плескав у долоні, тоді дружина торкалась пухкими пальцями, обвішаними золотими персями, його руки, і чоловік заспокоювався.

Колись батько хотів, щоб Люда вчилася на скрипці, але їй легше давалися цифри і формули. Мати, бухгалтер, бачила доньку економістом, та Люда не уявляла, як можна висидіти впродовж дня за grosбухами. Пішла на математичний. Як батько. А що з того? Краще бухгалтерувати. Вчителює, як і батько. Ось, довели школярі його до гіпертонії. Наступної суботи треба таки провідати батьків, не такі вже й погані.

Люда дивилася на плавні, різкі, повільні, грайливі рухи диригента, на довгі білі пальці – і чомусь уявляла його у скверику з собачкою. Зі сцени урочисто називали його ім'я, титули, вона подумки ганила себе, – як це стільки разів зустрічаючи його фото у газетах, не здогадалася, хто він? Який сором, ой, знав би це Женя! Увагу привернув музикант у самому закутку сцени. Був схожим на Христича з одинадцятого – такий же високий, худий, хіба трохи старший. Музикант уважно слідкував за руками диригента, але майже не брав участі у грі, тільки часом ударяв по мідних тарелях чи блискучих висячих трубках, що озивалися особливо дзвінкими звуками. Люда намагалася згадати назву того дивного інструмента, а запитати в когось було ганьба. І що б сказав на її нецтво Чоловік із собачкою? Вкотре згадала й професора з культури – той би знав, виявляється, – треба було таки конспектувати лекції. Хлопець між тим натхненно прислухався до гри оркестру і терпляче чекав своєї партії. Фу, як це незугарно – «чекав своєї партії».

Ще привернула увагу дівчина чи жінка, її ровесниця, – перша скрипка, віртуозність, грація, чорна сукня – все шляхетно, урочисто. Після концерту скрипальці довго плескали, диригент брав її за кінчики пальців, виводив на середину сцени, скрипалі постукували смичками по деках інструментів. Першій скрипці піднесли кошик з червоними трояндами. Німець ухопив від подружки букетик жоржин і теж помчав вітати. Люда щиро позаздрила німцеві, вона б подарувала квіти Чоловікові з собачкою, чи то пак з диригентською паличкою, адже вони вже так давно знайомі.

Після концерту Люда навмисне загаялась у натовпі перед входом до філармонії. Звернула увагу на знайоме «Рено». Їй нікуди було поспішати. Вона чекала на знайомого незнайомця. І невдовзі він появився в оточенні якихось музик у довгих блузонах і першій скрипки, одягнутої в джинсовий костюм, вона виявилася худенькою, невисокою. Нарешті звідкілясь випірнула повнява блондинка із зачіскою а ля Дітріх.

– Ти був неперевершений, – блондинка захоплено цмокнула Чоловіка з собачкою у щок.

Компанія підвеселі вигуки натовпу сіла в машину і помчала вечірньою вулицею.

– Ти сама? – здивувався Козуб, зустрівшись із Людою біля ліфта, від нього несло горілкою і кислою капустою. – А де коханець? Кинув?

– Перестаньте, Семене Петровичу. Скажу вашій Анні.

От нещастя Бог послав, –
 Просльозилася бабуса
 Й смик – дівицю за рукав.
 – Што тебе, старуха, надо? –
 Та навушнички вийма.
 – Хух, – перехрестилась баба, –
 Добре, що хоч не німа!

ПРЕКРАСНИЙ СОН

Благовірного жона
 Будить серед ночі:
 – Щось тобі, мій дорогий,
 Розповісти хочу.
 Снівсь тільки що мені
 Сон такий прекрасний:
 Був у нас з тобою секс,
 Як ніколи, класний...
 А ти хочеш? – І вона
 Ближче примостилась.
 – Звісно, хочу, щоб мені
 Теж таке приснилось!

НА ЖІНОК

У садку за чаркою діди
 Традиційно завели дебати,
 Як з умом і, головне – куди
 Пенсію потрібно витратити.
 Той одне говорить, цей – отак,
 А як слово надали Антоші,
 Рубонув підтоптаний козак:
 – На жінок всі витрачаю гроші!
 – Це ти щось прибірихуєш, дружок, –
 Кум Данило смикає за руку.
 – Присягаюсь – тільки на жінок:
 На дружину, доньку і онуку!

ФОТОСЕСІЯ

Чоловік сидить удома,
 Біля нього дітки,
 А дружина подалася
 Десь на заробітки.
 Як вернулась до сімейства,
 Сіли ув обнімку
 Й роздала жадана гостя

САУННИЙ СПОРТ

– Щось, Петре, ти такий червоний,
Мов перегрівся на курорті...
– Та ні, я щойно з мужиками
Змагавсь у саунному спорті.
Хто довше у парній просидить –
Здобуде і призи, і славу.
– Так ти...
– Я вискочив найпершим.
Зате попаривсь на халяву!

НІЯКИХ МАФІЙ!

Після виборів чергових –
Це нам не дива! –
В «енській» області з'явився
Новий голова.
Як зайняв апартаменти,
Свиту замінив,
Першому помічникові
Зразу подзвонив.
– Значить так, – хазяїн грізно
Насупив чоло. –
Щоб отут ніяких мафій
Більше не було!
– Шеф! Я щось не доганяю...
Повторіть ще раз.
– Я сказав: ніяких мафій.
Жодної – крім нас!

ПОЛІТИЧНІ ТЕЛЕДЕБАТИ

Почали, хто прав, а хто не прав,
А скінчили – хто з них більше вкрав!

ПОЛЕГШАЛО

Щоб до виходу пробратись
(У маршрутці – тіснота),
Літня жінка, як годиться,
Дівку спереду пита:
– Доню, зараз ти виходиш?
А вона стоїть, як пень.
Бабця вдруге повторила,
Відповідь – анітелень!
– Глухувате, бідолашне...

– Ну, що ти, Людко? Поїхала моя селянка, – ліфт повільно рушив,
а Козуб ніби ненароком опустити руку на Людине плече, погладив
її шию. – Плюй ти на всіх тих суддів. Нахаби й обманщики. Я прийду
до тебе. Чого ламаєшся, любцю моя?..

Люда відчула як чіпкі Козубові руки стискають. Насилу вивільнившись,
вдарила сусіда по щоці.

– Бий, Людко?! Дуріймо!

– Пустіть!

– Та не таких бачив ... Дурепа ти, Людко, чим я згірше твого судді?

Вдома Люда відчинила бар, налила чарку червоного вина, але напій
не смакував. Знову згадала картину з виставки: жінка, яка притискає
до грудей чоловічу голову. Як дитя, тільки з обличчям перестарка.
Увімкнула телевізор. Кіно: Америка, Коломбо, вайлуватий, дурня з виду
і хитрий, підступний лейтенант кримінальної поліції Лос-Анжелеса.

Дзвоник у дверях пролунав так недоречно. Коломбо саме увійшов
у прихожу мільйонера. Люду здавна цікавили чужі інтер'єри. Цікавило,
як люди уміють облаштувати житло. Відчиняти двері не хотілося, поду-
мала, що приплентався з мировою Козуб. Всі чоловіки однакові. Навіть
той диригент – Чоловік з собачкою. Довго не підходила до дверей,
тільки коли почула на площадці чоловічі голоси, зазирнула у вічко.

– Та дома вона, дома! – почула голос Козуба. – Недавно поверну-
лася.

Перед дверима стояв Женя. Погляд важкий, тягучий. Люда відвела
очі. Від гостя несло ліками, але був тверезим.

– Людко, чому тримаєш чоловіка на порозі! – озвався Козуб.

– Обійдусь без порад.

– Можна зайти? – запитав Женя.

Вона мовчки відступила вбік, пропускаючи гостя. Сусід тільки роз-
чаровано розвів руки. Женя сів на диван і знову мовчки дивився на неї.
Потім простягнув руку, запрошуючи сісти поруч. Цього їй не хотілося,
але не могла витримати його благаючого погляду. Сіла. Поправила ха-
латик на коліні. Мовчанка гнітила, лише на екрані серед дорогих апар-
таментів порядкував хитрий Коломбо.

– У тебе є випити? – запитав гість.

– Вино.

Женя жадібно випив келих.

– Сьогодні у мене судний день. Ми не витягли юнака. Двадцять п'ять
років. Уявляєш? – у лікаревих очах зблиснула сльоза, він зробив паузу,
пересилиючи слабкість. – Проста історія. Двоє закоханих вирішили
махнути на вихідні до Будапешта... За кілометр до мосту через Тису
машину розвернуло і... Поки витягли з машини, поки довели... Дівчи-
на виявилася нашою колегою. Студентка-медичка. Її вдалося витягти,
хоча... А хлопець? Все перетрошено. Працювали двома бригадами, але

все марно... Прийшла мама, вчителька... Годі отямитися від тих плачів... Чому ми такі безсилі перед смертю? Чому? Скажи, Людо?

Вона з жахом дивилася на Женю, на його руки з тонкими білими пальцями. Нігті на них коротко обстрижені, вичищені і блискучі.

– Як прізвище хлопця? – запитала тихо.

– Як герой у Пушкіна. Здається, Ленський.... Хоча ні. Ленювський? Втім, яке це має значення...

– Ленювський?.. – Люда відчула, як щось стисло її груди.

– Так, саме так, – здивовано подивився на неї Євген.

– Боже! – Люда мимохіть притулила голову до Жениного плеча і заплакала. – Невже син Олени Олександрівни!

– Людо... Людочко, – втішав здивований Євген.

Вона плакала довго, істерично, як плачуть над цим несправедливим і жорстоким часом, що здатен холодним каменем розчавити усі наші найкращі поривання. Женя готував чай з лимоном і м'ятою, його теплі лагідні руки торкалися її долонь, шиї, волосся, витирали сльози і, о диво, світ омивався від скверни! Люда заснула, притулившись до міцних чоловічих грудей.

Вранці, прокинувшись, побачила поруч з собою Женю. Їй здалося, що його обличчя просвітліло, дитинна усмішка ховалася на устах. Обережно, щоб не розбудити його, підвелася, але не стрималася – ніжно торкнулася пальцями грубої волохатої, чоловічої руки й білих пальців. Ні, він зовсім не схожий на того намальованого художницею старого чоловіка. Тихо ступаючи, Люда підійшла до вікна.

У скверику, як щоранку, Чоловік з собачкою робив зарядку, розмахуючи довгими руками, немов диригуючи повіями вітру, що зривав золоте листя з тополь і ясенів. «Незабаром осінь», – несподівана думка обпекла жінку. Вона вже не дивилася на Чоловіка з собачкою, погляд привернуло веселе, кругловиде і чисте, як дитяче личко, сонце. Його проміння пестило Людине обличчя легко і ніжно, як увечері Женині руки. Світ наповнювався радістю, ставав доступнішим і щасливим. Жінку раптом осінило нестерпне й одвічне бажання, вона зрозуміла, чого їй так не вистачає у житті – дитини. Люда посміхнулася тою дивною незбагненою усмішкою, яку годі описати словами, бо так посміхаються лише матері у передчутті вічності. З тією незбагненою усмішкою Люда пішла готувати сніданок для двох.

м. Ужгород

Та нічого, слава Богу, –
Дід відповіда, –
Бо у мене там не пляшка,
А сковорода...

НЕ ВИДНО

– Ну, й дісталось сьогодні
Нашому п'яниці!
Як приліз о п'ятій ранку –
Врізала по пиці.
– Чим ти хвалишся? – свекруха
Буркнула сердито. –
Пристрамила б харцизяку.
Та навіщо бити?!
А невістка руки в боки:
– Чи йому там стидно?
Він прийшов такий побитий,
Що моє й не видно!

КАВА

Ревізору, що готовий
Взятися до справи,
Пропонують для початку
Випити трохи кави.
– Вибачайте, та, по-перше,
Я прийшов не в гості.
А, по-друге, за сьогодні
Ви у мене шості.
– Ну, а кава тут при чому?
Ми ж до Вас як люди...
– А при тому, бо вже знаю,
Що до кави буде!

З НАДІЄЮ

– Як мій хіт? – шепоче автор
До сусіда в залі.
– О, з надією чекаю,
Що то буде далі...
– Дякую на добрім слові, –
Автор випнув груди.
– Але я хотів сказати:
Гірше вже не буде!

Григорій ЄЛИШЕВИЧ

Народився 6 листопада 1948 року в Конотопі. Закінчив Сумський педагогічний інститут. Професійною літературною творчістю займається з 1975 року. Автор багатьох публікацій сатири і гумору у журналах «Перець». «Вітчизна», «Україна» та інших. У видавництвах Києва, Харкова та Сум вийшли друком шість книг сатири й гумору, одна – публіцистики. Лауреат Всеукраїнського конкурсу «Байка-2001».

Постійно докладає зусиль для популяризації українського гумору на Сумщині. Член оргкомітетів фестивалів «Вишневі усмішки» у Охтирському районі і «Конотопська відьма». Відомий і

як автор пісень, які виконують заслужені артисти України Лариса Недін (Київ), Анатолій Костенко (Харків), Ігор Левенець (Суми). У його активі – творчі вечори на сценах обласного центру і столиці.

Член Національної спілки письменників України.

КРАЩІ ЛІКИ – ГАРНЕНЬКІ ДІВЧАТА!

ЗАСМАГА

– Друже, де твоя засмага? –
Спитали Іванка. –
Всі хлоп'ята шоколадні,
А ти – мов сметанка.
– Я також ходжу на річку, –
Той відповідає. –
Та мене ще мама з милом
Кожен день купає!

ХТО «ПОПАВ»?

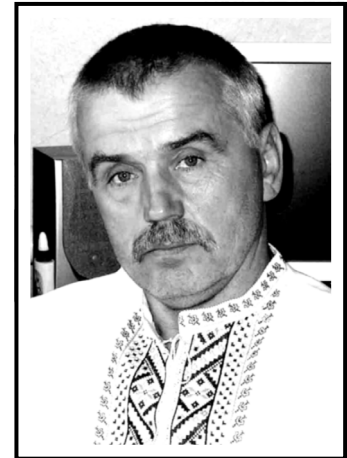
На підході до базару
Послизнувся дідок
І влупив таксі пакетом
Просто в передок.
Молодий водій регоче:
– Що, попав, мужик?
Раз у торбі задзвеніло,
Пляшечці гаплик!

Сергій ПІДДУБНИЙ

Народився 16 січня 1956 року у селі Крутенькому Голованівського району Кіровоградської області в селянській сім'ї. Закінчив Київський держуніверситет імені Т. Шевченка, журналіст за фахом. Працював кореспондентом районної газети, згодом заснував першу в області приватну газету «Сходи» (1990), редагував також газету «Там, де Ятрань», літературний часопис «Ятрань», у 2005-2006 роках очолював Голованівську райдержадміністрацію. Нині – старший науковий співробітник Української академії дизайну (Львів).

Видав більше десятка книг з історії сіл Голованівського та Ульяновського районів Кіровоградської області, а також книг «Війни проти українського селянства» (2000), «Філософія українського слова» (2005), «Таємниці української давнини» (2007), «Ілар Хоругин. Влескнига (переклад, примітки та коментарі Сергія Піддубного)» (2007) та інших. Лауреат обласної краєзнавчої премії.

Автор книги оповідань «На майдані» (Харків, 2008). Член Національної спілки письменників України з 2011 року.

ТАЄМНИЦІ ОСТАННІХ ДАЖБОЖИЧІВ

роман з перших уст

1. Знайомство

Очевидно, недаремно так довго тримав Господь Бог Михайла Панкратовича Божка на цьому світі. Певно, щоб помер з усвідомленням того, що все буде гаразд після нього в його рідній країні. Ще б пак, мало хто з його однокашників дочекався незалежної України, а він от живе, радіє, що вона поступово стає на ноги, випрямляється і робить перші самостійні кроки.

Проте останнім часом все менше й менше випадало нагоди для радості. Вже три роки минуло, як стихія порвала лінію, і він не чує радіо, по якому рідною, чарівною мовою, нібито лише йому одному довірливо й переконливо диктори розповідали новини, артисти співали українських пісень, а розумні люди ділилися своїми роздумами про Україну та її долю. Михайло Панкратович вже кілька разів був у начальника Телекому, той співчутливо кивав головою, казав, що немає стовпів, дроту, ще чогось, але врешті-решт обіцяв, що «протягом двох-трьох місяців все знайдемо, встановимо і буде у вас радіо». Тепер він туди вже не ходить,

але часто запитує сусідського хлопця Івана, який працював у Телекомі, хто у нього начальник? І коли той називав знайоме прізвище, він лише сумно відводив у бік очі. Хлопець, помітивши це, якось запитав:

– Чому ви, діду, все запитуєте про нього?

– Та думаю, коли вже нарешті прийдуть на керівні посади патріоти України, такі, що будуть думати не лише про себе?..

Хлопець розсміявся і повідомив, що його начальник якраз і є патріот, колись навіть був у Рухові.

Михайло Панкратович намотав це на вус і пішов ще раз до начальника Телекому. Хотів сказати, що він всією душею був з Рухом, постійно голосує на виборах за нього, але кабінет начальника перенесли вже у якийсь закуток, подалі від людей. Йому підказали, в якому кінці коридору шукати, та й сам він помітив, де мелькнула опецькувата фігура начальника.

Однак коли старий увійшов до приймальної, секретарка повідомила, що начальника немає.

Михайло Панкратович розгубився:

– Як це немає, коли я бачив на власні очі, що він щойно йшов сюди?

– Ні, його не було, – відповіла секретарка, втупившись в екран комп'ютера.

Божкові здалося, що секретарка лукавить і направився сам до дверей начальника. Відкрив і заглянув у кабінет. Там справді нікого не було. Михайло Панкратович навіть ступив кілька кроків уперед, щоб краще роздивитися, але факт залишався фактом.

Божко чемно вибачився і залишив контору Телекому. Увечері, коли почув, що Іван повернувся мотоциклом з роботи, старий вийшов до нього і розповів про відвідини його начальника.

Іван, вислухавши сусіда, сказав:

– Тепер, діду Михайле, нашого начальника й не такі люди, як ви, хочуть застати на місці, та не можуть. Тому не бийте дарма ноги.

– Це ж чого? – не втямив старий.

– А в нього там є відеокамера і потайний хід. Побачивши, що хтось небажаний іде, він швиденько в кабінет головного інженера перебирається, а секретарці каже, що його немає.

– Ти що, дурня з мене робиш чи правду кажеш? – розгубився Михайло Панкратович.

– За кого ви мене маєте? – обурився Іван і пішов геть.

Старий Божко опустив голову і ображений та принижений поплентався мовчки у свій двір. Йому не вірилося, що ось так безсовісно можна обманювати людей. Обернувся ще раз до Івана, який відкривав ключем двері.

– То ти правду кажеш? – гукнув.

радгоспів-заводів-фабрик на виготовлення наочної агітації про рекордні соцзобов'язання, врожаї зернових та щедрість курок-несучок! Не кажучи про залізобетонні партійні лозунги до червоних парадів! Як мала реагувати на те все її творча душа? Отож. І хтозна, чи не повела б її доля, як досі, по інших містах, якби не вернувся на той час з армії молодий художник, син художника, студент театрального інституту Володя Кир'янов, якби не заглянув у художній фонд, де працював тут до служби і де тепер побачив її, Любов Магеру? Але то вже інша історія з іншими сюжетами.

м. Кіровоград

– Хіба я вам колись брехав, Михайле Панкратовичу? – невдоволено буркнув той у відповідь.

– У такому разі не патріот твій начальник. Перевертень він сучий, щоб йому добра не було! – вилаявся старий.

Радіо було єдиною втіхою Божка в довгі осінні й зимові вечори. Дружина померла якраз тієї осені, коли Україна стала незалежною. «Одне втратив, а інше здобув», – говорив Божко, сподіваючись, що довгожданна воля компенсує йому втрату. Син жив поруч і не забував старого, невістка часто навідувалася, онуки не цуралися. Але в хаті він жив сам. Один-однісінький! То хоч радіо було, а тепер...

Ні, син йому подарував якийсь транзистор – китайський, але по ньому він України не чує. «Голос Росії» чує, «Радіо Молдови» чує, а от рідної України в Україні не чує. І це, здавалося, відбирало останні дні. Було ще чути одеський «Маяк», та він – російською мовою. Щоправда радіо «Свобода» і «Бібісі» зрідка включаються на «Маяку» українською. Але він хоче чути рідний Київ, чарівні і милі голоси ведучих, яких він упізнавав з першого слова в ефірі, а тепер, правда, вже забув їхні імена та прізвища. Він хоче чути рідні пісні, вистави, слухати письменників та поетів, вчених. Та катма. Отож «Маяк» він умикав лише тоді, коли на ньому віщали «Свобода» та «Бібісі». А як тільки транзистор переключався на російську мову, він спішив якнайскоріше висмикнути шнура з розетки...

За стільки років Божко так і не звик до цієї мови. За Союзу ще якось терпів. Мусив. А чому він має терпіти це знущання в рідній незалежній країні?

Ні, Михайло Панкратович не з тих, що тільки сидить в хаті та слухає радіо. У нього ще вистачає сил сходити до бібліотеки, щоб познайомитися з книжковими новинками. Перечитував і власну невелику бібліотечку, але старечі очі швидко стомлювалися. Отут би й послухати улюблені голоси ведучих національної радіокомпанії, аж ні – мовчить його настінний співрозмовник. Михайло Панкратович тоді просто лежить і роздумує над прочитаним, згадує поїздки з батьком на базари до Богополя та Умані, його довгі розповіді про минуле України.

... На все життя запам'яталося розкуркулення. Михайлу було лише шістнадцять. Він навчався у Межиріцькому технікумі на агронома і якраз прийшов на вихідні додому. Батько мовчки спостерігав, як виносили його добро з хати і виводили з хлівів скотину. Що він міг вдіяти? Десяток комсомольців, міліціонер і голова комнезаму з наганами при пасках... А от він, Михайло, коли його одноліток Левко Ліпинський виводив улюбленого чистопородного молодого рисака, кращого якому не було в усій окрузі, не став мовчати. Різко відштовхнув Левка, взяв коня за вуздечку і сказав твердо:

– Це не батьків, а мій. Я його нікому не віддам. Я сам його купив, на зароблені власним трудом гроші.

Голові комнезаму, якого нещодавно прислали в село з Одеси, не сподобалася така рішучість хлопця.

– Ти што, парень, шуткі шутішь? Упірається власті і партії я би не саветовал. Тібя нікто не собірається угаварівать. Еслі не хочешь гніть в тюрме, атдай каня...

Міліціонер з райцентру також пригрозив:

– Ти, сосунок! Ето уже і ні твій, і ні отца твоего, ето уже калхозное, соціалістическая власность.

Але юнак у відповідь лише метав блискавки своїх очей. Під стіною стояли ґаблі: зараз він вхопить їх і буде захищатися, але не віддасть коня.

Його погляд на ґаблі помітив пильний міліціонер і вихопив пістолета. В той же момент Михайло скочив за вилами. Та куля випередила його. Вона пронизала руку і Михайлові, здається, навіть не заболіло. Відчув тільки неймовірно велику досаду, що не вдалося випередити і відстояти від цих зайд, бандюг та волоцюг те, що з таким важким трудом діставався йому, його батькові...

Через нього, як потім казали в міліції, батька вислали до Сибіру. Нібито, якби Михайло не кинувся тоді за ґаблями, його лише виселили б з хати і жив би він десь у курені, але не в Сибіру. Михайла врятувала куля. Він заgrimів би разом з батьком, однак замість цього потрапив до лікарні. Куля розбила ліктьовий суглоб і руку довелося ампутувати. Інвалід, звичайно, вже був не потрібен Сибіру.

Проте Михайло виявився живучим. У голодовку поховав матір, меншого брата і сестру, а сам жив. Жив і мучився. Бо як йому з однією рукою, без батька і матері, без рідних? Щоправда, в тридцять п'ятому стало легше, він одружився, і його Настуся була гарною дружиною та вірною помічницею. Подарувала йому славу доню-донечку.

Під час німецької окупації на початку 44-го однієї ночі до його хати добилось кілька партизанів. Вони просили їжі, горілки, бо дуже намерзлилися і проголоднілися в поході. Говорили російською мовою. Він ніколи б не дав їм і крихти хліба, бо добре пам'ятав, як такі ж самі зробили з нього каліку, відібрали батька, матір, брата і сестру. Але у них була зброя, а він тут не сам – дружина та донька. За них боявся.

Випили, закусили. Ця година-півтори, які вони їли і говорили чужою мовою, для господаря були справжньою мукою. Він ніби знову переживав минуле.

– Ну спасіба тібе, хазяїн, за хлеб-соль, – нарешті підвівся рудий, мабуть, командир. – Теперь считай, што ты тоже партизан. Все, кто памагает нам, – партизаны. Сматрі, нікому ні слова, што мы билі здесь. А после войны мы тібе выдадим справку, што ты партизан. Дай ещо на да-

робота. Добре, коли це поєднується. Здебільшого поєднується. Кілька років тому їй запропонували взяти участь у проєкті державному, всеукраїнському «Українці у світі». Зразу сумнівалась, бо довіра до офіційного, на жаль, за останні десятиріччя, девальвувалась. А потім спалахнула враз і вразила, подарувавши, мовлячи високим стилем, Україні портрети Марії Заньковецької, Арсена Тарковського, Юрія Яновського. В «Українському домі» їх нині може бачити і мешканець столиці, і гість. Це ми, – дивляться нам в очі видатні земляки, – з межиріччя Дніпра й Південного Бугу.

...Розповідь про художницю я почав із інтер'єру її кабінету. Усі кабінети художньої школи наповнені творчістю її учнів, учнів її колег-художників. Щодня будинок на березі Інгулу гуде як вулик. Любов Григорівна в ньому – головний диспетчер, завідувач навчальною частиною. Просилася на відпочинок від адміністративної праці – не пускають. І щороку в ці червневі дні вона каже собі, що цей рік на посаді завуча останній. Їй катастрофічно не вистачає часу.

– От про мене вже склалося враження, що працюю лиш у портретному жанрі. Але ж це не так, я люблю, скажімо, пейзажі писати – тільки ж для цього треба виїхати в інші краї, за місто бодай, а я ж припнута до школи, як до галери...

В останнє десятиріччя художниця Кир'янова багато снаги віддає творенню іконопису. Вона – глибоко віруюча людина. І про кожного святого, образ якого переносить на дошку, може розповісти зі знанням і пристрастю. А ще й про те, як вищі сили сприяють їй у богоугодній справі. І живе вона за християнськими канонами, суворо дотримуючись і сповідуючи пости, свята.

– Мені треба полюбити тих, кого пишу, – каже як на сповіді художниця. – Пізнати, начитатись і – полюбити. Часом це буває непросто, адже ідеальних людей не існує. Але й без любові починати роботу не можна. Зі святими простіше. Як я була здивована, коли почала писати ікони, що під час роботи навколо мене невідь-звідки беруться й довгий час не зникають пахощі неймовірні. Райські, справді...

Любов Кир'янова давно вже, прямо кажучи, заробила на видання окремого мистецького альбома. Серед об'єктів її портретного живопису науковці (Віталій Завіна), державні діячі (Микола Барабуля, Анатолій Ревенко, Тетяна Колесникова), журналісти (Броніслав Куманський, Валентина Левочко), художники, ветерани... І письменників ніхто із суцільних кіровоградських художників не обдарував так увагою, як Любов Кир'янова.

Стосовно альбому – моя пропозиція. Думаю, її підтримають численні шанувальники непересічного таланту. Тим більше, що й нагода наближається: наступного року Любов Григорівна відзначатиме два ювілеї – від народження і з часу проживання в нашому місті. З 1972-го. О ті радянські часи художнього фонду з щедрими замовленнями колгоспів-

виробничого стажу після училища... Саме тому в її трудовій книжці перший запис: стрілець воєнізованої охорони в селищі Велика Іжора під Ленінградом – як прагнення здобути той клятий трудовий стаж. Але ж це здохнути можна за три роки на тій службі без пензля!.. І вона на поклик подружки (вкотре) подалась у її рідне місто. Читач, певно, здогадується, що тим містом був Кіровоград. Ось такі шляхи. Але в Кіровограді вони не закінчились, а лиш починались. Творчі, мається на увазі.

Для себе творчість Любові Кир'янової я відкрив у день похорон поета Валерія Гончаренка. Рівно одинадцять років тому. Попереду довгої, розтягнутої не на одну сотню метрів похоронної процесії, плив у головах траурної ходи портрет знаного й любимого в краї поета. У білосніжному джемпері з високим бахматим звисаючим коміром, у демократичних темно-синіх джинсах, з характерним своїм проділом у зачісці, великими довірливими до світу очима дивився поверх голів у далечинь Валерій. Як живий, думалось кожному.

– Я писала його портрет довго, – говорить художниця. – Дев'ять сеансів. Сама захотіла його написати, запросила. Він працював тоді, здається, в профспілковій газеті і прибігав у обідню перерву на півгодини. Зрозуміло, я знала його, чула не раз його читання віршів, на вулиці зустрічала... Але під час писання портрета він мені відкрився зовсім інший, не схожий на того трибунного, недоступного. Щось таке дитяче, безборонне, вразливе побачила я в ньому – на людях він себе наче заступав отією позою...

Портрет після смерті поета художниця подарувала родині Валерія Васильовича, але потім виявилось, що картина опинилась у руках одного знайомого, який безпідставно привласнив її; згодом родина відійшла у засвіти... Художниця вважає, що портрет поета варто було б віддати в літературний музей міста. (Хай би почув нас теперішній власник полотна – твір не має належати комусь одному, та ще й здобутий за таких непевних, м'яко кажучи, обставин).

– А від чого залежить термін написання портрета, кількість сеансів? – наївно запитує.

– По різному буває, – посміхається Любов Григорівна. – Як у поетів: один вірш пишеться за півгодини чи й іще швидше, а для другого й року замало. Ось для моїх друзів-письменників Олексія Корепанова й Валерія Сидніна вистачило й двох сеансів. Може, тому, що я їх обох знаю давно, як облуплених, – знову посміхається – А маестро Люболича замучила сеансами. Хоча він від того не страждав – сипав анекдотами та байками всілякими... А погляд у диригента вийшов такий несподіваний, такий печальний, що і він, і дружина його Женя здивувались: чому так? Не знаю, не знаю... Але – чи не тому мені написався й іще один портрет Юрія Васильовича, іронічний?

Вона не соромиться зізнаватись, що пише портрети й на замовлення. Бо нічого в цьому протиприродного чи непевного немає: це і творчість, і

рогу хлеба, водкі і ще чєво-нібудь. Ми же за вас сражаємся. Ви здесь є... сь, мать вашу, детішек ражаєтє, а ми гібнем за вас...

Партизани безсовісно глипали на його вагітну на сьомому місяці дружину.

– Я вас не просив, щоб ви за мене гинули, – кинув Михайло.

– Ну да... Сlišалі ми, как кое-кто із вас здесь хлебом-солью немцев встречал. Ти, может, тоже среди них бил?

Михайла це вже почало дратувати і він не стерпів:

– Для мене однаково окупанти – що ви, що німці.

– Так он же націоналіст, – скипів рудий.

...Чотири пари чобіт били його довго і нещадно. Живого місця на ньому не лишили – потім тиждень кров'ю харкав. І на цей раз вижив. А от вагітна дружина втратила дитину, восьмирічна донька почала заїкатися і хворувати. Він так її любив, свою малу розумницю, красунечку й щебетушку! Тепер вона стала не схожою на себе. Ніякі баби не допомагали: чахла на очах. В голодовку сорок сьомого вже як не старалися, а не врятували її – відійшла в інший світ...

Якби дружина згодом не народила йому ще сина, він довго б не протягнув, так побивався за донькою, звинувачуючи себе у її смерті.

Після війни, коли Михайло узнав, що в районі діяли українські націоналісти, він дуже шкодував, що до нього не прийшли, як ті із червоними пов'язками, і не запросили до себе. Він обов'язково пішов би з ними, він лівою вивчився б стріляти, він би боровся як тільки міг проти всіх заброд. Де вони були, що вони робили, чому не чув про них?..

Ось і зараз: ще коли проголосили Україну незалежною, а й досі паує чужа мова. Коли він почув від сина, що президенти Росії й України підписали якийсь договір про якусь спілку, Михайлові стало зовсім погано. Він зліг і збирався помирати. Він відчув на собі ціну тим договорам. Однак коли до нього прийшов кореспондент і довго розпитував про його життя, а потім пообіцяв, що доб'ється, щоб у нього заговорило радіо, Михайло ожив. З цим молодим чоловіком до нього поверталася Україна. Вона ще живе. Він, мабуть, ще мало відмучився за неї, щоб помирати.

Кореспондент не просто розпитував про життя Михайла Панкратовича, він уважно слухав його роздуми про Україну, запитував його думки щодо тої чи іншої проблеми. Відчувши негативне ставлення старого до Москви, Степан Гордійович – так звали кореспондента – запитав:

– А що: відгородитися нам від Росії високим муром і розірвати з нею усі стосунки?

– Ні в якому разі, – запротестував Михайло Панкратович. – Треба просто навчитися себе поважати і навчити інших поважати нас. І жити, наприклад, так, як я живу з сусідом. Маємо межу, огорожу, не сунемо носа в справи один одного, не зазіхаємо на чуже, поважаємо один

одного і в разі потреби допомагаємо один одному. Тобто, живімо по-сусідському, по-людськи. І від цього у виграші будуть усі...

– Здається, Росія не звикла так будувати свої стосунки, – за-сумнівався кореспондент.

– І знаєте чому? – запитав Божко.

Кореспондент знизав плечима.

– Тому, що нею насправді керують колишні перелицьовані чи давно зросійщені українці. А вони всіляко намагаються утриматися, якщо не на гіллі дерева своєї рідної землі, то біля нього. Це в них на підсвідомому рівні... Якби там гору брали, наприклад, меря чи фіни, гадаю, ми вже давно б порозумілися, а це байстрюччя, яке бозна-коли вибралося з нашого лона і стало «руським», досі вважає себе таким, що має право на українську землю. Як всі байстрюки, вони ображені на все і вся, і думають, що ми їм щось винні. В той же час у нас теж багато таких, хто бачить в москалеві родича чи брата. Мовляв, мова близька, віра однакова...

– Виходить, нам оці братерські узи, фактичну залежність від північного сусіда терпіти до скону віку? – допитується журналіст.

– А от вам – молодим та освіченим – і карти в руки: вирішуйте! – прищокнув Божко.

Степан був вражений новою філософською теорією взаємовідносин двох сусідніх країн. А Михайло Панкратович незмірно радий, що його хтось терпляче вислуховує. Інший посміявся б із старого, а цей ловить кожне слово. Очевидно, має непогану пам'ять, бо в записнику робить лише короткі помітки. І це викликає в старого ще більшу повагу до нього.

– А взагалі, – виправдовується оповідач, – я в дитинстві дуже любив мови. У нашому містечку жило багато жидів, а на базарі не на рідкість були ще й російська та циганська. Мене цукерки та цяцьки вабили не так, як розмова двох жидів чи циганів. Щось таке таємниче та загадкове чулося мені в тих мовах, я так хотів довідатися, про що вони балакають, що й не передати. Я мріяв вивчити і російську, і жидівську, і навіть грецьку, бо одна з моїх прабабусь походила від греків. Я ніколи не міг уявити, що стану таким ненависником російської мови... Не осуджуйте мене, Гордійовичу. То не моя вина – саме з такою мовою прийшли оті люди в тридцятому до нашої господи, знищили мою сім'ю, зробили мене калікою і розп'яли мій народ. За що мені її любити?..

Степана здушили сльози. О, як він розумів цього старого чоловіка – подібне пережив і його батько.

У своїх судженнях та оцінках Михайло Панкратович був безжалісним:

– От ви, журналісти, на таких емоціях, з такою патетикою пишете: «Україна незалежна!», «Україна вільна!», «Україна самостійна!»... А я особисто не відчуваю цього. Коли я не чую з приймача рідного слова,

Далеко от дома убегаю.

Я носилась вслед за облаками,

Нежно прикасаясь к ним руками.

Сердце ликовало: во Вселенной

Было счастье радости нетленной.

И казалось – длится будет вечно

Детство моей жизни бесконечной.

Мені ці рядки читала художниця й сама дивувалась: чого це раптом поезія полилась? А рядки справжні, почуття не видумані. Недарма ж сказано класиком: усі ми родом з дитинства.

Малювати їй хотілося змалечку. Неусвідомлений, інстинктивний потяг. На гарний білий папір п'ятдесяті роки були скупі. То використувала усе, на чому можна було щось зображати олівцями: сірі кульки паперові, в яких мама приносила покупки з магазинів, чисті сторінки в книгах... Котів, запам'яталось, любила малювати. Шкільна подружка, білоруска з їхнього ж дворища, помітивши незвичайні Любині здібності, завела її у міську художню студію, яка тулилась у приміщенні театру... Звідти – перші професійні уроки.

Але й після восьмого класу вона самостійно іще не наважувалась ступити на пропонувану їй долею стежку мистецьку: так само подруга її спрямувала – Сімферополь, Кримське художнє училище імені Миколи Самокиша. Чотири роки навчання остаточно утвердили її у правильності життєвого вибору. Нелегко було, адже окрім набуття професійності в малярстві, мусила завершувати середню освіту – математика, фізика, хімія... Нелегко в порівнянні з тими, хто прийшов в училище після десятого класу: вони на етюди вирушають, а ти готуйся до завтрашньої контрольної з біології... Отак би кинути ці підручники, етюдника під пахву і...

Зате яка розкіш спілкування в училищі: до Криму тоді з'їжджалися звідусюди – і з Сахаліна, з Уралу, з Західної України... Різні менталітети, різні традиції, але основи майстерності засвоїти треба було всім однаково – без основ ти не відбудешся. Вже на третьому курсі Люба відчула свій нахил до портретування. Точніше, їй підказали вчителі. Коли треба було написати портрет одного з них, запитали в педагогів живопису – хто б це зробив найкраще? Магера.

– З усієї групи виділили мене, хоч я і не здогадувалась, що саме мені найкраще вдається. Портрет, виявилось, – знічується від розповіді Любов Григорівна, бо наче як сама себе хвалить. – А то ще одного разу мені натурник підказав... Правильніше, не підказав, а попросив у мене навчальну роботу: я довгий час, роками, каже, позую учням, але такої схожості ніхто не досягав – подаруйте мені ескіз...

Після училища її направили працювати до Ужгорода, а вона хотіла продовжувати навчання: у Ленінграді, в мистецькій столиці тодішньої країни. Але ні там, ні там не судилося затриматись. Що в першому місті її ніхто не чекав, що в другому – академія мистецтв вимагала трьох років

Василь БОНДАР

ПОРТРЕТИ ЛЮБОВІ КИР'ЯНОВОЇ

Може, це й дилетантське міркування, але для мене натюрморти, етюди, пейзажі – це наче підготовка до серйозного живописання: творів з дійовими особами. На жаль, сучасні художники до сюжетів на полотні не підступають. Рідко хто – так буде точніше. Не здатні? Чи вважають це пройденим етапом в історії живопису?

Ми сидимо у затишному кабінеті завуча художньої школи – з усіх сторін нас оточують полотна самої художниці, доні її, яка закінчила цю школу, учениць сьогоденних і вчорашніх – і бесідуємо про мистецтво минулого, про сучасні тенденції живопису. Вона як педагог мусить про це знати. Але як митець... У неї свій стиль і свої уподобання, яких вона не нав'язує, але в яких певна себе, своєї дороги.

Любов Кир'янова народилась, провела дитинство і юність у Євпаторії, древньому місті на західному побережжі кримського півострова. Море, степ, вітрильники безперечно стимулюють художній хист. Якщо він вищими силами в тобі посіяний. Чи по генах успадкувався. Любов Григорівна згадує себе, шукає тих витоків чи впливів... А й справді, батько мав хист, Григорій Магера. Сестри його розказують (батько проживав недовго, ледь зазирнувши за півстолітню межу): жили вони тоді у Чорноморському, теж на західному побережжі, глина там водилась м'яка, руда аж червона – ото він з неї й ліпив їм дитячі іграшки: волів, чумаків...

– Щось дуже українські впливи в Криму...

– Так предки ж мої з обох родовідних ліній, батьківської і материнської, полтавці: Онищенки, Нестеренки, Лагни... Переселенці. Шукали кращого життя у Криму. До речі, у моєму дитинстві в Євпаторії українська мова не здавалась чужою чи рідкісною. У нашому просторому дворі дітей найбільше було українських. Татари ж тоді були вивезені...

Місяць чи два тому до неї несподівано прийшли вірші. Я про це не випадково згадав, бо там є рядки і про дитинство.

*В детстве небо было бесконечно.
Синева его была, как вечность,
Необъятнее просторов моря
И загадочней чужого горя.
Я смотрела в небо не мигая,*

коли в містах переважає московська мова, коли з трибуни Верховної Ради народні депутати України говорять мовою сусідньої держави, як можна вважати себе незалежними? Насправді ми продовжуємо ходити під чужими богами, бо: чия мова – того влада, казали древні. І навпаки: чия влада – того й мова. Виходить, той самий режим окупації, а ми вдаємо себе незалежними. Самообман, шановні, самообман!

Кореспондент районної газети – ні пари з вуст. Зрадливо лише кліпнули очі. Божко відчуває, що його докір досяг мети і, вдаючи, що нічого не помітив, повертається до споминів про батька:

– Мій батько знав науку святого Орія та Ілара, знав таємниці даждбожичів, а це були розумні люди. Вони уміли ладити між родами. Не так, як ми: живемо в одній країні, а слухаємо якихось сторонніх нашіптувачів і ділимо її на Схід та Захід. Цькуємо одне одного, зневажаємо предків, паплюжимо їхні могили. Що з такою мораллю можна побудувати? Чому навчаємо дітей своїх?..

Степаном аж трусонуло – його батько теж розповідав про отця Орія та волхва Ілара.

– Звідки ваш батько міг знати про Орія та Ілара? – запитав він.

– Як звідки? – здивувався Божко. – Від свого батька, а той від свого... Я теж розповідав своєму синові...

Степан все більше й більше переймався довірою до свого нового знайомого. Михайло Божко розповідав такі деталі, так живописав картини свого життя і так глибоко бачив, що йому не можна було не вірити. Особливе враження на Степана справила політична й історична обізнаність діда.

У той час чи не новиною номер один залишалася тема посягання Росії на українські території, зокрема на острів Тузлу та Крим.

– Московським політикам я не дивуюся, – розмірковував Михайло Панкратович. – Їм скільки не дай, то мало. Але й серед наших чимало таких, що піддають сумніву приналежність Криму Україні і готові переглянути рішення Хрущова... Але причому тут Хрущов? Подивіться на карту: Крим – одне ціле з Україною! А якщо ви сліпі, то знайдіть мудрих людей, щоб вони вам розтлумачили...

Божко підійшов до вже поживтілої старенької політичної карти світу, що висіла над столом.

– Купив був нову карту України, навіть вже зняв, щоб замінити, – виправдовується він. – Але мусив перепросити. Там не видно кордонів нашої древньої країни. А на цій, дивись, я виділив червоним фломастером: Чорне море – наші предки його називали Синім... Тут корінь нашої країни ховається. Крим – стовбур, а Україна – віття. Віття опираються на ріки Дунай-Дон, вони омивають нашу землю, з одної сторони сягають до Волги, а з іншої охоплювали Карпати.

Божко повертається до свого стільця.

– Споріднені назви Дунай-Дон – не випадковість, Степане Гордійовичу, – продовжує він. – Кордонами у древніх народів слугували ріки, які й називалися відповідно. Дон-Дунай – це не назви глибоких рік, що й дна не видно, як дехто каже. Це було дно або низ нашої країни. І слово кордон не випадково має в собі складову цих рік. Між іншим, вони – ці ріки, а також Синє-Чорне море, вказують, яким мав би бути насправді наш національний стяг: синя смуга (колір води) – унизу; жовтий – колір нашої сонячної землі – угорі.

– Але ж і Дніпро, як стверджують вчені, має ту ж основу «дон», – пропускає поза увагою доводи про прапор Степан.

Михайло Панкратович легко й невимушено парирує:

– Я знаю, що вченим дуже хочеться втулити між двома першими приголосними літеру «о». Але сюди вона ніяк не ліпиться, бо Дніпро – це Ніпер, так річка називалася ще до Геродота, а «д» приклеїлось значно пізніше...

У Степана немає заперечень.

– В різні часи наші предки володіли землями до Уралу, Кавказу, Апеннін і Білого моря, – продовжує Михайло Панкратович, – але історично справедливими, визначеними богами були землі від Дунаю до Дону, а на північ – до Балтики. Біля Тули наші герої затуляли шлях ворогам і така «тула» була не одна... Оця розкішна крона – це справжня божя земля. Люди навіть придумали бога на ім'я Крона, якого греки зробили батьком свого Зевса. Але ця крона давала плід нашим землям, нашому роду, – Михайло Панкратович знову підходить до карти і показує на річку Південний Буг: – А ця гілка найважливіша. Тут народжувалися всі таємниці світу, звідси все починалося. Неспроста цю річку наші предки називали Богом, а Надбужжя – краєм синів божих. Тут народжувалися боги і перші роди. Біля витоків Богу жили білі коні. Вночі вони паслися і відпочивали, а під ранок переносилися далеко на схід. Там саме сонце запрягало коней у легку двоколісну бричку і, виблискуючи благодатним сяйвом та розганяючи темноту, везли вони його по небу аж до заходу...

Степан мовчить, мов зачарований. А Михайло Панкратович, як університетський професор, походить по кімнаті, розмахуючи куксою правої руки, і розповідає:

– Дуже любили древні боги і наші праотці подільські Товтри. Краса божественна, земля плодородна. І найголовніше – там було багато природних печер, які годилися для проживання. Не скажу точно, але одна з найперших назв роду, що там замешкав, була тиври, або тиверці. Біля Вінниці, між іншим, і сьогодні є місто Тиврів. Цей рід народжував багато красивих і сильних людей. Рівних їм не було у цілому світі. Він розростався, займав землі до Карпат і аж за Карпати, де прилегли до них гори називали на зразок Товтр – Татрами, тобто, цим словом було позначено західні кордони наших земель. Інші вихідці з Товтр заселяли землі

Третя частина збірки «Бережені віршами моїми» містить твори, адресовані багатьом людям, які відіграли ту чи іншу роль у житті автора, запам'яталися. Головна їхня тональність – вдячність за зустріч, спільну роботу, спільне життя. Майже кожний супроводжується присвятою, яка, безперечно, вносить в текст певні особистісні моменти, але разом з тим поезії виражають і ту сокровенну сутність, котра набуває загального звучання. У цих віршах своє барвисте життя, наповнене радістю близькості й легким сумом віддаленості. Кожен з них має свій колорит, свою художню палітру й уже згадувану пластику образів.

Композиційна особливість збірки виявляється в тому що, крім цих трьох зовнішніх частин, автор удався ще до внутрішньої рубрикації, яка ніби виступає художнім тлом і водночас утілює ідею циклічності в роздумах за порами року. У I частині – «Роздуми весняні» і «Роздуми літні», у II – «Роздуми осінні», у III – «Роздуми зимові». Таке розташування нагадує явище, коли в річище вливаються дві ріки, і ще довго в межах одного русла кожна зберігає свою природу, свою онтологію.

Збірка багата на художні здобутки. Чимало творів мають виразну стилістику романсовості. І відповідно чекають на свої мелодії. Саме ця ознака й зумовила улюблену ритміку О. Попова – ямбічний та хореїчний вірші. Дуже рідко вживаються тристопні – дактиль та амфібрахій.

Ми вже говорили про пуанти, якими завершується чимало поезій. Слід зауважити, що багато з них відзначаються афористичністю. Ось один з яскравих прикладів, що виражає глибокий філософський зміст:

*Я тінями чіпляюся за землю,
Щоб та не сумувала по мені.*

Тут маємо й алюзії до повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» з відповідними асоціаціями, і глибинний зв'язок людини та природи, і якийсь невимовний щем від конечності людського життя... Життя і вічність, світло і тіні – то особливий предмет для аналізу поезій Олега Попова.

У збірці є й відверто риторичні твори. Їхній художній рівень невисокий, але вони дають можливість автору висповідатися, донести до читача якусь дуже важливу думку у віршованих рядках. Автор це усвідомлює, значить, бачить певну функціональність подібних текстів і тому не вважаємо їхню наявність за недолік, адже:

*Дарма, що вірші кимось не побачені,
Що словом я когось не зворушу.
У цьому ну ніскілечки не втрачено,
Бо я на завтра сповіді пишу.*

Звичайно, у межах пропонованої розвідки зупинитися на всіх аспектах художнього світу й поетики збірки О. Попова «Солодкий щем» неможливо. Ґрунтовна аналітична робота – попереду, але те, що розглянуто, свідчить про високий рівень поетичної думки та художньої майстерності.

м. Кіровоград

до Синього моря, Дунаю, Дніпра, Дону і Криму. І скрізь вони називалися подібно. Ті, хто поселився в Криму, стали таврами, хто розташувався на берегах Каліці та Дону, – саврами або савроматами. Пізніше тиверці освоїли північні землі і там досі є їхнє місто Твер (Тивер).

– Як бачите, – зупиняється перед Степаном Божко-лектор, – таври це ті ж тиври-тиверці, а вони заявляють, що Крим чи то російський чи татарський півострів. Та тих росіян і татар ще й у проєкті не було, як наші предки освоювали ці землі і давали їм свої імена... Читав одного мудрагелю, що, мовляв, кримський Перекоп насправді татарське поселення, бо колись воно називалося Ор-Капу. Але виявити, звідки могла взятися ця назва, кеби бракує. А тут, між іншим, елементарно: якщо розбити наше слово Перекоп на дві частин – «пер» і «коп», то виходить те саме Ор-Капу. Тобто, першим все-таки був Перекоп. Тиври-таври, або, як їх ще називали, скити-украї збудували його...

– То Крим і Україна це пізніша назва? – запитав вражений від почуття Степан.

– Важко сказати, адже Крона, в слові якого один і той же корінь, що й у словах Крим та Україна, був серед перших. Отож не виключено, що все могло народжуватися паралельно. Тиври-таври-саври – щось як локальне, а Україна-Крим щось таке, що стояло над ними. Це була своєрідна вертикаль: Україна – серце і душа, Крим – корінь і ноги, звідки можна було дійти-доплисти в будь-який кінець світу. Я не знаю, чому цього не бачать і не чують наші вчені та дослідницькі інститути. Мені з незакінченою середньою освітою агронома це відомо, а їм ні? А може, їм насправді все відомо, тільки вони тримають нас за дурнів? – запитливо подивився Михайло Панкратович на співрозмовника.

Степан знизав плечима, а Божко продовжував:

– Або ось таке. Яка може бути дискусія, що українська мова не самостійна мова, чи Україна не самостійна країна, коли навіть архетипи як наука називає корені слів, говорять, що це ОКРЕ-ма мова і нація? Чому про це мовчать наші мудрі голови? Чи їх у нас немає?..

Степанові стало не по собі – здається, це і йому адресувалося. Він був ошелешений аргументами цього простого дідугана і ніяк не міг второпати, звідки він може таке знати? Згадав свою зацікавленість грецькими та римськими мітами, Геродотовою історією і вирішив трохи присадити старого.

– Ви Геродота читали? – спробував звирити, чи не Батько історії навіяв Божкові такі думки.

– Читав. Але там такого не знайдеш.

– А звідки ж ви знаєте все це?

– Мій батько Геродота не читав, інститутів не закінчував, мав лише чотирикласну церковноприходську освіту, але знав не менше тих, хто два чи три вузи закінчив. Деяко запам'ятовував від своїх дідів та бабів. А ще ходив на Святу Київську гору і там любив слухати кобзарів. Ходив

на Хортицю – і слухав козацьких нащадків старих рибалок. Ходив у Крим – там слухав старих таврійців і татар, ходив у Карпати до Косіва чи Космача – точно не пам'ятаю – і зустрічався з мольфарами, що колись були волхвами... Ото тільки закінчувалися роботи в полі та на городі: збирався і мандрував, поки геть не похолодає. А ще батьків рід походить із Майданців¹, з краю гайдамаків, а ті теж знали чимало таємниць...

– О, ледь не забув! – зробив паузу Божко, вдивляючись, як відреагує на його чергове повідомлення газетяр. – Цілих півроку батько жив та працював в Англії...

– В Англії? – недовіриливо перепитав Степан.

– Так, в Англії. Він був моряком на царському флоті. Їхня невеличка команда переганяла корабель з Чорного на Балтійське море. Батько не знає, що там сталося, бо навіть командир точно не знав. Нібито якийсь конфлікт виник на рівні британського та царського урядів. Отож біля британських берегів їхній корабель примусили стати на якір. І поки велися переговори, влагоджувалося питання повернення судна, команді дали можливість заробляти собі на хліб у місцевих господарів. Батько півроку працював в одного фермера на конюшні. Фермеру так сподобався батько, що він навіть пропонував йому залишитися жити в нього. Але у батька вже була сім'я, вже був я, і він відмовився...

Степан дивився на старого оповідача широко розкритими очима.

– Такої школи, яку пройшов батько, рідко хто проходив. А які академічні науки він осягнув у сталінських таборах! Хай бог милує! – невеличким селом захилив головою старий.

– А батько повернувся із таборів? – поцікавився Степан.

Божко перевів подих:

– Повернувся. У 36-ому. Він був дуже міцною і загартованою людиною. Здавалось, його ніяка біда не могла взяти. Однак під час німецької окупації пропав. Восени сорок другого пішов на Полісся й не повернувся. Недавно читав у «Сільських вістях», що там діяла повстанська армія. Думаю, що батько, не зважаючи на вік (а було йому вже 52), міг влитися до неї і десь там згинув... Він був переконаний, що всі наші біди від москвинства. Казав: спочатку треба вибити москалів, а з німцями буде легше впоратися... Шкода, що мене з собою не взяв. Мабуть, вирішив – який з мене вояка без руки? Та й на кого дружину з дитиною полишу на окупованій території? – присів нарешті на свій стілець Божко.

– Батько, як тільки було прочує про якісь святі місця, одразу йшов туди, – підпер підборіддя старий. – Був на святині Ладі на Ямпільщині². А на святині Божого Ока біля Ольхового³ і мене брав. Це тут неподалік. Його ніхто не знає. Тих, хто знав і оберігав його таємниці, винищено давно... А я, здається, пам'ятаю кожний камінчик.

¹ село Майданецьке на Черкащині

² село Буша Ямпільського району

³ біля села Вільхове на Кіровоградщині

– хати – не відпускають і до останньої фрази вірша, де рефреном простує образ хатнього цвіркуна, який ще живе надією оживлення минулого:

*Від'їжджаю. В дорозі ж чую,
Як співа домовий цвіркун.*

Апофеозом триптиху, своєрідним славнем селу, є третій вірш, що моделюється оригінальною п'ятирядковою строфою, де повторенням у першому рядку – «так хочеться...», а в п'ятому – «хай буде так!» – стверджується бажання відродити нашу духовну спадщину, звичаї, традиції. Ця поезія перегукується з такими творами Ліни Костенко, як «Затінок, сутінок, день золотий», «Чоловіче мій, запрягай коня», «Ще назва є, а річки вже немає».

Чудове володіння образною пластикою можна побачити на прикладі поезії «Цей літній день і цей городній клопіт». Тут, як і в розглядуваних вище віршах, застосовується пуант, завдяки якому просторова й смислова картини робляться об'ємнішими. Активно використовується й кінематографічний прийом близького та далекого планів:

*Цей літній день і цей городній клопіт
Малюють казки золочений кант,
Як на картоплю парашути кропу
Ворожо з неба здійснюють десант.
Йому на відсіч стрілами-цибками
Повстали ряд за рядом цибулі,
І навіть хрін об помежевий камінь
На ворога вигострює шаблі.
Розжовуючи дідову макуху
І для онука пишучи вірші,
Я сам те бачив, чув на власні вуха
З рядна, що загубилось в спориші.*

Спочатку подається опис городу крізь казково-дитячу призму. Автор наводить камеру то на один, то на інший об'єкт, уява вигадливо «грається» метафорами: кріп нагадує парашути десанту, цибуля захищається стрілами-цибуками, хрін вигострює шаблі, картоплю надає територію для військових дій... Композиційним центром поезії виступає ліричний герой, який сидить на рядні й пише вірші для онука, але завдяки мимохіть кинутій деталі – «розжовуючи дідову макуху» – починає проступати онтологічна вертикаль дід-ліричний герой-онука з цілим комплексом смислів: зв'язок поколінь, передача досвіду, турбота про майбутнє, загадка буття, яка відкривається поступово, з часом... Здається, поезія досягла свого зеніту: за образною картиною простує жива енергія душі, але останній рядок створює несподіваний поворот, камера робить дальній план, і художній світ повертається новою гранню. Над усім: метафоричною картиною городу, ліричним героєм з онуком, зв'язком поколінь – вивищується вічна природа, яка своєю дивовижною мудрістю дає можливість відбуватися святу життя.

які виходять далеко за межі індивідуального життя ліричного героя: історія, Україна, еміграція, ностальгія, пам'ять...

Ліричний герой повертається в думках до рідної землі як до вищої святості:

*Я до неї їду, як на прощу,
Як на сповідь, до Бога їду.*

Бо та земля – його земна суть, його наснага, його віра й любов. Степові роздоли, як вільний простір, кличуть крізь роки надихатися дитинством, вкотре помилюватися незайманістю природи й ствердитися водночас в іпостасі належності до хліборобського роду:

*Бо з колоска розжоване зерня –
Для мене смакота найкраща й досі.*

Ліричний герой – ніжний син у ставленні до матері, вдячний учень за подаровану вчительською любов до Слова, на варті якого він тепер стоїть, «щоб не розгубили в буднях люди чарівну мозаїку життя». Кожна думка в поетичній добірці розділу: чи вона освітлена спалахом душі у зверненні до земляків, чи помережена легким сумом у згадуванні про перше кохання – це його свято Пам'яті.

Та є й інша пам'ять, як, наприклад, у триптиху «Так хочеться, щоб ще воно жило», що проступає реаліями сьогоденних драм. Поет не може стояти осторонь від такої гострої проблеми, як вимирання основи нашої духовності – села. Для більшого виявлення почуттєвості він умисне вводить у твір жіночий образ, від якого й веде сумну оповідь. Перший вірш вражає яскравими образами, що западають у душу, глибоко хвилюють. Запустіння колись живого, радісного, життєдайного тремтить в образі колодяного журавля на покинутому обійсті:

*Журавлі колодяні без відер
Сиротіють на краю села.*

Або:

*І болять мені, неначе рани,
Ці старі сільські колодяні,
Що спинились під небесним храмом,
Мов каліки, на одній нозі.*

Біль від непоправного, що сталося, передано через байдужість людських душ і разом з тим через самотність, гіркоту розставання з колишнім.

*...Шурхотить під черевиком листя:
Почерствіли навкруги світи.
Покидаю мамине обійстя
З пересохлим горлом самоти.*

Другий вірш багатий на метафори, де оніміння залишеної хати передається через болісні образи «павучка, що в кутку завис», дукатів, «що сльозять на кілку». Оживає оселя, у яку героїня заглядає через розбиту кимось шибку, маренням почутого материнського голосу завести настінний годинник. Напружені рядки звертають до колиски дитинства

Правда, зараз там, мабуть, усе поросло кущами та деревами – в лісі воно знаходиться. Був один раз, а мені на все життя вистачило вражень і сили жити, вірити та боротись.

...У Степановій голові аж паморочилося від почутого. Він мусить все це викласти на папір і зберегти. Може, Божко єдиний, від кого ще може дізнатися світ про загадкове минуле України.

2. Кола на хлібному полі

Останній рік XX століття. Приїхала з відрядження колега і розповіла, що біля Станового на хлібному полі виявлено величезні концентричні кола. Дехто з селян пригадав, що три тижні тому вночі вони бачили в тій стороні незвичайні вогні, які здійснювали якісь дивні рухи, а потім попливли у бік сусіднього села і зникли. Тоді тим вогням ніхто не надав особливої уваги. Поговорили, подивувалися день-два та й усе. Але тепер стало очевидним, що то був неопізнаний літальний об'єкт і саме він сідав серед поля, стверджують становські люди.

Степана Паланку зацікавила ця новина, і він навіть надумав було поїхати на місце, щоб самому побачити, але потім махнув рукою: он у Англії ще не такі дива малює якась сила на пшеничних полях. Однак наступної ночі йому приснився Геродот і покійний батько. Ніби вони сидять у степу біля вогнища і мирно бесіднують. Був з ними ще хтось, значно молодший. Учасі в розмові не брав, а тільки підкладав у багаття дрова і слухав. Більше того: ніби відвертався від Степана, щоб той його не впізнав.

Поглядаючи на веселе палахкотіння вогню, батько докоряв древньому історик, називаючи його Орою: «Батьку Орію, чому ти не скажеш їм, що кола повернулися, що вже час діяти? Хіба ти не бачиш, до чого може призвести їхнє невідання?» Геродот, копирсаючись паличкою у вогнищі, відповідав меланхолійно: «Вони повинні самі прийти до цього. Хіба твої сини такі нерозумні?» «Вони то не дурні, – погоджувався батько, – але щоб не було пізно». «Ніколи не буває пізно – хай встають, йдуть і дивляться. А далі боги їх направлять і підкажуть, що робити. Ми теж не залишимо їх...»

Останні слова Геродота прозвучали як наказ конкретно саме Степанові. Він проснувся і навіть покрутив головою, чи немає поруч батька з «Орієм-Геродотом», настільки видалося це все явним. Але в кімнаті було зовсім темно. Степан намагався відновити в пам'яті деталі сну і розгадати, про що хоче попередити його батько, але Геродот не дозволяє це робити? «Кола повернулися», – повторив Степан і лише тепер згадав про сліди під Становим.

До ранку він уже не спав. А після сніданку, прихопивши рулетку, компас і фотоапарат, наказав синові, щоб той заводив машину. Через хвилину п'ятнадцять вони вже були на вказаному місці біля Станового.

Справді, посеред недавно скошеного, злегка пологого поля Степан знайшов правильної форми концентричні кола приплюснутих до землі стебел озимої пшениці. Їх комбайн не зумів скосити. Степан кілька разів обійшов з сином загадкові кола і зробив заміри...

Через кілька тижнів одна з центральних газет опублікувала його статтю, в якій зокрема йшлося: «Концентричні кола у вигляді приплюснутих до землі смуг пшениці знаходилися на невеликому схилі, оберненому на схід сонця... Радіус першого кола становить 4 метри – тут пшениця пригнута до землі на всій площі кола. Потім за 3 метри друге коло, а далі на однаковій відстані 5 метрів було ще двоє кіл шириною смуги 80-сантиметрів. Стебла рослин зігнуті в одному напрямку – проти руху стрілки годинника. Радіус найбільшого кола становить 20 метрів. Центр – приблизно 10-сантиметрове вдавлення в ґрунт навкіс зі східного боку – очевидно, зроблений круглою опорою при посадці невідомого об'єкта...»

Здавалось би: можна й забувати про цю подію, на яку навряд чи хто зверне увагу. Однак через кілька днів після публікації Степана відшукав один фермер із села Надівне, що знаходилося за якийсь десяток кілометрів на північ від Станового.

– Гордійовичу, читав у газеті вашу статтю про кола і страшенно шкодую, що не зв'язався з вами раніше. На одному із своїх полів я теж зафіксував дещо цікаве. Гарне було б доповнення, – і фермер виклав перед Степаном фото.

– Знімок зроблено з дельтаплану. – розповідав фермер. – З висоти приблизно ста метрів. Об'єкти захопив стійки крила. Але дивимося вниз – це лісопосадка, а ось метрів за сто від неї...

Степан був ошелешений: на полі чітко було видно велике коло, розділене на троє перехресними лініями у вигляді літери «X», у центрі яких також були кола⁴.

Зважаючи на те, що за календарем уже була друга половина вересня, Степан цілком справедливо припустив:

– Звісно, поле вже задисковане чи зоране і не знайти жодних слідів...

– Так, – відповів фермер, вибачливо чухаючи чоло.

– Шкода. Але ви хоч заміряли ці зображення?

– Ні, не здогадався. Але велике коло приблизно такого ж діаметру, як і те, що біля Станового.

– Справді? – перепитав Степан.

– Так!

– А куди за сторонами світу направлені оці ікс-подібні знаки із накладеними на них колами?

Фермер якусь мить пригадував розташування таємничих знаків.

⁴ такі малюнки насправді були зафіксовані на полях Голованівського району на Кіровоградщині

стережно віддався любові до Південної Пальміри й так переконливо нам довів її винятковість у порівнянні, наприклад, з почуттями до Криму:

Море у Криму напрочуд сине,

Та в Одесі море – все ж синіш!

Саме ця друга частина збірки поглиблює картину внутрішнього буття ліричного героя. Любов до Одеси не витіснила з його душі почуттів вдячності матері, любові до батьківської хати, бережливості ніжності у ставленні до степової природи. Переважна більшість поезій це випромінює, але вірш «Така старезна епопея» випадає з ряду силою почуттів і масштабністю поетичного мислення. Подібна емоція могла бути породжена різноманітними обставинами, але важливо, що вона з'явилася й художньо втілилася у вірші.

Перед нами розгортається драма ліричного героя в контексті зіставлення свого й чужого. Чуже – Одещина – злить, а за рідним краєм у душі – гостра печаль. Ця ностальгія, може, й залишилася б на рівні життя самого ліричного героя, якби не предметні деталі, знаки, що виводять душевний біль на ширші орбіти, орбіти життя національного й загальнолюдського. На початку вірша подана неприваблива картина чужого простору:

Така старезна епопея

Чужих людей, чужих століть,

Степів рудих на Хаджибеї

Мене не радує, а злить.

Автор достатньо виразно відтворив емоційне неприйняття узбережжя Чорного моря («старезна епопея»; «чужі» люди, століття; степ «рудий» як антитеза зеленому, рідному; гостре заперечення «не радує, а злить»). Подібне ставлення до моря майстерно змалював М. Коцюбинський у новелі «На камені». Фат'ма, головна героїня, не могла забути своїх рідних гір, а море залишилося назавжди чужим.

У центральній частині вірша – змалювання душевного раю, який асоціюється з рідною природою:

...у батьківській стороні

Я звик до запаху черешні,

Ходити босим по стерні?

Я там, у світанковім лузі,

Стежині росяній радів

І родичався черногузам

Над рідним двором у гнізді.

Така печаль за місцем крає,

Де кущ калини під вікном.

Що в тузі за батьківським краєм

Душа згірчилась полином.

Цей образ викликає в пам'яті славнозвісну легенду про Євшан-зілля з Галицько-Волинського літопису про долю Отрока, у якого пробудилася генетична пам'ять не згадкою про свою родину, не рідною піснею, а саме запахом полину. Завдяки цьому образу активізуються асоціації,

Наскрізним у збірці є мотив творчості. Мистецтво, поезія для ліричного героя – це прагнення виразити себе й продовжити своє буття в часі великому:

*...Колись, сльозу свою скупу
На смак скуштють все люди,
Та чи згадають, що я був?
Чи здогадаються, що – буду!?*

Тобто передача своїх думок, переживань є надзавданням, яке супроводжується й муками творчості, і пошуком слова, і моделюванням адресата тощо. У цьому процесі завжди залишається щось недомовлене. Остання думка знайшла своє яскраве вираження у віртуозній поезії «Купували портрет на ярмарку». Цей твір настільки тонко розкриває окреслену ідею, що наведемо його повністю:

*Купували портрет на ярмарку
І ціну смакували слухну.
Купували портрет на ярмарку,
Та забули спитати за душу.
Хтось хвалив у поета зачіску,
Хтось за ніс підхвалив і брови.
Хтось хвалив у поета зачіску,
А за очі – ніхто ні слова.
І вони, наче чорні яхонти,
Не побачить яких не можна,
І вони, наче чорні яхонти,
Покотились у подорожник.
Як придбали портрет на ярмарку,
Причастили стіну красою.
Як придбали портрет на ярмарку,
Почорніла трава росюю.*

Автор використовує дуже цікавий прийом повтору. Цей повтор, з одного боку, немовби заколисує, а з іншого – увиразнює розгортання тривожної для ліричного героя думки. Ця думка про душевне тепло, яке й передається за допомогою мистецтва й не передається, щось невимовно-щемне залишається з творцем. І як завжди буває, загадки буття, котрі нездатна пізнати людина, перебирає на себе природа: «почорніла трава росюю».

Про актуальність цієї думки свідчить чимало прикладів вітчизняної та світової літератури. З останніх – роман О. Забужко «Музей покинутих секретів», де така проблема є однією з провідних: як пізнати іншого зсередини, як знайти «ключ, затрачений таємний код до якихось глибших підземних смислів чужого життя?»

Друга частина збірки О. Попова – «Солодкий щем» – розкриває світ малої батьківщини. Тут ліричний герой поринає у світ спогадів, дитинства, осмислення сутності буття.

Коли читалися вірші, присвячені Одесі, то мимоволі спадало на думку, чи поету не болять, хоч іноді, мала батьківщина? Настільки він безза-

– Зі сходу на захід, – сказав упевнено.

Степан попросив залишити йому світлинку, і коли гість покинув його, задумався: чотири кола біля Станового, одне велике і троє менших біля Надивного – теж чотири... Хтось шифрує якусь інформацію. І раптом згадав Іларового «четвертого», про якого йому розповідав покійний батько Гордій Олексійович.

3. Містерії отця Ілара

Подібні видіння Гордієві приходили в момент великого болю. Мабуть, щоб відволікти його від страждань. Гордій відчував, що неспроста Господь Бог посилав йому ті випробування і щоразу переносить в далеке минуле. Він ще й ще згадував недавнє поранення під Харковом і шкодував, що прокляті фріци не дали йому додивитися урок волхва Ілара...

Спочатку був вибух, після якого все його єство пронизав страшний біль і в очах стало темно. Та потім місце темноти поступово зайняла яскраво-світла кімната. Гордій побачив шкільні предмети, старого вчителя і кількох учнів за партами. Парти, шкільна дошка на стіні та одяг на вчителів і учнях, все було небесно чистим, аж сяючим. Здається, вони поглинули не тільки все темне і чорне, а й біль, що взяв у свої лещата Гордія. Йому раптом стало так блаженно, ніби, він опинився на небі...

– Дорогі мої, діти! – заговорив від дошки м'яким голосом благородної краси нібито сам Отець-Бог, сивочолий чоловік. – Я, волхв і вчитель Ілар, маю честь провести для вас сьогодні особливо важливий урок.

На якусь мить вчитель робить паузу, пересвідчуючись, чи всі готові слухати, і продовжує:

– Ніхто, крім мене, вам цього не розкаже. Я останній із посвячених у таємницю нашого роду. Тож прислухайтесь до моїх слів і пропустіть їх через своє серце, – осяйне обличчя учителя та ясні очі випромінюють чистоту помислів і намірів. Учні, як заворожені, ловлять кожне слово вчителя.

– Але спочатку, – зауважує Ілар, – щоб урок наш був благодатним, необхідно прочитати молитву.

Учні підвелися, а вчитель склав перед собою долоню до долоні руки, притис до грудей і почав молитися:

– Святі Боги, в Триглаві єдині! Отці наші: Сварго, Дажбоже та Перу-не! Допоможіть моему роду, моему народу і мені повернутися до джерел Ваших, до заповітів прашчурів великих! Дайте нам сили і волі на здобуття собі життя славного та правильного! І хай навіки святяться Ваші імена! Слава! Слава! Слава!

Коли учні повторили цю просту молитву, вчитель кивнув злегка головою, щоб вони сідали:

– Повчимося старому, зануримо душі в нього, бо то є наше, що прийшло з Колом Небесним і творить Божу силу. Се Душі прашчурів з

Ірию дивляться на нас і надихають на діла великі, і просять слізною, щоб берегли ми Праву, Наву та Яву. Бо недалекий той час, коли вони спустяться на землю і спитають, як ми виконували їхні заповіді.

Вчитель малює на дошці жирну крапку і проводить через неї три лінії. Малюнок став схожий на літеру Ж.

– Прошу звернути увагу, – ткнув вчитель пальцем всередину знака. – Це основа всього – так званий шестикрилець, символ життя. Це Жінка-мати, що стоїть з піднятими до Богів руками, дякуючи за благословення, яке вони дають їй на продовження роду... Греки змальовують богів у вигляді людей і пишаються тим. Ми теж можемо це робити, але укри-руси – божі сини, а Богів, своїх пращурів, маємо зображати лише образами та символами, бо це таїна, яку під силу пізнати лише небесним істотам. Коли ми почнемо за прикладом греків змальовувати їх як людей, та ще й в чому мати народила, то втратимо Божу опіку і зіб'ємося з путі своєї.

Гордій дивується такому незвичному уроку, але кожне слово вбирає в себе, немов губка.

– Греки не знають і не хочуть знати тої науки, що знаємо ми, – продовжує Ілар. – Вони – зверхники, вони лиходії, бо нав'язують нам чужу віру, чужих царів та богів і беруть наших дітей у рабство... Русове ж горді і за хліб дякують, а не так, як греки, які беруть і злобляться на того, хто дав. І ви, майбутні волхви, маєте знати містерії наших богів, щоб передати їх своїм нащадкам. Будьте обачні! Одного разу наші книги вже були викрадені, а знання, створені нашими пращурами, перекрутили й направили проти нас. Ми повинні повернути собі своє...

За мить Ілар знову вказує на шестикрил і продовжує:

– Це також знак сонця, від якого в усі сторони розходить його благодатне світло та тепло, тому справедливо верхній промінь позначаємо його символом – буквою О. За сонцем слідує той, хто створив цей світ, Бог нашого Роду – Дід Сварг. Отже далі на променях вписуємо його ім'я: Сварго! Нічого дивного в тому немає, що він так легко вписується в символ життя і жінки, адже Сварго до всього ще й Бог шлюбів.

Ілар робить крок праворуч і повторює на дошці попередній малюнок:

– Тепер рисуємо ще один такий знак і вже з наступного променя записуємо Сваргового сина Дажбога. Батько Сварг поклав на нього чимало функцій, але серед них дві найголовніші: він дає життя на землі і удержує у відповідному порядку над нею сонце, місяць та зорі.

Бачите, і в цьому випадку Господь залишається на незмінному місці і читається, як Бог жаданий та бажаний.

За Дажбогом, як ви знаєте, – продовжує Ілар, – йде онук Сварга Перунько. Рисуємо той же знак і вже з нижнього променя записуємо ім'я Перуня. Що маємо тепер? – запитує Ілар і відповідає: – А маємо те, що Перунь – це не тільки Бог боріння, творець хмар та живої води.

Євген Маланюк побачив у цьому певну тенденцію, коли осмислював творчість автора «Майстер корабля». Ю. Яновський «відкрив і завоював нам море, море в значенні не географічному чи навіть геополітичному, а в значенні психологічному, як окремий духовний комплекс, який був або ослаблений у нас, або й цілком спаралізований».

Насамперед варто відзначити пейзажні малюнки О. Попова. Вони випромінюють вишуканість, пластику, мистецьку досконалість:

*Таке розмірене буття
Заколисалось в зажурі,
Де пальми віяла ажурні
Ледь-ледь на протягу тремтять.*

Або:

*Світлини, пам'яттю потерті,
Мене охоплять і тепер,
Як на незайманім мольберті
Проступить контуром Дюльбер.*

Або:

*Через найоршені хребти
У теплі вранішні купелі
Рікою срібних акварелей
Перетікають холоди.*

Цей ряд можна продовжувати.

Інший жанр, який тісно переплітається з пейзажним, присвячений любовним переживанням. Тут і захоплення жіночою красою («Ну, що поробиш? Жінка і весна», «О, ці жінки! Суцільна ніжність!»), і взаємність хвилювань («Я дивуюсь весняним фокусам»), і гріховна спокуса («Шумить-квітує яблуня в саду»). Які почуття не панували б у душі ліричного героя, він завжди виявляє лицарське начало, надзвичайно шанобливо ставиться до жінки.

Домінантне начало збірки – осмислення – розкривається й у поезіях цієї тематики. Яскравим прикладом може бути вірш «Котилось літо спеченим коржем». Розгортання сюжету в ньому готує читача до втілення мотиву любовної омани. Ліричний герой чув і бачив знаки, імпульси, які посилювала закохана, але не вийшов на побачення, не розділив почуттів. А вже з висоти прожитих літ, з висоти часу ті звичайні любовні ігри почали відсвічувати іншими барвами, смисловими нюансами. Кінцівка вірша має різкий емоційно-пізнавальний ефект:

*Де знать було, що пісню тоді
Мою ти спраглу вишивала душу?*

Метафора «пісню вишивати душу» в контексті любовних стосунків – оригінальний і свіжий образ. Більш звично звучить концепт материнської турботи. Обидва смисли, любовний і материнський, накладаючись, творять ту нову призму погляду, завдяки чому юність, кохання в ореолі досвіду й мудрості постають онтологічно ближчими й змістовнішими, ніж це сприймалося за молодих літ.

Олег ТАРАН

...І ДОСВІД ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ

Олег ПОПОВ. *Солодкий щем (поезії)*. –
Одеса: «Прес-кур'єр», 2010, 152 с.

Коли перегортаєш останню сторінку другої поетичної збірки Олега Попова «Солодкий щем», перше, що спадає на думку, – слова Р.-М. Рільке: «Вірші, написані в молодості, ще не вірші. З віршами не слід поспішати, треба протягом усього життя, і життя якомога довшого, накопичувати враження і насолоду, щоб десь аж наприкінці написати десяток гарних рядків. Адже вірші не почуття, як дехто гадає (почуттів вистачає і змолоду), вони – досвід...».

Олег Попов народився 1 січня 1953 року в м. Олександрії на Кіровоградщині. Має вищу філологічну освіту. Вчителював у школах області, завідував навчально-методичним кабінетом інституту удосконалення вчителів, довгий час викладав українську літературу в Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка, займався журналістикою. Має чотири навчальних посібники для шкіл. У творчому доробку – повість «Спогад на майбутнє» (2007), збірка поезій «Коли вже з осінню на «ти» (2009), лауреат обласної краєзнавчої премії імені В. Ястребова (2003), заслужений працівник культури України (2006). Пише вірші, пісні, прозу, сценарії. Живе й працює в Одесі.

З огляду на вище цитовану думку Р.-М. Рільке, варто відзначити, що й справді, перед читачем постає цікавий внутрішній досвід ліричного героя збірки, який любить життя, знає йому ціну й уміє запросити до діалогу, адже йому відкрилося гостре усвідомлення циклічності буття, взаємопов'язаності речей і явищ, думок і почуттів. Це той просвітлений стан людської душі, який називаємо мудрістю. Ліричному героєві чужа суєтність, поспіх. Він дивиться на світ поглядом художника.

Світ перед ліричним героєм не може приховати загадок, крім однієї, – його чарівності. І герой пожадливо вбирає в себе барви й звуки, насолоджується пейзажем, тонко відчуває жіночу сутність, милується вишуканими будівлями. Він тішиться тими думками й почуттями, які відвідують його душу, сплітає з них мереживо, які породжують різноманітні поетичні стани, проте домінуючим з них є стан залюбленості. Тут не знайдемо гострого соціального чи публіцистичного слова. Це – світ камерний.

Збірка має три частини: «Над морем доля зупинилась», «Солодкий щем», «Бережені віршами моїми».

Перша – відкриває мариністичний світ Криму й Одеси. Тут О. Попов продовжує традицію захопленості морем та узбережжям А. Міцкевича, О. Пушкіна, Лесі Українки, Ю. Яновського та інших. Для української літератури цей пейзажний пласт – особливий. Він не настільки активно розроблений, як, скажімо, степовий, лісовий, гірський. Тонкий аналітик

Перунь – це також той, хто спустив з неба нам руни і дав у руки перо для писання, що й закодовано у його імені. Літера У, яка тепер стала на місці О, – символізує всевишній розум і має не тільки близьке звучання з сонячним О, а й тотожне значення. Сонце – це світло небесне, а розум – світло людське. Отже, Перунь – це той, хто єднає нас із небесними силами, з душами наших предків саме за допомогою розуму та усвідомлення своєї високої місії на землі. І в цьому особливу роль має відігравати Слово. Наша мова, сини мої, то дання богів наших древніх, пращурів великих. Про все те маємо пам'ятати і голосно віщати, не соромлячись. Не соромитися і не боятися жодного хвалькуватого слова, сказаного нам. Ворог все робить, аби відвернути нас од стародавностей наших. Але ми, волхви, захисники віри рідної, мусимо не допустити цього і наполягати, щоб наші сини не тільки завжди тримали руку на мечі, а й берегли в серці своє слово, як і Перунь златоустий. Чорна година, яку ми сьогодні переживаємо, рано чи пізно відійде. Нам же треба пояснювати синам і внукам, щоб вони не збилися на манівці, щоб не зневірилися і не стали на чужу стежку. Бо прийде ще й четвертий і мусимо бути готовими...

Якусь мить Хориґа з тривогою дивився у вікно, де грізно блискало та гриміло, і поспішив сказати головне:

– Сини мої! Яка то велика мудрість – наука наших богів! З трепетом і любов'ю передаю вам її, щоб вона вічно стояла на захисті роду нашого. Одного разу вона врятує нас. І чотирикрили, і шестикрили онуки Сварґа, Дажбоґа та Перуна знову піднімуться над світом, щоб повернути його до життя. Бережімо своє слово, бо то Господа слово!..

До Гордія доноситься якийсь сторонній гул, чийсь кроки, хтось заважає йому дослухати урок. До нього ще долинає вчителеве: «А тепер перейдемо до розкриття коду отця Орія». Гордій дуже радіє з цього повідомлення, нарешті він узнає про те загадкове ім'я з Овсієвого зошита. Але саме в цей момент хтось потягнув його за гімнастерку і повернув горілиць. Повернувся і страшний біль.

Гордій відкрив очі (точніше – око, бо одне чомусь не відкривалося) і побачив перед собою якісь чорні тіні та почув чужі голоси. Він довго не міг втямити, що то таке, де раптом подівся вчитель і його небесно-сяйний клас? Він хоче розгледіти, хто ж то перед ним? Провів рукою по очах, але це йому мало що допомагає – він бачить лише правим оком, а на пальцях відчуває щось липке. Він ще раз торкається лівого ока і придивляється. До була кров. І тільки тепер до нього доходить, де він і що з ним. Він лежить на полі бою пораненим. Прислухається до голосів, придивляється до того, хто йому намагається перев'язати голову, і виявляє, що це німці, що він уже в полоні...

4. Овсієві кургани

Сумно і тоскно на душі – так і хочеться рвонутися себе за груди, розпа-
нахати їх, вирвати досаду і звільнитися від безпорадності та безсилля.
О, Боже! Скільки цих мук ще треба пережити людині? Коли вже наси-
титися ненависний сатана людською кров'ю, чому він не подавиться
тією вогнестрільною зброєю, щоб уже залишив нас у спокої? Що він ще
хоче? Підпалити весь світ? Не допусти, Боже! Залий йому пельку свин-
цем гарячим, щоб удавився. Не дай згинуть дітям твоїм, бо ж ми твоє
творіння, ми ж кровинка твоя. Зупини лихих, оберни їх зброю у паліччя і
дай в руки, щоб пройшли по землі та побачили плоди діянь своїх. Пока-
жи, Господи, їм: що чекає на дітей їхніх.

Стукіт вагонних коліс боляче відбивається в Гордієвій голові. Ніби
якийсь невидимий немилосердний кат відшукав уразливе місце і хоче
повільно звести його зі світу, вистукуючи маленьким молоточком у по-
ранену скроню: тук-тук, тук-тук. Він затискає голову в руках, трохи глу-
шить удари і намагається відволіктися – прислухається, як якийсь ло-
велас неподалік розповідає про свої любовні пригоди:

– Я, як джмелик, як ота бджілка, що вицілює кожну квіточку, вишу-
куючи собі життєдайний нектар, готовий вицілювати кожну жіночку,
бо це таке прекрасне створіння, від якого я просто шаленію. І нічого з
собою не можу вдіяти, хлопці. Я так їх люблю! – прицмокує «джмелик» і
в такт йому прицмокують колеса: тук-тук, тук-тук...

За мить перед Гордієм появляються перелякані очі його дружини.
Страшний гул падає з неба, навкруг рвуться бомби, осколки січуть стіни
хліва, а вона намагається утримати перелякану корову, щоб не вирва-
лася і не попала під бомби. Галя закриває собою єдину годувальницю,
бо що тоді вона буде робити без неї з трьома дітьми? Гордій хоче кину-
тися їй на допомогу, але на нього щось тисне, не дає ворухнутися. Він
задихається від напруги та марно. Потім зовсім поруч рветься бомба і
відкидає його на бік. Весь в поту, він повертається із небуття від різкого
струсу вагона...

У небі чути гул, що віддаляється. Лише тепер Гордій зрозумів, що він
на якусь мить заснув, і саме в цей момент із повітря ешелон атакував
бомбардувальник.

Потяг зменшив швидкість, але не зупинився. Притихлий вагон по-
ступово оживав. Хтось пожалкував, що не влучило, бо краще вже по-
мерти і бути похороненим тут, аніж гинути в рабстві за тисячі кіло-
метрів від рідної землі. Хтось молився і дякував Богу, що відвів від нього
смерть...

...Товарняк, набитий військовополоненими як бочка оселедцями,
мчав на захід. Рівно десять років тому, такої ж осінньої пори, такий же
товарняк, набитий простим хліборобським людом, який, здавалося,
богу душу винний, мчав Гордія на північ.

зовнішня непривабливість Вовкулаки («лице, схоже на страхітливую мас-
ку – ошпирене, з червоними голими повіками і лисими бровами», «черво-
не, як мідний казан») сприймається читачем саме як маска, яку вдягає
козак, аби більше страху ворогам нагнати; душа ж його щира, віддана,
безстрашна, прекрасна душа, що тягнеться до вічних цінностей. Він міг
би стати неперевершеним актором, але обрав іншу роль – бути до кінця
самим собою, тим, хто прикриє бойового товариша, заступить. Мов-
лення ж наратора пересипане народним гумором, словами-гедзями,
приказками, зі знанням міри вжито історизми («бебех», губревком та
інші «коми», «червінці» – червоногвардійці), архаїзми (кухва, сальви),
спеціальну лексику (кінь іде дриндом, клусом).

Безперечно, творчим здобутком В. Шкляра є образ китайця Ході.
Від першого враження – спокійно готовий прийняти смерть, але пе-
реймається долею своєї косички, аби не виявилась відокремленою
від голови, він готовий воювати за будь-кого, аби лиш годували, –
до усвідомлення духовного зростання китайця, вірності його як това-
риша, відданості Чорному Воронові та Україні, коли не буде Ходя тікати
з оточення, а прийме рішення сам: «Пльобась, отяман...» Ходя стане
частиною великої української історії – історії художніх образів... Забу-
деться, можливо, що ноги мав колесом, що їв-молотив на ходу все,
навіть листя з дерев. Зворушлива внутрішня краса має непроминальну
притягальну силу.

Чи можна бути правдивим, говорячи півправду? Отож-бо! Тому
в книзі оспівано не лише героїку боїв. Мали місце мародерство, гнів,
помста, зрада, розчарування, безнадія: «Я бачив, як хлопці падають
духом. Страшно сказати, що робить із людьми безнадія. Говірки стають
мовчазними, веселі – зажуреними, хоробрі – боягузами, а певні – зрад-
никами». Настане день, коли з чорних гайдамаків лишиться лише двоє
– Чорний Ворон і Ходя. І відчуватиме отаман у грудях холодну чорну
діру, і сам стане чорнішим ночі, і голос у нього почорніє.

...Проте хіба можна назвати трагічним роман, у якому є такі рядки:

«Досі не можу пояснити собі, що то за радість така була перед кож-
ним боєм, яка тремтіла у всьому тілі, мовби жива істота. Серце співало,
в очах розвиднялося, лоскіт бігав долонями. Оце і є твердий рішенець,
що сьогодні виступаємо, чи хай там навіть узавтра, то вже місця собі
не знаходиш, щось аж трусить тобою зсередини. Я бачив, що так було
не тільки зі мною, кожного з нас постигала ця втіха, тільки всяк пережи-
вав її по-своєму. Той походжав як півень, той начищав уже вкотре руш-
ницю, ще хтось мугикав-нашвищував, а той сидів непорочно – тільки
очі горіли лихим вогнем. А коли раптом бій відміняли, напосідало таке,
якби ото молодиця враз відмовила тобі в останню хвилину і ти зали-
шився сам на сам зі своїм хотінням».

м. Кіровоград

би її побачити – та ж ніч, хотів би почути – та ж і звуку не подала, лише запах кіс та якесь внутрішнє відчуття чистоти і світла.

У філігранній роботі над словом, у нерозривній сув'язі його з ідеєю твору виявляється поетика Василя Шкляра. Точний у деталях, точний у слові, письменник вибудовує художній світ як історичний міфопростір із цеглинок, кожна з яких неначе випромінює енергію – енергію світо-творення, ідею утвердження національної незалежності, нескореності козацького духу.

Кожен козацький образ чарує багатогранністю, живим, щоразу новим відкриттям внутрішнього саява, пульсацією життя, його теплою наповненістю. Та ж Дося Апілат, молода козачка, хвилює не лише Чорного Ворона, а й мене, читача, то поглядом, який не забудеш: *«грайливо примружила ясні оченята, в яких гарцювало два скупаних у смолі чортиська»*, а за мить *«у її очах посміхалося двоє лагідних янголят»* (курсив – А. Ц.). Не дівчина – суцільна антитеза, тугий сплав диявольської сили в тендітному тілі. Вона поєднує козацьку відвагу і турботливу жіночність, дівчачу задержуватість і вміння чекати, спостережливість і беззастережну відданість.

Весь художній світ роману живий якимсь, сказати б, язичницьким повнокрів'ям: тут кожне дерево, не кажучи вже про істот, просякнуті національним духом, наповнені українським світосприйняттям. І той же ворон, мов дідусь, переймається гайдамацьким життям, і кінь із чуженецьким ім'ям Мудей не оком знає путівця – чує його своїми копитами, і отаманова кобила Зірка, яку дехто прозивав «хтивою англо-арабкою» і звинувачував у смерті Василя Чучупака, не могла, переконаний Чорний Ворон, підвести у вирішальний момент – український дух їй цього не дозволить. І навіть домовина Веремія пахне сосною *живицею*. Теж, здавалося б, нічого особливого, але в контексті твору сприймається так, мов і сосна рада б своєю «сосною кров'ю» з отаманом поділитися, аби жив...

Тонким паралелізмом відлунює цей мотив у долі головного отамана: щоб визволити рідного брата Петра і боровицького отамана Павла Солонька з оточення, Василь Чучупак відволікає увагу ворогів на себе. Одне-єдине слово вклав письменник в уста головного отамана: «Живи-и-и!». Як заповіт братові і всім, кому дорога Україна. В одному слові – любов до рідного краю і української незалежності, яку гайдамаки готові здобути найдорожчою ціною. В одному слові – весь пафос твору. Краще не скажеш. Чесно. Глибоко. Просто. Обнадійливо. Проникливо-стримано.

А яка мовна характеристика персонажів! Починаючи зі слів китайця Ході («Чань воює за тот, хто дають кусять»), алегоричного мовлення сліпої ворожки Євдосі, Вовкулаки («щось зробилося з мовою, наче йому язика на другий бік повернуло»), коли входив у роль Шельменка-денщика), який і до гайдамаків прийшов тому, що Шевченка начитався. До речі,

Гордій здивувався, що навіть співпали дні. Тоді було Івана Богослова і тепер Івана Богослова. Якраз храмове свято його села...

За будь-яких умов, де б він не був, Гордій намагався стежити за календарем. Він мусив контролювати час, щоб не став він потім для нього карою. Подумки не раз повертався до тієї осені. До несподіваної зустрічі з Овсієм, до заповідей, які допомагають йому вижити і які він обов'язково має передати своїм дітям.

... Овсій зустрівся Гордієві на станції. Про нього, як в році двадцять другому забрали більшовики, ніхто досі не чув. У селі вже думали, що його немає в живих. Лише мати Овсію, сільська вчителька Ірина Арсентіївна, не полишала надій на зустріч із сином. Якось казала: «Чує моє серце, що живий він, що мучиться десь гірко».

Овсій підійшов до Гордія, коли той уже вмоністився на воза і мав рушати додому. Якби не підійшов, не заговорив – ніколи не впізнав би. Худощий, беззубий, сивий, згорблений – не Овсій, а тінь від нього.

Гордієві аж стало не по собі – яким він був парубком! Чи не найпримітнішим у селі, а тепер – і на людину не схожий. Що з ним зробили гаспи?

І згадалося, як стрункий, широкоплечий, червонощокий красень Овсій Перекопний гарцював на коні посеред майдану перед односельцями, збираючись до війська Петлюри. Він аж світився, коли закликав усіх стати на захист України-неньки, відстояти свободу й незалежність.

Гордій був ще хлопчиком, але добре пам'ятає, які бентежні, незвичні і навіть страшні слова виголошував Овсій. Перед ним говорили якісь два незнайомці, але Гордію запам'яталося саме Овсієве:

– Скільки ми вже будемо терпіти це? Я вас питаю, дорогі мої односельці. Як не німці, то москалі рвуть-розривають Україну, або ж поляк поганий на нашій землі топчеться. Берімося, люди, за зброю, сідаймо на коней, боронімо свою Вітчизну, бо прийде сюди господарювати кацап бородатий із жидом пархатим і будуть тут свій комунізм насаджувати, а нас усіх по Сибірах та по тюрмах. Ви цього хочете? Ви хочете, щоб дітей, дочок ваших у прислугу собі забрали? Я вас питаю. Чи, може, мало крові з нас попили за Миколки-кровопивці? Тож вставаймо і не даймо чужинцям паплюжити наші поля і топтати наші душі! Ми є український народ і ми зуміємо збудувати свою державу без усяких там німців та москалів. Чи, може, ми не здатні без них своїм життям управляти, чи у нас мізки лише на те, щоб холуями бути? – жалив він раз у раз, пильно вдивляючись в юрбу, намагаючись достукатися до кожного в душу, щоб почули, щоб повірили і пішли...

Слухали Овсію одні з широко розкритими очима, інші байдуже, ще інші скептично та з насмішкою.

– Як це без матушки Расеї?... – дивувався хтось несміливо.

Дехто обурювався:

– Що цей навіжений каже? Раніше й не чули, що то таке Україна, а тепер бачиш-но – Україна, самостійність...

– От до чого доводять книжки! – шепотіли забобонні баби, які знали про любов сина вчительки до читання.

– Ти диви: таке наче тихе було, а що надумало, – не зрозуміло чи підтримував чи осуджував чийсь грубий чоловічий голос.

Але Овсій чesав далі:

– Від кожного з нас залежить наше майбутнє. Злякаємося – потім будемо дуже шкодувати, за лікті себе кусатимемо, що пустили в наш дім погань усяку...

Тринадцятирічний Гордій жадібно ловив кожне слово виступаючого і був у захваті від нього. Овсій видавався йому багатирем, який, як ото в казці, один з усього простого люду стає на боротьбу із семиголовим змієм і перемагає...

Запитавши, куди їде Гордій, Овсій закинув на воза худу, як сам, сіру торбину. Потім забрався на воза сам.

– Гаття! – смикнув віжками Гордій і гніді, махнувши у відповідь хвостами, рушили в дорогу.

Овсій часто закашлювався. І ні слова з вуст.

Гордій скоса поглядав на несподіваного попутника. Йому кортіло розпитати, як там йому було, але на нього було жаль дивитись, а не те, щоб ятрити душу запитаннями.

Коли проїхали трохи, мовчанку після чергового припадку кашлю порушив сам Овсій:

– Останні теплі дні...

– Так, – відповів Гордій. – Хоча ще буде бабине літо. Після жидівських кучок⁵...

– Яке воно гарне це бабине літо, – замріяно подивився в небо Овсій. – Я так його любив! І так давно не бачив. Згадую, як я пас корову, а з неба летіла павутина. Тихо так: сонце тепле-тепле, лагідне, як мама. І павутиння, як мамині руки, нечутно лягає тобі на плечі, на вуха, на носа. Корова фиркає – бо воно лізе їй в ніс, мені смішно і радісно. Я бігаю, підскакую, ловлю на палицю павутину і забавляюся. А потім лягаю на спину і вдивляюся в небо. Хочу побачити літаючих павучків, які пускають з неба павутину. Але їх не видно. Потім мама мені розповідала, що то не павуки пускають павутину, то Божому Сину, який живе в раю на небі, янголи на зиму тчуть перину і ковдру. Я дуже зрадів цій новині і наступного дня знову вдивляюся в небо, намагаючись уже побачити янголів. Небо чисте-чисте, як церковний дзвін на світанку, як різдвяна вода з нашої копанки. Здається, у тебе за плечима ростуть крила і ось зараз ти махнеш ними і станеш одним із тих добрих янголів, які купа-

⁵ кучки – так в деяких регіонах України називається невеликий період похолодання після єврейського нового року

нували... І чому я досі ніде не читала про нього, про встановлення історичної справедливості в незалежній державі, за яку поліг той, що ходив у вишиванці й брилі, хто не кланявся кулям і кому не судилось побачити власного первістка...

Пошук точного слова – найвибагливіша справа, митець не дозволить собі жодної поблажливості, навіть у такій деталі, як сирники. А міг же обмежитись тим, що вони відсиріли, – так ні, випишує, як «сичали, ламалися і не хотіли горіти». Це щоб психологічно я, читач, могла відчутти себе тим, про кого йдеться... І такий він у всьому: у портретній характеристиці персонажа (сказав, що ніс «закандзюблений» – і вже закріпився образ, схожий на сову; повідомив, що командир загарбників «вислозаций» – і перед читачем розгортається підтекст, що просиджував той Митрюха в кабінетах, а це підняв зад, бо хочеться і йому встигнути на переділ світу, і слави захити – розчарувався, правда, що Головний отаман виявився таким молодим і «нестерпно красивим», то й гамселів уже мертвого чоботом...).

Автор обіграє кожну деталь: і бриль Веремія в бою (не знав страху отаман, байдуже йому, що буде помітною і бажаною мішенню); і саме ім'я не просто тлумачить, а пов'язує той вітер і вихор з польотом дужого Ярка на крилі вітряка; і з відчайдушною вдачею хлопця, за яким Ганнусі хоч в огонь, хоч у воду; і з веремією, яку скоїв отаман у стані заброд посмертною запискою, «від якої можна було здурити».

Як не пійматись на гачок образу старого ворона, що спостерігав за церемонією поховання Веремія? Це ж його старе, підсліпувате око, яке двісті сімдесят літ споглядало світ, здивувалося, що могили після відправи не було опечатано. Це його оком читач побачить «рогаті» шапки-будьонівки. Нарешті, це він реготатиме, «затуливши дзьоба крилом», це він зневажатиме смерть, супроводжуючи Чорного Ворона до підземелля Мотрониного монастиря, де й упаде на землю, бо серце не витримає, та зір його шугне в небо нескорено.

Образи творю цікаві своєю динамікою, висвітленням певної грані за певних обставин. З Чорним Вороном (портретні дані, характеристика, коротка автобіографічна довідка, навіть його захоплення та легенди про отамана) знайомиться читач спочатку з донесення уповноваженого губчека. Боїться ворог Чорного Ворона, бо бачить якусь містичну силу в тому, що при народженні був майбутній отаман «накрест опутан пуповиною» – ніби з портупелями родився! Тож спочатку легенда... А сам отаман з'являється перед читачем своїм словом, бо розмовляє зі сліпою Євдосею. З його реплік вимальовується образ людини, яка нічого не звикла сприймати на віру, не поступлива у своїх переконаннях – життя в лісі навчило. У нічку ж «золоту» стане Чорний Ворон по-юнацьки чуттєвим і проситиме дівчину, немов із вулкана народжену, озватись до нього хоч словом. Він весь перетвориться на трепетний нерв: хотів

Шевченківського лауреата не зіпсувала стосунки з Білокам'яною, бо дуже непривабливим для читача-малороса виглядає російський загарбник, який заколов немовля в колисці. Це ж нечуване зухвальство так писати про «старшого брата», який в Україні перейшов, за дозволом армії, на «самообеспеченіє». Чи не про те ж писав російський класик: «Ты виноват уж тем...»

Та чомусь ніхто з таких горе-читачів не звернув уваги, що гайдамакам 1920-х років було не більше тридцяти літ, що гинули вони в розквіті сил, що мордували їхні вже мертві тіла знавіснілі загарбники так, що рідна мати не впізнала б, що душили села «продразвѣорсткою» і димом пожеж, що хитро виманювали гайдамаків-залишенців із лісу і яру непом, обіцяючи землю (о, вони знали, чим була, є і буде для селянина земля!), обіцяючи амністію тим, хто добровільно здасть зброю. Як легко наш народ вірить в обіцянки-цяцянки. Правду кажуть: козак – як мала дитина... І гинули хлопці, ті, хто повірив, і ті, кого зрадили заслані агенти, не у відкритому бою, а в Єлисаветградській буцагарні, Лук'янівській в'язниці, у Владімірському централі. І це один із планів тканини роману, то суворої, як домоткане полотно повстанських буднів – під дощами й снігами на коні, в голодних криївках, коли хочеться позбутись жалю і страху, бо надії вже нема; то відчайдушно-радісної, святкової, як буває в очікуванні бою; то духмяно-ніжної, коли дозволить собі козак замеліти молодю жагою кохання.

Майстерність письменника визначають взаємодією змісту і форми. Як же склалися стосунки теми та ідеї твору з його композицією, сюжетом, системою образів, способом викладу інформації та власне мовою твору? Ми не ставили собі за мету зробити цілісний аналіз роману – думаємо, ця справа вже ведеться, але потребує значно більше часу. Ми ж дозволимо собі поділитися першими враженнями від знайомства зі знаковим твором у сучасній українській літературі: цілісність художнього світу захоплює. Твір сприймаєш як живий організм з його динамікою розвитку. Кілька ліній розповіді природно перетікають одна в одну: під час першого прочитання їх можна й не помітити, настільки захоплює сюжет. Лише коли повертаєшся до роману вдруге – тоді подибуєш мовлення наратора, який знає все і про всіх, оповідь від першої особи отамана Чорного Ворона, світосприйняття старого чорного ворона, бачення бою оком коня-красеня Мудея. Тоді впливає мовою твору, народною, пересипаною м'яким гумором. Звертаєш увагу на способи характеротворення персонажів.

Отже, кілька слів про форму. З першого ж речення автор створює атмосферу: «Отамана Веремія ховали в Гунському лісі без прощальних сальв і промов». Впевнена, що багатьох, як і мене, оті «сальви» змусили потягнутись до словника. Виявилось: застаріле «сальти». А читач уже відчув дух початку минулого століття, і ворухнулось десь питання: чому ж отамана на рідній землі, відправляючи в останню путь, та й не вша-

ються в небесній чистоті і бавлять у розкішній золотій колисці Божого Сина... І, віриш, я таки дочекався свого – я побачив янголів. Невідомо звідки раптом напливла одинока хмарка – як човник, як пір'їнка. На ній такі ж білі, як і хмаринка, сиділи янголи і ткали перину для Божого Сина. Я назавжди запам'ятав той день, ту хмарку і янголів. Здається, вони й тримали мене досі на цьому світі...

Неговіркий Гордій подивився на Овсію, як на дивака, але нічого не сказав. Тим часом Овсій запитав:

– Ти, мабуть, Олексія Паланки син?

– Так, – відповів Гордій.

– Схожий. А я син Ірини Арсентіївни – Овсій.

– Знаю, – відповів Гордій, радіючи за Ірину Арсентіївну, свою колишню вчительку, що таки дочекалася сина. Яке це для неї, самотньої і вигорьованої, буде щастя!

– Жива ще моя мати? – запитав Овсій.

– Жива...

– Як вона там?

– А так – якби світ не без неї...

– А в селі як?

– У селі?.. Як отут у нас з тобою – скрипимо потихеньку, – хотів видаватися спокійним і стороннім до всього, що відбувалося в селі Гордій, але раптом вибухнув: – Показився народ, комунари та активісти останню сорочку знімають. Мало того, що дай продналог, заплати за облігацію... З усіх сил тягнешся, та хіба осилиш? Заплатив одне, наклали інше. Колгоспи створюють, коні відбирають. Усе відбирають. Життя б їм відібрало! Плач, крики, бійки... До мене теж уже приходили. Не пішов, коней не віддавав... Але бачу все одно: або колгосп, або як оце тобі – тюрма.

– Це так. Вони не заспокоються, поки всіх бидлом не пороблять. Тільки так і збудують свій комунізм.

Гордій зі злістю сплюнув:

– А поясни мені, темному, ти бував по світах: що то воно таке – «камунізм»? Що ще за лихо на нашу голову придумали?

Овсій гірко видихнув:

– А ото таке і є: ти робиш – інший споживає. Забере все, зжене всіх в один кагал, сяде на шию і буде бучком поганяти. Те, що ти заробив, у полі зібрав – все його. А тобі, щоб не здох з голоду, буде давати по видавці... Що з носа скапає...

– І ніяка короста їх не бере, – аж скрипить зубами Гордій. – Камунізм хочуть збудувати, голодранці. Пам'ятаєш Автонома Безручка та Гименя Чорного?.. Оце такі у нас будують камунізм – ледарі та п'яниці споконвічні.

Овсій мовчав.

– Що хочуть, те й роблять з нами... І куди, лишень, Господь Бог дивиться? – розійшовся Гордій.

– Бог? – перепитав Овсій.

Гордій відчув, що перегнув палицю і прикусив язик.

– Бог – не пастух і не міліціонер. Він не стоїть на сторожі у тебе чи у мене з кийком або наганом. Бог у нас самих. Ось тут і ось тут, – вказав почергово на груди і на голову Овсій. – Ми створюємо його своїм духом, спільними переконаннями, силою єдиної віри і єдиної дії. Ми слабкі, наша віра слабка, значить, і наш Бог слабкий. Ми сильні – наш Бог сильний. Ми гадаємо, що він всесильний і що все залежить від його волі, що він мусить за нас наводити лад у нашому житті... Аж ні. Він нас підтримує тоді, коли ми самі дуже хотітимемо щось змінити...

– Мабуть, якийсь гріх лежить на нас, що нами верховодять інші. Наші діди розумнішими були, а теж чомусь не створили держави. Не для нас це, видко! – скрушно видихнув Гордій.

– Хто не вірить у свій народ – той не вірить у самого себе, – з досадою прорік Овсій. – Держава у нас була, все у нас було. Тільки в нас усе вкрали. На наших розумних дідів знайшлися хитрі і підступні вороги. Але коли ми ще є, коли Бог нас ще тримає на цьому світі, значить, він ще на нас має надію.

– Ти справді віриш у це? – скося подивився на Овсія Гордій.

– А навіщо й жити, якщо не вірити? Навіщо ми взагалі на цій землі, ти колись задумувався?

– А чого я маю про це думати? У мене стільки роботи... – за селянською звичкою прикидається простачком Гордій.

Овсій якусь мить помовчав, а потім погодився:

– Так, за сільськими клопатами-роботами й справді на роздуми часу не настарчиш. А я там багато часу мав поміркувати: хто ми і навіщо нам дав Господь Бог цю землю?

– І що ти наміркував? – з легкою іронією запитав Гордій.

– Не знаю, чи ти зрозумієш, але наміркував я те, що ми не повинні бути – як робоча худоба. Нам Бог, крім рук, щоб робити, і шлунка, щоб їсти, дав ще й голову та серце. Я себе не раз питав: навіщо я тут, у цьому світі? І всякий раз знаходив одну й ту ж відповідь: я тут – щоб уславити свою Вітчизну. Я маю за неї боротися, бо навіщо тоді жити, коли вважати, що оця земля повинна тобі давати хліб та капусту, а ти, не окропивши її й краплею власної крові, дозволяєш вільно розгулювати по ній загарбному чужинцю? І ніякі каторги не знищили в мені цієї думки. Я й сам собі дивуюся: вже стою на порозі могили, а душу бентежить одне й те ж, як у сімнадцять...

– І чим же ти уславив Вітчизну? – вже без тіні іронії перепитав Гордій.

Овсій, якусь мить роздумував, а потім сказав:

ляки, які, втративши стилет, взяли за стилос – Євген Маланюк та Юрій Дараган. Не судилося. Вони повернуться, але лише рядками...).

Відомо, що отаманів на псевдо Чорний Ворон було п'ятеро – від Дніпропетровська і Жовтих Вод до черкаських лісів і Поділля. Особливо відчайдушно чинили опір більшовицькій навалі повстанці Холодного Яру (на жаль, навіть на двадцятому році незалежності школярі України не знають цієї ясної сторінки історії свого народу. Вона, справжня, і досі викликає острах у нинішньої влади, як навіювала його навіть сама назва історичного місця за часів совкових. Чи не дивно: навіть написаний за канонами соцреалізму в дусі звеличення ролі НКВС і советів, роман 70-х років Миколи Негоди «Холодний Яр» замовчувався. Чого бояться – розбудити «огонь новий з Холодного Яру», пророкований Шевченком?) А місце славне! Звідси брала початок Коліївщина 1768 року. Тут святити ножі славні гайдамаки в Монастирському ставі. Тут через 150 літ після описаних Великим Тарасом подій трималися до останку захисники незалежності УНР. Про «банду» Чорного Ворона архіви згадують ще й у 1925 році.

До теми чорних гайдамаків (у повстанців був бойовий чорний прапор із золотим написом: «Воля України – або смерть») вперше звернувся Юрій Горліс-Горський, започаткувавши спогади про холодноярських героїв. Книга гайдамацького осавула – поручика армії УНР вперше вийшла друком 1937 року у Львові (до речі, читання забороненої радянською цензурою книги багатьом коштувало ув'язнення за політичну неблагонадійність). Згодом за кордоном вперше побачили світ спогади Михайла Дорошенка «Стежками холодноярськими» та отамана Лютого-Лютенка «Вогонь з Холодного Яру», вже в Києві 2010 року – «Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР» Петра Дяченка. Роман Коваль, організатор історичного клубу «Холодний Яр», майже щороку видає на-гора історичні нариси, повісті, повертаючи нам сторінки козацької України: «Героїзм і трагедія Холодного Яру», «Отamani гайдамацького краю», «Отaman Орлик», «Таємниця отамана Зеленого», «Тернистий шлях кубанця»...

Однак слово документальне і слово художнє – далеко не одне і те ж. «Чорний Ворон» Василя Шкляра минулого року було відзначено видавництвом «Ярославів Вал» як кращий історичний роман. Цього року авторів мали б вручити Національну премію України імені Тараса Шевченка в галузі літератури, та лауреат «викинув коника» – відмовився, доки міністерське крісло посідає українофоб. Чим же так лоскоче нерви історичний роман? В. Шкляру закидали звинувачення у «ксенофобії», винохали навіть «порнографію» – і покотився сніговий вал «чорнухи»... Комусь колола очі правда: селяни називали жидів жидами, а москалів – москалями. Тоді й Тараса Шевченка треба звинувачувати, бо й він уживав ті слова, які в народі на устах були. А «сучасний» обережний проросійський політик зиркнув на Кремль – і перелякався, аби книжка

Антоніна ЦАРУК

ХУДОЖНЯ ПРАВДА ПРО ХОЛОДНИЙ ЯР

Василь ШКЛЯР. Чорний Ворон (роман). –
Київ: «Ярославів Вал», 2009, 356 с.

Рік тому, на порозі травня, з'явився в мене автограф: «Нехай зозуля кує Вам щасливі літа». Для непосвяченого ніби нічого особливого, та коли поглядом ковзнути до епіграфа книги...

*Тобі зозуля навесні
Кувала щастя, а мені
Вороння каркало сумне, –
Забудь мене, забудь мене.*

Не доводилось чути цю пісню. А такий щем, таке безоглядне зречення накриває, мов темною хвилею. Немов той козак, чорнявий, як ворон, відбився від своєї зграї, відсумував за неї, безталанну, і за мене відстраждав, зрікшись щастя для себе, аби мені воно кувало травневими молоточками своє радісне «ку-ку!». Щастя крізь сльози, світлий катарсис... Так я вперше познайомилась із «Чорним Вороном» та його автором.

А читалося ж як: мов голодному їсти, мов спраглому напиться. Енергетично читалося. Молодеча енергія струменіла з кожного рядка, і таким духом свободи віяло – захмеліти можна! І чаром кохання, що пахло понтіїською азалією (як би це вибратися до Холодного Яру ще й у травні, аби знати, як пахне «нічка золота»?).

Цього року 17 квітня паломництво до місця поховання головного отамана повстанців Василя Чучупака перевершило всі прогнози: якщо раніше приїздили сотні, то цього року – тисячі. Напередодні в Розумівці вшановано отамана Чорного Ворона та його козаків. На місці останнього бою головного отамана, біля Креселецького лісництва, вручено народну Шевченківську премію Василеві Шкляру – такого Україна ще не бачила. Сподіваємось, що не лише реконструкція останнього бою, але й сучасне доброякісне кіно про народних повстанців уже на часі.

Хтось каже, що книга драматична, оскільки відображає трагічну сторінку історії українського народу, змушеного в ході чотирирічної війни, розв'язаної Росією проти Української Народної Республіки, поступитися загарбникам у 1921 році. У той час, коли армія УНР відступила до Польщі, була підступно роззброєна вчорашніми союзниками, які таємно підписали угоду з Росією, тут, у великій Україні, тривала збройна боротьба на Вінниччині і Житомирщині, Подніпров'ї та Кіровоградщині. Чи знали повстанці, що сподіватись на повернення війська УНР марно – опинилося воно за колючим дротом таборів для інтернованих (серед тих, хто покладав надію на повернення, були й наші зем-

– Моя слава невелика: я не був зрадником Вітчизни, я бив її ворогів, я не оговорив ні себе, ні тих, хто був поруч зі мною. Це зовсім небагато, але я не осоромив свого роду. І цього достатньо, щоб з чистою совістю піти на той світ...

Якийсь час їхали мовчки. Овсій жадібно вдихався в рідний степ, у древні могили, у ті зміни, що відбулися за його відсутності. А Гордій осмислював почуте. Останні слова Овсія схвилювали до глибини душі.

– Ти коли-небудь чув про піраміду Хеопса в Єгипті? – тим часом запитав Овсій.

– Та звідки я міг чути? Я, окрім коней, волів, лопати та коси нічого не знаю. В школі ото лише й навчився що читати та рахувати, – прикинувся темним Гордій.

– Піраміда Хеопса – то така велика-превелика гробниця з каменю чи пісковика. Більша, як отой курган, – показав Овсій у степ, де височіла над рівниною скитська могила. – У ній поховано царя Єгипту Хеопса, який царював три тисячі років тому. Не знаю, правда то чи казка, але один розумний чоловік розповідав мені, що в піраміді тій заховано не стільки фараона, скільки дух єгипетського народу. Він дуже хитро-мудро захований. До нього, по суті, неможливо дістатися. Цей народ житиме, доки буде непорушною гробниця фараона. Єгиптяни – дуже древній народ, але український, мабуть, ще древніший. Ще до єгиптян наші предки насипали десь тут величезну круглу могилу, захоронивши у ній великого царя, Духа українського. Він мав боронити нас на всі віки. Наші предки зробили великий земляний насип і заповіли його берегти, як зіницю ока. Тая могила – то наша сила і слава. Довго її стерегли й боронили. Але з часом люди збайдужіли до неї, почали міняти віру, переінакшувати заповіді прадідів на чужий манер, почалося братовбивство, полилася кров. Пішли на нас завойовники та грабіжники: всілякі хазари та печеніги, татарва, ляхи і москалі. Відтоді впало на нашу землю багато лиха та горя, відтоді й стали ми чужими на власній землі...

– Ти диви, як складно! А де ж знаходиться тая могила? – поцікавився Гордій.

– Не знаю, – смикнув плечем Овсій. – Але казав той чоловік, що й зараз це ще чимале підвищення над землею. Воно все більше й більше розорюється плугами. І ось що найголовніше: якщо ту могилу розорють до кінця, до основи – впаде велика біда на нашу землю. Із благодатної й квітучої перетвориться вона на пустелю – ні людини, ні звіра не буде на ній... Отак-то! І ці більшовицькі голодранці, будь певен, прискорять її крах.

– А може, навпаки, цим вони розбудять дух наших предків і вони вселяться у нас, щоб скинути з себе ярмо? – з надією подивився Гордій на співрозмовника.

– Дай то Бог! – відказав Овсій і знову зайшовся кашлем, а Гордій, дочекавшись, коли він заспокоїться, запитав:

– Як ти думаєш, чому курганами названі ці рукотворні гори?

Овсій озирнувся на курган:

– Мене теж дуже цікавило це питання, і я якось запитав уже згаданого мною вченого чоловіка. Він почухав скроню і мовив: ніхто нічого певного вам не скаже, юначе. А я можу лише припустити. По-різному називали один одного племена, що мешкали на нашій землі. По роду занять, по імені отців, по назвах рік, на берегах яких мешкали, і навіть за символами, яким вони поклонялися. Той, хто за свій символ мав тура, – був турійцем, вола – вільцем або волинцем, лева – левитом або левчуком, оленя – оленом, орла – орланом або орієм... Одне з племен мало за свій тотем кура – півника. Його зображення можна побачити на багатьох старовинних речах і навіть родових гербах. Наші жінки, між іншим, досі люблять малювати півників на печах та вишивати на рушниках. Тому, гадаю, це плем'я називалося курянами. Не виключено, що воно було таким же дбайливим і хазяйновитим, як півень серед курей. А ще, мабуть, любило мандрувати, тобто, ганяти з одного місця на інше. Може, саме це плем'я і започаткувало поховання своїх великих покійників курганим методом і на їхню честь назвали ці могили. А як воно було насправді – важко сказати, документів про це наші предки нам не залишили. А якщо й залишили, то ми ще не доросли їх відшукати та прочитати.

– Так... Все те поросло травною, – аж зняв картуза Гордій, щоб почухати потилицю. – А гарний півень – то справді справжній господар у подвір'ї не тільки для курей. Нема півня в дворі, не співає – то вже не двір, а пуста.

Проте Гордія більше турбувало не таке далеке минуле:

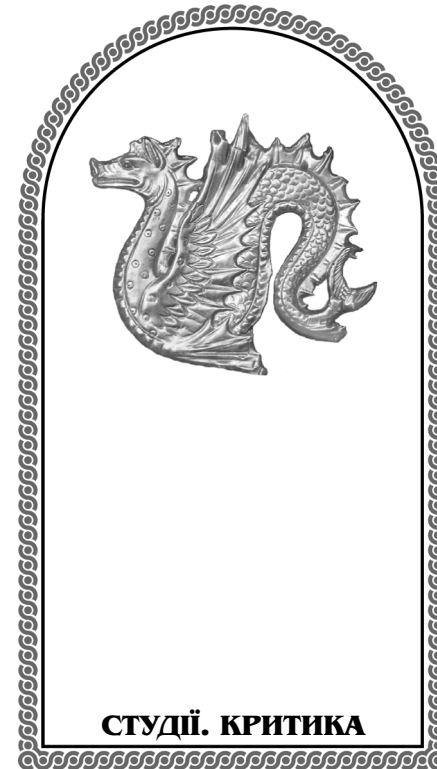
– Хотілося б знати ще таке, Овсію: якби тоді не четверо з нашого села, а всі піднялися з Петлюрою на москалів – відстояли б Україну? – запитав він.

– Якби всі та в кожному селі, місті – нас би ніхто не здолав. А так у Крутоярах – четверо, у Ганнівці (якраз їхали через Ганнівку) – двоє... За більшовиками більше пішло – вони давали можливість грабунками й насильством жити. На це завжди більше охочих...

Овсій знову закашлявся. Гордій помітив, що він харкає кров'ю. «Е, брат, мабуть, тебе на глум твоєї матінці випустили – щоб побачила й похоронила», – подумав він і погнав швидше коней.

Овсій теж про це думав:

– Навіщо я їду додому? Маму й так, мабуть, обсіли злидні, а тут ще я заявлюсь зі своєю хахоткою... Помру й ховати треба буде. – Зробив паузу і тут же відповів сам собі: – Хочеться на своїй землі померти... А скільки мріялось, скільки, здавалося, міг зробити! Не тільки збудувати хату, вбити змію, посадити сад, виростити сина і зробити щасливою жінку, а й розбудувати таку державу, щоб усьому світу на заздрість. А що вийшло?.. Нічого не залишив за собою. Все відібрали, всю кров

– Студент Микола! А чого ти такий сумний? В тебе он аж сльози на очах!

– У мене сьогодні в трамваї вкрали, витягли годинника!

– Якого? Золотого?

– Де там золотого? Звичайнісінького. Цибулину.

– Слухай, студент Микола! Приходь завтра ввечері на це ж місце! Обов'язково приходь!

Той хлопець, випадковий знайомий, був з іншого, блатного світу. І, певно, не якимсь звичайним рядовим. Чудес на світі немає, але є й чудеса: той годинник мав крила. Він вже з кимось із «блатняків» вилетів з Києва до Василькова, а з Василькова до Білої Церкви, а там, може, ще далі (якби не «їхня» блискавична «естафета»), і нарешті зробив крутий розворот, вернувшись до Києва, до сивого Дніпра...

Другого вечора той юнак на Володимирській гірці простягнув годинник Миколі:

– Твій, студенте? – Вона, цибулина у рожевих кришках! – Тепер у тебе його ніхто й пальцем не зачепить...

...Мені про це розповів не Микола, а один із його товаришів. Однак тоді годинника бачив і я. Правда, чи красива легенда? Я вірю, що то була правда. Бо Микола випромінював ласку, добро, любов до людей. І люди до нього з добром і ласкою. Взаємно – у великому і малому. У всьому...

с. Панчеве на Новомиргородщині

випили... Хоч би живим додому добратися, матінку ще побачити, село своє рідне...

Гордій співчутливо помовчав, а потім, щоб відвести розмову від сумного, усміхнувся:

– А змію навіщо вбивати? Її Бог сотворив теж для якогось блага...

– Ти правий, змію не варто убивати. Хіба тоді, коли вона залізе до тебе в хату. Але я не про неї... Я маю на увазі змію в людській подобі. Тих, хто чесним людям жити не дає. За знищення таких гріха не буває, а тільки слава. Зло треба нещадно вганяти в землю і добре притоптувати, щоб не вилізло, – сплюнув Овсій на бік з таким рішучим виглядом, ніби те зло якраз і шкандибало поруч із возом і він своєю слиною міг загнати його на той світ.

На деякий час встановилася мовчанка. Кожен думав про своє. А згодом Овсій несподівано запитав:

– То ти кажеш, що читати вмієш?

– Умію. Твоя мати вчила. А що?

– Та так питаю, – вдивлявся в черговий курган Овсій, за яким вже мало постати Гардове, а там рукою подати і до рідних Крутоярів.

– Останнім часом тільки й розмов про Україну та про кургани, – цвѣохнувши батогом, згадав Гордій. – А що воно дає?.. Пам'ятаю розповідь одного чоловіка – старого сліпого бандуриста. Здавалося, що цей дід жив невідомо ще коли і ніколи не збирався помирати. Він говорив, ніби зовсім не з людьми, а з якимись силами, яких тільки він бачить своїми незрячими очима. Дехто називав його юродивим, дехто мудрецем, дехто пророком...

– Характерник! – одразу визначив Овсій.

– Може, й характерник, – погодився Гордій і продовжив: – Так от що розповідав той дід. Ми з вами, казав він, жили дуже-дуже давно. Ще не було навіть Ісуса, і його матері не було. Багато чого ще не було. Заліза навіть не було. А ми вже були. Ми мали своє слово і руни. Ми видавалися собі найкращими та наймудрішими. Це якоюсь мірою й справді так, бо ми були в усьому першими. Але то була не наша заслуга, а воля Божа. Бог нас обрав, щоб ми несли його знання в світ. Та серед нас появилися такі, хто уявив себе вищим над іншими. І зазналися ми сильно. Коней осіддали, воза зробили, слово своє розсипали в різні кінці. І думали, що ми вже Бога за бороду вхопили, що нам належить право керувати усім світом. Прагнули вивищитися над іншими, створювали нові племена-народи, щоб стати у них царями. Перекручували свою мову, видумували нових богів, нападали на своїх братів, брали в бранки своїх племінниць. Кожен себе називав Божим помазаником. І січа за січею йшла. Кожному хотілося все більше й більше володінь, кожен жадав, щоб йому було насипано найвищий курган, аби після смерті бути ближче до неба та Бога. Пішли ми од моря до моря завойовувати народи. Думали, що всіх підпорядкували. Але коли повернулися у свої

краї, там на нас чекала пуста та моровиця велика. Страшна хвороба винищила майже всіх. І вої, як прийшли з походів, захворіли. Мусили все підпалити і перейти до Ятра-дань ріки та заховатися в катакомби. Не багато нас зосталося в живих. Знайшла нас кара Божа за нашу зарозумілість. І так буде з усіма, хто зазнається, хто не шанує Бога, хто зазіхає на чуже, наголошував дід... Ця притча дуже запала мені в душу, Овсію. Отож і міркую собі: чи не станеться з нами так, як сталося колись із нашими великими попередниками? Чи справимося ми з тією країною і державою, яку хочемо збудувати? – підцмокнув із сумнівом Гордій.

Овсій хмикнув:

– Ого, аж куди заглядаєш. Спершу треба вибороти право самому творити свою державу. Не ми поки що тут господарі. А щодо того, що ти кажеш, гадаю, на цей раз ми справимося зі своїм гонором. От тільки б провідників нам сильних і твердих. Таких, щоб вірили увласні сили, усили власного народу, а не шукали захисту в Москви чи Атланти...

– А звідки їм узятися, тим провідникам, коли одна погань наверх вилазить, а тим, що хоче щось добре зробити: по голові – і в каталажку. Бачив би ти, кого до нас головою комнезаму прислали! Тільки й того, що штокає та какає, а сам така сволота, що світ не бачив. Першої гільдії сволоч! Вдень наганом розмахує, а вночі горілку дудлить з такими, як сам босяками, – шморгнув носом Гордій.

Минали Гардове. Раптом щось бамкнуло, Овсій сполошився і обернувся до села. Якусь мить ще чекав на повторення удару. Але його не було.

– Сьогодні субота, еге ж? – запитав.

– Так, субота.

– А чому ж у церкві не дзвонять.

– Чому? Бо закрили.

– Закрили? – спантеличено глянув на співрозмовника Овсій і знову закашлявся – ця новина для нього була вбивчою.

– І нашу закрили? – згодом без надії на позитивну відповідь запитав.

– І нашу закрили, – важко видихнув Гордій.

Кілька хвилин мовчання й надриного Овсієвого кашлю.

– Мда... – віддихавшись, трагічно протягнув Овсій. – Такої кари, мабуть, більше ніякий народ не зазнавав і не зазнає. От де диявол розгуляється так вже розгуляється. На весь світ бенкет справить. На цілий вік вистачить нам горя...

– Що так то так, – погодився Гордій.

– Недавно мені церква наша снилася, – з хвилюванням у голосі говорив Овсій. – Ніби вона серед розбурханого моря тримається на невеликому клаптику землі. На неї налітають могутні хвилі, б'ють, розгойдують її на всі боки, але вона стоїть. А потім раптом хвилі почали її кудись відносити. Я страшенно перелякався, бо згадав, що мене там хрестили

ку голову, бо він сходу почав бурхливо доводити: поет Андрій Малишко стоїть набагато вище Шевченка!

Ми всі зацікавилися. Лиш один з Кам'янця-Подільського обурено заперечив:

– Та хіба ж так можна?! Це ж дике, абсурдне порівняння, співставлення! Ніхто не заперечує, що Малишко талановитий поет, але такі велети-поети як Шевченко родяться раз на тисячоліття! Що ви городите, молодий чоловіче?!

А від того – найбрудніша лайка, майже кулаки, та ж пісня: Малишко – вершина з вершин в українській поезії...

Що було б далі – невідомо, якби на дверях не з'явився Микола Лукаш. На той час його вже добре знали і старші, і молодші письменники, дуже поважали і шанували. Додам – ні в студентські роки, ні в час пізніших зустрічей я ніколи не бачив, щоб Микола вживав хоч грам спиртного...

Дізнавшись, що тут за буря і хто її вчинив, він ступив до К. З одним лише словом: «Заспокойся!», з одним лише поглядом. І той, що ладен був знести з п'єдестала Тараса Григоровича і поставити там свого кумира, враз «потух», став тихішим води, нижчим трави...

А це вже: може – правда, може – легенда...

Микола був генієм. Та був він і людиною, звичайною людиною, студентом, з притаманними всім людськими звичками. Я вже розповідав, що майже всю свою стипендію він витрачав на придбання книг. Але мав іще одну мрію – купити годинника. Не як цяцьку, прикрасу-іграшку – вже тоді він знав велику ціну не лише години, а й хвилини. І якось таки викроїв децицію стипендії та купив кишеньковий годинник, що його влучно прозивали цибулинкою, бо був округлий у рожевих кришках. І в перший же щасливий день, коли їхав трамваєм, той годинник у нього витягли, вкрали...

Зажурений, запечалений попрямував він на свою любиму Володимирську гірку, присів на лавочку, дививсь і не дививсь, бачив і не бачив Дніпра.

Біля нього сів його віку хлопчина не в багатому одязі, з нечесаною чуприною. Микола глянув на нього, простягнув руку до своєї кишені, витяг гребінець:

– Бери, дружок, розчешись.

Той взяв, розчесавсь, повертає.

Микола йому:

– Не треба! Дарую його тобі.

Хлопчина в подив:

– Бач, який багатир! Хто ти?

– Я? Студент.

– А звати тебе як?

– Микола.

із «згаслим сонцем» мало не всієї планети. Мабуть, тільки в нас після смерті вождів так легко перекреслювали історичні назви міст, «за побажанням трудящих» присвоювали їм імена Кагановичів, Молотових, Калініних... Повели розмову й про це.

– Миколо! Чи не буде так, як після смерті Леніна: Петроград став Ленінградом? – запитав я Лукаша. – Чи не станеться так і з Москвою? Була Москва, а за «побажаннями» трудящих – іменем Йосифа Віссаріоновича...

Не зважаючи навіть на те, що й за життя його ім'я носили Сталінград, Сталіно, тисячі й тисячі заводів, особливо колгоспів...

Микола вислухав, похитав головою і сказав, не перебільшую, пророче:

– Думаю, що ні. Прийде час, коли справедливо зітруть оті новітні імена і повернуть містам їхні історичні.

Ми змовкли, не продовжуючи розмови. Адже тоді й тополі мали вуха.

Він не помилився. Відбувся ж процес зворотнього перейменування. Жаль тільки, що не до кінця... От і наш Єлисаветград назвали Зінов'євськом, а потім перекреслили й це ім'я, нарекли Кіровоградом – на честь Сергія Мироновича, вірного лєнінця, соратника Сталіна. Чому? За що? За те, що підтримував колективізацію, що планував голодомор 1933 року? За те, що причетний до загибелі 8 мільйонів українців?.. А чому б не Златопіль – місто у золотих полях? А чому б не Тобілевичі – на честь сім'ї, що дала Україні, світові прекрасний театр?

...На превеликий жаль, Микола Лукаш пішов від нас у творчому розквіті. Він же міг подарувати нам не один чудовий переклад! Але невмолимий час зробив своє...

Студентські роки. Ходив без шапки і в морози, і в хуртовини. Зношені черевики. Скромний лижний костюм. Ніякого кошука, ніякої шубки і пальто. Не носив він розкішного теплого одягу й згодом.

Титанічний труд над перекладами. Гоніння і переслідування за сміливі виступи. І як результат – хвороби і одна важка – виразка шлунку. Тільки операція. А операції робити ніяк не можна: у Миколи не згорталася кров... Про це розповіла мені Єва Устимівна... Лукаш утвердився б, увійшов би в літературу і сам. Але як багато для того зробила Нарубіна...

Неначе бачу його. І чомусь студентом, і чомусь на вулиці Толстого, на Солом'янці. Завжди усміхненого. З ним було легко. Навіть мовчати. У зв'язку з цим наведу два дуже цікаві епізоди.

Київ. Бульвар Шевченка. Готель «Дніпро». Велика кімната. На одну з нарад прибули письменники з усієї України. Відомі і ще молоді, зелені, що подавали надії. Розмови, знайомства, жарти, сміх. Письменики не святі. Раптом у кімнату ввалюється вже знаний талановитий молодий байкар К. Він десь добре хильнув. І щось залетіло в його байкарсь-

і що мені конче потрібна була церковна книга, в якій записані мої діди, а я забув, як їх звати. Я скочив у човен і кинувся наздоганяти церкву, щоб утримати її або хоча б забрати ту книгу. Я благав, молився, щоб вона устояла, що ось-ось я наздожену її і врятую. Але хвили все дужче й дужче налягали на неї. Я чув стогін церковних дзвонів, я бачив хрести, які швидше були схожі на сонячні зображення, – страшна чорна буря не могла закрити їх своєю тінню. Своїми голосами та світлом церква кричала про велику біду і просила допомоги, та її відносило все далі й далі. Потім я вибився з сил, на мене налетіла висока хвиля води і накрила собою...

Овсій хотів ще щось додати, але його знову почав душити важкий кашель. Гордій подумав про те, що Овсієві приснилася його смерть, але побачив і добрий знак у тому снові: дзвони дзвонили і хрести світилися – церква вистояла, хоч і попливла кудись. А вода – не вогонь: забере з одного місця – принесе в інше. От куди тільки і коли?

...Назустріч підводі виринули дві постаті монахів у довгих рясах. «Не до добра це», – згадав стару прикмету Гордій і вперіщив почергово одного й другого коня, щоб швидше розминутися з бородатими чорно-рясниками:

– А дідько б вас побрав, ледарі! Но!

... На землю насувався вечір. У степу все сміливіше перегукувалися цвіркуни – наступала їхня пора. У такий вечір годі на щось жалітися – сам Господь посилав людям свою ласку та розраду.

– От уже мастаки виспівувати! – прохрипів з насолодою Овсій. – Я завжди найбільше любив початок літа – травень-червень, коли привільно і солодко витьохкують солов'ї, і кінець літа – серпень-вересень, коли ось так таємниче виспівують цвіркуни. Ті зустрічають літо, а ці проводжають. Ті бадьорять дух людський, хвилюють душу, до небес її підносять, а ці до роздумів і спокою хилять. Правда ж, гарно? Як у Бога за пазухою!

Гордій в знак згоди кивнув головою і зіщулився: де в цього вимученого чоловіка, який одною ногою вже стоїть у могилі, ще знаходяться слова про чарівне бабине літо, про солов'їв та цвіркунів?..

– Оце наслухаюся моїх цвіркунчиків, побачуся з матінкою і мож-на вже йти туди, де Сидір кіз не пасе, – додав Овсій блаженно. – Який я щасливий, що це чую і бачу. А скільки моїх друзів гниють там, у казематах, і навіть не мріють про таке...

5. Степанове бабине літо

Степану Паланці теж дуже подобалося бабине літо. Втім, хіба може бути хтось байдужим до такого: серед осені раптом весь тиждень (а то й більше) – море сонця, тепла і затишку?! У його селі казали, що названо цю прегарну пору так, бо сам Бог посилав її жінкам: молодим – щоб

весілля справили; старшим – щоб вибілили і прибрали господи перед Покровою; старим – щоб погріли на сонці кістки, бо хто знає, чи доживуть вони до весни, до нового тепла?..

... Саме в такі чарівні дні Степана покликала до себе його рідне село. Захотілося проїхатись польовими дорогами, якими в дитинстві гонив на пашу корову, і відвідати ліс. Помандрувавши полями, він добрався до села. У дворі батьківської хати, в якій мешкав його старший брат, поставив машину, зірвав кілька яблук з батькової яблуні і вирушив до лісу. Крокував тим же маршрутом, яким не один раз ходив у свої юні роки: навпростець через поле, через Широкий Шлях і ще одне поле... Метрів тисячу і він уже в лісі.

Здавалося, йшов на якесь особливе побачення. Настрій був піднесений, легкий – ніяких думок: лише насолода від чистого повітря рідних полів та співу рідкісних птахів. Степан не зогледівся, як став перед лісом. Згадалося, як у тринадцять років гартував свою волю.

Якесь прочитане оповідання підказало тоді йому, підштовхнуло його до випробування: піти самому серед ночі до лісу. Серпень стояв у розповні. Якраз на баштані появилися перші кавуни. То заодно й кавунами поласувати. Баштан лежав з лівої сторони від лісу. Можна до нього підійти Широким Шляхом, а можна й через ліс пробратися, якщо знаєш дорогу й не заблудишся. Степан обрав дорогу лісом. Нічним лісом.

Коли мати з батьком заснули, він тихенько вибрався з ліжка і шмигнув надвір. Узяв приготовлений ліхтарик, сітку на кавуни і рушив у дорогу. До лісу дійшов без пригод, а от за пару десятків метрів до нього з гушавини раптом зірвався такий шквал дикого гаму, скреготу, скрипу, писку, вису, що він уляк на місці. Довго стояв і дослуховувався голосів. Дивно, але їх не меншало. Здавалося, цілий хор відьом та упирів разом з хижими птицями були готові втопити хлопця у своєму жаливому вереску.

Однак Степан мусив себе пересилити, адже сам обіцяв собі, що зробить це. І він пірнув у гушавник. У лісі було темно хоч в око стрель. Хлопець знову зупинився в нерішучості. У цей момент сталася дивина, від якої він знову отетерів: у лісі раптом зробилося так тихо, що спочатку навіть здалося, що від попереднього вису він втратив слух. Аж ні, під ногами заспокоїливо тріснула гілка і Степан зрозумів – ліс прийняв його за свого.

Як не було страшно, та він пройшов лісом до баштану і повернувся тим же шляхом. Назад ішлося веселіше, тим більше, що тішила думку гарна здобич – сітку відтягували аж три кавуни, які він поцупив з колгоспного баштану. От завтра вранці здивуються тато з мамою: де вони взяли?..

Самі ноги вели Степана тим маршрутом, яким прощував колись за кавунами. Ось ліс скінчився. Степан проминув вибалок і з іншого

жуть – дослідники-літературознавці. Я ж ділюся спогадами про нього як про товариша, про людину, про однолітка-однокурсника.

Солом'янка. Гуртожиток. «Зелена лампа». Університет, аудиторії, читальні зали. Всюди там повно молодих хлопців, а ще більше молодих красунь-дівчат. Юність є юність. На першому курсі у всьому ми були несміливими, ми не дуже й приглядались до дівчат. А далі молодість брала своє. Ми в когось закохувались, хтось закохувався, як казав Єсенін, у нас, а там і побачення, а там і прогулянки біля Дніпра... А Микола? Як він ставився до жінок, до дівчат?

Іван Франко стверджував, розглядаючи «Наймичку», що Шевченко був співцем жіночої долі. Пригадаймо рядки з «Кобзаря»: «Нічого в світі кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитятчком малим...»

Мати... Ніколи, ніде від Миколи я не чув бодай найменшого брудного слова про матір, про жінку. Властиве Кобзареві було властивим і для Миколи. Так і про дитятчко мале. Коли Шевченко перебував у Києві, там біля Золотих воріт з малям гралася доглядачка-нянька, дівчина, ідесь поділась. Аж кинулась – нема маляти. У сльози, у пошук. Та пропажа швидко знайшлась: з малим бавився Тарас, і маля горнулось до нього.

У Києві вже в повоєнні роки ми зустрічалися з Миколою на квартирці у гостинної нашої подруги Єви Устимівни Нарубіної. Вона мала сінка Богдана (тепер то відомий талановитий письменник Богдан Жолдак). Богданко, побачивши Миколу, яснів, світлів, горнувся до нього...

Дівчата. Чи була в нього любов? І до кого? Хто заповнив його серце? Була. Була полонянка. Про це більше знала Єва Устимівна. Та й сама «полонянка», якщо вважатиме це зручним... Вона є, вона ще жива...

На нашому курсі, не пригадую з яких країв, вчилася Оленка Біліченко, невисока, струнка красуня-білявка, привітна, товариська, життєрадісна. Весняна квітка та й годі. Нею захоплювались і хлопці-студенти зі старших курсів (про це згадував у своїх спогадах поет Іван Савич). Ото вона й заповнила серце Миколи. Хоча сама була закохана також в однокурсника, хлопця із Звенигородщини Юрка Омельченка. Микола знав про те, не стаючи їм на дорозі, однак все своє життя любив її, так і залишившись однолюбом...

Після війни ми зустрічались все рідше і рідше. Я працював і вчителем, і завучем у середній школі, а він деякий час у Харкові, а згодом у Києві. Наша дружба не згасала. Одного разу вирішили відвідати дороги молодості в рідному для нас обох Києві. Столицю Микола дуже любив, він знав кожну її вулицю, тупик, майдан, парки, схили Дніпра. Найчастіш прямував на Володимирську гірку, сідав на лавочці біля пам'ятника Володимирові, що хрестив Русь, дививсь на Дніпро, на задніпровські далі, за якими лежав і його рідний Кролевець.

Ми зупинились відпочити на бульварі Шевченка. Лавочка під тополями, що вже викинули лист. Недавно країна, в березні, попрощалася

дівся соловейко? Не питай, не знає...» Чи у вірші «Садок вишневий коло хати»: «Затихло все, тільки дівчата Та соловейко не затих...» Отак, мій друже: якщо збираєшся писати – знай людей, історію, і природу, рідну природу теж!

Як же не бути і здивованим, і приємно враженим, що Микола – житель містечка, а потім і Києва, полонений світом книг, ніби далекий від сонця, степів, трав, пшениць, вітрів і синіх вод – дуже добре знав і природу України, поля, гаї, діброви, байраки, переліски, береги річок, і які звірі, птахи населяють їх...

Хоч сам у ті перші роки ще не писав: ні вірша, ні оповідання – та й не переклав ще жодного твору... Через його труд, через його велику підготовку до майже титанічної праці. До праці перекладача.

Він добре усвідомлював, що для того потрібне. Найперш перекладач мав глибоко, досконало знати свою рідну мову. Про його майстерність, рівень перекладів кажуть кваліфіковано знавці – перекладачі, літературознавці. Я ж лише побіжно, коротко про те, що закарбувалось у мій пам'яті.

Вже з першого знайомства він визначив, з яких ми з Майстренком країв.

Як його старші попередники Володимир Даль, Борис Грінченко та Калинович... Опановував зміст і мову, словниковий склад усіх творів української літератури від «Слова о полку Ігоревім», байок Сковороди, «Кобзаря» Шевченка, «Енеїди» Котляревського і до наших (поезійних) днів. Готувавсь і готувавсь, не жаліючи ні сил, ні часу.

Та це, як кажуть, тільки півсправи. Щоб бути художнім перекладачем, треба досконало, всебічно знати й ту мову, з якої перекладаєш. Її діалекти, говірки. І не лише це! Треба знати й історію того народу, уподобання, особливості, звички. Якщо твір письменника це труд важкий, горячка невдержима (за висловом Франка), це камінь важкий, що його із слізьми піднімає (за Лесею Українкою), то труд перекладача вдвічі, втричі тяжчий. Говоримо про переклад з однієї іноземної мови. А якщо з багатьох?

Дозволю собі навести статтю з «Українського радянського енциклопедичного словника: «Лукаш Микола Олексійович (н. 19 XII 1919, м. Кролевець, тепер Сум. обл.) – укр. рад. письменник-перекладач. Переклав «Фауста» Й. В. Гете, «Декамерона» Дж. Бокаччо, вірші Р. Бернса, Ф. Шіллера, А. Міцкевича, П. Верлена, Ю. Тувіма та інші». Це – з німецької, з італійської, англійської на шотландському діалекті, французької, польської. І це – до 1967 року. А далі теж з інших мов робив блискучі переклади.

Скільки ж він знав мов? Деякі дослідники називають цифру – до десяти. Інші – майже двадцять. Всі європейські, навіть міг читати без словника японську та китайську. Та, повторюю, повніше, краще за мене ска-

боку побачив свого красеня дуба. Він ріс тут один, як вартовий: гордий, з гарною круглою і крилатою кроною. Степана чомусь завжди тягнуло до нього. І цього разу він піднявся трохи на гору, присів напроти дуба. Десь саме з цього місця в дитинстві він малював його. Звідтоді цей дуб невідомо якою силою проник у все єство Степана.

Дуб з вигляду був ще зовсім юним – якихось років сто, не більше. Але, безсумнівно, міркував Степан, дерево вже багато чого почуло й побачило на цьому світі, адже коріння тримається землі, в якій зберігається енергія і дух багатьох тих, хто ходив по ній, захищав її і поливав кров'ю та потом, а його гілля торкається неба і має зв'язок з усіма іншими деревами – п'ятисотлітніми, тисячолітніми... Мабуть, як оце зараз за допомогою радіохвиль люди знають про всі новини світу, так і дуби за допомогою вітру передають інформацію один одному про бачене і чує ними від своїх родичів, дідів та прадідів. Недарма в старовину волхви саме під дубом набиралися сил, знань, провадили ради-наради і навіть знали їхню мову.

То дерево ума, сили і захисту. Саме дуб став на шляху блискавки, яка хотіла спалити перший житній лан, а загорівшись від неї, дав людям перший вогонь... Дуб згорів, але неподалік із минулорічного жолудя піднявся над землею молоденький дубок і замінив його. Він постав як виклик бурям, громам і блискавицям ще розкішнішим та гарнішим. І люди вчилися у нього, що й самі мусять в разі чого підставляти свої груди назустріч лихій годині, щоб рід їхній міцнів та красивішав. Дерево, що ховається в гушавині, немає такої сили і стійкості порівняно з тим, яке стоїть окремо. Не багатьом надається така честь – стати попереду і бути готовим прийняти на себе перший удар...

Отак посидівши, поміркувавши і полюбившись могутнім та мудрим деревом звіддала, Степан підвівся й попрямував до нього. Обійшов дуба навкруг, обдивився з усіх сторін і сів під стовбуром, задерши голову догори. Йому так було хороше під густим і затишним віттям із ледве вловимим шурхотінням листя, що навіть не відчув, як опинився у зовсім іншому світі.

Ні описати його, ні переказати. Мабуть, саме таким і є рай – із цвітом різнобарвних п'яних квітів і рясним на плоди садом, сонячно-світлим та блаженним. Між деревами молодих яблунь і кучерявого виноградику, квітучих троянд та ромашок Степан побачив якогось чоловіка із геть білою головою. Одяг на ньому також був увесь білий.

– Ти прийшов? – раптом запитав старенький, ніби чекав на нього давно.

Степан украй здивувався, а чоловік у білому продовжував:

– Давненько тебе не було... Я знаю, чого ти прийшов. Вражений колами на хлібному полі? Шукаєш відгадки?

Сивочолий чоловік ставив питання і сам відповідав на них. Він справді вгадував бажання Степана.

«Хто цей чоловік? Я, здається, вже десь бачив його...»

А чоловік, прочитавши Степанові думки, лукаво усміхається:

– Я – Геродот.

І Степан згадує, де він його бачив – уві сні з батьком.

«Ахто тоді ще був з вами, але чомусь відвертався і нічого не говорив?»

– хоче запитати Степан, та Геродот, випереджаючи його, відповідає:

– То був ти!

– Я? – дивується Степан і чує, як у нього мурашки поповзли на спині.

– Не лякайся. Я зовсім не про те, що тобі вже час на побачення з предками. Ти був там у тому смислі, що саме тобі належить донести людям таємниці давнини. Думаєш, коли пам'ятної тобі ночі ти дитиною сам пішов у ліс, то цього ніхто не помітив – ні батько, ні мати, ні я, твій далекий предок?

Степан знову дивується: Геродот мій предок?

– Так-так, я твій предок! – підтверджує господар раю. – Дві з половиною тисячі років тому я ходив по цій землі, говорив тією ж мовою, що й ти, але мене недобрі люди перебрехали і я з нетерпінням чекав на людину, яка відновить справедливість...

Чоловік бере в руки велике гроно винограду, роздивляється його, але не зриває.

– Так от, – повертає погляд до Степана Геродот, – тоді, коли ти пішов серед ночі в ліс, коли пересилив свій страх – ти став нашим обранцем, звідтоді ми постійно з тобою. Згадай миттєвості, коли за крок до прірви, до удару, що міг тобі вкоротити життя, ти раптом знаходив рішення і рятувався. То ми тобі підказували те рішення. Небагато в цьому світі людей, хто б не полінувався і не злякався серед ночі піти в темний страшний ліс, над яким уночі вже панують інші сили.

«Що я мушу зробити?» – хоче запитати Степан.

Геродот підводить на рівень плеча правицю і промовляє:

– Мусиш знати, що Бог – це душі пращурів суть, – загнув мізинець старий мудрець. – Це не я сказав, це ще великий Ола говорив. Далі: заглибся у старовину, прислухайся до голосу предків і дивися в корінь, – притиснув до долоні другий палець. – Щонайменше раз на рік відвідай древні могили, – третій палець пірнув у долоню. – Щоранку молися до сонця, а увечері – до зір, – четвертий палець сховався туди ж. – Живи за законами праотців і ти знайдеш божу силу, – п'ятий палець стиснувся у міцний кулак.

Потрапивши ним, Геродот продовжив:

– А тепер, сину, запам'ятовуй ранкову молитву: «Господи Боже мій, мій найдорожчий Спасителю! Від усієї душі дякую Тобі за те, що Ти дозволив мені пережити цю ніч і пробудив до подальшого життя, щоб я й надалі вірно служив Тобі і величав Тебе. Віддаю себе всього в Твої руки і благаю: благослови мої благородні змагання, освячай думки мої, слова

нас, його однолітків і взагалі людей. Це до нас завжди була і його ласкава усмішка, і його дружній погляд, і добра рука.

У той час Спілка письменників України містилася на вулиці Леніна. Там діяв і кабінет молодого автора, куди багато хто з нас топтав стежку. Маститі письменники і поети – Анатолій Шиян, Леонід Первомайський та інші – давали доброзичливі поради. Правда, були й такі, які обмежувалися стандартним, що стало анекдотичним: «Читайте Шевченка, Пушкіна, Некрасова!»

А на Солом'янці, у «Зеленій лампі», був свій літконсультант. І який?! Наш найкращий друг Микола Лукаш. Доброзичливий і терплячий, товариський і всезнаючий! Зі своїм дружнім плечем, зі своїм добрим словом, порадою. Хто з нас, майбутніх філологів, що любили слово, не писав віршів? Якось наважився і я прочитати свій «шедевр» Миколі. Він зразу ж взявся за правку, щоб були до ладу і розмір, і рима. Поклав олівець, подав листок: «Неси!»

– Куди?

– У молодіжну газету «Комсомолец України» (нинішня «Молодь України»).

Я йому:

– Може, за твоїм і моїм прізвищем?

– Цього не треба. Задум же твій!

Я й поніс. Там у літературному відділі тоді працював молодий Андрій Малишко. Прочитав вірш раз, вдруге і сказав:

– Надрукуємо!

Але, очевидно зрозумівши, що з авторством щось не так, що вірш не схожий на вірш початківця – не подав до друку. І слава Богу! Після того більше я не «ліз» у світ поезії..

М. з віршем про Котовського теж найперш до Миколи. Микола йому: «Далеко не все гаразд із знанням громадянської війни. Та й про Котовського пише поему Тичина...» Виявляється, він був у курсі про що, про кого збираються писати відомі поети...

І Т. свої нові поезії довірив найперш Миколі. Одного разу при такому поданні був і я. Микола прочитав вірша і голосно розсміявся. Т. образився, адже подав він ліричного вірша, а не гумореску.

– Не ображайся, друже, – відреагував одразу Микола. – Те, що я сміюся, не страшно. А от як станеться диво, як цього вірша надрукують: сміятиметься вся Україна!

– Чому?!

– Ти ось пишеш, що солов'ї співають у житах. Того в природі ніде ніколи нема. У житах, у пшеницях, у степах підпадьюмкують перепели, над ними вгорі у небі видзвонюють жайворонки. У полях живуть і інші більші і менші птахи. А солов'ї – у селках, на калині, у вишневих садках. Перегорни «Кобзар» Шевченка. Он у поезії «На вічну пам'ять Котляревському» – вітер: «На калині одиноке Гніздечко гойдає, – А де ж

У літературі те ж саме. І Микитенко, і Кириленко, і інші – теж з клеймом «вороги народу». Які ж вороги? Хіба ж Іван Кириленко у своєму романі «Наступ» не обома руками за колективи? Хіба у п'єсі «Диктатура» Микитенко був проти диктатури?

Про те все стихшено шумить університет, а гучніше на вулиці Толстого Микола Лукаш:

– Що ж це робиться? Що це за знущання над Україною, над її літературою?

Вже далеко пізніш, коли я працював учителем, про Миколу довідувався з листів до мене Єви Нарубіної.

В кінці 1960-их років розпочалося гоніння на Олеса Гончара, на його роман «Собор». І не тільки на Гончара, а й на сміливців-шестидесятників, їхніх друзів, що посміли виступати з протестами на захист рідної мови й культури. Репресувати Гончара, якого вже знав світ, – побоялись, а з іншими, малознаними – безцеремонно, в мордовські табори, у психушки.

Микола, не боячись розправи, психушки, сміливо виступив на захист Гончара і шестидесятників, звернувся із звинувачувальним листом до самого ЦК. Чому його не заарештували? Бо й він на той час був уже відомим у світі письменником-перекладачем. Однак вчинили іншу підлу справу, що була рівноцінною для нього арешту: повна заборона друкуватись. Добре, що у такій скруті тоді йому матеріально допомогли і Єва Устимівна Нарубіна, і вірні друзі...

Після першого курсу нас переселили у новозбудований гуртожиток на Солом'янці. Істориків з істориками, філологів з філологами. Нас вже ніби роз'єдали. Та не роз'єдали в головному.

Багато хто з нас уже мережив листки паперу – віршами, прозою. Єва Нарубіна, Михайло Ігнатенко, Леонід Левицький, Пилип Моренець, Микола Самойленко, автор цих рядків, Анатолій Дрофань... Аж до того, що ніби організувавсь літературний гурток, який назвали «Зеленою лампою». Неофіційно, самодіяльно, бо якби взнала те влада, партійне і комсомольське керівництво – то де ж дозвіл? Збиралися ми в кімнатці, читали свої твори, дискутували, обговорювали, критикували, сперечались – все як належить.

З нами завжди був і Микола. Зі своїми глибокими, вважайте енциклопедичними знаннями, вже із знайомством з вищим світом він ніколи ні до чого не ставився зверхньо, тим більш зневажливо! І до наших перших спроб, кроків. А були ж вони й недосконалі, далекі-далекі від вершин, іноді просто нековирні. А були ж між нами й такі, що подавали надії, і такі, що далекі від найменших надій. Ні, ні, ніяк не графомани, а такі собі звичайні хлопці й дівчата, що не рвалися до Олімпу. Микола добрим словом, дружньою порадою допомагав і тим, і тим... Тоді я так, може, й не розумів, не бачив, а тепер можу сказати – він дуже любив

і діла і хай буде моє життя у згоді з твоїм святим писанням. Не залишай поза своєю ласкою і турботою мою родину, мою Україну, дай усім людям добра на землі і хай навіки святиться Твоє велике ім'я. Слава Дажбогу, слава батькові Орію, слава Берегині матері і їхньому синові слава!»

Геродот торкається іншого грона винограду і після невеликої паузи додає:

– Є ще одна ранкова молитва, яку ти мусиш не забувати, – це «Отче наш». Але треба відновити її істинний зміст. Не забувай і про вечірню молитву, в якій мусиш подякувати Спасителя за прожитий день, за добро і здоров'я, що він дає. Після кожної молитви обов'язково повторюй тричі: «Слава! Слава! Слава!», як це робили твої прадіди...

В глибині саду почулися голоси, і Степан побачив ще двох сивих мудреців, одягнених в такий же чистий і світлий одяг. Вони сидять за невеликим круглим столом і привітно кивають у його бік. У Степана стільки запитань на язиці... Але саме в цю мить до нього долинають якісь сторонні звуки. Вони заважають йому і віддаляють від нього той райський куточок. Однак він ще чує таємниче відлуння Геродотового голосу: «Пам'ятай: ми сини небес! Твоя душа пішла звідти. Проси богів, щоб вона могла вознестись знову у свій край, і ти повернешся знову. І не тільки проси, а й роби так, щоб ти став їхнім обранцем, бо тільки обраним належить повертатися». Відкриває очі і бачить на іншій стороні вибалку корів та галасливих пастухів. «Ось хто перервав мою зустріч із прародителями», – пошкодував Степан.

Проте він не має образи на цих дзвінкоголосих хлопчаків та дівчаток, які перешкодили його побаченню з самим Геродотом. Степан уже знає, що треба робити.

Ще раз прокрутив у пам'яті зустріч із великим предком. Щоб не забути, повторив Геродотову молитву і вирішив відвідати кладовище, де покояться рідні предки. Поклонившись могилам батьків, постоявши трохи біля них, дослухаючись цвинтарної тиші, як навчав Геродот, прочитав завчену щойно молитву, пригадав і «Отче наш», хоч дуже рідко користувався нею.

– Чому Геродот вимагав відновити істинний зміст «Отченашу»? Що в цій молитві неправильного? – вголос запитав Степан, ніби сподіваючись отримати відповідь від могил покійних батьків. Потім згадав останнього «дажбожича» (так Степан називав про себе Михайла Панкратовича Божка): «Може, дід щось знає про це. А також про четвертого, про якого «розповідав» у своєму незвичному уроці батькові волхв Ілар... Про таємничі знаки на хлібних полях...»

Наступного недільного дня Степан вирушив до Божка.

День був такий, як і вчора: теплий та сонячний. Степан застав діда на лавці під тином з газетою на колінах. Здавалося, ніби він дрімав на сонечку. Але коли легковик зупинився навпроти, Божко відкрив очі.

– Доброго здоров'я, Михайле Панкратовичу, – стукнув дверцятами Степан. – Що – сонечко зморило та й задрімали?

– І вам доброго здоров'я, Степане Гордійовичу! – відповів старий. – Не задрімав. Прочитав одну замітку в газеті та й дещо згадалося.

– Про що вона?

– Нічого особливого, але йдеться у ній про село Пилатківці на Тернопільщині, а я згадав одного чоловіка родом із того села. Присідайте, Степане Гордійовичу, розповім – це цікаво! – посувається ближче до краю лавки Божко.

Степан присідає поруч.

– У квітні 1944 року, – згадує старий, – до моєї богом забутої господи опівночі хтось постукав у вікно. Я насторожився. Недавно через наші краї пройшов фронт, по лісах блудило чимало підозрілого люду – німці та власовці, що відстали від свого війська, дезертири-червоноармійці...

Підійшовши до дверей, я запитав:

– Кому це серед ночі не спиться?

– Відчиніть, будьте ласкаві, – змучений та захриплий, але приємний чоловічий баритон, рідна українська мова не викликали в мене жодної підозри.

Я відчинив. На порозі стояв чоловік приблизно мого зросту:

– Слава Ісусу! – привітався він дещо незвично – у нас переважало «Доброго здоров'я!» або «Слава Богу!»

Чоловік просив поїсти. Сказав, що добирається додому, а йти ще далеко. Він виглядав доволі змученим.

– У мене, вже немає сил іти далі. Був би дуже вдячний якби дозволили переночувати в теплі, а то ще далеко чимчикувати. А як не дозволите, то хоч дайте щось на дорогу поїсти, – охриплим голосом попросив незнайомиця.

Дружина дала йому поїсти, а я настелив на підлозі соломи. Він поїв і одразу завалився спати.

Вранці розговорилися. Каже, що добирається додому на Тернопілля. На питання, хто він і звідки йде, уникав відповіді. Я не наполягав. Але судячи з того, що вдень не виходив із хати, а на ніч рушив у дорогу, гадаю, був дезертиром.

Цікаву легенду повідав мені за обідом цей чоловік про своє село. Знаючи, що десь у його краях є Почаїв, до якого перед війною мандрував мій батько, я запитав, чи не звідти він часом родом?

– Ні, я з Пилатківців. Село таке є, – почув у відповідь.

Мене щиро здивувала така назва села.

– Це чи не на честь Понтія Пилата? – запитав я начеб жартома.

І що це так – нове свідчення. На заліки, на екзамени ми йшли не зовсім упевнено і спокійно. Не одному з нас викладачі говорили ввічливо: буду радий ще раз побачити, вислухати вас. Не вигадую, що, наприклад, фольклорист Павло Попов часто цікавивсь: прочитав ти ту чи іншу книгу? а що написано там на сімнадцятій сторінці внизу? І коли ти тієї книги не гортав і не бачив сімнадцятої сторінки, то тобі забезпечено друге побачення з екзаменатором.

З Миколою такого не трапилось жодного разу. Кожен екзамени, кожен залік він складав сходу, успішно, з першого разу. Стверджу більше: для Лукаша то були не заліки й не екзамени, а дружня співбесіда з викладачами.

Весь вільний від лекцій, від занять час він проводив у бібліотеках, гортаючи книги. Поруч з університетом знаходилась бібліотека Академії Наук. Доступ туди мали вчені, поети, письменники, а також тільки студенти старших курсів. Нам, молодшим, туди – табу. Миколі ж у перший рік навчання – зелена вулиця. Не маю й найменшого сумніву, що суворі працівники бібліотеки відійшли від правил, побачивши, що за юнак прийшов до них, а тому й дозволяли брати і недоступні нам книги із засекречених сховищ. Прочитаним він інколи ділився з нами – про заборонених Остапа Вишню, Миколу Хвильового, Паніва, Поліщука, Косинку та інших...

Ніяк не забути 1937-го. На вулиці Толстого ранньої осені вночі арештували сусіда – того літнього історика. За що? Чому?

Микола обурювався:

– Нехай людина десь спіткнулась, щось не так сказала, зробила якусь помилку – так зразу її за ґрати чи ще далі?!

Нам видавали щомісяця невелику державну стипендію, що її вистачало і на прожиття, і на один чи два квитки в кінотеатр, у театр.

Микола ж, одержавши її, зразу прямував у букіністичний магазин, що містився по вулиці Леніна, недалеко від Хрещатика. Там теж його знали, берегли для нього рідкісні книги і як студентів знижували й ціни. Так у його власній бібліотеці з'являлись і сучасні, й старовинні книги, навіть євангелії, релігійні раритети... Не забуваймо, що то за войовничі атеїстичні часи були!

Букіністичні магазини, зокрема й той на Леніна, не оминали письменники, адже він знаходився навпроти резиденції Спілки письменників. Там Микола бачив, його бачили й Бажан, і Рильський, і Первомайський.

Біда 1937-го зачепила й університет, і Спілку письменників. Нова, вже випробувана чистка від «лютих» ворогів радянської влади. Зникали, мов у воду падали, викладачі, професори, відомі світові науковці. З університету – в небуття йшли також студенти старших курсів, молоді поети.

Всіх вражало те, що він знав літературу не поверхово, не тільки назви творів і прізвища письменників, а й глибоко їхні твори. Найлюбимішим його письменником був Шевченко. Це Лукаш повів нам, що Іван Франко знав Шевченків «Кобзар» весь напам'ять. А сам?

У вільні години, вечорами, готуючись до сну грядущого, ми проводили своєрідну гру.

Я брав «Кобзар», зачитував уривки, рядки і з «програмних» «Причинної», «Гайдамаків», «Катерини», «Сну», «Наймички», і з маленьких «непомітних» поезій. Микола завжди безпомилково називав твір, з якого взято ті рядки. І так не лише з Шевченком, ми мали якийсь підручник з мови, де були цитати з творів письменників, поетів: Микола теж безпомилково називав і автора, і твір, звідки та цитата.

З сучасних (тоді) він дуже любив Тичину, його ніжні юнацькі поезії, де й падав воїн на сніг, де й шелестіли липи, де хлібороб чекав дощу. Пізніш, коли й Тичина в деяких творах змушений був переходити на партійну римовану прозу, Микола не зраджував своєї любові, захоплено рекламував рядки з нових перлин поета: «Я есть народ, якого правди сила ніким звоєнована ще не була...»

Само собою зрозуміло, що він глибоко знав історію. Історію України, світову. У тій же хатині-будиночку на вулиці Толстого у сусідній кімнаті проживав літній посивілий чоловік, теж знавець історії, він не раз бесідував з Миколою, дивувався з його знань аж до того, що одного разу запитав: звідки це вам, молодий чоловіче, все відомо?

Мене теж це цікавило. А було це не такою вже й таємницею. Микола жив, учився в містечку Кролевець. Там після громадянської війни, після всіх ревізій, заборн, вилучень за партійними циркулярами й вказівками якимсь чудом вціліла незайманою велика бібліотека з тисячами томів, які Микола прогорнув, прочитав усі. Прочитав, запам'ятав, увібрав у своє серце. На університетські роки, на все життя.

І те вражало не тільки нас. Скоро дуже те помітили й студенти старших курсів, і в їхньому колі він був уже свій. Та й не одні вони. Майже як з рівним спілкувалися з Миколою прекрасний викладач золотої латини Субоч, історик Корецький... А пізніш Максим Рильський, Микола Бажан, Андрій Малишко і, як кажуть, та інші!

Знов розповім про дуже цікаве. І на першому курсі, й на наступних ми слово до слова, буква до букви конспектували лекції викладачів. Та й як не конспектувати братів Маслових, фольклориста Павла Попова, красномовної Ніни Круженової, мовознавця Михайла Калиновича, вченого педагога Саву Чавдарова й інших не менш яскравих світил (жаль тільки, що ті конспекти згоріли у роки війни). І на історичному не менш ушлякених знаменитих професорів.

Микола не вів ніяких конспектів. Не тому, що, скажімо, лінувався або був байдужим до лекцій. Він мав інше – пам'ять, глибоку пам'ять. Ті лекції він запам'ятовував.

– Нібито так, – відказав серйозно гість. – Він у нас дуже шанується, бо не дозволяв Ісуса Христа мучити. Дехто навіть стверджує, що Пилат похований у нашому селі.

У мене очі полізли на лоб. А чоловік (здається, його звали Ярославом) спокійно продовжував:

– У нас розповідають історію про Ісуса не так, як Євангелії пишуть. Кажуть, що його мати була десь із Карпат чи Прикарпаття. Що народила вона свого сина не у Вифліємі, а в Лимеї – країні лемків з Галичини, чи, як пишуть у Біблії, – Галілеї. Волхви саме там зафіксували його народження. Вони також передбачили, що ця людина буде царювати над усім світом, бо на голівці у нього була родима пляма у вигляді божої літери «Х». Від цього він і отримав ім'я Хор, тобто: небесний, сонячний, високий, великий.

...До немовляти почали йти і нести йому з усіх усюд всілякі дари. Його мати насправді звалася Мирина, а не Марія. Бачачи, як учасав до їхньої оселі всілякий люд, батько Хора злякався, щоб не піднесли дитині якусь заразу чи отруту, і наказав Мирині потайки вирушити до знайомих йому тиврів, що мешкали на Бузі. Він вказав, де і в кого їй можна переночувати, відпочити, а потім рухатися аж у Сузи до таврів, які жили над Азійським⁶ морем. Сам він із двома старшими синами вирішив затриматися, щоб не викликати підозр у місцевої влади, яка вже почала пильно придивлятися до його родини. Мирина пішла, а батько казав усім цікавимо, що вона вирішила відвідати родичів і що через кілька днів має повернутися.

...Жінка з немовлям дійшла до Приазов'я і стала чекати на чоловіка та двох інших синів. Однак дочекалася лише синів. Виявляється, коли вони перебиралися через Дніпро, налетів шторм. Човен, у якому переправлялися сини з батьком, перекинувся. Батько витягнув синів із води, хотів ще когось врятувати, та його вдарила по голові колода, яку несла хвиля, і він потонув. Мирині не було часу довго сумувати, у неї на руках залишилось троє дітей. Треба давати їм раду. Слава богу, старший син вже міг прислужувати, а середульший пасти овець. Сама вона теж прислужувала в газдів. Отим і жили.

...На новому місці Мирина стала Марією. Хора, щоб не привертати до нього уваги, звали іменем батька – Остапом. Ісусом він став у дорослому віці, коли довідалися, що він із Суз. А Христом став після того, як був розп'ятим на Хресті.

...Серед таврів у Криму і виріс Ісус, звідти пішов у світ ума-розуму набиратися, туди ж згодом повернеться, де і знайде свою смерть. Цілих 12 років мандрував по світах: Тибет, Індія, Сирія. За цей час багато чого змінилося на землі, яку він покинув. Повернувшись у рідну країну, Ісус побачив, що цар, а саме таким був Пилат чи Палат, по суті, немає ніякої влади.

⁶ давня назва Азовського моря

Його оточили чужинці і на догоду зверхників підштовхують можновладця на зміну порядків та звичаїв. Великі несправедливості творилися навкруг. Ісус почав відстоювати старий лад та віру. Його авторитет незабаром дуже виріс, за ним готові були стати тисячі людей. Слава про Ісуса поширилася і на материк.

...Отоді дуже перелякалися та ополчилися проти нього фарисеї з книжниками, як це розповідається в Євангеліях. За Ісусом влаштовували справжнє полювання, гоніння та облави. Якийсь період він переховувався у місті Кафі. Але марно. Його знайшли і заарештували. Фарисеї з книжниками мали великий вплив на Пилата Понтійського, і він не зумів заборонити його розп'яття.

...Коли Ісуса було знято з хреста і захоронено у вертебі, – так той пилатківець Ярослав називав печеру, – вхід до неї заклали великим каменем. Однак через три дні печера виявилася розкритою. Старі люди казали, що насправді тіло Ісуса хтось викрав, а не воскрес він. Вірні люди боялися, що і після смерті мучителі не дадуть йому спокою. Отож, викравши тіло, пустили поголос, що Ісус воскрес. А самі таємно переправили покійника до Лемії і там на горі Вознесіння за своїми звичаями піддали його священному вогню. Як годиться, дух Ісуса зійшов на небо і став у ряд зі своїми предками. Пилата, розповідали старі пилатківці, після смерті також забрали до Галичини, бо, нібито, і він звідти родом. До того ж Пилат допомагав таємно прихильникам Ісуса забрати його тіло і переправити до предківської гори Вознесіння.

...Прихильників Ісуса згодом стало дуже багато і тоді прийшов у наші краї Андрій, якого називають Первозванним, і на колишній Лисій Горі побудував першу християнську церкву. Звідти й почалася віра, яку називають Христовою, хоч була вона зовсім іншою, ніж нині. Там були її початки і саме тому назвали ту першу церкву Почаїв.

– Ось таке я почув від того пилатківця про Понтія Пилата та Ісуса Христа, – закінчив свою розповідь Михайло Панкратович.

Вражений черговою неймовірною історією Божка, Степан кілька хвилин був у задумі, а потім обережно зауважив:

– Схоже на казочку...

Михайло Панкратович підвівся і направився до будинку, кивком голови запрошуючи за собою газетяра.

– А хто доведе, що описане Євангелією не казочка? – запитує.

Степан також підвівся:

– І то правда...

На порозі Михайло Панкратович зупинився і запропонував ще один аргумент:

– Чи не задумувалися ви колись, Гордійовичу, як називалася країна чи область, в якій жили лемки? Лемків знали, а краю їхнього не знали. А виявляється це була Лемія або Лемурія. Було також місто Лем. Цікаво – це знав мій батько, це знали австрійці і німці, називаючи Львів Лемом,

Микола Лукаш

Микола СТОЯН

НАШ СПРАВДІ НЕЗАБУТНІЙ МИКОЛА ЛУКАШ спогад

В далекий 1937-ий рік нас, дітей села, прийняв до себе Київ, столичний університет імені Тараса Григоровича Шевченка. Першокурсників філологічного й історичного факультетів поселили в гуртожитку на вулиці Червоноармійській: просто напхом напхали у великих кімнатах, а потім розкидали, влаштовували через брак місця у гуртожитках на так звані кутки по всьому Києву.

Мене з філологічного, Леоніда Майстренка з хімічного і Миколу Лукаша з історичного – на вулицю Толстого у маленький одноповерховий будинок,

у ще меншу кімнату якраз проти Ботанічного саду, де гуркотів трамвай – вісімка від Солом'янки і аж до Дніпра, звідки від саду рукою подати й до самого університету.

Почалося, пішло співжиття, за першими знайомствами пізнання хто є хто. Ми з Леонідом як відмінники середніх шкіл без ніяких труднощів і перешкод, без ніяких екзаменів і співбесід були зараховані в альма-матер зразу. Микола змушений був пройти через сито, здолати бар'єр. І який! Конкурс із конкурсів – столичний же університет! На кожен факультет бажаючих сім, вісім, десять! З семи, восьми, десяти плюс лише один. Микола успішно здолав його на важкодоступному історичному.

Пізнання. Кажу щиро, кажу правду: та нам же, відмінникам, до нього, простого вступника, до його знань – як до неба! Ми відчули це вже на першому курсі. І що далі – то відкриття за відкриттям. Микола, володіючи не однією іноземною, знав досконало й рідну українську. Про це я розповів згодом. А зараз про одну його незабутню рису...

Майже кожен із нас, хто прибув до Києва з глибинки, закономірно переходив на «общепонятный». Микола ж усюди – в університеті, у гуртожитку, на вулиці, в ідальні, в магазині, в бібліотеках – лише рідною, українською. Пригадую, як хтось запитав його: невже він не володіє російською? А він засміявся і відповів, як Шевченко у своєму «Сні»: чого ж, умію, та не хочу!

Швидко, дуже швидко він здружився не лише з одногрупниками-істориками, а й з філологами, і особливо з тими, хто починав мережити папір рядками.

НА ГУЛЯННІ

На меду, на бразі і на фінках
 Влаштували блискавки погром!
 І уже красуні у хустинках
 Нерухомо, наче на картинках,
 Нудьгують не можуть за столом.
 Ківш взяли – великий, примітивний:
 – Випий з нами, смілива душа! –
 Отаман, сердитий і активний,
 Полетить під стіл, як реактивний,
 Зразу після першого ковша.
 Як малює, схилить він голівку,
 І настане повна благодать.
 До подушки після півлітрівки
 Кулаки, неначе двопудівки,
 До світанку міцно прикиплять.
 І тоді в сільраді перегрітій,
 Де баяну тісно серед нот,
 Вперше за роки і за століття
 Всі старанно – дружно, наче діти,
 Підуть у небачений фокстрот.
 Щось дівчата стали гонориться,
 Щось на гру скидається вабну...
 Але варто небу проясниться,
 Всі побачать: поле колоситься.
 І частівки хором розпочнуть.

* * *

Я переписувати не стану
 Із книги Тютчева і Фета,
 Я навіть слухати перестану
 Того ж і Тютчева і Фета,
 І я придумувати не стану
 Себе окремого, Рубцова,
 За це і вірити перестану
 У того ж самого Рубцова,
 Але у Тютчева і Фета
 На щирість вивірю я слово,
 Щоб книгу Тютчева і Фета
 Продовжить книгою Рубцова!..

*Переклав з російської
 Олександр Вертіль (м. Суми)*

Лембергом, а наші розумні голови мають по два-три університетських дипломи і не знають.

Голос Божка підвищується:

– Насправді знають вони це добре. Але на догоду візантійцям та ляхам, які вкоротили віку цьому місту щонайменше на дві тисячі років і нав'язали йому назву лева, мовчать...

Старий вже аж сопе від обурення:

– Казочка!.. Та ми самі нашу історію перетворили в казочку. І наші люди, як казкові герої, чекають на скатерку-самобранку або на літаючу піч Іванушки-дурачка, щоб занесла їх у чужі царства-государства, де меди річками течуть, а на свою державу начхати. А треба, як ото Котигорошко: взяти булаву та позбавити зміючі голови, що звуться лінь, пияцтво, наркоманія і теде...

За мить, трохи заспокоївшись, Божко згадав про ще одне плем'я:

– Між іншим, бойки теж мали назву свого краю, але і його нам замовчують.

«І справді, – погоджується подумки Степан, – ми його не знаємо».

– А звався він – Боянь! – продовжував Михайло Панкратович вже всередині своєї господи.

– Але, – заікнувся Степан, – наскільки можна довіряти батьковим джерелам?

– Сумнівається, Гордійовичу? Я теж сумнівався. Та подивіться сюди, – Божко вказав на солідну книжкову полицю, в якій вирізнялися Біблія, Геродот, «Іліада», історії України-Руси Грушевського та Аркаса, «Захар Беркут», Плутарх, рідкісний міфологічний словник, «Історія України» в трьох томах, грубелезний том «Історія Києва», Літопис руський, чотири томники Тараса Шевченка, «Енеїда» Котляревського, чотири томники Володимира Даля і навіть Влескнига. – Я звівся за цими працями. Виявляється, наші академіки і половини не знають того, що знав мій батько... Я до цього не доживу, а ви побачите, що багато чого наука буде змушена переглянути з того, на чому сьогодні вони будують свої теорії про сучасну цивілізацію...

Степан узяв з полиці том Володимира Даля і подивився запитливо на Божка.

– Я завжди хотів знати українську мову, а в цьому словнику половина наших слів, – вгадав запитання кореспондента Михайло Панкратович. – Батько розповідав, що в таборі з ним був учень відомого академіка, якого розстріляли совєти. Так от, цей академік казав своєму учневі: в українській мові прихований код людства. Я так хотів виявити його...

– І що? – запитав Степан.

– Що «що»? – не зрозумів його Божко.

– Що вам вдалося виявити?

– Та є деякі думки, – поклав руку старий оповідач на зеленого зошита, що лежав на столі. – От тільки, кому вони потрібні? Кожен чує лише себе...

Степан подивився на зошит, як на дорогоцінний скарб: мабуть, там багато чого цікавого ховається! Тим часом Михайло Панкратович підняв догори пальця, привертаючи Степанову увагу до наступного:

– Ось що ще я згадав. Послухайте, як вам це, Гордійовичу? Пам'ятаю одну розповідь батька про те, як наші з вами прапращури підкорили собі півсвіту. Було це десь у другому чи третьому тисячолітті до нашої ери. Приручивши коней і сконструювавши воза, вони це зробили досить легко. Вози були надто громіздкі з величезними дерев'яними колесами, адже заліза ще не було. Пара коней його ледве з місця зрушували, то запрягали в таку колісницю аж дві пари.

Голови коней прикрашали золотими та мідними бляшками, пір'ями фазанів, їздові одягали на себе видовжені маски, щоб здаватися велетнями, і ось у такому вигляді налітали на сусідні племена. Уявіть собі реакцію людей, що вперше бачать коней та таку махину на колесах!.. Вони без бою падали ниць, вважаючи, що це самі боги спустились з неба... Можна було б і тут сказати «казка!» Але в Біблії вавилонський пророк Єзекіля описав щось подібне до цієї техніки, щоправда, скромно назвавши це видінням про, нібито, бурхливий вітер, що насувався з півночі, і велику хмару, з середини якої блищала, ніби мідь, подоба чотирьох живих істот, схожих на людей, а їхні стопи мали вигляд копит. З переляку пророк понаписував такого, що гай-гай. Однак чітко видно, що тут йдеться про таку собі тачанку зразка бронзової доби. А що те видовище сяяло й пахотило вогнем і що в людей замість стопи були копита, то все фантазії тих, хто вперше побачив таку технічну новачку, як віз, і таких тварин, як коні...

Степан жадібно ловив кожне слово оповідача, а Божко продовжував:

– Те, що це була новачка саме наша, говорить одна уявна істота древніх людей – напівлюдина-напівкінь, яку називають кентавром, що перекладається на нормальну мову як кінний тавр, тобто вершник-тавриець...

– Однак слово «тавр» греки перекладають як бик, – продемонстрував і свою обізнаність Степан.

– О, греки наперекладають... Так наперекладають, що й рідної матері не впізнаєш. Міняють лише одну літеру і ми вже в дурнях. Наприклад, нібито їхнє слово «міф» по-нашому значить переказ, легенду, вигадку. Але така розумна людина як Іван Франко писав не «міф», а «міт». Чому б, здавалося? – піднімає запитливо брови Божко. – А тому, що це наше слово, від якого маємо «мітку», «помітку», «примітку». Тобто, це усна пам'ятка нашого народу, – робить наголос на «м'ятка» Михайло Панкратович. – Або ось: місто Херсон нашими предками було назва-

І знов у чистеньке віконце,
Де я трудився залюбки,
До мене вкочувалось сонце,
І вільхло віяли ставки...

(1966)

Близька гроза мигнула в долину.
Мерщій, мерщій! Чи встигнемо додому?
А очі враз очунали від сну,
Блукає погляд в небі грозовому.

Мандрівник злий. Він довго у путі.
Втомився кінь, розтрушуючи гриву.
А як мигне – сахнеться похливно,
Не знаючи, куди йому йти.

Мерщій, мерщій! Згадати про тепло,
Як славен дім і самовар співучий!
Он те село, де завжди в'ються тучі,
Воно і є рідненьке село.

(1967)

Про що писать?
На те не наша воля!
Про все не скажеш –
Твердження старе.
Ти тему моря взяв
І тему поля,
А тему гір
Хтось інший обере.
Якщо ж нема
Ні радості, ні горя,
Звучати буде голос навмання –
І кожна тема –
Поля або моря –
І тема гір –
То буде все брехня!

У МІСТІ

Як часто, часто, наче птиця
За лісом нудиться душа!
Але й не може не зріднитися
Із тим, що людство залиша.

Горби – узгір'я під асфальтом
В яскравих розсипах вогнів
Бува, так часто славлять альти,
Немов нема за них рідніш!

ОСІННЯ ПІСНЯ

Потонула в пітьмі даленіюча пристань.
І помчав по канаві, ех, осінній потік!
По дорозі несло схапуджене листя,
І свисток пароплава звучав звіддалік.

Що із того? Нехай розсипається листя!
Хай на місто сніги упадуть навзнаки!
На тривожній землі в цьому місті імлістім
Я так само хороший, непоганий такий.

А осіння метіль уздовж вулиці лунко
Все неслася й неслась без надій на спочин.
Насувалась на мене темнота завулків
І архангельський дощик на мене мрячив.
(1964)

* * *

Я сів самотньо за віконцем,
Пірнув у працю залюбки!
В вікно заковчувалось сонце,
І вільхло віяли ставки...

Іду в сорочці нарозпашку,
Який смачний життя ковток!
Дзюрчить вода, цвітуть ромашки,
На них лягає тінь гілок.

Стають роки легкі і вищі,
Неначе лебеді в імлі
На наші води й пасовища
Летять з усіх сторін землі!..

но на честь бога сонця Хорса, а греки змінили одну літеру і стало воно називатися, вибачте ласкаво, на честь хера. Ображаємося на те, чим потрібно пишатися – «хохол» – син бога Ола, тим часом мешканець міста Чортків з гордістю називається чортківець, Сатаніва – сатанівець, Гадяча – гадячівець... А, між іншим, вони мали священні назви – Чортків називався аналогічно Хортиці – Хортів, Сатанів – Атенів, Гадяч – Годич. Візантійці і римляни спотворили їх, а ми лінуємося напружити мізки та поставити на місце свої давні назви. Сидимо по вуха в брехні, в глумі й паскудстві і пальцем не ворухнемо, щоб вилізити звідти...

– Може, ті міста і не знають, що вони так колись називалися. Я, наприклад, про це вперше чую, – зізнався Степан.

– Може, й не знають, – розвів п'ятірню Божко і зробив висновок. – А швидше всього не хочуть знати. Ніхто не хоче подумати: чому це раптом місто, яке називалося «станом славів», а не ім'ям якогось Станіслава, перейменували на Івано-Франківськ, а от чортячі та сатанинські залишили? Кому вигідно, щоб ми не знали, якого ми роду та племені?..

– Та бог з ними, – заспокоївся за мить господар і підійшов до столу, на якому лежала розгорнута газета. – Цікаву статтю син приніс почитати. Вашу статтю, Степане Гордійовичу. Про НЛО біля Станового...

– То ви вже прочитали? – зрадів Степан. – Дуже хочеться почути вашу думку про ті кола.

Божко задумався і присів на стілець.

– Погоджуюся з вами, що ці кола зроблені не природним чином, – сказав через якусь хвилю він. – Хтось тут почаклував.

– Хто б то міг бути і що б це могло значити? – запитав Степан.

Божко у відповідь поставив своє запитання:

– Який нині рік за старим стилем?

Степан подивився на діда ошелешено, мовляв, про що він? Та Божко не чекав відповіді і продовжував:

– Здається, 7510-й. Тобто, за нашими плечима три епохи. Не тих, про які зараз люблять писати – епоха Риб, епоха Водолія, Рака і тому подібне, а епоха богів. Одна епоха складається приблизно з 2500 років і над кожною з них є свій опікун.

Степанові знову стало незручно за своє невігластво – і це було для нього нове. Божко ж і не думав ставити газетяра в незручне становище.

– Може, ці кола і вказують на зміну епох? – запитливо подивився він на Степана. – Хоча мудрі люди сказали б: одного свідчення замало, щоб робити якісь висновки. Ще має бути хоч одне...

Степан витримав паузу і виклав зі своєї течки перед старим фото, зроблене фермером:

– Є ще одне свідчення. Буквально кілька днів тому мені принесли ось це.

Михайло Панкратович здивовано зиркнув на Степана, мовчки взяв окуляри і довго вдивлявся у фото, не питаючи пояснень. Допитливий чоловік, здається, не тільки зрозумів усе сам, а й приховував якісь почуття, бо надто довго мовчав, а тоді почав із зовсім сторонньої деталі:

- Це що – з драбиняка сфотографовано?
- Із дельтаплану.

Знову пауза. Степан терпеливо чекає.

– Унікальна річ! – піднімає очі старий на настінний годинник, потім опускає голову на руку і дивиться в стіл. Здається він уже не приховує свого хвилювання.

Степан уперто мовчить, Божко нарешті опанував собою і почав розмірено:

– Головні основи, стверджував Піфагор, знаходяться в перших чотирьох числах. А числа три та чотири – божественні, вони формують часовий простір і керують у всесвіті. Три кола в колі біля Надивного мають окремий рахунок, а чотири біля Станового є чотири. Проста арифметика: при додаванні їх маємо число сім, при множенні – дванадцять. Сім – це земне число, тиждень. А дванадцять – космічне, універсальне число: дванадцять місяців, дванадцять сузір'їв, шість дванадцятко за Геродотом дають середній вік людини...

Дуже важко давалися ці міркування Божкові. Він ніби кліщами витягував із себе:

– Коли батько ходив у Карпати, він мав одну зустріч біля якоїсь скелі, на якій було вибито три великих кола, що з'єднувалися між собою, а над ними ще чотири менших. Хоч убий, а не можу пригадати, чи ще щось розповідав про них батько? Але, здається, саме її він назвав світовою скелею.

Божко в задумі знову піднімає очі до настінного годинника.

– Годинник у своїм колі теж має дванадцять годин. І це неспроста... Як у вас, до речі, з математикою? – запитує Степана.

– Не дуже. Я гуманітарій, – відповідає газетяр.

– У мене теж не дуже, – не відводить погляду від годинника Михайло Панкратович. – Але зараз нам вистачить знань на рівні другого чи третього класу. Один оборот стрілки годинника приймаємо за одиницю, ділимо уявними лініями це коло на чотири? Що ці лінії утворюють?

– Мабуть хрест, – припускає Степан.

– Правильно – рівносторонній хрест, який ділить наше коло на чотири рівних частини. Тепер ту одиницю, за яку ми визнали один оборот стрілки годинника, ділимо на чотири. Що маємо?

– Нуль цілих двадцять п'ять сотих, – демонструє свої математичні здібності Степан, ще не розуміючи, до чого хилить старий мудрець.

– Двадцять п'ять! – наголошує Божко, пильно вдивляючись у співрозмовника, ніби зчитує в нього якусь інформацію. – Зверніть

Невідпорно, навально, грізно
Бились хвилі з усіх боків,
Але часом стихало море
І світилась зоря в імлі.

Я подумав: до моря часто
Ти приходиш, чекаєш мене,
Від щасливої думки тої
Наче сонце в душі зійшло.

Хай тобі штормове стогнання
Виражає мою печаль.
А надію мою і вірність
Виражає зоря в імлі...

РЕПОРТАЖ

Мужики мікрофон підносять,
Тягнуть слово із мужика.
Про роботу сказати просять
В світлі рішень новітніх ЦК.
Мужики

не з руки базікають.

Щось зривається з язика.
Взяли ніжно його за лікоть
Тягнуть
слово

із мужика!

СТОЇТЬ ЖАРА

Стоїть жара. Літають мухи.
Під спечним небом чахне сад.
Шумлять під церквою старухи,
Сонливі – марять, верещать.

Дивлюсь похмуро на каліку,
Собі міркую, як же так,
Що я не в змозі чоловіку
Йому належний дати п'ятак?

Що я все рідше – як же можна? –
Хвилююсь, плачу і люблю?
Неначе сам я також сплю
І марю в сні оцім тривожно...

Немов червоне сонце
Понад снігом
Погасло – величезне –
Назавжди.

(1969)

ВОРОНА

Ось ворона сидить на паркані.
Всі комори давно під замками.
Всі обози пройшли, всі підводи,
Вже настала пора для негоди.
Метушиться вона на паркані.
Горе-горечко на вітрюгані!
Ані зерня нема у ворони
І від стужі нема оборони.

(1966)

КОЗА

Розігналась коза на город.
А назустріч їй трапивсь народ.
– Де твій сором, скажи, дереза?
Засоромлена стала коза.
А коли розійшовся народ,
Знов гайнула мерщій на город.

ГОРОБЕЦЬ

Ледь живий. Не цвірінькає навіть,
Замерзає на лід горобець.
Аби крихту свою не прогавить,
Із піддашка шуга напрямець.
Як ухопить зернину з підводи,
Так тремтить і радіє цьому.
А дивись – і нікому не шкодить
Через те, що так важко йому.

(1969)

Я ТЕБЕ ЦІЛУВАВ...

Я тебе цілував крізь слюзи,
Тільки ти не бачила сліз,
Через те, що волого й темно
Було в ту осінню ніч.

По землі пролітало листя,
А по морю – за штормом шторм,
Це все листя тобі зосталось,
Ці шторми дістались мені.

увагу: те саме число, що відповідає тривалості епохи, про яку я вам говорив – 2500 років або 25 століть.

– Так, але що це значить? – починає хвилюватись Степан, відчуваючи наближення моменту розкриття якоїсь таємниці.

Божко знову підводить погляд до годинника і промовляє:

– А тепер об'єднуємо кінцівки уявного хреста лініями. Від нижньої, тобто від числа 6, по зростаючій ідемо до лівої кінцівки, або до числа дев'ять. Це буде перших 2500 років. Далі ведемо лінію до верхньої кінцівки – до цифри дванадцять і маємо ще одних 2500 років, потім вже по спадаючій опускаємось до цифри – це три наступних 2500 років і в сумі набирається 7500 років. Отже, ми живемо на стику епох. На похибки 10-20 років не будемо зважати, адже відомо, що насправді рік має трохи більше, ніж 365 днів, тому за сім з половиною тисяч років могло набігти ще якийсь десяток літ...

У горлі Степана пересохло.

– Тобто, – відкашлюється він, – ще одних 2500 років і коло замкнеться?

– Так! – ствердно киває головою Божко і додає: – Приблизно через кожні десять тисяч років трапляються грандіозні зміни – потопи, зрушення земної кори, зміщення планет та полюсів. А через кожні 2500 років відбувається велике, або як його називають, генеральне прибирання. Десь зникають острови, а десь навпаки появляются, десь пропадають міста, десь річки міняють русло...

Однак Степан пропускає повз вуха про близьке «генеральне прибирання»:

– За вашою теорією, шановний Михайле Панкратовичу, виходить, що наступний потоп чи щось на зразок цього станеться через 2500 років, а попередній відбувся 7500 років тому. Однак наука стверджує, що попередній потоп відбувся 10000 років тому.

– Я не збираюся сперечатись із наукою. Я лише сказав те, що знаю. Хто правіший із нас, до речі, Гордійовичу, у вас буде нагода переконати-ся самому. Мене вже, звісно, не буде, а ви побачите років через 12-15 – відбудеться звичайний перехід від епохи до епохи з якимись локальними змінами чи глобальна катастрофа?..

– Цікаво-цікаво, – задумався Степан і запитав: – А які боги опікувалися попередніми епохами – Сварог, Кронос, Дажбог?..

– По-перше, необхідно пам'ятати, що роги не мають ніякого відношення до нашого предківського бога-творця. Це небесний повелитель! Отже – він Сваргор або, якщо розкласти це ім'я за складовими, святий Орій згори. По-друге, боги мали багато імен і, розділяючи їх за ними, інколи ми не здогадуємося, що насправді це одне й те ж. Щодо опіки, то вважалося, що першою епохою правив Лада, Крона або Сваргор. Другою – Дажбо або Аполлон. Третьою, в якій ми маємо честь проживати, – Перунь...

– А наступною хто буде правити?
 – Хто знає, яке ім'я дадуть їй люди. Одне скажу – ця епоха буде епохою повернення людства до сонячної віри. І найвірогідніше у неї буде жіноча суть.

– Тобто, слід чекати повернення матриархату? – просить уточнити Степан.

– Щось на зразок цього, – раптом якось втомлено і навіть спустошено відповів Божко.

Степан подивився на годинник – вони забалакалися на цілих три години. Пора дати старому спокій, але він хоче почути відповідь на ще одне питання:

– А як це все може позначитися конкретно на Україні? – показує на фото Степан.

– Коло – це сонце, а сонце завжди було символом нашої землі. Очевидно, центром тих нових процесів, що започаткуються на стику епох, буде саме Україна. Епоха, що минає, була епохою злодіянь і брехні. Україні буде надано шанс змінитися самій і змінити світ...

Коли Степан залишив оселю Божка, старий приліг на ліжку. Він відчув себе геть знесиленим. Його висновки були несподівані навіть для нього самого. «Звідки я про це знаю? З батьком на цю тему ми ніколи не говорили... Хто нашептав мені те? Хто?» – запитував сам себе.

6. Заповіді Святоора

Ірина Арсентіївна не встигла нарадітися сином. Через кілька днів Овсій помер. Ще через тиждень пішла за ним на той світ і сама.

Але за день до Овсієвої смерті Гордій ще мав нагоду побачитися з ним. Тоді під вечір прийшла Ірина Арсентіївна і попросила:

– Гордію, сину, Овсій дуже хоче, щоб ти прийшов сьогодні до нього. Я теж прошу. Зле йому, не знаю, чи до завтра доживе.

Просила тихо і спокійно з якоюсь підкресленою материнською гідністю. Вона нарешті дочекалася сина, здавалося помолоділа за ці дні і мала вигляд якоїсь втаємниченої особи – освітлена, добра та лагідна. Ніби й не було ніякого горя у неї, ніби й не зігнула її завчасно важка вдова доля. Мабуть, рада, що почуто її молитви, що не там, у проклятих сибірських краях, буде поховано її єдиного сина, що й вона тепер може спокійно померти та лягти поруч з ним, якщо вже не довелося ні поховати, ні відвідати могили коханого чоловіка, який загинув ще на Японській війні.

Коли вона залишила двір, Гордій присів на призьбу і задумався над долею своєї вчительки. Згадалося, як гідно і разом з тим просто вона себе тримала і всім своїм виглядом вчила цьому дітей. Ось вона сідає з гордо піднятою головою, спирається ліктями на стіл, а гарні тонкі пальці, які тільки у панянок бувають, складає до підборіддя і починає урок. Мова її квітчаста, як тернова хустка з довгими китицями на її

Вітер схлипував, мов сирота,
 Долітав із-за темного дому.
 На широкім дворі золота
 По землі розліталась солома.

Ми з тобою не грали в любов,
 Ми такого мистецтва не знали.
 Просто ми біля складених дров
 З дивовижних чуттів цілувались.

Не жартують із серцебиттям,
 Як самотньо отак біля дому,
 Де ридаючий вітер – дитя
 І подвір'я, і дрова, й солома.

Якщо згір'я – під крильми півми,
 І риплять невгамовні ворота.
 І настійливий подих зими
 Все чіткіш з льодяного болота.

(1967)

ПРИХІД НОЧІ

Коли зоря
 У сутінках ледь мріє,
 Мов у нічну
 Заходить каламуть,
 У затишку
 Смиреної стихії
 Її останні промені
 Пливуть.
 Шкода її,
 Останніх зблисків сонця,
 Що гасне, віддаляючись,
 В імлі.
 Весь жах нічний
 Відразу за віконцем
 Мов підведеться
 Раптом з –під землі!
 І так тривожно
 В час перед набігом
 Цієї тьми –
 Провісниці біди.

Так! Він земний! Від пушок і ножа
Тут кров лилась...
Він – істинна твердиня!
Йому думки вклонялись і душа,
Немов єдиний дорогій святині.
На краєвид погляньте хоч на мить!
Спиніться у неділю безшесну –
А чи не марево казкове і небесне
Ширяє перед вами і горить?

І я молюсь – о, руська ти земля –
Не на твої забуті вже ікони,
Молюсь на лик священного Кремля,
На величаві таємничі дзвони...

(1968)

* * *

Ми скаржитись не вправі
На труднощі в житті.
Хто їде,
той і править,
Тримайсь, якщо в путі!
Я поводи залишив.
Дивлюсь за усіма.
Сам їхав би
і правив,
Але путі нема...

ЖУРАВЛІ

Над болотом зоря пломеніла ясна, вогнелика...
Скоро жовтня пора – журавлі обізвуться журні.
І розбудять мене, і гукнуть журавлині крики
Над горищем, болотом, забутим у далечині...
По усій по Русі вже відома пора зимування,
Що віщують вони, мов сказання глибоких віків.
Все, що є на душі, до кінця промовляє ридання
І високий політ незалежних і гордих птахів.
По усій по Русі проводжають їх згідливі руки.
І забутість боліт, і втрати остудних полів –
Мов сказання, небесні усе порозказують звуки,
В небеса понесе даленіючий плач журавлів.
Ось летять, ось летять... Відчиняйте-но швидше ворота!
І виходьте мерщій, щоб побачити рідних своїх!
Всі замовкли – і знов сиротіє душа і природа
Через те, що – мовчи! – так ніхто вже не висловить їх.

(1965)

плечах. За вікнами завиває хуртеча, у класі холодно, а її голос тепло
сварить неслухів і обіцяє відкриття нових таємниць:

– Цокотуни, ворохобники, всідайтеся гарненько і слухайте тихе-
сечко-тихесечко, бо щось дуже важливе маю вам розказати, – і в класі,
ніби розливається сонце: очі вчительки випромінюють добро, затишок
та ласку.

Хлопці-цокотуни та ворохобники вмиль завмирають і, заворожені
голосом далекого літа, побожно дивляться на свою вчительку. Вони за-
бувають геть про все і поринають у чарівний світ знань. У їхньої вчитель-
ки завжди було для них щось цікаве. Чув Гордій від неї і про єгипетські
піраміди, хоча тоді не зізнався Овсію. Чув про загадкове плем'я коланів,
яке мешкало в сиву давнину на нашій землі і яке потім розійшлося
по всьому світу вчити людей хліборобської та житейської премудрості.
Від неї він знає про те, як люди навчилися говорити.

Спочатку, розповідала Ірина Арсентіївна, вони тільки гуділи, гукали
та мукали, як тварини. А потім почали прислухатися до навколишніх
звуків. Прокричало дитя «ме-ма» і жінка стала мамою. Пророкотав у небі
грим – «р-ра», вигулькнуло омите дощем світле сонечко і це «ра» стали
ототожнювати з чимось чистим та святим, й появилось слово «рай».
Побачили люди після дощу різнобарвну круту дугу від землі до неба і
вирішили, що це до раю дорога – райдуга. Отак до одного складу дода-
вали інший і виходили слова...

Не було такого питання, на яке не знала б відповіді їхня вчителька.
Ось Миколка Коровайко запитує про те, що його давно мучить:

– Ірино Арсентіївно, а чому люди кажуть «в добрий час буде сказа-
но», або клянуть «щоб тебе лиха година взяла!» Хіба є лиха і добра го-
дина?

– Аякже, мої любі! Аякже, є! – вчителька підводиться з-за столу і йде
ближче до школярів.

На якусь мить задумується і починає оповідати:

– Невідомо де, але десь серед нас, людей, живе невидима людсь-
кому оку страшна і... – підшукує потрібне слово вчителька і учні вже всі
в полоні її розповіді. – Страшна і зла істота. Вона дуже велика, балу-
хата і вухата. За великими круглими очима та лапатами вухами навіть
не видно її носа та рота. У цієї істоти, назвемо її Балухань, тіло обліпле-
не такими ж подібними до неї, тільки в багато разів меншими, істотка-
ми. От сидить собі цей Балухань, закривши важкими повіками свої ве-
личезні очі, і дримає. Він непорушний, він нічого не їсть і не п'є. Його
живлять всілякими людськими плітками, наговорами й прокляттями
дрібненькі вухані, що щільно обліпили тіло Балуханя. У них дуже гос-
трий слух і меткий погляд. Почують, що хтось сказав щось погане, чи
побачать, що хтось на когось не так подивився й одразу переймають
це і передають Балуханю, який всотує в себе те все, мов вата. Люди,
на жаль, багато чого поганого говорять один про одного, а йому того

тільки й треба – від цього він ще більше жиріє та розростається. Час від часу він відкриває свої віки і на кого з людей впаде його лінивий погляд, одразу ж одна з істоток відривається від його тіла і летить чинити лихе – те, що хтось спересердя набажав. Оце якраз і є, дорогесенькі мої, ота недобра година. Ця істотка також гине, але Балуханю байдуже. На його тілі, як і злі плітки, невідомо звідки з'являється інший такий же дрібний вухань-балухань. І він знову буде чекати своєї нагоди, щоб комусь із нас завдати шкоди. Так що раджу вам, мої любі школярики, ніколи не обмовляйте один одного, бо невідомо, на кого впаде погляд отого страшного Балуханя...

Гордій стріпнувся, відкинув шкільні спомини і повернувся до невеселої реальності. Поспішив поратися по господарству і, як почало сіріти, почимчикував до Овсія.

Овсій лежав у ліжку, худий аж прозорий. Доглянутий, чистий, світлий... Він вже не мав сил піднятися і навіть протягнути йому руки. Кволо відповів на привітання і вказав пальцем на лавку біля себе.

Гордію хотілося якось підбадьорити хворого, та сльози перехопили йому горло. Тим часом Овсій якусь мить дивився на нього, ніби вивчав його.

– Гордію, я помираю, – сказав згодом ледь чутно Овсій. – Слава Богу, що в рідній хаті. Ти не уявляєш, як важко помирати на чужині... У мене тут нікого немає знайомих надійних людей... Приходили племінники, але я їм не вірю. Тобі я з першого нашого знайомства повірив. Ти не з гнилих.

Тремтячою слабкою рукою Овсій взяв невеликий пакунок, загорнутий у шматок старого, але чистого білого полотна, який лежав біля нього:

– Я хочу тобі передати одного дуже цінного зошита, який зберегла моя матуся.

Гордій оглянувся на Ірину Арсентіївну, яка, опершись на одвірки, слухала їхню розмову, і був вражений її образом. Перед ним стояла ніби сама богородиця. Вся вона світилася почуттям здійснення якогось великого людського подвигу заради улюбленого сина, заради майбутнього. І хоч вона мовчала, її очі говорили про все. Їх не можна було не послухатися, їх не можна було зрадити – стільки сподівань, стільки жіночої і материнської любові та віри ясніло в її очах...

– У цьому зошиті заповіді Великого Святоора, які передавалися лише довіреним людям, – давав останні розпорядження Овсій. – Я уклінно тебе прошу – збережи його. Найкраще вивчити і зберегти в пам'яті, бо час непевний. Можливо, ти залишишся єдиним, кому буде відома ця таємниця. Не можна, щоб вона пропала і зникла безслідно. Ми тому так і бідуємо, що завжди допускали нищення наших святих книг, а взамін злодії накидали нам свої. Тут зібрано закони нашого життя і ти

За всі палаци я не віддаю
Хатинку з жаливою під віконцем...
Як у світлицю лагідну мою
Увечері зачочувалось сонце!

Як простір весь, небесний і земний,
Наповнювався спокоєм і щастям,
І звеселявся в спеку й серед злив,
І стариною мудро озивався.

(1969)

ХЛІБ

Вклав до шаньки
печива і сиру,
Ще й додав для розкоші мигдаль.
Хліб не взяв.
– Блукаючи по миру,
Мука з ним тягнутися у даль!
Все ж старенька
Скибку увіпхала! –
Знаючи зарані всяк і все.
– Ти мене послухай! –

так сказала, –

Хліб, рідненький, сам себе несе.

(1964)

ПРО МОСКОВСЬКИЙ КРЕМЛЬ

Безсмертя величавого Кремля
Не висловити смертними словами.
В судьбі твоїй, – о, руська ти земля! –
У глушині з лісами і горбами,
Де віє тугою смутна старовина,
Де все було: покора і гординя –
Навіки вічні зоряно луна,
Московська укріпилася твердиня.

Неначе хмара, грізний Іоанн –
Коли темніли в поглядах бояри,
Тут зцілював усі державні чвари,
Затамувавши біль душевних ран.
І смутно я далекий чую дзвін:
Він то сумний, то гнівний і державний!
Наполеон ледь не знайшов тут скін,
Покрився снігом шлях його безславний.

Микола РУБЦОВ

Російський поет Микола Михайлович Рубцов народився 3 січня 1936 року в с. Ємецьк Холмогорського району Архангельської області. У 1940-му родині перебралась у м. Вологду. Після смерті матері виховувався у дитбудинку. Закінчивши семирічку у 1950-ому, навчався в лісотехнічному та гірничо-хімічному технікумах, працював на різних роботах, служив у морфлоті, 1969 року закінчив Літературний інститут ім. Максима Горького. Загинув за нез'ясованих обставин 19 січня 1971 року, похований на Пошехонському цвинтарі міста Вологди.

Автор збірок віршів, які вийшли за життя: «Лірика» (1965), «Зоря полів» (1967), «Душа береже» (1969), «Сосон шум» (1970). Після смерті вийшли книги «Зелені квіти» (1971), «Останній пароплав» (1973), «Вибрана лірика» (1974), «Подорожники» (1975), «Вірші» (1977) та інші.

Українською мовою твори Миколи Рубцова перекладали Петро Осадчук, Анатолій Глушак, Михайло Левицький... Публікація «Вежі» – переклад з російської Олександра Вертіля (м. Суми).

СВІТЛИЦЯ ЛАГІДНА МОЯ

ПРИВІТ, РОСІЄ...

Привіт, Росіє, – батьківська земля!
Як радісно під кронами твоїми!
Так тихо скрізь, та добре чую я
Незримих птахів розмаїті рими.

Неначе вітер гнав мене по ній,
По всій землі – по селах і столицях!
Я сильний був, та все ж бо вітровій
На всім шляху не дав мені спиниться.

Привіт, Росіє, – батьківська земля!
Сильніше бур і будь-якої волі
Любов до клунь, де колеться стерня,
Хатинки, що стоїть у чистім полі.

мусиш зберегти їх. Вони зроблять твоїх дітей справді гідними людьми, з юрби створять народ, який буде шанувати себе, який народить нового батька Орія і який засвітить нове світло, дасть нове життя...

Овсій зробив паузу для перепочинку і додав:

– Ти повинен знати – цей зошит дуже небезпечний. Передавай усе, що у ньому є, тільки надійним людям.

Гордій узав вузлик і його ество пройняло почуття особливої відповідальності – йому довіряють щось дуже-дуже важливе. На нього покладається надзвичайно висока місія. Він мусить здійснити її, він збереже таємницю, він вивчить зошит напам'ять, по літері вигризе і витлумачить. Він не зміг бути тоді з Овсієм, коли той став за Україну. Тепер мусить бути тим, хто колись передасть таїну істинної України іншим, щоб до пори до часу жевріла її іскра, а потім спалахнула яскравим сонячним світлом і відкрила всім очі на її правду.

– Пообіцяй, що ти збережеш нашу таїну, – попросив Овсій.

– Обіцяю! – задихнувся на мить від хвилювання Гордій.

– Хай береже тебе Дажбог, батько Орій, Мати-берегиня і син їхній святий, – сказала пошепки нові для Гордія слова Ірина Арсентіївна, цілуєчи на прощання в лоб.

... На порозі йому зустрівся батюшка Дмитро, який прийшов таємно сповідати Овсію, і Гордій ще очевидніше побачив наближення Овсієвої смерті. Переступивши поріг у темний осінній вечір, йому стало моторошно і лячно на душі. Немилосердна смерть вже чатувала під вікнами цієї незавидної сільської хатини.

Овсію похоронили в суботу. Ця втрата для Гордія відгукнулася в серці невимовним болем. Здавалося, що зі смертю Овсію він втрачав щойно здобуту опору і дороговказ. Йому було дуже прикро. Два дні був сам не свій, а потім згадав про зошита, запряг коней і сказав дружині, що їде на батьківське поле подивитися, як кушиться озимина.

Від'їхавши трохи від села, він оглянувся, чи ніде нікого не видно, пустив коня ходом і вийняв з-за пазухи Овсійовий пакунок. Розгорнув полотно і побачив у простій картонці, зшитий вручну невеликий зошит. З трепетом обдивився його, ще раз кинув навкруги оком і розкрив. Сторінки були списані дрібним, щільним, але чітким почерком. На початку було намальовано обриси людини, а нижче напис: «Заповіді Святого Орія».

Далі йшов текст, кожне слово якого било струменем досі невідомої йому сили:

Наші степи від віку политі нашою кров'ю. Їх не раз і не два хотіли відібрати у нас вороги з Полудня, Півночі, Сходу та Заходу. І якщо й коли вдавалося їм нас побити та відтіснити, то не надовго – ми збиралися з силами, поверталися і проганяли загарбників геть. Ми ніколи не віддавали нашої землі і ви її не віддавайте, діти мої.

Перед Гордієм пробігали фрагменти великих боїв за рідні землі та пасовища, чіткі і зрозумілі правила життя та молитви предків, які були поставлені на те, щоб зберегти древні звичаї та віру, а також свій рід. Він жадібно читав, намагаючись закарбувати на серці кожне слово:

Старі часи то наше благо. Дістанемо від них твердості і кріпості, аби ворогам відповідати як належить...

Проголошуймо славу богам, які суть отці наші. Ми сини їхні і повинні бути завжди в чистоті душевній та чистоті тілесній, як заповідали Отці наші.

Зустрічаймо схід сонця танцями і піснями, яко птаха в гаю. Це радість наша, це сила наша. В молитві дякуймо Богам нашим і матимемо життя з праотцями нашими, які з Богами злились воєдино в небі.

Ідімо до полів наших трудитися, яко веліли Боги кожному чоловікові, що повинен трудитися на хліб свій.

Стіймо за поводитирів наших і мати-царицю, яко бджоли за матку свою. Не допускаймо чужинців у вулик наш. Оберігаймо вожака нашого від впливу чужого, щоб не занесли йому хвор яку і не знищили роду нашого.

Шануймо старину нашу, душі купаючи в ній, бо то є наше. І воно завжди перебуде з нами. А як не будемо цього робити, відвернуться від нас праотці наші, які суть в небі.

У будь-якому поході вашому, діти мої, вам допоможуть лише терпіння і стійкість. Не відступишся – переможеш, даси слабину – тебе переможуть.

Борися, старий і молодий укре! Борися, земле Руська, щоб ворогами не була захоплена і до воза не була прив'язана чужинського!

Славимо Богів наших та пращурів наших – батька Орія, Мати Охорону, бо вони дали нам життя і все, що маємо навколо. Вороги ж наші хочуть, щоб ми славили лише младенця Божого. Але як можна славити сина, не віддаючи шани його батькам і Господу Творцю?

Ми маємо свого Бога і шануємо так, як заповідали наші предки. Над усіма Господь всевишній – Сварго-вседержитель, а також Дажбо, який дав нам великого Ора та Заступницю Мати-Славу. Наші вороги кажуть, що ми не так віримо, і не тому Господу поклоняємося. Вони несуть до нас свої писання, які зневажають правдиву і правильну віру. Вони переписали наші книги на свій лад, зневаживши батька Орія-білоярина, і повернули їх проти нас. Маємо поставити заслін тим книгам і лихим провідникам, щоб їх брехня не сточила нас, як міль вовну.

Наш святий храм – наша прародительниця природа, наша земля, наші ліси, поля і гори, наші хати із святими берегами. Бережіть наш святий Храм, який дав нам Всевишній. У цьому наша віра і сила. Любіть світ зелений і життєдайний!

Воїне, сину і батьку, понад усе захищай і бережи свою дружину, неньку та доньку. Жінка – це душа Бога. Молитви Жінки мають особливу

Чистий четвер – день тижня великого посту перед Великоднем, в який слід тримати все в чистоті.

Страсна п'ятниця – п'ятниця на великодньому (страстному) тижні.

Юрія – христ. свято на честь св.Юрія, який за церк. канонами вважається покровителем хліборобства, скотарства (24.04 с.с.).

Клечана неділя (зелена, русальна) – восьмий тиждень після Великодня.

Петра й Павла – церк. свято на честь хр. апостолів Петра і Павла (29.06 ст.ст.).

Маковія – ц. свято на честь христ. мучеників – братів Макковіїв (1.08 ст.ст.).

Ілля – ц. свято на честь прор. Іллі (20.07 с.с.).

Спаса – христ. ц. свято «преображення Господня» (6.08 ст.ст.).

Спасівка – піст, що припадає на кінець літа (з 1 по 15.08 ст.ст.).

Перша пречиста – церк. свято успіння Богородиці (15.08 ст.ст.).

Головосіка – церк. свято – за бібл. легендою в цей день було страчено Іоанна Хрестителя (відтято голову за намовою дружини царя Ірода) – (29.08 с.с.).

Друга пречиста – церк. свято на честь рожества Богородиці (8.09 с.с. – 21.09 нов.ст.).

Михайла – церк. свято на честь архистратига Михайла (8.01 с.с.).

Варвара – церк. свято на честь великомучениці Варвари.

Плащаниця – шматок тканини (простирадло) із зображенням тіла Ісуса Христа на увесь зріст – атрибут христ. культу.

Акафіст – у христ. богослужбній літературі – особливий вид молитовно-хвалебних пісень на честь Христа, Богородиці, свята.

Сорокопуст – у правосл. церкві – молитви по покійникові, які читаються протягом 40 днів після смерті.

Проскомідія – перша частина христ. літургії, під час якої готуються хліб і вино для причастя.

Пісні

Що жаль на цьому світі лишати – то це наші пісні – впевнений, найбільш поетичні в світі й словами, й музикою.

«Українська музика й поезія – найпишніша і найзапашніша гілка на дереві світової народної творчості» (А.В.Луначарський).

м. Тетіїв на Київщині

- * Сльозиться річечка (струмок).
- * Розум, як дощечка (про не дуже мудрого чоловіка).
- * Вивітрене листя (восени)
- * Вересневий протят.

Ім'я

– Мого мужа звати Василь... Але це очінь по-селянському... То я його зву (називаю) Влас.

Допарубкувати...

Дзвонять чоловікові з лікарні, вітають із онуком. А він, любитель жінок, печалиться:

– От ці онуки – й допарубкувати не дадуть.

Прислів'я

Вперше почув таке українське прислів'я (скоріше – мудрість): три печалі є в людини – смерть, старість і погані діти.

Примовка (почув од Н.Крюкової): розумний знає, що каже, а дурень каже, що знає.

Образи сміялися (Н.Крюкова) Розказувала жінка сама: «Я була така негарна, що, як ішли вінчатися, то не тільки всі люди, а навіть образи сміялися».

Примовка (від батька Пилипа): твоє діло мірошницьке – підкрути та й сядь.

Весільна (сироті)

Ой вийду я на ту гору

Та й стану гукати:

«Прийди, прийди, моя ненько,

Косу розплітати».

«Кити» українця (основа поведінки)

1. Та якось воно буде...

2. Якби ж то знаття...

3. Я так і знав...

Українські релігійні празники (за О.Кониським)

Пилипівка – різдвяний піст (Пилипове пущення – канун пилипівського посту).

М'ясниці – певний період після посту, коли за законами правосл. церкви дозволяється вживати м'ясну їжу, одружуватись. (Говіти – постити й відвідувати церк. службу, готуючись до сповіді й причастя).

Великий піст – піст, під час якого не дозволяється за церк. правилами вживати скоромну їжу – триває 7 тижнів перед Великоднем.

Явдокії – церк. свято на честь св.Явдокії (1.03 ст.ст.)

Сорок святих – церк. свято (9.03 ст.ст.).

силу, вона берегиня твоя і твого роду заступниця. Вона піклувальниця за твоїх нащадків-синів, за твоїх старих батька і матір. Бережи її від ворога, від насильника, від чужинця. У ній продовження твоє, майбутнє твого роду. Надавай допомогу вдові, не допускай над нею несправедливого суду. Захищай її, бо вона жінка, бо вона мати, вона дочка, вона дитя Бога-Творця.

Пильнуймо чистоту крові своєї, будьмо вірними роду своєму, Богам своїм. Не дозволяйте створювати родинні подружжя. Шлюб дядька з племінницею, двоюрідного брата з двоюрідною сестрою – причини важких хвороб ваших нащадків і виродження роду.

Не смійте боятися ворогів своїх, не майте нічого спільного з ними – бо вони нам не пара. Перунько дав мітку їм – вони смердять як поросята, і несуть бруд на собі, яким він їх позначив і від якого їм ніколи не відмитися. А ми є внуки Дажбожі і сила перебуде його з нами назавжди, якщо не відступимося від нього. Вони перекручують наші слова і лаються погано, але у нас є своя Правда. Правда та, що ми Дажбожі внуки в умі. А Ум великий Божий – єдиний з нами!

Станьте яко леви один за одного і тримайтеся Богів своїх, поводитирів своїх, роду свого, законів та звичаїв своїх. Любіть друзів своїх і будьте мирними між родами. Стійте брат за брата, тримайтеся кола родинного і будете мати життя вічне!

Дбаймо, щоб не лише життя, а й смерть наша була достойною та славною – щоб радо нас зустріли наші предки, які в небі суть над нами!..

Записи закінчувалися молитвою: «Боже наш, у Триглаві Єдиний!» Гордій відкинувся на воза і втупився очима в небо. Сонце вже хилилося до вечора. «Час додому!» – подумав він і повторив щойно прочитану молитву. За якусь мить його зір затуманився і він ніби кудись поплив.

...Гордій не знає: чи то він заснув, чи якась сила перенесла його в невідомі далекі часи, коли ще й курганів не було. Він раптом чітко побачив себе серед великого гурту незнайомих людей. Стояли вони на рівному майданчику високого берега неширокої річки в старовинному вбранні з претензією на святковість. Чоловіки – в теплих крисаннях та кучмах на голові, кожухах та киреях на плечах; жінки у кожушках та куртах, голови їхні були покриті убрусами або замотані в хустини. Хлопці були в легких куртах, свитках та чемерках, в зухвалих шликах, повстяних шоломах або й простоволосі – весна ж уже! Деякі з дівчат теж були з непокритими головами, але з гарно виплетеними косами з прикрашеними сухими пахучими квітами та биндами, інші – у намітках, з хитромудро вив'язаними бантами-кокардами, а дехто навіть у вінках із зеленого барвінку, підсніжників та червоних кетягів калини. Одягнуті дівчата були у вишукані опанчі, кожушки і дерги.

Під ще безлистим крислатим могутнім дубом непорушно стояла жінка приблизно років сорока. Вона тримала в руках щось кругле. В ранкових сутінках Гордій не міг розібрати, що то за предмет, а от світлий образ небаченої жіночої краси – обличчя з великими ясними очима, рівними і тонкими, як шнурки, бровами, прямий гарний ніс і виразні чуттєві губи – йому чомусь було видно дуже ясно. Вся вона ніби світилася, приворожуючи до себе присутніх поставою, спокоєм та величчю. Її голову прикрашала висока корона у вигляді очіпка, обгорнутого в довгу намітку із зав'язаним ззаду пишним бантом, а гарно орнаментовані кольоровими нитками кінці намітки спадали на розшиту золотом манту, яка ховала під собою розкішне жіноче тіло. Все говорило про те, що це не просто жінка, а цариця, або й сама богиня...

Ліворуч від неї з непокритою головою стояв старий, але ще досить міцний чоловік з пишною бородою і довгим волоссям, яке охоплювала навкруг чола виплетена із житньої соломи стрічка. При поясі він мав невеликий топірець, а в руках музичний інструмент схожий на ліру. Поруч нього із рогом для пиття стояв чоловік середнього віку. Праворуч від цариці зовсім ще юний хлопчак на високій палиці тримав голову Овена. Трохи осторонь від них весело лопотіло невелике багаття.

Люди дивилися на жінку з благоволінням, притиснувши до грудей руки і нашіптуючи їй ім'я: «Лада! Лада! Лада!». Здається, вони чекали від неї якогось чуда чи надзвичайної новини. Погляди ж цариці і її оточення завітали в очікуванні сходу сонця.

Якусь мить було чутно легкий шурхіт кожухів у рядах, потім коло в руках жінки піднялося вище і почувся дивної краси чіткий та прозорий, як сам світанок, голос цариці:

*Зоря ранняя,
Зоря світлая,
Умий нас россою життєдайною.
Освіти ясен світ,
Мати-сонечко.
Утри своїм полотенечком
І пошли тепла
На поля – престол господа нашого.
Й підпояшуся я зірками чистими,
Покладу в голову сонце краснее
І на місяць-ясен стану –
Від всякого зла укриюся,
Щоб було добро
Роду нашому!*

В ту ж мить, ніби відгукуючись на заклинання, промені сонця загуляли на небі і швидко почали наближатися до землі. Цариця ступила кілька кроків вперед і стала на священне підвищення, викладене із каміння у вигляді овалу, від якого виходили чотири виступи – в північно-східному, східно-південному, південно-західному та західно-північно-

тороки
вирета – рядно
малиштівка – копістка
фалди – складки
патку мій – батечку мій
голубіськи – на босу ногу (взвуся голубіськи)
фіранки – заслонки
пагністі – нігті
борше – швидше
завдаванка – ряжанка (колотуха)
кулястро – молозиво
йой – ой
ади – диви
дилювати, дия –
шарунок – на стіні з піску
сереплик – вареник із склеєн. вушками

Словотвір

- поспішшя (хапання) – поспіх
- прилипно
- прикип (накип)

Забуті слова

бахур – пустотливий хлопець
збитки – пустощі (назбитки – назло)
капцаніти – бідувати
кагал (єврейс.) – збирище
лейбик (може, євр.) – одяг без рукавів
ліса – огорожа з лози
мочар – бережина, драговина, мокрий (заливний) берег
потурити – попхнути
пулярес – гаманець
потрава – з'їдене
рам'я – пошматування
талапатися – йти по болоті (воді)
примейдатися – прийти (приплутатися)
висотатися (з хати) – вийти
інгібування – гальмування, приглушення (інгібування української мови в Україні)

Деталі

- * Вона подала рушник. Він був пухкий і теплий від сонця.
- * Молочною обливою місяць обілляв дерева, кущі...
- * Солодкі (медові) запахи (пахощі) липи.
- * Вилиняле (злиняле, зииняло-біле) небо – (сонячного дня).

- * Машину продав... Не може їхати. Він, знаєте, їде, а своє щось думає...
- * Пульку пиште? – У преферанс грає.
- * (Смачного пера – натхнення в роботі)
- * кльово, залізно – (хорошо), добре
- * «Снотворное – на ночь» – дружина віддається чоловікові.
- * Нема базара – нема чого (про що) говорити, само собою...

З народної лексики

- * химорода – фокус; потрошили на гамуз (з Куліша)
- * В голові – весілля, а в матні – похорон (про чоловіка в літах, що заграє з жінками)

- * отака тобі авантюра – замість «клопіт»
- * скидається – схоже
- * наколошкати – налякати (сколошкати)
- * отетеріти – здивуватися
- * зрання до темна.
- * злецько (на душі, ...вчинив)
- * попервах
- * облов (ставків)
- * припиндяда – фартух (високе)
- * А запався б ти (а заджумився б ти) – лайка.
- * Не руште мене – не зачіпайте.
- * неруш (в хаті).

З подільської лексики. Могилів-Подільський – (М.І. Бортна)

- пішивка – пошивка
- гусочка –
- криселко – стілець
- кулко – кільце
- нанашка – хрещена мати
- смажениця –
- рушти –
- фіна –
- цумига –
- цуйка –
- шкраб утопився
- шия – в погребі
- шухля – підборна лопата
- шида – фата
- шлярка –
- шмаття – білизна
- гацьом (г) – бігом
- калабурці – іти таким способом
- магільниця (г) – рубель
- рашка – тазик

му напрямках. Цариця стала в центрі святого Кола і повернулася у північно-східну сторону, звідки піднімалося сонце. Промені тим часом вже блиснули на високо піднятій вибіленій голові Овена, що була на палиці юнака. Ще мить і сонце освітить обличчя цариці. Але вона піднімає над головою коло, щоб ясне світило спочатку торкнулося його. Темне коло раптом зблискує яскравим світлом і схвильована юрба багатоголоса та радісно вигукує:

– О, Ра! О, Ра! О, Ра! – люди вітали великий весняний день, який ніс тепло і надію та давав нове життя.

Сьогодні і завтра буде щедро литися священна сура, а через день можна буде починати сіяти овес та іншу пашницю. Від сьогодні зима відходить у минуле.

– О, Ра! Боже світла і тепла, ти прийшов, перемигши холод і темноту. Ти прийшов, щоб дати моему роду силу, щоб воскресити дух наших предків, щоб відродити природу нашу і напоїти її живильними соками матінки-землі. Слава тобі на віки віків! – промовила цариця, і в цю мить залунала мелодія музичного інструменту в руках чоловіка з топірцем.

Цариця-Мати підняла обидві руки до неба. Широкі рукави манти надавали їм вигляду крил. Здавалося, зараз вона змахне ними і полине в небо.

– Ой! – гукнула чайкою, пронизавши кожного невимовним болем і сумом.

– Ой, там на річці, на річеньці
Ятра-дань воду розливає.
Там Василенько-всесиленько
Коня напуває.
Коня напуває, сам себе вмиває.
Батенько Ра йому коника сідлає.
Сідлай, батеньку, сідлай, душенько,
Та й поїду славу тобі добувати,
Правду-матінку захищати.
Сонце-батенько появляється
Світлом-променем постилається –
Ні вітрам його не здужати,
Ні дощам його не змити,
Ні морозам не студити,
Ані ночі не полонити.
Воно буде Василеньку світити
В поля Божі водити...

Натхнений образ цариці і промені блискучого Кола створювали навколо голови цариці божественне сяйво, а її голос та срібний звук ліри, що ніжною птахою бриніли і тріпотіли десь аж у самому серці, підхоплювали присутніх і возносили їх до небес, надихаючи на почуття великі та подвиги героїчні...

Гордїй ще ніколи такого не бачив і не чув. Забулося вмиць все на світі і його охопив такий блаженний стан, про що й годі мріяти простому смертному. Хотілося, щоб ця мить тривала вічно.

Закінчивши пісню, Цариця-Мати опустилася на коліна. Цьому рухові підкорилися всі – і малі, і дорослі, повернувшись лицем до Сонця. Не випускаючи з рук Кола, Цариця-Мати проказала молитву:

– Господи Боже наш, Спасителю Батьку! Від усієї душі дякуємо Тобі, що дозволив нам пережити цю зиму-ніч і повернувся з теплом та світлом, щоб ми і надалі вірно служили Тобі і величали Тебе. Віддаємо себе в Твої руки і благаємо: благослови нашу земну та ратну працю, освячай наші думки та слова і не залишай поза своєю ласкою та турботою дітей Твоїх. Дай усім людям добра і хай навіки святиться ім'я Твоє велике! Слава Дажбогу, слава предкам і богам нашим, які в небі суть є, і ведуть нас по стежі Прави!

Слідом за нею слово в слово в одному пориві молитву повторила вся громада. Цариця не опускала рук і люди продовжували стояти на колінах.

– О, Боги наші та предки славні й непереможні! Захистить мого сина та його воїв від зла, постелить нашим оборонцям та захисникам дорогу рівну до рідного дому! Господи, поверни мого Орїя, – закінчила ще одну молитву цариця пристрасно.

Люди дружно підхопились з колін і вихлюпнули з грудей громове: «Ора!». За мить це ім'я відбилося луною від річки й полетіло до небес.

– Ора! Ора! – кликали вони свого юного воеводу, який ще торік після свята Господа Дара-Велеса⁷ вирушив у далекий похід і досі не повернувся. З кожним разом вони гукали все сильніше, щоб Боги почули і передали благословенний клич йому та його війську.

– Куди він пішов? – запитує Гордїй тих, хто стоїть поруч з ним.

Його сусіди здивовано дивляться на нього, ніби він з дуба впав. Хіба він не знає? Всі про це знають.

Майже кожного року, як тільки руси зберуть перший урожай, у їхній край хмарою налітає чорний цар Ка зі своїм військом. Він вбиває чоловіків-захисників, грабує їхні засіки, а жінок та дівчат забирає в полон. Кілька років тому в бранках опинилася і зовсім ще юна сестра Ори Русана, яку він дуже любив.

Багато славних мужів ходили в походи, щоб визволити полонянок, але його сестри Русани не знайшли. Казали, що вона в самого царя знаходиться, а дістати його дуже важко. Ходив у похід і батько, але сам десь згинув.

Коли Орїю виповнилося вісімнадцять літ, прийшла черга стати йому на бій з чорним царем. А силу парубок нажив неабияку. На повному скаку ловив за роги велетенського бугая і одним махом перекидав його на спину. Тримав на витягнутій руці довгу жердину з прив'яза-

⁷ відзначалося після завершення жнив

в кращому випадку, одурені націоналістами! Вони не знають, де і як їм краще жити! Краще про те знає Москва! Вона рятує народ... А ще ж Довженко писав: «Заходи для порятунку народу й держави не завжди бувають однакові».

Золота осінь у Трускавці (вересень 89)

Ми з Людою – в Трускавці.

Тут скрізь синьо-жовті прапори, тризуби. Леніна з центр. площі прибрави. Ми на порозі великих перемін...

Ходимо з Людою теплими днями по Трускавцю, любуємося містом, архітектурою, культурою.

Чому в нас слово «порядок» (як «дисципліна») сприймається як синонім махрового тоталітаризму, казармівщини? Захоплюємося народами високої культури (хоч би тими ж німцями), а забуваємо, що народи ці дійшли до високої культури якраз через порядок. Ми посміхаємося над німецьким чи англійським педантизмом, японською акуратністю, а разом із тим заздримо їм в організації всього життя.

Порядок у побуті веде до порядку, гармонії в душі.

Наші галичани ближчі до цього.

СЛОВА

Вставні слова:

- і що характерно...
- такий їхній світ (відповідь іронічна)
- мовляв – (моляли) [Цієї, моляли, молодичини...] квартирант
- казав би...
- примірно
- туди-сюди (прийшов до неї...Ну, там, туди-сюди, та й спати).
- чуєте (чуйте)
- помімаєш
- таким чином – вст. слово бюрократа.

На похороні

Плаче жінка над чоловіком:

– Ой, жінки, шануйте своїх чоловіків, бо я свого не шанувала...

Весна

Травень. Сонячний день. Кущі акації викинули жовто-зелені китички.

По чорному гіллі – жовто-зелений накрап: листочки тільки-но пов'язалися.

Нео-лексика

- можна подумати...
- без поняття... – не знаю (ні).
- блатмейстер – сучасне слово

* У кожного до всього своє соображення.

2. Нова квартира над Чубайкою-Дібрівкою. Переїхали 22.04.88, а до того чимало сил (і грошей) забрав ремонт.

Пам'ятні події:

1. Моє останнє оповідання «Нікий Семен» у збірнику «Оповідання-87» (за упор. О.Гижі).

2. Трускавець (Микола Рябий, Стеф. Андрусів).

3. Серйозна хвороба (запал. легень) Люди (лікарня).

Tetua vite

У мене розвивається хвороба tetua vite – відраз до життя.

Вийшла книжка «Жито» – підсумок моєї літ. праці – пропускний квиток на пенсію.

Національне становище українців

Зараз в Україні вирішуються не міжнаціональні стосунки (може, десь вони й вирішуються), а національне становище українців. І всякі заяви (голоси) їх про національну свідомість, про відродження нації ні в чому і ні в якій мірі не протиставляються іншій нації, зокрема – російській.

І друге: в Україні є проблема української мови, а не російської.

«Чи довго ще, о господи, чи довго ми будемо блукати й шукати рідного краю на своїй землі?» (*Леся Українка*)

Ідеї, мораль, влада (20.06.88)

Перебудову почали комуністи. Вони кличуть працювати, бачучи в цьому головний смисл перебудови. Одначе забуто про саму людину. Бо її, людину, треба перебудовувати в першу чергу. Її прикладом повинні бути знову-таки комуністи, якщо назвали себе передовими.

Сперечаючись, яким шляхом іти – оновленим чи тим самим, яким ішли, – ми інколи говоримо, що губимо якусь особливу мораль (ком. мораль!). Одначе згадаймо, до чого дійшла наша мораль під керівництвом ком. партії Брежнєва-Суслова, і подумаймо, хто має формувати нашу мораль, коли ми доручимо її аморальній ком. партії.

Біда всякої партії, яка єдиноправно знаходиться при владі, в тому, що вона (точніше – її апарат) не захищає ідеї (ідеали), а свою владу в державі, бореться за владу, а [не] за її ідеї.

«Целые народы пришли бы в ужас, если бы узнали, какие мелкие люди властвуют над ними» (*Талейран*)

Прибалти «махують ручкою» (27.08.89)

Вчора ЦК заявив про свої незгоди з подіями в Прибалтиці. Закликає-просить естонців, латишів і литовців не покидати велику сім'ю народів СРСР, осуджує націоналістів, коли більше півмільйона прибалтів, узявшись за руки, стали єдиним строем – ланцюгом від Таллінна до Вільнюса. Вони – націоналісти! Чи,

ним на кінці пудовим каменем і розмахував ним, як звичайнісіньким батіжком. Щедро наділив його Бог також мужністю і розумом. Ото став Ора проситись у матері та діда Дива, який навчав його всіляким житейським і ратним премудростям, щоб відпустили його помститися чорному царю за кривду, яку він чинить божим людям, і повернути до рідного дому свою сестру.

Цариця-Мати заплакала, але нічого не сказала. Вона знала, що це мало колись статися – всі чоловіки народжуються для того, щоби бути захисниками свого роду та своєї землі.

Дідусь із гордістю подивився на онука і запитав:

– Ти вже готовий стати на прю з таким небезпечним ворогом? Він дуже сильний, у нього багато воїв. Він півсвіту заповнив ними.

– Я переможу його, – відповідав упевнено Орій. – Мої руки сильніші за його, моя віра міцніша за його, мій розум – то розум всього нашого роду – він ясніший за його розум. Я перейду гори, ріки, піски і дістану його, де б він не був. Ніщо, ніякі вої і ніякі бурі не зупинять мене...

– Вірю, синку. Ти мудрий муж і ти його неодмінно здолаєш! Хай тобі Сонце, Бог наш неньо Ра, світить і стелить дорогу, хай придає тобі сили та волі до перемоги. Хай Бог Ум дає тобі світлу голову і здоровий глузд. Зруйнуй трон того чорного звіра і повертайся, бо тут твоя пуповина зарита, тут твоя доля і воля. Ніщо не може бути ціннішим, ніж земля, яка тебе зростила! – наставляв на прощання онука дідусь Див.

Отримавши благословення матері, Орій зібрав найкращих синів Землі Сонця, найсильніших і найвірніших синів Краю та й повів їх на воювання. Вже минула осінь, відійшла зима, а Орія досі немає. Мабуть, важко дається йому перемога...

Тим часом цариця зійшла із священного Кола і присіла в приготівлене крісло. До неї вийшли дві дівчини в убрусах на голові і молодий чоловік з великою чашею в руках. Починався обряд посвячення юнаків у вої. Гордй уважно стежив за тим, що відбувалося біля цариці. Дівчата, попередньо змішавши у великій чаші напої із чотирьох глеків, налили суміш у ріг і передали його чоловікові з топірцем, в якому Гордй почав упізнавати Овсію. Овсій підставив ріг під промені, які відбивалися від Кола в руках цариці, і подав його їй. Цариця спочатку пролила кілька крапель священної рідини на землю як пожертву покійним предкам, сказала: «Слава отцям!» і лише потім пригубила чашу.

Підвівшись на рівні ноги цариця врочисто передала чашу Овсієві, додавши при цьому:

– Пиймо цю воду живильну на знак благості і спільності з богами, які в небі суть і які дають цей напій нам од сонця, а ми є діти його!

Окроплений іншим молодим чоловіком водою з Ятра-дань-ріки, Овсій підійшов до майбутнього воїна, який, стоячи на колінах, чекав на посвячення.

– Ми – укри-роси і маємо гордитися походами нашими. Триматися один одного й одну мету мати на мислі, – сказав Овсій, причащаючись разом з воїном святою сурою із рогу.

Після цього юнак взяв у руки голову Овена і знову опустився на коліна. Овсій став позаду нього і, тримаючи свою руку над головою юнака, виголосив наказ:

– Якщо після бою залишиться живим хоч один воїн, знай, хоробрий легію, ми не програли війни. Цей один має народити багато синів, дочок і поставити їх у стрій за відновлення роду, за майбутні перемоги, бо така суть правди нашої. Бо так боги наші вимагають, а ми маємо шанувати їхню волю. Хай буде прихильною воля неба і Кола-сонця до тебе, юначе!

Потім Овсій, підвів очі до неба і звернувся до нього за благословенням:

– Бережи, Господи, сина свого, бо він став на стежку твою, дай йому мудрості і сили ніколи не схибити з неї!

Після такої молитви-настанови юнаки по черзі підходили до цариці і вклонялися їй. Цариця вручала їм мечі, напучуючи:

– Благословляю, сину. Бориса за землю свою рідну, за рід свій оріїв, щоб не був він ворогами захомутаний і в рабство не запроторений. Жаль великий, хто не дослухається слів наших предків, які в небі суть, і грім йому небесний! Хай Господь Бог береже тебе, воїне наш славний!

Молодий воїн схвильовано цілує руку цариці, золоте Коло і меча.

– Я не осоромлю цей дар богів, – промовляє він і повертається з поклоном до громади: – Отцям нашим і матерям слава, що привчали до богів наших і вели нас за руку по стезі правій! Спасибі, люди, вам, що наставляли на путь істинний!

Кожного посвяченого громада піднесено благословляла трикратним «Слава! Слава! Слава!», а Овсій обнімав молодого воїна, тричі цілував і додавав:

– Бережи і примножуй, сину, славу отців наших!

Гордій заворожено дивиться на цю сцену, його груди розпирає гордість і відчуття причетності до славного роду, про який він досі нічого не відав...

Раптом цариця рвучко підвелася на ноги, придивилася вдалину і вказала рукою на протилежний берег річки. Погляди всіх повернулися у вказаному напрямку – там виднівся якийсь рух із корогвами, прапорами та списами.

Гордій не встиг оглянутися, як десятки озброєних мечами та луками юнаків і дівчат осідлали коней і готові були їхати назустріч невідомому війську. Овсій повернув голову набік і прислухався. Потім дав знак не поспішати. Гордій зрозумів, що Овсій сліпий і йому стало шкода, що він його не впізнає. Чутливе вухо Овсія вловило щось знайоме.

– Невже Орій повернувся? – прошепотіла схвильовано цариця, притиснувши руки до грудей.

Трускавець (серпень-вересень)

Довгі розмови, сперечання зі Стефанією Андрусів – упертою галичанкою – про літературу, націю, релігію.

Не зустрілися з І.Гнатюком – він, знаючи про мій приїзд, поїхав до Ірпеня. Що це?

Про виховання молоді (28.08.88)

Ми виховували молодь на основі інтернаціонально-соціалістичної педагогіки. В наші «виховні заходи» вихованці не вірили – й вийшли з них покручі – без совісті, без благородства, без справедливості, без усього того, що мав у собі недавно народ.

Хто я є

Я – письменник. Про мене можна писати гарне, можна – й погане. Але який я насправді – не знає ніхто, крім мене. В.Земляк писав: «Письменник не має якогось надійного способу довести навіть своїй власній дружині, хто він є».

Про великих, видатних

Мудрі слова написала колись Ніна Бічуя в своєму «Дрогобицькому звіздарі»: «Геній, звільнений від шкаралупи буденності, недосяжний і захищений від посягань на його індивідуальність».

«Если человек ходит между нами, с нами ест, с нами говорит – его трудно признать безоговорочно великим» (С.Антонов «Довженко»).

Про бюрократів

Спесивість, скам'янілість обличчя, відсутність усмішки, беззаперечний тон мови, а ще незрозуміла таємність – надто характерні для бюрократа високого рангу.

Село – мій біль!

З того часу, як робітники були оголошені партією гегемоном (декларувалася їхня диктатура), як вони силою нав'язували свою владу іншим класам (селянству, інтелігенції, духовенству), селянство вважалося в нашій країні другорядним (третьорядним!) класом. Селяни, як раби, зобов'язані (!) виробляти продукти й годувати робітничий клас (місто), перебуваючи самі в набагато нижчих соціальних умовах.

«Більшовики на Україні були партією росіян і русифікованого люмпен-пролетаріату» (М.Попов-історик)

«Навіть спізнавши раптовий потяг до жінки, далеко не кожен чоловік готовий узяти на себе такий тягар, як чужа душа» (Людм. Тарнашинська, 1994)

89

Із подій 88-го року особливих, найголовніших є дві:

1. Народження онучки Ганнусі (5.06.88).

націоналісти», як Примаков, то наші онуки вже зовсім не знатимуть, хто, де й для чого будував наші міста й фортеці.

«Як гарна пісня» – так відгукнувся про мою книжку «Прожити в любові» («Київ», №3-88) тренер із легкої атлетики Микола Журавель із м.Шахтарськ Донецької області.

Трохи дивує і тренер, і Шахтарськ.

Сюжети, деталі

1. Пасажири пригородного вагону (Тетіїв-Козятин). Серпень. У вагоні пахне яблуками.

– Сільський хлопець у кедах із транзистором («Туман... туман... белый туман...»).

– Жінка з гладіолусами їде в гості в село здалеку. (Зараз вона зійде, зникне, і я не побачу більше ніколи цього гарного обличчя, цих стривожених рук).

– Літня жінка з Жашкова – до сестри в Зарудинці (син – офіцер у Афганістані; батько в селі, в сестри – 98 років, сліпий, читав багато).

– Підсіли двоє пенсіонерів – їдуть у Козятин із саду – будують дачу. Не собі – дітям. Злагода поміж ними, особливо закохано дивиться на чоловіка жінка.

2. Папуга (Папужка) – новела

Про те, як Грицько Бернадський (Березовський), їдучи на курорт із жінкою, лишив, на селі у батьків папугу, і як той утік із клітки та як шукали по селі (збили городи, посварилися з сусідами).

3. Новела (розповідь І.Стогнійчука) «Треба рихтуватися»

Про бабу Степу, яка прийшла до сусіда Івана знятися на карточку.

– Вибий мене на карточку, Ваню (Ваньочку) (Зніми мене..).

– А це нащо вам... Паспорта міняєте чи що?

– Не паспорта, Ваньочку... Туди без документів приймають...

– Що це ви, бабуню, надумали?

– Таке, як усі думають... Оце серед ночі додумалася, що нема в мене ніякої карточки до пам'ятника... То ти зніми, поки жива... Ще й домовину закажу. Бо тепер із ними, кажуть, біда – нема дощок. А в мене кілька у причепі є... Закажу Маньчиному приймакові.

...

Іванова Мати:

– Зніми, сину, й мене... А домовини я не буду заказувати – осьь хлопці є, то хай, що хочуть, те й роблять.

4. Етюд «Приїжджайте, забирайте» (розп. Гриня) про клюківського діда, який лікувався в Денихівці.

5. «Вовк і ягня» (із розп. батька Пилипа)

У трудколонії для неповнолітніх учитель на уроці літератури читає (старанно з інтонаціями) байку «Вовк і ягня».

Учень-зек із задньої партії:

– Кінчай!.. Однаково, курва, з'їсть...

Ще трохи і вже можна було розрізнити кольори прапорів – синій, золотий, червоний, білий... Потім і корогви із сонячним зображенням бога Ра, також рамено з Ясуном-Овеном наверху, а під ним і самого Орія...

– Наше Гординство⁸ повертається, – прокотився схвильований шепіт юрбою. – Ора, Ора...

– З Ясуном⁹ повертається, з перемогою!..

– Боги почули нас...

І вирвалося з грудей тисячоголосе:

– Ора! Ора! Ора!

...На обрії показалася валка возів, халабуд, яким не було видно кінця. Валка повільно огинала Вшиву балку, а славний воевода зі своїм передовим загоном вже спускався до річки. Назустріч йому кинулася юрба жінок, дівчат, хлопців та дітей, кількість яких прибувала на очах. Усі вони заповнили берег, воліючи довідатися, чи звільнив і повернув Ора їхніх дочок та сестер, чи повернулися з ним живими його доблесні воїни – їхні чоловіки, сини та брати?..

Через якісь кілька хвилин цариця вже тримала в обіймах свого сина:

– Благословенний день! Господи, слава тобі! Слава!

Ора опускається на коліна перед матір'ю, цілує Коло та її руку.

– А ось і дочка твоя, мамо, – підводячись, вказує на свою сестру Русану.

Цариця не вірить своєму щастю, мовчки пригортає до грудей доньку і оглядає повними очима сліз Орія та його військо. Для неї все це так несподівано, що їй навіть не віриться.

– А це, любя ненько, моя наречена, яку я знайшов собі там серед полонянок, – із юрби до Орія вийшла чарівна і ясна, як ранкова зоря, сором'язлива синьоока дівчина.

Щиро здивована цариця-Мати не може вимовити від радості й півслова.

– Дядьку Овсію, – продовжував тим часом Орій, – це ваша Даринка. Овсій затремтів і протягнув руки:

– Доною!

Даринка кинулася йому до ніг...

Щасливий і піднесений воевода взяв з рук Овсія ріг зі святою сурою, злив кілька крапель сури на землю і з вигуком «Слава Отцям!» одним махом допив його.

– Слава! Слава! Слава! – прокотилося багатоголосе і одноставне понад річкою, степом та яром.

Потім Орій вискочив на коня, повернувся до громади і могутнім голосом прорік:

⁸ Гординство – військо найдостойніших воїнів у старій Україні-Русі

⁹ Ясун – так називався символ Овена у вигляді обіленого черепа барана. Для війська було великою ганьбою втратити його в бою (див. «Ілар Хоругин. Влескнига»)

– Ми – непереможні! Щоб ви знали, люде: ми непереможні! І щоб ніколи нікого не боялися. Чуєте, що я вам кажу: щоб ніколи нікого не боялися! Який тільки опір не чинив нам той цар-ненажера і вбивця, які тільки війська не посилав проти нас, але нічого не міг вдіяти ні зі мною, ні з моїми славними воями. Ми йшли, як йшло Сонце, Бог наш Ра, – ні хмари, ні грім, ні безжальні блискавиці, ні бурі злі не могли нас зупинити, ніякі чари і підкупи нас не брали, бо ми йшли за правее діло. Чорний цар Ка втік до моря-окіяна. Але і там ми його дістали. Мусив він змайструвати човна і з невеликим залишком війська покинути ці землі, відпливши у невідомі краї. Тільки таким чином і зумів врятуватися злий цар од заслуженої кари. Отакі ми, ваші діти, ваші чоловіки і батьки. Ми не посоромили і ніколи не посоромимо свій Край, Богів своїх, рід свій славний...

– Ора! Святий Ора! Слава тобі! Слава богам! – радіючи давноочікуваній новині, славили своїх героїв укри-руси.

В Гордієвій голові все перемішалось: живий Овсій, його донька Дарина, якої нібито не мало бути, Святий Ора... В скронях заболіло, в грудях заколотилося гучно серце, і він повернувся до дійсності.

Вечоріло. Коні, не тривожачи господаря, самі повернули до села і потихеньку наближались до перших хат. І здалися вони Гордієві в цю мить якимись іншими, ближчими та ріднішими. І сам він відчув себе іншим. Його недарма було перенесено в сиву давнину. Він мав на власні очі переконатися у правдивості викладеного в зошиті.

Овсій покинув цей немилосердний до нього світ, але ще є він, і він мусить зберегти його заповіді й передати іншим. Гордій дивувався самому собі: він ніколи раніше не думав про Вітчизну, а після того, як привіз додому Овсія, його не полишають думки про неї. А тепер ще цей зошит, ці видіння...

Мабуть, недаремно Овсій обрав Гордія, сам Господь вказав на нього, бо мав він чіпку пам'ять – з першого разу запам'ятовував усе, на чому зупинить свою увагу.

Гордій заховав за пазуху зошита. Не йшов з голови Овсій. Згадалось його дивне прохання до матері, яке вона передала йому одразу після похорон:

– Овсій просив мене посадити на його могилі яблуню. Я обіцяла йому, що зроблю це...

– Але яблуню, кажуть, не можна садити на могилі, – спробував заперечити Гордій.

– Треба виконати його волю. Він хотів стати яблунею, щоб радувати своїми плодами янголів небесних... Я не знаю, чи встигну посадити її. Відчуваю, що і мені час за ним. Будь ласка, зроби це для нього і для мене. Хай буде так, як він хотів. Зробиш?

– Добре, Ірино Арсентіївно, зроблю! – пообіцяв Гордій.

Про росіян (і українців теж)

Ми, українці, завжди (ще з царських часів) боїмося чимось образити великодержавного росіянина (хазяїна держави) – стримуємо себе в спілкуванні з ним, а часто й годимо йому, як малій дитині, чи швидше, болячці, й це робить його нестримно-цинічним, зверхнім.

Навіть боїмося виправити назви населених пунктів, перекладених по-московськи: Озірна – Озєрно; Роставиця (станція від назви річки) – Раставицы; Чернечий хутір – Чернячий хутор (ну, який кацапура знає, що таке чернець?).

Росіяни про «хохлів» (в словнику В.Даля):

1. Хохол глупее вороны, а хитрее лисы.
2. Хохол не соврет, да и правду не скажет.

88

Головне в 87-му – дух Перебудови. Запахла свобода.

А значимі події:

1. Здав до «Дніпра» збірник вибраного «Жито» (для пенсії).
2. Упорядкував останній збірник «Оповідання-86». (Чи знайдуть іще такого дурня-упорядника?).
3. Ірпін'я серед літа. Наш із Людою київський відпочинок. «Вольний» письменницький пленум. Мир із Драчем, знайомство зі Ст.Андрусів.

Нова хата над Чубайкою

Квітень – 22.04.88. Приїхали на нову (свою!) квартиру під номером 7 над річкою мого дитинства і юності. Мабуть – і старості. («На круги своя»!)

Онучка Ганнуся

5.06.88 народилася в нас онучка Ганна. Завше хотів дочки, маю хоч онучку (з біблійським іменем).

Щось зі мною... (5.07.88)

Мав би я жити своїм писанням, але ще з торішньої осені чекають мене на щирі бачачку мої недописані чи задумані люди. Цю довгу розлуку з ними я все пояснюю собі вторгненням у моє життя нових побутових проблем, частина яких, до речі, залишається невирішеними й зараз (ще не закінчено ремонт і нерозпаковані ящики стоять посеред кімнат), однак останнім часом все частіше додумуюся до того, що є глибша причина моєї літературної перерви – душа збайдужіла від пустоцвітних надій, переоцінок і розчарувань.

Та й хвороби добавили свого. І тепер, як писав недавно Мих.Ульянов, часом мені здається, що я скачу на двох конях, які несуться в різних напрямках.

Хотів трохи розвіятися в екскурсії до Кам'янець-Подільського, та ще більш засмутила мене завмерла реставрація цього українського дива – треба ж так знищити наше самоусвідомлення, щоб не бачити й не цінувати свого багатства. А якщо й далі до формування патріотизму будуть прикладати руку такі «інтер-

Все це разом – наслідок системи (точніше безсистемності) виховання, формального виховання на лозунгах, догмах, у які молодь не вірила, жила іншим життям, шукала іншого й знаходила (яскравий приклад подвійного життя – «Білоцерківці»).

Зараз так «вихована» молодь свідомо захищає свої смаки, вподобання, не цінуючи й навіть не розуміючи того, що їм протиставляють – серйозної музики, навіть гарної ліричної пісні (їх, на жаль, мало), тим більше – народної пісні, музики, нормальних танців. Їх можна зрозуміти. Просто вони так виховані, а точніше – самовиховані на гіршому, легшому.

Що треба? Систему виховання (сім'я, школа) з наймолодшого віку в усьому: пісні, танці, музика, одяг, правила поведінки...

Хеві-метал – це доля людей із нерозвиненим інтелектом (металісти-фанати).

Туга за піснею

Для нас туга за українською піснею, давньою культурою – це туга за іншою життєвою організацією, більш людською, душевною, моральною (яка була колись за нашою уявою).

У вихованні молоді тоді щось кардинально буде мінятися, коли керівництво буде добре знати життя.

Які асоціації вроджуються в теперішньої молоді при слуханні пісні «Ой там за лісочком сніжечок біленький. Ходив до дівчини козак молоденький...»? Не знаю, як молодь, а я плачу.

А яка поезія в словах:

«Ой зірву я з рожі квітку

Та й пушу на воду.

Пливи, пливи, з рожі квітко,

Та й до мого роду...»

«Культура народа определяется тем, как он относится к своему прошлому» (А.Пушкин).

Про матюки

«Царська солдатчина нам матюка подарувала. Безглузду лайку в Бога, в душу, в матір. Це найбільше досягнення царату. Наш народ по своїй натурі любить дотеп і теж не завше викидає з пісні слово. Але це зроблено з тактом.

«Весілля, весілля,

Зарізали рака...

Молодому голова

А молодій – ...

Многая літа,

Многая літа,

Многая літа...»

І.Нечуй-Левицький (1904)

Ми, українці, такі різні з росіянами за культурою самовираження (як кажуть тепер, ментальністю).

7. Хортицькі лицарі-кошовики

Степан все більше й більше заглиблюється в історію – Геродот, Гесіод, Гомер... Уважне прочитання їхніх творів дає вражаючі висновки. Геродот, якого називають давньогрецьким істориком, переважно оповідає про події, що відбувалися на історичних землях України та Криму. Гесіод у «Роботах та днях» описав хліборобський календар української кліматичної зони. Гомера сам Страбон пов'язує з Причорномор'ям, а не з Балканами: «В гомерівську епоху. Понтійське море взагалі вважали як би другим Океаном і думали, що плаваючі в ньому настільки далеко вийшли за межі землі, як і ті, хто мандрує далеко за Геракловими Стовпами. Адже Понтійське море вважалось найбільшим з усіх морів у нашій частині населеного світу, тому переважно йому давалось особливе ім'я «Понт», подібно до того як Гомера називали просто «поетом»...

Все частіше Степан прислухається також до слова, бо як сказав апостол Іоан: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через нього постало, і ніщо, що постало, не постало без Нього. І життя було в нім, а життя було Світлом людей». Те Слово, як свідчить апостол, приніс «один чоловік, що від Бога був посланий,» – Іван Хреститель. І Степан знаходить того Бога, який послав Хрестителя.

Зокрема в добре знайомому йому місті Первомайську. Річка Південний Буг, яка в давнину називалася просто Бог, і її притока річка Синюха – очевидно син Бога – ділять це місто на три частини. До того, як вони стали Первомайськом, кожна з них мала свою назву. Одне – з боку, відкіля тече Бог, – називалося Богопіль (Богове місто), друге – за Синюхою і лівим берегом Богу – Ольвіополь (Ола місто), правий берег Богу займала Голта (знову – Ол то). Загравні літери цих назв створюють те саме слово, яким називається і річка – БОГ. Отож цілком імовірно, що той «один чоловік», котрий приніс слово Бога, «був посланий від Бога» в розумінні: з берегів ріки Бога та міста Богополя, а не від небесного покровителя...

На вихідні Степан вибрався до столиці за книгами та атласом стародавніх карт України, якщо такий буде. А ще, щоб власними очима подивитися на недавно оновлений Майдан Незалежності. Оцінки новим рішенням українських архітекторів та скульпторів у пресі та на телебаченні в основному критичні. Особливо дістається монументу Незалежності, де на високій колоні височить дівчина з піднятими до неба руками, в яких тримає калинову гілку. Називають її насмішкливо Христя, хоча чим це ім'я гірше від такого популярного на сьогодні як Крестіна, Степану невтямки. Навпаки Христіна – це Христова захисниця, бо «тин» – захист, а Крестіна – це «крест» і «тіна», «хрест» і «болото». Ще називають ту, що на колоні, «дівчина з віником», «дівчина на фалосі»... Цікаво, що ці словотвори належать не якимось темним обивателям, а журналістам,

архітекторам, письменникам. Здається, кожен намагається вигадати якесь найдошкульніше назвисько пам'ятнику. Як на Степана, зважаючи на ті світлини, що він бачив у газетах, монумент має досить пристойний вигляд і непогано доповнює собою архітектурний ансамбль площі. Однак він хоче наочно переконатися, як бачиться те диво на місці?

Враження Степанові були невеселі. Ні, якраз із монументом Незалежності все гаразд. Певною мірою монумент собою приховує тупу, обрубану споруду колишнього готелю «Москва», міняє обличчя майдану, додаючи йому величності та урочистості. Єдиний прокол вийшов із калиновою гілкою. З давніх-давен одним із символів України був дуб – символ сили, довговічності і мудрості, а не недовговічний та слабенький кущик, який гнеться додола навіть від ваги кетягів своїх плодів. Гнітила Степана несправедлива оцінка задуму і таланту творців пам'ятника. Чому нібито культурні, розумні і освічені люди побачили в ньому «дівчину на фалосі», а не Оранту-Берегиню чи Матір Славу Небесну, як у Влескнизі? Що чекати від суспільства, коли його так звана еліта не здатна належно осмислити і пошанувати творчість колеги, натомість хизується своїм талантом сарказму, скепсису та іронії? Більше того, чомусь ніхто з них не помітив справжню потвору з іншого боку майдану – скульптуру архангела Михаїла (саме Михаїла, а не Михайла, нібито той архангел був московського роду). Чи не тому, що цей коротун, ліліпут і пігмей в латах із мечем та щитом у руках нагадує президента Росії Путіна?..

Після публікації статті про Божка в оселі старого нарешті запрацювало радіо. Михайло Панкратович не знав, як і дякувати Паланці. Єдиним, чим він міг поділитися із газетярем, це своїми споминами, тим більше, щодо старовини газетяр проявляє неабиякий інтерес.

Божко пішов до сина і зателефонував від нього до редакції:

– Степане Гордійовичу, велике вам спасибі – лінію справили, радіо працює, я на сьомому небі!

– Я радий за вас, – пролунало в слухавці.

– А ще я згадав дещо з нашого козацького минулого. Думаю, вам буде цікаво. Забіжіть якимось, – запросив до себе старий.

– Дякую, Михайле Панкратовичу! Ви знаєте чим мене привабити, – жартує Степан і додає: – Сьогодні не зможу, а завтра заскочу.

Радіо повертало Божка до світу. Телевізора він не має і не хоче мати. Колись був, але швидко поламався і він віддав його синові на зачаштини. І більше не хотів навіть чути за нього – щоб не лунала в його хаті московська мова. За незалежності якимось пішов до сина подивитися, що там показує вже українське телебачення. Після другого разу навіть не заходить у ту кімнату, де стоїть телевізор. Почув, що любов та кохання підмінили траханням і сексом, надивився реклами про прокладки й презервативи, плюнуv і не хоче бачити його на очі.

Старіння (за Купріним)

- 1) сузился круг радостей и наслаждений;
- 2) оглядка и скептическая недоверчивость во всех поступках;
- 3) выветрилась бессознательная, бессловесная, звериная любовь к природе, заменившись утонченным смакованием красоты;

Перестала волновать тревожным и острым волнением обаятельная прелесть женщины;

- 4) мысли о собственной смерти, не с той прежней беззаботной и легкой мимолетностью, а в тяжелой, резкой, жестокой, бесповоротной и беспощадной ясности, от которой по ночам холодели волосы на голове и пугливо падало сердце.

Мы молоды, когда нас любят, а дальше – тишина.

Чоловік і жінка

Будда:

«Пока у мужчины не искоренено желание к женщинам – пусть даже самое малое – до тех пор его ум на привязи, подобно теленку, сосущему молоко у матери» (*Из учения буддистов. Дхамманада, строфа 284*)

Семья – узы, не разорвав которые, нельзя спастись.

Женщина – худшее из зол на пути к спасению.

Стародавня притча

Три цінності на світі:

1. Хліб
2. Книжка
3. Жінка

Побут і кохання

«Быт – злейший, глубоко и прочно укоренившийся в жизни враг любви. Его власть – в инерции привычек, мышления, застойности психологии» (*Ал. Михайлов «Моя революция» – роман эссе о Маяковском*)

Українська мудрість: У розумної жінки чоловік у хаті господар.

«...Во время сна супруги получают друг от друга дополнительную дозу гамма-излучения от распада калия-40, которая больше дозы радиации от работающей неподалеку АЭС» (*«Ядерная энергетика», «Знание», 1980 г., ст.28*).

Думки навколо «року» (ЛУ. 30.07.87. Е.Першин)

Рок-музика – захоплення нею в діалектичному зв'язку з іншими моральними категоріями сучасної молоді: бездуховність, духовна обмеженість, падіння моральності (створення нової моралі), сексуальна розбещеність, наркоманія і алкоголізм, знецінення споконвічних жіночих якостей (звідси – знецінення, спрощення кохання).

рівня. І треба починати цю роботу (і дуже принципово!) з самої партії. А новий НЕП (здобуття малого, «сиєминутного» за рахунок великого) лише погіршить справу – кінний пішому не товариш, – як любить говорити Мишко Сабадаш.

«Дача» – новела про те, як міський чоловік купив у селі «дачу» (пусту хату), щоб відпочити, половити рибу й несподівано (зразу, тямлячи в техніці, допоміг комбайнерам... подружили...) став сільським жителем.

І ще про перебудову

Причина розриву перебудови між верхами й низами в тому, що на місцях (виробництво, районне, обласне керівництво) залишилися старі керівники, виховані застійним часом.

* «Демократия и социализм – это торжество посредственности» – Ф.Ницше.

* Тепер найбільше поширені стосунки доу-дес – даю, щоб ти дав.

* «Наслідки культу Сталіна засуджені й розвінчані, однак страх, котрий він увігнав нам у плоть і кров, усе ще сковає і паралізує свідомість людей. А де є страх – там немає правди» – пише акад. Лихачов.

Повністю згодний із академіком, бо відчуваю той сталінський страх на собі.

Ось і Ч.Айтматов про те саме: «Тридцатые сталинские годы по сей день сидят в печенке, и поэтому каждый старается прежде всего обезопасить себя».

Життя – боротьба

«Жизнь – это преодоление. Однако одно дело преодоление естественных препятствий, пусть и самых сложных, закаляет характер, приносит удовлетворение.

Другое – когда чуть ли не вся наша жизнь построена на борьбе с абсурдами, бессмысленными преградами, с тупостью, чванством, хамством. Тогда и жизнь сама превращается в долгосрочную муку, теряет свой смысл» (Элем Климов).

Ці міркування співзвучні (особливо тепер) з моїми відчуттями життя – мабуть-таки, не борець я.

Лютий 87 року.

Здається, остання зустріч із Митьком Тимчуком – товаришем юності моєї

Ясний, безсніжний день, схожий на пізню осінь, хоч пахне вже весною. Безлюдно – всі ще сплять, відпочивають після зустрічі нового року.

Прогулююся парком – болить печінка. Один Митька на лавочці курить.

– З новим роком.

Сів біля нього. Розповідь його про життя, жаль за дружиною (24 роки прожили вкупі), надія.

Старе потерте пальто на ньому, шапка ремінна, черевики юхтові, і лице (по давній звичці – вибрите) – хворе, невеликовне.

– Язва...

Невже ми могли уявити таку нашу зустріч, як ходили колись до дівчат, як садили колись цей парк?! Як співали дуєтом про любов...

Степан останнім часом теж уникає телевізора – більше сидить у комп'ютері та в книгах. Його жахає те, з якою стрімкістю країна бандитизується, дебілізується та сповзає в лайно, з яким задоволенням під хіхоньки різних шоу це робить. Ось чому треба шукати свої історичні й духовні основи – щоб було на що опертися, бо вже з-під ніг земля тікає...

Наступного дня Божко зустрів кореспондента чаєм із трав, які сам заготовляв влітку, медом із синові пасіки та яблуками із власного саду. Він знову дякував Степанові за статтю в газеті, яка хоч і не одразу, але змусила Телеком зглянутися над проблемою старого, а свою розповідь про «козацьке минуле» розпочав з допиту:

– Що ви знаєте про Кошця Безсмертного, Гордійовичу?

– Знаю, що це казковий персонаж, смерть якого знаходилася в голці, а голка в яйці, яйце в качці, а качка жила в скрині під дубом, а той дуб стояв на острові в Окиїні, – усміхнувся Степан. – Здається, так мені розповідала в дитинстві моя бабуся Дарка.

– Мудра у вас була бабуся. Правильно розповідала. А чи не казала вона, що то за острів, в якому океані він знаходиться?

– Не казала.

– Мабуть, забула сказати, а ви не розпитали.

– Але ж то казка. Можна будь-який океан назвати, – дивується Степан.

– То не казка, шановний Степане Гордійовичу. За тим стоять справжні історичні герої і конкретні географічні назви.

Степан посміхається.

– Так-так! – підтверджує Божко. – Не усміхайтесь! Всі казки та легенди із життя узяті. На жаль, чимало в них перекручено і зіпсовано, але в багатьох можна ще відшукати дещо цікавеньке. Та що там казка – прислів'я багато чого може розповісти. Наприклад, що значить: «це було ще за царя гороха»? Наука стверджує, що це такий собі вислів, який вказує на незапам'ятну старовину. А між тим цар Горох – це реальна історична особа. Звали його і Горохом, і Парохом, і Аріхом, і навіть Гераклом. Хоча насправді його ім'я було Орій – батько Орій, засновник нашого роду орійського!

Степан вже не посміхається, він ловить кожне слово оповідача. А Божко тим часом знову запитує:

– А під іменем Котигорошко знаєте хто приховується?

– Ні, – киває Степан.

– Зовсім не той, що котить горох, чи такий маленький як горох, – зауважує Божко. – Це той же батько Орій-Геракл. Тільки вже з вказівкою на його етнічну приналежність – кит Орошко, або, як у науці прийнято називати, скит-скіф. Головною зброєю Котигорошка, між іншим, як і в Геракла, була булава...

Степан ошелешений.

– А хто ж тоді насправді був Кощій Безсмертний? – запитує, чуваючи чоло.

– А ви самі не здогадуєтесь? – хитро дивиться на співрозмовника Божко.

– Та мені навіть у голову не приходило, що то може бути якась історична особа.

– Не особа, а багато осіб – цілих триста! – і Божко аж світиться переможно.

– Аж триста? – лізуть очі на лоб у Степана. – Не мучте, Михайле Панкратовичу, розповідайте вже...

– Гаразд, слухайте. Було це дуже-дуже давно, коли Окияном називався... щоб ви думали? – робить паузу старий і сам відповідає: – Наш Славута-Дніпро. Батькові навіть хтось у тій академії, що звалася ГУЛАГ, розповідав, що нібито від Окияна отримало свою назву і наше славне місто Київ. Але я про інше. Одвічно стоїть на цьому Окиян-Дніпрі священний острів Хортиця. І одвічно на ньому стояв козацький кіш із трьома сотнями найкращих слуг-воїнів Сонця-царя, яких ще називали боянами. Воїни-бояни охороняли на острові найголовнішу святиню своєї землі – золоту качку. Вона була надійно закрита у важкій кованій скрині, а скриня ховалася під дубом, якому налічувалася не одна тисяча років. Не випадково саме качка переховувалася там, бо водоплавна птиця – це найдавніший символ наших предків, що єднає три головних природних стихії: землю, воду та небо. Була та качка зроблена з чистого золота. Старі волхви казали, що її послали з небес прашуки наших прашурів і заповіли берегти кошовикам ту птицю як зіницю ока, бо то наша земна, водяна й небесна сила. Звали качку Ата, Ута, або, як сьогодні називають її діти – вутя. Самі кошовики називали її Богом Ата, від чого потім, мабуть, появились слова «тато», «богатири», «багата»...

За будь-яку ціну заволодіти нашими святинями прагнули численні вороги. Бо знали – хто володіє ними, той володіє землями багатими і слово тих панує над усім світом. Що тільки ворог не робив, які тільки хитрощі не придумував, щоб захопити їх, та не вдавалося йому здійснити свій чорний задум. Цілі орди сунули, тисячами клали голови, щоб вибити славне козацтво, а воно ніби зачароване. Всі триста вже лежать мертвими, а на їхнє місце раптом прямо з води виходять інших триста. Та ще кращі, та ще сильніші... Отож ворог і придумав казку про Кощія Безсмертного, оббрехавши козацький кіш, що він жінок викрадав та села палив, хоч насправді це чужинці таке творили із нашим людом та нашою землею.

– А де ж нині ті лицарі-кошовики, де золота качка? – запитує Степан.

– Півтори тисячі років тому ворог таки знайшов спосіб, як зруйнувати душі тих, хто поставляв до богатирського коша славних лицарів. Ослабла їхня віра та сила. Не було ким замінити на полі бою загин-

Думати про читача

«Не треба, сидючи за роялем (читай – за столом), думати, що ти суперестет і тонка душа, а треба думати про тих, для кого пишеш. Думати про те, щоб усе написане тобою лягло слухачеві (читачеві) на душу»... (Євген Дога).

«На відшибі»

Сільські-міські (думки) [вислови жителів міста, які виїхали колись із села]

- В сільського жителя вимоги менші, віддача більша.
- В селі – стриманість (ступенність), а в місті – «все бегут – пирожки жують».
- В місті контакту між людьми нема, якась розрізненість, кожен сам по собі.
- Та й росте людина інакше в селі – радіє всьому.
- Природа (зміна пір року) проходить через душу (чоловіка) сільської людини, а міські все це розумом сприймають.
- Місто – рік, а село – вік. І тому кинути своє і переїхати в інше село неможливо [дуже важко]. (Це як) переїхати з одного віку в інший не можна.
- У міської людини багато міст, а в сільській – одне село.

В.Астаф'єв про віру («Слепой рыбак», «Н.С.» №5. ст.118):

«Что с нами стало? Кто и за что вверг нас в пучину зла и бед? Кто погасил свет добра в нашей душе? Кто задул лампаду нашего сознания, опрокинул его в темную, беспробудную яму, и мы шаримся в ней, ищем дно, опору и какой-то путеводный свет будущего. Зачем он нам, тот свет, ведущий в гиену огненную? Мы жили со светом в душе, добытым задолго до нас творцами подвига, зажженным для нас, чтобы мы не блуждали в потемках, не натыкались лицом на дерева в тайге и друг на дружку в миру, не выцарапали один другому глаза, не ломали ближнему своему кости. Зачем это всё похитили и ничего взамен не дали, породив безверье, всесветное во всем безверье. Кому молиться? Кого просить, чтоб нас простили? Мы ведь умели и еще не разучились прощать даже врагам нашим».

Чингіз Айтматов (інтер. «Д.Н.» №2, 87)

Про літературу:

«...вне определенной национальной стихии литература не живет. Каким-то образом она связана с определенным языком, его развитием, некоей этнической средой и культурой».

«...надо уходить от узко понятой политизации, которая начала уже сковывать нас, надо по мере сил обнажать нити, связывающие людей воедино».

Про культ особи:

«Я все больше убеждаюсь, что принцип гласности должен быть распространен на то, что впоследствии стали называть культом личности Сталина».

Нарешті дочекалися: опубліковано останні розділи спогадів Еренбурга, роман А.Рібакова «Дети Арбата». А чого вартий один лист Ф.Раскольников в журналі «Огонёк»!

Перебудова

Кричать, гукають про перебудову економіки, системи управління. А я впевнений, що нічого не зміниться без перебудови людини – її морального й духовного

«Горше, когда ты, как сказал В.Ходасевич, «...на трагические разговоры научился молчать и шутить».

«Все прогрессы реакционны, если рушится человек».

Новела

«Ви любите Висоцького?» – про історію кохання І.Г., його муки за зраду сім'ї, якій він вірний.

Новела

«Хто ти?» – про історію сімейного життя Тані-журналістки й Сергія-агронома.

Одруження в Києві. Приїзд в село. Вплив матері, тітки («Тобі треба не такої жінки»), які схилиють Сергія до господарювання (свині, бички).

«Люди с образованием, а не интеллигенты, на самом деле – хамы» (Ю.Нагибин).

Про виховання

Англ. письменник Мільтон писав: «Дитинство визначає, яким буде майбутнє людства, як ранок визначає, яким буде день».

Оскільки це так, то в нашому суспільстві треба виховувати дітей в соціалістичному дусі більш революційно рішуче – все поставити на виховання віри в соціалістичні ідеали. В.Гюго писав: «Віра! Ось що необхідне людині. Горе не віруючому ні в що!».

Наша система виховання, будучи формальною, виховує невірних цінників. Ідеали зникли. Навіть є небезпека бути смішним в прагненні до ідеалу.

Певною мірою цьому прислужилася і література. Тинянов колись писав: «Тільки обиватель вимагає від письменника: щоб ворог був покараний, добродішність восторжествувала, кінець був щасливий».

А, може, якраз тепер все це потрібне. А може, в цьому якраз і є піднесення життя до ідеалу, і це буде формувати віру в перемогу ідеалу.

Доярка з Росішок (Мельничук Олена) виключена з партії за відстоювання своєї жіночої гідності в стосунках із зав. фермою, за сміливість, за критику.

Гріховне

Тільки в українській пісні гріховне може бути виспіване так поетично:

* «Ой впала роса та й на русюю косу –

Серце-козаче, віночка не доношу...»

* «Ой не сам же я ходжу,

Мене мислі заносять –

Ой, якби ти, мила, знала,

Як чужії гарно просять...»

лих. Двісті з останніх трьохсот поклали голови, а ворог мав сто тисяч і на підході було ще стільки. Тоді Перун наказав сотні, що залишалися ще в строю, забрати загинувших і зійти на небо. Потім ударив блискавкою в дуба і розвернув під ним землю. Ворог вирішив, що саме небо прийшло їм на допомогу і дає такий подарунок. Вони кинулись до качки і були ошелешені побаченням. Кожна пір'їнка на ній була золота. Кожному захотілося хоча б одну мати собі і почали смикати в різні сторони... Згодом самі вони виявилися обсмиканими та злидінними, не приймала наша земля їх тут. І змушені вони були піти геть звідси, у піски та гори, де не водяться качки...

– А що ж ті лицарі-кошовики, котрі залишилися в живих? – запитав заворожено-тихо Степан.

– У небі вони – ждуть слушного часу, щоб повернутися, – відповідає Михайло Панкратович.

– Так-так, – мовив у задумі Степан.

Якийсь час обоє мовчать.

– А ще ось таке переказувалося про рід наш славний, – помітивши, що Степан готовий слухати чергову розповідь, продовжив Божко. – Були наші предки загалом мирними людьми. Звалися вони по-різному – палами, окрами, скитами, антами, росами... Розводили худобу і пасли їх у степах, пили сурину, молоко, славили богів піснями й танцями. Все це, між іншим, дуже гарно описано у Влескнизі. Але навкруг було чимало злодійських племен та народів. І всі вони хотіли то корів у наших праотців поцупити, то овець і навіть синів та дочок.

Батьки та старші сини пасли худобу, а менші, які вже могли тримати меч, охороняли матерів, сестер і немічних старих. Однак підступний ворог все частіше й частіше нападав і завдавав відчутних втрат. Тоді старотці зібралися на Віче і вирішили створити постійно діюче військо. Кожна родина зобов'язана була направляти до нього одного з найкращих і найвправніших своїх нащадків та забезпечувати його харчами, одягом, взуттям. Він мав вірно служити своєму народові і відстоювати землю своїх батьків. Воеводою призначався хтось із знатних, мудрих та бувалих стратегів. Військо дислокувалося посеред Дніпра на острові Хортиця, куди ворогу було нелегко проникнути, і звідки, чи то на човнах чи на конях можна було відбивати ворога, який переважно сунув на нас зі сходу. Однак земля окрів-росів була дуже велика, а ворог все множився і множився. Незабаром він уже з півдня сунув, потім з півночі... Війська не вистачало, щоб захистити країну від несподіваного удару ворога з усіх сторін.

Козакам, а вони були ще задовго до так званої Запорозької Січі, доводилося дуже важко, хоч це були найспритніші та найсильніші воїни в світі, найкращі наїзники та плавці. Кожен з них міг легко впоратися щонайменше з трьома супротивниками в бою. Але якщо, наприклад, козацькому дозору чи роз'їзду, який складався з трьох чоловік, тра-

п'явся на шляху великий загін ворога, то вони починали відходити. За ним з усіх сил кидаються чужинці, намагаючись їх догнати. А козаки під'їжджають до річки швиденько пускають коней на той берег – так вони були навчені, а самі ховаються у воді. Вони довго могли перебувати під водою.

Нападники, прискакавши до річки, бачать, що тільки коні попливли на той берег і думають, що наші славні хлопці потонули. Тоді готи чи хазари сміються з них і, зізши з коней, роблять привал. Роздягаються і починають купатися. Тим часом козаки-підводники потихеньку вилазять з води на берег, беруться за ворожу зброю і розстрілюють купальників з луків та колють списами. І попливли річкою трупи ворожих вояків – будуть знати, як грабувати Рось святу та насміхатися над її славними воями.

Покінчивши з ратним ділом, козаки кличуть своїх коней, зганяють докупи чужих, збирають завойовану зброю і повертаються у свій табір з великим трофеєм...

А ще мудрі стратеги та волхви придумали таку штуку для попередження наступу ворога. Вони розповсюджували по світу жажливі небилиці про себе. Особливо з переляком слухав ворог про богатиря з трьома тілами, трьома руками і двома ногами. Голови, мовляв, у нього дивляться в різні сторони і бачать кожен рух ворога. В одній руці він тримає залізний щит, в іншій – спис, а ще в іншій – меч або шаблю. А як треба, то і лук дістає з-за спини та так стріляє, що коня наскрізь стрілою пробиває.

Також козаки добре вміли маскуватися у степах. Вони викопували великі з таємними ходами печери, в які можна було заїхати навіть возами з кінями. І коли на нашу землю приходило велике вороже військо, козаки заманювали його як найближче до тих прихованих печер і зникали під землею. Ворог думав, що козаки вже бозна куди забігли з переляку і спокійно ставали на привал, розташовуючись на ночівлю. І тільки їх брав перший сон, козаки виходили зі своїх схованок, перебивали варту, а потім і все військо вороже. Не раз ворон каркав над трупами завойовників...

Наші предки були просто геніальними людьми. Вони робили не тільки унікальні підземні схованки та храни, а й астрологічні та астрономічні обсерваторії. Будували височезні захисні вали, відводили ріки, а коло Дніпра створювали штучні острови, які в десятки разів перевищували розмір Хортиці, і розміщали на них свої держави. Маємо також знати, що п'ятсот років тому козацькі інженери вміли робити підводні човни, а ще раніше в гирлі Дніпра вони взагалі створили неймовірну річ. Щоб у ріку не проникали чужі рибалки та вороги, вони спорудили три плаваючих острови, з яких відганяли і побивали непроханих гостей. Звичайно, в те, що три тисячі років тому при тогочасних технологіях, таке можна було будувати, важко повірити, але це істинна правда...

Початок – осіння самотня ніч, не спиться через думки всякі та через холод (грубка курить, а відремонтувати не планувалося); спить у куфайці. Та й надвір уночі треба вийти – глянути на худобу. Буває (раз «на квартал») приїжджає жінка – тоді трохи прибере, порох пообмітає.

Так і живуть – ні тут, ні там – для кого, для чого живуть?

Він – у кожусі, у валянках з галошами.

Вона: «Ти б хоч січку з валянків обмів... Ну якийсь ти...»

Він: «Який?.. Не городський».

Здоров'я моє

З 1 лютого тривожить мене незнайомими болями моя «делікатна хвороба».

З 20.II. Та й головні болі (спазматичні) відновилися і не відступають. Треба звертатися негайно до ескулапів.

Заходять думки про щось непоправно-серйозне, думки про кінець. Його не страшно, тільки все-таки жаль чогось, і найбільше жаль, що в цьому короткому житті часто не вмів бути сам собою.

І ще: «А так не хочеться неприємного и долгого умирания» – писав художник В.Роскін.

Мої редактори

Видиш М.Я. радить мені редакторів для «Жита»: Габріїчука Миколу Максимовича; Олександренко (ж); Мороз (дочка А.Мороза). Не знаю, хто буде. (10.02.87)

Попав до Габріїчука, а він виявився чоловіком боязким, закомплексованим, обмеженим і дріб'язковим – просто редакційним чиновником. Через нього не попала до книжки новела «Нікий Семен» (ніби спізвився) і нова знята (багато «сексу»!) новела «Ранній листопад».

Місто-село, село-місто

Місту потрібна робоча сила, й село її дає. Це вважається закономірним процесом. А чому закономірним? Чому місто само себе не забезпечує робочою силою.

У Києві 2,5 млн. населення. Це по населенню – Монголія, Албанія і всяка мала країна. Чому це місто-держава весь час потребує (вимагає!) робочої сили зі сторони, чому не обслуговує само себе?

Пояснення (причина) міграції селян у іншому – місто розвивається, а село ні, або дуже повільно;

2/3 приїжджають щорічно із села.

З прочитаного

Начитуюсь тепер сміливих статей про наше минуле, і видалися мені цікаві думки А.Вознесенського.

Про Хрущова:

«...и я не мог понять, как в одном человеке сочетались и добрые надежды 60-х годов, мощный замах преобразований и тормоза старого мышления».

87

86-ий рік став для мене (і, може, не тільки для мене) роком найглибшої переоцінки цінностей. Допоміг Чорнобиль.

Та й у людях усе більше розчаровуюся – нема порядних, чесних. А друзі – де вони? Таки правильно писав той Пальмерстон: «В Англії (читай: і на Україні) немає вічних ворогів і немає вічних друзів, а є вічні інтереси».

Відчуваю втому в безкінечній життєвій боротьбі та байдужість надмірну. Є в японців поняття «намари» – хвороба песимізму й байдужості. Щось подібне зараз у мене.

І все-таки – у 86-му видано дві мої книжки: «Прожити в любові» та «Гіркий цвіт полину» (перевидання).

Однаке (не дивлячись на «намари») планую почати в 87 році нову збірку новел

«Сон проти неділі»

1. Німий Семен
2. Сон проти неділі
3. Їздили та возилися (на відшибі)
4. Оденки
5. Трава для серця
6. (На курорті)
7. Ластівки на маминих рушниках
8. (Теплиця) (Ранні огірки)
9. На відшибі
10. Як ранковий туман

Включити:

1. Пізнати ще мовчання...
2. Циганська підкова
3. Дерев'яні ходики...
4. Сватання
5. Напуття
6. Відлига
7. Кара
8. Додому
9. Вірунька

Новела «Їздили та возилися» [«На відшибі»] про чоловіка й жінку, які виїхали з села. Але вона в райцентрі, в дочки (дочка з зятем-шофером побудували будинок), працює в готелі, а він – дома, в сільській хаті, якої ніхто не купив, сам господарює (відгодовує бичків, свиней), їздить до жінки.

Зустрічі найчастіше в готелі.

Виписати занушеність хати й чоловіка. Включити деталі про село, колгоспні справи.

Подача – від чоловіка.

– Отак боронили та відстоювали землю свою наші славетні праотці, – зачудовано продовжує оповідати Божко. – Але ворог теж усякий був. Один, потерпівши нищівну поразку, вже ніколи не рішався на новий похід проти славних русів, а інший збирає сили і знову пре. Отоді вже нашим дідам уривався терпець і вони збиралися в похід. Страшної помсти ворогу вже не уникнути. Ніщо не може зупинити сили руської, на краю світу дістануть злодія лихого...

Степан непомітно для самого себе аж замилювався тим, з яким захватом і переконанням цей вже немолодий чоловік розповідав про козаків і праотців. Здається, в ньому ще нуртувала молодецька козацька кров – не вистачало лише коня та шаблі. Коли Божко закінчив свою оповідь, Степан повернув його до легенди про Хортицю, бо вона повинна мати якесь продовження, якщо лицарі-кошовики ждуть слушного часу, щоб повернутися.

– Михайле Панкратовичу, ви справді вірите в те, що сотня захисників Хортиці, яка залишилася в живих і пішла в небо, свого часу спуститься на землю? – запитав дещо іронічно газетяр.

– Я ще при своєму розумі і знаю, що кажу, – спокійно відреагував на це Божко. – Впевнений, що так і буде.

– І люди їх зможуть бачити? – допитувався Степан.

– А може, вже й бачать... Може, вони вже ходять серед нас... Зверніть увагу, що оті кола на пшеничному полі біля Станового, точно так само і в такій же кількості в різних варіаціях повторюються на трипільському посуді. Не думаю, що це випадкові збіги. Постає, згадайте моє слово, Гордійовичу, постає таки на землі нашій нове плем'я великих людей – плем'я антів. Великих вірою, великих духом, відданістю предківським законам, любов'ю до батьківської землі, рішучістю та дієвістю. Не обов'язково вони мають прийти і зробити нам революцію. Швидше всього вони прийдуть непомітно, через когось із нас. І повернуть все так спокійно та чинно, що й не збагнемо, як станемо іншими, як влада наша буде мислити не категоріями – використовувати шанс поки при посаді, а категоріями – знай: на тебе дивляться люди, тебе оцінюють мертві, живі і ненароджені...

Степан продовжував милуватися і захоплюватися старим – звідки такі пізнання і така логіка в цієї простої людини? Звідки така віра в стількі разів кривдженого, битого і приниженого чоловіка?..

– А що ви знаєте про волхвів? – раптом запитав він.

– А що я можу про них знати? – задумавшись, відвернувся до вікна Михайло Панкратович. – Їх давно винищили. А хто врятувався, той пішов у гори і став мольфаром.

– Мольфаром? – аж витягнувся від здивування газетяр. – А яка різниця між мольфарами та волхвами?

– Волхвами спочатку називалися жерці, які служили богу Олу і якого уявляли в образі такої благородної тварини як олень, – відповів

спокійно Божко. – Пізніше це були ті, хто волю хвалить, бо волхви ніколи не були на службі в узурпаторів, а тільки в людей і справедливих отців. Це були громадські діячі, священики, лікарі, чаклуни, що вміли відводити біду від людей, від війська, від царя, від хлібних полів. А ті, хто пішов у гори, вже не могли займатися громадськими справами та релігійними відправами. Вони знали чаклування, але до людських справ їх не допускала влада. Ото вони і зійшли на мольварів – на тих, хто лише молиться та варить якесь зілля...

– А у вашому роду були волхви? – поцікавився Степан.
– Мабуть, були – дуже вже багато знав мій батько! Я й досі дивуюсь, звідки то?

– Ну ви, мабуть, не менше знаєте. Видно, що нащадок волхвів, – похвалив Степан.

Божко на це лише знизав плечима.

8. Дорога на північ

Гордій був одним із небагатьох, хто ще тримався. І не тому, що дуже хотів стати багатим, чи не уявляв себе без землі і без коней – просто не любив несправедливості. Упивався до останнього. Не слухався ані дружини, ані батька:

– Чого це вони мене мають туди тягнути силою, якщо я не хочу? Де таке записано? Хай вони собі комуною, кагалом хазяюють, а я собі сам. Я їм не заважаю і хай мені не заважають.

– Хоч кілька йому на голові теши, – сердився батько. – Все одно потвоєму не буде. Он, диви, хитрі люди вже давно продали свої коні тихенько і живуть. А в тебе заберуть задаром та ще й на Соловки підеш...

– Чому я маю дивитися на інших? Я хочу бути собою, – не піддавався на жодні умовляння та перестороги Гордій.

Чим більше на нього тиснули, тим значнішим ставав спротив. Не подіяли навіть повідомлення про суцільну примусову колективізацію і сльози Галини:

– Ми вже й так одну дитину втратили. Якщо тебе заберуть, подумай, що з цієї крихіткою станеться...

Гордій сподівався відкупитися. Всі плани до двору виконував. Правидами й неправдами сплачував усе, що вимагали: то в свого батька позичить щось, то в Галининого, то своє щось продасть. Продав волів, свиню, телицю, лошака... Ліз із останньої шкури, крутився, як білка в колесі, але не здавався. Як затаївся: не піду до тих бузувирів і волоцюг в одну кумпанію і все! Надіявся, що пошумлять-пошумлять, та й тим закінчиться. Хіба там, у верхах, дурні люди сидять, щоб нищити селянина? З чого ж тоді вони будуть жити, як не буде мужика? Ось-ось одумаються і ще й будуть просити: беріть землю – обробляйте та давайте продукти.

Так собі думав-сподівався Гордій, але генеральна лінія партії була незмінною. На селі повинна перемогти колгоспна система, а такі гвин-

Они беседуют, конечно, не о ком-то,
А о виконтах». (Ж. Сименон)

А це – думки С.Залигіна про літературу (за телепередачею)

* Увеличивается возраст писателя – стал сложнее мир и нет гуманитарного воспитания, образования.

* Нам необходимо время от времени возрождать умственный и нравственный потенциал. (Первыми умирают умные).

* О сегодняшней деревне напишет следующее поколение писателей. Роман о сегодняшнем дне вряд ли будет написан сегодня же.

* Если я буду писать о проблемах школы, я отожду от литературы, а буду решать современные проблемы педагогики.

* (зі статті) Я думаю, что критика наша почти полностью игнорирует эстетику художеств. произведения. То есть она говорит о сюжете, о социологии, о соответствии проблемам народного хозяйства; все это не лишнее, но где при этом душа художественного произведения – его эстетика? О душе разговора и нет...

До новел

Параска Козійка (маленька, зігнута)

– Дорога дитино, спасібі, що піднесли... Хай Бог здоров'я дає не так, як мені... Уже й обійти саму себе тяжко.

– То ви сама живете?

– Сама, дорога дитино.

– У Вас же, здається, син був.

– Він зараз десь є... Півтора року не пише... Як одірвався... Служив гармію в Білорусії. Там і оженився. Та таке ледащо взяв, що й везти не треба було сюди. Валентиною звати... Поїхали-зірвалися на Донбас, аж у Ворошиловград. Робив там тяжко – все хотів їй догодити (її вблаготворити). А вона покинула його, не дала нічо. То він десь якусь циганку знайшов. Світлана. Гарна, але двоє хлопців у неї – один чорний, а другий білий. Нагуляла, майбуть... Приїжджали, хотіли хату мою продати. Не дала я – то розгнівався. Півтора року не пише...

Етюд «Мабуть, десь є живий...»

Наряд

Розповідь Стасика про наряд у Бурковецькому відділку. Керуючий – тимчасово заклубом (постійний поїхав лікуватися). Сходяться до клубу – грають у карти. Наряд по телефону через пенсіонерів.

Написати новелу «Сон проти неділі» і книжку так назвати. 21.XI.86.

«Что есть наше счастье? Рассказ хороший написал, вот и счастье. А все остальное ерунда».

(Ю.Казаков – из письма Горышину)

Оповідання треба писати так, щоб можна було сказати: Non multa, sed multum – небагато за обсягом, зате глибоко за змістом.

Зустрічі, знайомства, розмови

– Ліна Костенко – поет справжній і, може, великий, але дуже вже відверто «натирає» свій німб великомучениці.

– Розмова з Г.Штоном про його оповідання – тут тобі, Грицю, не словесний туман у критичних статтях.

– Знайомство з І.Білим (приніс вино і книжки свої) – так і не зрозумів, чи чесний чоловік, чи шукач літературних зв'язків (а, може, такий собі сучасний конгломерат).

– Сушинський запрошує до Одеси для лікування очей, обіцяє допомогу – з якого б це дива? Латає таким робом втрату своїх позицій в Одесі?

– Колісниченко перепрошував за статтю. А я, дурень, не відрубав йому, як слід. Хоч давно був готовий до такої балачки. Та нехай – Колісниченко залишиться Колісниченком, а Кравчук – Кравчуком.

– А.Ш. (цей вірний зброєносець одеського голови) – таки п'яниця і розпусник, хоч і не без «дару божого».

– А.І.-к взагалі гівно.

– Стрельбицький просить до своєї монографії про Гончара якісь думи. Я думав, що він оригінальніший у виборі теми.

– До дикості нерозумно повів себе зі мною Гр.Ключек – чи «випендрюється», чи боїться, що стану його «контрактувати»; якийсь він у поведінці несерйозний, як хлопчина-піжон, хоч у статтях своїх дуже серйозний і правдивий.

– Зате який добрий і ніжний Василь Захарченко – жаль, не зуміли наговоритися з ним.

– Несподівано зустрівся з давнім знайомим Мих. Пилатюком. Як він постарів за вісімнадцять літ! Ходить довкола Верх. Ради – шукає зустрічі з «меценатом», допомоги, щоб надрукувати збірку віршів. Шкода мені його, а повівся з ним, здається, не так.

– Довго щось брехав у перерві між засіданнями Ю.Покальчук – все про Нікарагуа – і навіть книжку навіщо подарував.

– Жив у одній кімнаті з Іваном Гнатюком (фактично – сам, Іван – весь час у «від'їзді») і останній вечір, заскучавши, провів у товаристві І.Білого, Г.Штона, Олекси Микитенка, В.Медведя, Положія – молоді «надії» української літератури.

Попрощався з «паствою» Загребельний. Вибрали-признали Мушкетика. Тепер має заспокоїтись душенька в Олійника, Драча та всяких «фронтонів», «юрідичних» та єврейських фракцій...

(Вибрали мене членом ревіз. комісії – це, майже, як кандидат у члени ЦК. Ростемо ж ми – гей!..)

Думки на з'їзді і після

– Дифірамби співає той, хто не вміє писати.

– Не той письменник, який багато пише, а той, якого багато читають.

«Когда виконт встречается с виконтом

тики, як Гордій, її не цікавили. Зітерти в порошок, щоб не заважали будувати світле комуністичне майбутнє.

Через тиждень після Овсієвих похорон сільський актив нагрянув до Гордія за кіними та реманентом. Гордія якраз не було вдома. Він учора знайшов під лісом саджанець дикої яблуні і пішов на цвинтар, щоб посадити дичку на могилі Овсія. Потім прищепить на ній якийсь культурний сорт і хай радує вона покійного запашними та солодкими яблуками.

Галина, його дружина, наробила лементу, благала дочекатися чоловіка, чіплялась за руки голові комнезаму та комсомольцям, але ті тільки посміювалися, відпихаючи її:

– Ми ж не до чорта в зуби їх відправляємо, а до колгоспу. Якщо скутите, захочете подивитись – приходьте.

Саме тоді вперше Гордій вилаяв свою дружину, що пустила бузувирів у двір. Однак, що вона могла вдіяти?...

Злий, як вогонь, Гордій тут же пішов на конюшню, висік батогом комсомольців, які охороняли коней і пробували стати йому на заваді забрати своїх гнідих. Перепало й молодшому братові, шістнадцятирічному Михайлу, який прийшов до свого друга комсомольця Оксентія.

– А ти чого тут? – скипів і вперішив батогом брата Гордій, що на тому аж сорочка лопнула. – Знайшов з ким дружити – з волоцюгами... А ну марш додому!

Михайло звереснув від болю і кинувся навтьоки. Він таким ще не бачив свого брата.

То була остання ніч, в яку Гордієві коні стояли ще вдома, і яку ще сам переспав у рідній, нещодавно власноруч збудованій хаті. Наступного дня, після обіду, за ним прибули озброєний міліціонер, голова комнезаму Барков та потерпілі вчора від нього комсомольці.

Галина, яка за останній день раптом змарніла і схудла, мовчки ламала руки, тиснула до себе п'ятимісячну доньку й перелякано чекала, що воно буде далі. А коли забрали коней і повели до брички її Гордія, кинулася за міліціонером, плачучи й вмовляючи його не забирати від неї чоловіка і батька від дитини.

Гордій гордо крокував з двору:

– Не плач і не проси, Галю. Не треба!

Коли сів у бричку, попросив вибачення за те, що вилаяв її вчора.

Гордієві ще щось хотілося сказати добре й тепло своїй синьоокій та чорнобровій, але не вмів і не знав таких слів. Що він міг знати, окрім важкої праці в полі? Йому раптом стало прикро й боляче, що так мало дарував уваги дружині і майже ніколи не говорив їй гарних слів.

– Вибачай, якщо щось не так було, чи коли образив тебе, – сказав несміло.

– Гордійчику, ради бога...

Бричка раптом рвонула з місця.

– Я тебе буду чекати завтра, післязавтра – хіба в них немає зовсім нічого людського? Може змилюються і відпустять... Я тебе буду чекати завжди! – ридала Галина, не відпускаючи руки коханого.

– Бережи дочку, – потягнув до себе її руку і поцілував.

Бричка набирала ходу.

Галина ще трохи пробігла за нею, притискаючи до грудей однією рукою дитину, і за мить відстала. Якби не дитина, що якраз зайшлася плачем, так би й полетіла за ним горлицею, хоч на край світу.

Зупинилася посеред вулиці і, цілуючи немовля, молилася:

– Боже милостивий, матінко Богородице, святий Миколаю-заступнику! Зглянься на рабів твоїх, не зостав в обиді і в муках мого чоловіка, батька моєї дитини. Захисти від зла і нечестивців. Він же бо ніколи не бажав чужого і відстоював лише своє, те, що важкою працею здобуто. Господи, спаси і поверни його в рідну домівку, цілим та невредимим. Молю тебе, благаю, зглянься на нас, Боже...

А коли бричка зникла за поворотом, у грудях наче щось обірвалося. Не скоро тепер вона побачить його. Ні наступного дня, ні через день, коли добереться в райцентр, ні через тиждень їй не дозволять побачення. Ото й тільки, що приймуть від неї передачу...

Таким і запам'ятався Гордієві образ його любові дружини – враз по-старілої від горя, із притиснутою до грудей сповитою дитиною і очима, повними сліз.

Гордія та ще кілька десятків таких, як він, тримали в напівтемному підвалі районного відділку міліції. Час від часу то одного, то іншого кликали наверх, важко били і кидали знову до підвалу. Дехто не повертався і ніхто не знав, чи на волі залишився чи вже десь закопали біднягу. Гордію вже в перший день так дали, що лише через добу почав приходити до тями. Йому подали вузлик з харчами, який принесла дружина, але їсти він не міг. Боліло все тіло, голова, руки, ноги. Він смутно пригадував, як його покликали, як вийшов з одного підвалу і потрапив в інший, а потім удар по голові і під ноги... Він упав і на нього звалилася лавина ударів: «Оце будеш знати, як комсомольців бити...»

Слава Богу, кістки наче цілі. Хіба що кілька ребер перебито...

Якось забрався побитими пальцями у вузлик, намацав щось м'яке в полотні, розв'язав його і здогадався, що то сир. Взяв у рота і почав смоктати. Хліб, сало і цибулю, які також були тут, йому не осилити...

Гордій лежав під стіною, тихо стогнав і намагався розрізнати голоси. Йому так хотілося почути серед них когось із своїх земляків, натомість найчастіше до нього долинав приємний баритон, до якого всі поважно зверталися по-батькові – «Лукович».

Видно було, що «Лукович» тут в авторитеті. До кожного його слова прислухалися.

Не соромиться того, що не родич, малознайомий, а йде «балакати» – цим налагоджує зв'язки.

Використовує «дефіцит» на людей, що вміють щось сказати.

Одинокість моя

Все частіше думаю про свою самотність, про свою периферійність. Заспокоюють мудріші за мене. Ось як думає Бунін про Чехова з «подачі» М.Рощина (оповідання «Бунін в Ялте»):

«И неужели он теперь хотел обмануть своё вечное одиночество, с которым неизбежно проходит сквозь жизнь настоящий художник и от которого не спаст ни дом, ни мать, ни жена».

А взагалі, як говорив В.Астаф'єв (ст. С.Носаня про В.Астаф'єва), стане чи не стане провінціалом письменник, який живе на периферії, багато в чому залежить від нього самого, від рівня його творчості.

Заінтерв'ююся я

Майже разом опубліковані мої інтерв'ю в «Україні» й «Літер. Україні».

І вже Вася Шкляр не проминув «підколоти»: «Кравчук уже не новели пише, а інтерв'ю».

У його жарті – проста правда: треба писати новели.

Фридеберт Туглас (квітень 86)

Давно збирався познайомитися з цим естонським новелістом-класиком. Нараешті знайшов час. І що ж...

Може, естонцю його новели цікаві, беруть його за серце, мене ж вони не зачепили – багато в них холодного розсуду та й всякої чортівні.

Я таки реаліст!

9-ий письменницький з'їзд (5-7 червня 86 року)

Засідання, виступи

Сміливі виступи

– Гончара (дипломатично, вагомо).

– Лубківського (ніколи б не подумав).

– Павличка (і тут дипломатія – хитрий гуцул).

– Забаштанського (про Чорнобиль).

– Дімарова (про Гончара – може, вперше).

– Єрмолової (цій нема чого оглядатися) і особливо –

– Івана Драча – про українські школи («Заведи мене до тих українців...»), про Чорнобиль («Треба лікувати лікарів»), про недовір'я КГБ-Мухи. Не мине йому це, хоч і гласність.

– Може, не те сказав у виступі Борис Харчук («Дорога Москва, просимо не присилати таких словоблудів, як Ісаєв, – у нас і своїх вистачає»). Ісаєв і так зрозумів своє місце на з'їзді. І вийшла «провокація». То вже Боря Олійник «замальовував» її, а публіка плескала однаково – і Харчуку, і Олійнику. Отакі ми, мабуть, издавна.

І радість у мене – готується до друку в «РП» моя збірка «Прожити в любові» – хоч і зіплена «для підтримки штанів», а все-таки вистраждана.

«Природу, душу, Бога, любов можна збагнути тільки серцем, а не розумом» (Ф.Достоевський – «Щоденник»).

Правда 27 з'їзду

Найбільш революційним, радикальним виступом на з'їзді був виступ Б.Єльцина, особливо в тій частині, де він торкається привілеїв членів партії та її керівництва.

Давно думаю, що це найголовніший момент виховання людей. Кожного разу при цьому згадую того фанатично-чесного комуніста з П'ятигір, який помер у голод 33 р., будучи завідуючим млином. І може, й не чув оцих слів Леніна: «Ні-каких привілеїв у членів партії нет, есть только обязанности».

А теперішні керівники слухають, читають, знають, але не сповідають комуністичної віри. До чого ж, куди іде партія?

Думаю про перебудову

* Справжня революція в суспільних стосунках немислима без духовної зміни людини.

* Прив'язаність до економіки не може змінити духовності.

* Захоплюючись досягненнями науково-технічної революції, ми щось губимо і, щонайперше, кращі людські якості. Ідеалізація колишнього сільського даду – це жалкування не за побутом, а саме за тими людськими якостями, які зникли в селі при наступі науково-технічної революції.

«Без перемены климата в нашей культуре и экономика не сдвинется ни на шаг» (академик Д.Лихачов).

До новел

Колишній голова

Колишній завадівський голова колгоспу – по телефону до колишнього секретаря РК партії:

– Як живете?... Як здоров'я?... Я казав, що не треба зовсім кидати горілку. А то я кинув, та й чую, що ослаб, і тіло дерев'яніє... Паршиві діла – молодіці вже не здоровкаються... А ще нервую, бо не можу дивитися, як тепер хазяють. Не-важно хазяють: на круг по 24 центнери. А знаєте чого? Бо понасиляли цих баранів-академіків (це він про освічених голів колгоспу), а вони накидали в землю мерви, понасипали міндобрив і чекають хліба... В академії треба тож розумних і до землі прихильних посилати.

Доярка з Росішок (розповідь І.М.Стогнійчука)

Доярку (жінка молода, гарна, одинока) виключили з партії за те, що наклала відро зав. фермою на голову, який вимагав у неї «любові».

«Тамада» (прототиби: Байраківський, Маляренко)

Кличуть на весілля, проводи в армію, іменини тамадою – вміє чоловік балакати (в мікрофон).

– Погані справи у цієї влади, – невесело говорив Лукович. – Сильна влада ніколи не буде бити беззахисну людину як старе відро... А ця чує свій недалекий крах.

– Коли саме очікувати того краху, – нетерпляче запитували його і він відповідав:

– Ну хай 10, 20 чи навіть 50 років протримається. То тільки так видається, що багато, а насправді дехто з вас ще встигне станцювати го-пака на її могилі...

Наступного дня у підвал відкрилися двері, кликали чергову жертву:

– Орлон Борей! На вихід!

– Луковичу, вас! – хтось прошепотів перелякано.

– Чую, – спокійно відповів голос Луковича і він зашарудів чобітьми.

– Настав мій тюпак¹⁰.

Гурт живих тіл потіснився, даючи дорогу.

– Хай Бог береже вас, Луковичу! – прошепотів знову той же голос.

– Та як вже буде. Ви, головне, не дрейфить, – почувлося у відповідь.

А коли за ним закрилися двері, заговорили співчутливо:

– Золотий чоловік!

– Великої сили чоловік!

– Шкода, якщо покалічать...

Десь через півгодини Луковича кинули назад до підвалу. Підхопило кілька чоловіків допомогти йому добратися на своє місце.

Віддихавшись, за кілька хвилин Лукович зробив висновок:

– Гарно б'ють хлопці... Із задоволенням і вмінням... Мабуть, пишаються цим дуже...

Потім виплюнув кілька зубів і додав, ніби, між іншим:

– В царській тюрмі не вибили, в польській не вибили, а в совєтській – будь ласка... А й справді, навіщо вони вже? Четвертої тюрми не бува-ти...

Лукович зберігав дивовижний спокій та оптимізм і весь час налашту-товував своїх сусідів-арештантів:

– Людина повинна бути до всього готова. Особливо в нашій країні, де несправедливість і зло на кожному кроці чатують на тебе. А якщо ти не підготовлений, дуже боляче доведеться переживати. Тому тре-ба бути мужнім і терплячим, – зробив паузу, подивився, наскільки це різношерсте товариство бідаків готове сприйняти його слова, додав: – Але разом із тим, завжди будь готовий і до іншого: підвестися з колін, вирівнятися і стати людиною...

Ще через день, Луковича знову покликали наверх. Більше його не бачили.

Через тиждень «ворогів народу» зігнали на залізничну станцію і за-крили у вагоні. Почався нестерпно довгий та важкий шлях українських мучеників на далеку російську північ.

¹⁰ етап

...Щоразу, відкриваючи на зупинках вагон, рудий конвоїр сміявся на всю свою червону пику і питав:

– Ну што, хохлікі, їщо не сдохлі?

І щоразу у відповідь мав презирливе мовчання. Але якось хтось не витерпів і кинув із середини вагону:

– Тільки після тебе, гнидо.

Насмішник голосно розреготався:

– Ну дайот хахол, ну дайот! После міня... Кто это такой смелый сказал? Хотел би відеть, на какой станції я тебя викину собакам на съедение. Всем вам туда дарога, кулачйо паганое...

Гордію так кортіло заліпити в цю самовпевнену пику, що аж пальці тріщали, стискаючись у кулак. Проте, пам'ятаючи настанови Луковича, Гордій вчився сприймати все як належне.

Він молив Бога, аби той зупинив його від необачних дій, але треба було мати або нелюдські нерви, або забути, що ти людина, і заживо поставити на собі хреста, щоб оце все терпіти – неочищений від скотини, лише притрушений соломою смердючий вагон, стогін побитих і глузування конвою.

Десь через три дні на одній із наступних станцій до їхнього вагону підсадили ще десятеро невільників, серед яких було навіть двоє дітей. Виявилось, що разом з батьком на каторгу їдуть два його сини Михайло й Олесь, дванадцять і чотирнадцять років, які недавно залишилися без матері. Їх хотіли забрати від батька в дитячий будинок, але не змогли відірвати, так міцно трималися хлопці.

Цей факт вніс якесь розмаїття у вагонне життя невільників, хтось співчував дітям, хтось захоплювався ними, що не залишили батька і вирушили з ним невідомо куди, інші просто згадували своїх дітей. А ще з великим задоволенням слухали незвичайні казки вже немолодого батька, які він їм розповідав.

Гордія теж вабив приємний баритон чоловіка, він дослухався до його оповідок. Як будуть у нього сини, він обов'язково їм переповість те, що чув тут... Розповідь про Соловія-розбійника, який співав погані пісні і довго знущався над київським людом. А тоді богатир Ілля Муровець, який тридцять років терпів, набирався сил, піднявся і знищив розбійника, врятувавши народ київський від напасті злої...

І обов'язково розповідь легенду, від якої на душі ставало тепло та спокійно:

– Спочатку було Сонце – Око небесне, – розповідав тато Михайликові та Олесику. – Воно визріло зі страшного багатовікового мороку і побачило, що навкруги все було неживим – сумним і темним. Сонце розуміло: якщо не посяяти життя, то морок та його володар Сатана пануватимуть вічно, бо лише однієї енергії Сонця не вистачить на те, щоб освічувати всесвіт. Тож одного дня Сонце, яке має багато мільйонів

9. «У Чехова поразительный глаз!.. Он все видит насквозь. И лаконичность, умение взять из человеческой души самое главное, рациональное зерно и расщепить этот атом. Самые большие его произведения – это миниатюры».

10. «Человек не даст умереть книге».

11. «Литература – это разговор человека с самим собой, своей сущностью. Исчезнет потребность в этом разговоре, исчезнет не книга – человечество».

12. «Как писать? Скорее всего, стремиться к максимальной простоте».

13. «Нет ничего хуже нивелировки. Луг красив, пока на нем цветут разные цветы».

14. «Если не пройдет через сердце слово, которое ты несешь людям, лучше промолчать».

15. «Я прихожу к выводу, что подлинная суть современного искусства, как ни парадоксально это звучит, в предельной его естественности».

Яскравою ілюстрацією всього сказаного є блискуча новела Думбадзе «Таліко».

Хтось із мудрих (здається, англійців) сказав: «Больше всего надо думать, гораздо меньше – писать и еще меньше публиковать».

Гриць

Минає 6-й рік, як пішов од нас Гриць Тютюнник.

Недавно прочитав у його записках:

«Вчителювати не хочу. Вчити – люблю, учнів ще більше. Спостерігати, як людина на твоїх очах починає мислити – це найбільше щастя для мене. Але не терплю шкільної атмосфери: отих дурних ієрархічних стосунків між учителями, завучем, директором... Не люблю звітів, насилування своїх знань методичною еквілібристикою, на яку зараз мода».

А я, Грицю, мучився у цій нелюбові аж двадцять п'ять років!

Десь у жовтні (чи у вересні) приїжджав до тещі Пал Мішлей. Я був у них у гостях.

Етюд «Біг часу» (із листа І.Гнатюку)

А літо, як і життя, простеє не оглядаючись. Ніколи не відчуваю так бігу часу, як улітку. Бувало, хапався за нього, доганяв. А тепер, бачу, що вже не дожену. Сиджу на полиновому прибіччі шляху та й сумно дивлюся на нього і назад, і вперед – що то там залишилося, і що то там чекає незвідане.

Осінній настрій

А ще холодно мені в хаті й самотньо серед рідних моїх тетігівських обивателів. Найважче мені тут пізньої осені та взимку, коли весь світ звужується до читання, зрідка телевізора і одної надійної людини – моєї Люди...

1986

Мабуть, найбільшою подією 85-го була смерть «временщика» Черненка й прихід до влади нового нашого керівника Горбачова. З'явилися великі надії.

Вересень. Ми з Людою в Ірпені (з 26.08 – Люда на курсах) – як було добре нам удвох!

До новели

Тоня (корпусна в Ірпені)

44 роки, але виглядить молодо – червонощока, сіроока, білява, смішлива (як яблучко). З Чернігівщини. Виростила двох синів (одружені), а сама покинула чоловіка-п'яницю й поїхала до Києва (під Київ), влаштувалася в санаторії (буд. відпочинку), працює, живе (в гуртожитку) радісніше.

Познайомилася з молодим розвідником (молодший на 10 р., не п'є, не курить, слюсар) на весіллі в гуртожитку. Він хоче одружитися з нею (має хату – треба господиню, перша жінка була ледача), а Тоня, хоч і хоче вийти заміж, а боїться синів («Що вони скажуть, я ж уже бабуся»).

І ще про осінь

Восени сумно через те, що бачиш, як відживає природа – тільки що навесні була зелена-молода, пишно цвіла, а тепер умирає, відходить. І нахлинають думки про життя людське, його скороминущість, гостріше відчувається біг часу...

У осінньому лісі мені особливо й завжди згадується терпкий смак дитинства, як збирали і їли в дитинстві «дари лісу» – ожину, терен, гнилички, дикі яблука, калину...

Може, з дитинством, нездійсненими його сподіваннями зв'язані наші жалі восени. Хто знає, хто до кінця пізнає людську душу, всі її таємниці. Недарма співається (люблю цю пісню):

«И часто плачем мы невольно,
Когда дожди стучат в окно,
Не потому, что сердце больно,
А потому, что есть оно».

15 «ЗАПОВІДЕЙ» Нодара Думбадзе

(В розмові з А.Руденком-Десняком – «Дружба народів» – №2-85 г.).

1. «Что я перво-наперво сделал, прийдя в литературу? Упразднил сюжет, главного героя и литературный язык».

2. «Жанр, канон – все-таки не самое главное».

3. «А манера, стиль – разве можно научиться писать».

4. «Современной техники в писательской работе не признаю. Сажу, пишу. Как печатать на машинке не представляю, значит, сажу, обхаживаю слово».

5. «Критики, читатели иногда проходят мимо очень дорогих мест в том, что пишешь».

6. «Чем больше переживает художник, чем больше страданий и радостей выпадает на его долю, тем лучше для искусства».

7. «Дидактика противопоказана литературе».

8. «Писатель не имеет права страдать доктринерством, морализаторством, дело писателя ставить перед собой и читателем вопросы, но отвечать на них должно его сердце».

синів-променів, послало на всі чотири боки своїх найдужчих синів, щоб вони створили землю, повітря, воду та живий світ. Про намір Сонця здогадався Сатана і вирішив перешкодити йому. Він напустив чвар між сонячних синів і на землі виникла страшна буря – все змішалося в боротьбі за краще місце на планеті. Не один день, а цілих шість творилася така катавасія, що світу білого не було видно. Лише на сьомий день Сонцю вдалося зупинити той розгاردіаш. Вода зайняла своє місце, земля – своє, повітря заповонило простір. А от живі істоти в цій боротьбі трьох стихій не витримали. Всі загинули, окрім тих, хто зумів пристосуватися до життя у воді.

Мати-Сонце, відпочивши один день, зібравшись з думками і силами, вирішила діяти по-іншому. Спочатку вона послала на землю один промінь, який створив черв'яка, за ним пішов другий промінь – він створив квітку, третій – бджілку, четвертий – мишу, п'ятий – собаку... Кожному промінчику знайшлася робота: той створював кущик, той жучка чи пташку. І лише наймолодшому, найталановитішому і найкращому промінцю на ім'я Ра-Дажбо, який виходив із самого серця Сонця, було доручено створити людину.

Ра створив її тоді, коли людині вже можна було мати добрих помічників у виживанні. Він поселив її на найкращій землі, яка нині називається Україною. Людині залишалося лише приручити кішку, собаку, коня, навчитися ловити зайців та куріпок, розводити курей і вирощувати хліб тощо. І в усьому цьому людині завжди допомагало і допомагає Сонце...

Ця легенда потім часто згадувалась Гордієві, додавала сил, допомагала приймати правильні рішення у найскладніші хвилини життя. Він майже нічого не знав про Дажбога, але вірив, що він є, і, немов дитина, чекав на його прихід. Якщо він частинка Сонця і дав людині життя, він легко міг би подолати зло, яке так рясно покрило землю і мучить цю людину...

Наступна зупинка трапилася тільки після ночі і цілого дня безперервного руху. Кибель¹¹ був переповнений, хтось блював, у вагоні висів сморід і собачий холод... Традиційно потяг зупиняли і відкривали по чергово вагони на віддалених запасних коліях.

Так було і цього разу. Люди з нетерпінням чекали, коли відкриється вагон, щоб хоч глянути на білий світ і дихнути свіжим повітрям.

Вагон відкрив той же рудий. Він як завжди, сявав самовдоволеною червонопікою усмішкою:

– Ето здесь какой-то хахол гаваріл, што позже міня здохнєт? Жів лі он іщо?

¹¹ параша

У вагоні було тихо. Тільки змучені і злі погляди стріляли в його бік. Гордій сидів біля входу і, як відкрилась брама, жадібно вдихав повітря. Всі посунулись ближче до брами.

– Малчіте, хахляцкіє морди?.. Ну что ж, падаждьом, времєні у нас достаточно... Падавай парашу!

Біля рудого стояв ще один червоноармієць і двоє арештантів, які випорожнювали бадді і повертали їх назад у вагон.

Але тут про парашу ніби забули – тільки б встигнути подихати і обдивитися, куди вже їх занесла нечиста?

– А ну, слишішь, – штовхнув Гордія рудий. – Давай парашу! Атайдіте ат входа, каму гаварю, скати!..

Гордію в цей момент став перед очима замучений на чужині Овсій та згадався вірш, якого він розказував тоді, як їхали з ним додому:

*Коли схочуть вас на муки
Вислать на чужину,
Не давайте живцем в руки,
Бийтесь до загибуні!
Бо стократно краще вмерти
З руки махамета,
Аніж ждати в нудзі смерті
В північних заметах...*

– Слишішь, боров, – знову штурхнув Гордія рудий, – каму, гава...

Він не встиг домовитися. Вклавши всю свою силу в ривок, Гордій схопив рудого за шинель і той в одну мить опинився у вагоні. Мов звір, ревучи, тягнув він охоронця до бадді з парашею. Всі отетеріли. Навіть напарник рудого не одразу втямив, як той опинився у вагоні, бо тільки тоді, як рудий забелькотів у параші, він скинув з плеча гвинтівку і вистрілив вверх.

А Гордій тим часом товк рудого в лайні, примовляючи:

– Їси наше сало, п'єш нашу кров, закуси ще й хохляцьким лайном...

Рудий в залізних руках Гордія ледь пручався.

У вагон вскочив конвоїр і гаркнув:

– Разойдісь!

Перед ним розступились, а Гордій продовжував годувати рудого парашею, не звертаючи ні на що уваги. Конвоїр прицілювався і вистрілював йому в спину.

Гордій відкинувся назад, відпустив свою жертву і повів очима по обличчях земляків:

– І знову один, як і Овсій... А ви нюхайте парашу, – і впав намертво.

... Попереду засвітив паровоз.

Офіцер, що прибіг на постріл, дав команду скинути тіло Гордія «на сьєденія валкам»:

– Толька мігам, а то перестреляю всех, гади...

тейських поглядах (тут, звичайно, виявляється досвід), але в основному – в любові до рідного слова й літератури – ми маємо спільне.

І здається мені, що «апре та мор» (після моєї смерті – фр.). Василь якось продовжить мене.

26.04 – телефонна розмова з Б.Харчуком – про книжку «Прожити в любові». (Він сказав: «Все буде хокей», а рецензію написав паскудну).

Моє покликання

Не раз мені було казано: варто переходити до романів. А я пишу новели. Знаю, що їх грошова ціна нижча й ставлення до них нижче (особливо серед нерозумної літ. братії), а пишу. Бо, мабуть-таки, як сказав Вольтер Кандід, кожен повинен обробляти, вирощувати свій сад.

Письменник і життя

Читаю статтю Вас. Литвинова про Шолохова і ще раз надібую в нього на таку істину:

«Писателю, кроме таланта и выучки, нужна ещё жизнь, судьба. Чтобы обратиться к читателям со своими раздумьями о жизни, необходимо досконально знать её, вариться в ней, испытать всё, что потом выпадает на долю героев будущих книг».

Цього не вистачає сучасному українському письменству.

Про євреїв («Єврейські роздуми»). Вересень 85 р.

Живу, працюю в Ірпені. Живу, як в єврейському «гетто» – так багато тут їх. Аж страшно в такому оточенні.

І хочеш – не хочеш, а з'являються думки про те, як за п'ять століть вони розбестили, зіпсували наш простодушний український характер, а зараз роблять із нас (і не тільки з нас) космополітів.

Всі бачимо, знаємо, що ця нація розумна, хитра, знаємо, бачимо, що жоден із них не працює в Рад. Союзі фізично, а на селі їх нема зовсім (от хто скористався правами, які дала Радянська влада!), а вдаємо, що все, як годиться, ще й інколи захищаємо, хвалимо їх.

Рідний мій козацький народе, нащо ти віддав себе на поталу?!

Я вже не говорю, що терпимо їхній «бунт» – виїзд до Ізраїлю.

Чому я не люблю євреїв, не вірю їм? Мабуть, не тільки тому, що в якійсь мірі усвідомив їхню роль у історії мого народу, але й з чисто особистої причини. Я – чоловік не хитрий. І всякий хитрий – мій антипод, мій ворог. А оскільки всі євреї хитрі, то звідси (це вже схоже на логічну формулу чи теорему) – всі вони мої вороги.

Осінь

Рано почало опадати листя. Серпень був спекотний, листя пересохло, подув вітерець – і полетіло, посипалося воно з дерев.

років) розвиток колгоспного виробництва зазнав суперечливої, парадоксальної зміни, і колгоспи стали по суті державними господарствами, а колгоспники – найнятою робочою силою, не зацікавленою в розвитку власного господарства – прибутки чи не прибутки колгоспу майже не впливають на життєвий рівень колгоспника.

А для того, щоб цей рівень підвищити, селянин активніше звертається до приватного господарювання. Ось і виходить: в полі «відбуває», а тоді «вколює». Вихід запрошується сам собою: або зробити до кінця робітниками в с/господарських підприємствах (ліквідувавши при цьому все приватне й забезпечивши с/г робітників всіма продуктами, як і промислових), або віддати селянам колгоспи, що більш буде відповідати селянській природі, а головне – дасть більший економічний ефект.

А щодо контролю, то треба починати з виховання чесності й принциповості начальства. Суворо карати!

Про об'єднання колгоспів – ст. 17 [«Вежа» – 213].

День перемоги

Завжди в цей день згадую, як тоді, в 45-му, серед ночі (десь о 2-й годині) задзвеніли позивні московського радіо. О 2.10 – Левітан почав читати акт про капітуляцію.

«...8 мая... подписан акт о безоговорочной капитуляции. Великая Отечественная война победоносно завершена. Фашистская Германия полностью разгромлена...»

Ночі не стало – почався великий День Перемоги.

І ще завжди згадую, як я вранці біг до школи через степок біля Марії Коробчихи. Хотілося всім гукати про кінець війни.

9.04 – несподівано в письм. лікарні знайдено глаукому в мене.

26.05 – приїжджав Міняйло – бродили в лісі.

Почуття одного дня – 24.06

Ненавиджу в собі невміння бути самим собою завжди і всюди. Тяжко переживаю втрату гідності, компроміс совісті, поглядів.

Заздрю людям, що живуть у країнах розміреного життєвого ходу, де ще зупиняються люди біля краси природи, мистецтва, душі, біля національних традицій у культурі й побуті.

Жив би, здається, в Чехословаччині, Югославії, навіть на острові Кіпр.

Про безсмертя

«Бессмертие может быть не в себе и не в кровных детях, а лишь в верных и последовательных учениках» – говорив чи писав А.Реформатський.

Мені завжди хотілося мати хоч одного такого учня. І, здається, тепер я його маю. Це – Василь Бондар. Хоч ми різні за характером і не зовсім близькі в жи-

Троє невільників мовчки підхопили Гордія і перенесли його за кілька метрів від колії у високу суху, вже припорошену снігом траву.

Тоді Гордій знову опинився в минулому...

Він не відчував жодного болю чи якоїсь іншої незручності від кулі під лопаткою. Бачив себе ще дитиною в оточенні глибокої темноти. Був він не один, а з батьком, дядьком Гурою та його донькою Хорушою. Але чомусь Хорушу батько називав Русаною, а його Орою.

Незважаючи на темноту, Гордію добре було видно татове, дядькове та обличчя двоюрідної сестрички. Він із Хорушою майстрували свою першу різдвяну зірку, а батько і дядько підказували, як її робити:

– Зірка має бути на дванадцять кутів-променів, бо коло – то сонце, а кути – то найбільші зорі, що оточують сонце...

Десь удалині виднілося світло і саме туди вони з Хорушою мали йти з тією зіркою колядувати.

– Можна зробити зірку і на вісім кутів, – пояснював батько, – але тоді в середину кола треба вставити рамочку на чотири кути, щоб у загальній кількості їх було 12, а в рамочку помістити образ святої Богоматері, тієї, котра дала початок всьому живому на землі і сина божого народила...

Зірка вийшла на славу – кожний її кут світився відмінним від іншого світлом і розсівав темноту. Вони підняли із Хорушою-Русанкою зірку над собою і рушили в бік того пучка світла, що виднівся далеко попереду. Батьки їх застерегли, що до нього дуже довго треба йти: «Ви втомилися!» Але вони їх не чули і пішли, бо в їхніх руках була різдвяна зірка-сонце, вона їх вела...

«Є Бог на світі!» – згадував пережите Гордій. Та зірка таки вивела його з небуття.

Знайшли тоді Гордія, почувши стогін, якісь жінки і доставили в лікарню. Там хоч і здогадались, звідки цей поранений, обійшлись з ним полюдськи. Прооперували, перев'язали і лише потім повідомили міліції. Ті не забарились. Забрали і вже на Біломорканалі, в табірному шпиталі доліковувався: слава богу, що лікарі там також були з арештантів. Вони все робили, щоб Гордій якомога довше пролежав у шпиталі і набрався сил.

... Стукіт коліс боляче відлунювався у пораненій скроні Гордія. Йому хотілося щось пригадати приємне, щоб забути душевну досаду і фізичний біль. І несподівано виринув сам Дажбог, підморгнув йому і кивнув підбадьорливо сивою бородатою головою, мовляв, не здавайся.

Останнім часом Гордій уявляв його могутнім лісорубом, який в непрохідних лісових хащах невтомно рубає своєю сокирою дорогу до того єдиного світла, яке дає людині волю. Одного разу під час свого тюремного ув'язнення він бачив саме такого Дажбога.

То був чоловік із вільних поселенців. На одній ділянці лісу він помічав дерева, які належало рубати в'язням. На інших вони рубали все підряд, а тут, неподалік якоїсь невеликої річки і села, чомусь тільки вибірково.

Це був на вигляд ще не старий, високий на зріст і могутній у плечах чоловік з геть білим волоссям та розкішною білою бородою, що здалася і не розрізниш – чи, бува, то не сніг обліпив його голову?

Для замучених в'язнів у сірих благовісних та брудних куфайках своєю кремезною статуєю в добротному білому кожусі він здавався надприродною істотою. Навіть не вірилося, що десь тут, у цих російських хащах, ще хтось, крім начальника табору, може бути таким чистим і доглянутим. Він справді для багатьох явився як Бог.

Коли відпочивали, вартовий допустив його до вогнища в'язнів-лісорубів і той, гріючись, розповів одну старину. Він не міг нічого іншого їм розповісти. Поруч стояло кілька озброєних вартових і він не мав права навіть сказати, як те село називається. Ото погрійся, добрий чоловіче, і йди собі геть, говорили очі пильних наглядачів. А він, протягнувши до вогню руки, відповідав на «небезпечні» запитання в'язнів:

– Так, літом тут рай. Ягід, грибів – море! Ні, я не зовсім з тутешніх – я з новгородських. І дід мій, і прадід мій, який прожив більше ста літ, та, мабуть, і його прадід – усі з новгородських. Скільки мені років? Я ще молодий порівняно з моїм прадідом – мені ще немає сімдесяти, – усміхнувся білобородий здоровань, викликаючи захоплення у в'язнів та наглядачів.

Всі здивувалися, бо ніхто не міг подумати, що йому вже сімдесят. Багато з тих, хто тут стояв, були значно молодші за нього, проте вигляд мали на всі сімдесят, а він навпаки.

Після цього ініціатива перейшла до бороданя і вже він запитав:

- А ви звідки?
- Та хто звідки... Я з Одеської області.
- Я з Харкова.
- Я з-під Києва...

Бородань пильно подивився на того, що з-під Києва і сказав:

– Мій дід з бабкою ходили на прощу до Києва. І прадід ходив...

Обвів усіх поглядом і на якусь мить затримав його на наглядачах.

– Нічого немає кращого взимку, як вогнище в лісі, – мовив, склавши на купку кілька гілок хвої, підсунув її ближче до вогню і присів на них. – Мій дід Артем колись розказував мені одну легенду про те, як було сонце створене. Я чомусь думаю, що це саме ось так було як у нас зараз, – прокректав, вмоштуючись.

Ще раз повів очима по похмурому строю в'язнів:

– Я розкажу вам про це, як розказував мій дід – старою мовою.

А коли він заговорив тією старою мовою, всі, хто був з під Києва, Одеси, Херсона та Харкова, від здивування роти порозкривали – та мова була майже точнісінькою такою, якою говорять у їхніх селах.

Були, виявляється, товариші. А теперішні ближчі люди, може, й друзі (І.Гнатюк, В.Міняйло), придбані недавно.

Люблю я молодих своїх друзів: В.Прокопчука й, особливо, Василя Бондаря – такий чистий і совісний хлопець. І талановитий. Важко йому буде.

Вчитися в росіян!

Казав Гриць Тютюнник: «Література починається за хутором Михайлівським». І справді так. Хоч і боляче нам зізнаватися в цьому сьогодні, але мусимо, бо це правда.

Що ж ми зробимо, куди дінемося, що так трапилося в історії: спочатку українці-малороси вчили великоросіян, а тепер українцям треба вчитися в них.

Треба й нікуди не дінешся. На це є свої закономірності й причини.

В літературному формуванні Ж.Сіменона, як він сам зізнається, зіграли найбільшу роль Тоголь, Достоевський, Чехов, а ми їдемо за наукою в Європу. (Щось подібне трапилося з колишніми чобітками).

Біда!

Велика біда! Не можу писати! Й не тому, що не виходить художня фраза (мені завжди це давалося нелегко), а, здається (пишу «здається», бо довго думав над причиною), тому, що відчуваю нікчемність своєї роботи. Кому потрібні мої писання, мої новели?

І ще одно: в моїй теперішній самоті в мене майже зовсім пропало відчуття життя, немає радості від нього. А жити для однієї літератури нашої (не зовсім авторитетної зараз, а ще більше – в майбутньому) дуже важко.

Березень 85.

10.01 – померла тітка Югіна (на 84 році) – мама сестра.

Олесь Гончар

Прочитав трое оповідань Ол.Гончара («Вітчизна» №4): «Ода тій хаті, що в снігах», «Жінка в сірому», «Хлопець із плацдарму». Найкраще – останнє. «Жінка в сірому» – розповідне оповідання. У «Хаті» – те саме. Є розповідь, немає психології. В оповіданні треба виписувати, досліджувати стан душі, її драму – тоді воно схвилює. А так – баечка та й годі. Дивно, що сам Гончар цього не знає. А може, не вміє.

Пишуть, говорять багато хвалебного про Ол. Тер., а моєї душі не зачепив жоден його роман. Хіба що трохи перша частина «Циклону» і якоюсь правдою «Собор»: посварили тоді чоловіка та й вернули (як казав Гриць) назад до «Прапорносоців», до романтичної фрази.

Квітень 85.

Про колгоспи і селян

Самостійність колгоспного господарства. Зараз це видається за відкриття, за «рятівне коло» с/г виробництва. А в цьому «відкритті» нічого нового. Самостійність – це та першооснова, на якій будувалися колгоспи. Але часом (за 56

Національний характер

Колись у Миколаїв чи Херсон на заробітки з'їжджалися з усіх країв – українці, молдовани, росіяни...

– Хохли сидять, переживають куди б його записатися, де б заробити, а кацапи вип'ють добре та й лежать на степку. А один із них ще й на п'яті написав «не трогать!» Це так на заробітки приїхав. (Із розповідей діда Ониська).

Як матір сини в Києві приймали (за розповіддю Галини)

Два сини живуть у Києві. Нема вістей. Поїхала провідати. Приїхала до старшого, відчинила невістка з онучкою. Цілий день просиділа голодна. Ввечері прийшов син.

– Може, чаю?..

– Я й їсти хочу.

Повечеряла.

– Вези маму до Сашка, – невістка.

– Уже пізно.

Переночувала. Вранці старший завіз матір до меншого брата (в того кооперативна квартира – мати допомогла будувати). Замкнув у хаті. В холодильнику нічого, тільки – пляшка пива. Сиділа день голодна. Ввечері приїхав Сашко. Переночувала. Вранці каже:

– Випусти мене, сину, я поїду додому.

Ящур (розповідь П'янова)

Шофер колгоспу везе «на лапу» поросля за ремонт автомашини. Раптом – оголошення: «Ящур!» Ставить машину далеко, включає транзистор, підходить до міліціонерів, розпитує про дорогу, а потім проїжджає біля них із голосним «радівом» (щоб не почули, як хрюкає поросля).

«Взяты, как и любов, дело интимное» – Ю.Щекоцихин.

В кукурудзі (від П'янова)

Злапало начальство бабу в кукурудзі – назбирала, наламала та півмішка. Рай. начальство схитрило:

– Сідайте, бабуню, підвеземо.

– От спасибі, діти... От спасибі. Тільки почекайте – в мене ще в кукурудзі є півмішка. Я зараз, почекайте.

Як пішла в ту кукурудзу та й зникла. А начальство аж потім зрозуміло, як їх баба обвела.

10.03

Читаю «Спогади про Паустовського»

«Ссорятся чаще, когда любят», – писав Р.Фраерман.

Не сказав би я цього з огляду на наші стосунки з Людою.

«Любовь к друзьям чем старше, тем сильнее», – писав Паустовський. Не знаю я цього, бо як виявляється з роками, справжніх друзів аж від молодих літ не мав.

– Було це давним-давно, – заговорив речитативом бородань, приворожуючи приемним басом своїх слухачів. – В одній стороні світу тільки темінь стояла, – повів правицею в бік табору. – В іншій стороні тільки огонь і більше нічого, – показав у протилежний напрямок лівою рукою.

– Там мох, трясовина та холод,

а там жар, полум'я та спека.

І прийшов великий Дажбог,

і зупинився між вогнем та смутою.

Став думу думати: як поєднати їх,

щоб порівну і в міру всього було?

І довго думав.

А потім узяв своє око і кинув у вогонь,

і сотворилося з його ока та огню Сонце гаряче.

Потім узяв друге око і кинув високо в небо,

і сотворився з нього холодний Місяць-ясен.

Потім пролив на трясовину кров свою,

і стала вона Землею.

І підвісив він її на трьох

стовпах у небі:

а стовп перший то він Сам,

а стовп другий – то Мати-Слава,

а стовп третій – Дух святий.

Та поставив тоді Дажбо город великий,

із церквами святими,

що засяяли на півсвіту банями золотими

та дзвонили колоколами срібно.

І назвав він той город славний Криївом,

бо крив-покривав він морок собою,

бо стояв на горах високих

і світлом своїм набагато верстов

темноту розсівав та теплом зігрівав.

І народився в тому місці святий чоловік –

Покровонькою звати.

Він, як і Дажбо, кров пролив

і світові очі відкрив,

бо зчитав на полі писані з неба

письмена божі, рунами звані.

І пішло те світло по світу

тьму розганяти, ума-розуму людям давати.

І пішов той Покровонька,

світлом небаченим,

світлом освяченим,

щоб до серця прилинути кожного

силою новою.

А сила перша – Віра правая,

а сила друга – Надія мудра,

а сила третя – Любов чистая...

– Віра, надія і любов, – вдарив долонями по колінах бородань після невеликої паузи, взяв сокиру, оперся на неї і підвівся на ноги.

На якусь мить задивився в небо і додав:

– Незабаром весна. Сонце своє бере, хто б там що не казав і не робив. І ніщо не зупинить його, бо пожертва Дажбога не даремна. Бувайте здорові!

На прощання він підморгнув весело до всіх, повернувся і пішов геть. І кожен зрозумів смисл сказаного. Навіть наглядачі проводжали його поглядом, як пришельця з неба. Він і серед них підтримував вогонь надії та віри.

9. Дорога на захід

Вже на четвертий день війни Гордій отримав повістку з військкомату. А буквально за два тижні полк, сформований переважно з тих, хто пройшов фінську війну, поспіхом був направлений до Бердичева. Так само швидко потрапили під перший ворожий вогонь. Не встигли ще й розвернутись по фронту, як налетіли фашистські бомбардувальники і так рясно пройшлися по позиціях червоноармійців, що вмиль змовкли балачки на зразок «ми їх за тиждень виб'ємо, а через місяць пройдемо переможним маршем вулицями Берліну».

Німецькі літаки-розвідники, бомбардувальники, винищувачі по-господарськи шмигали в небі, вишукуючи ціль, і безперешкодно бомбили військові обози, аеродроми та залізничні станції.

«А де ж наші, хвалені-перехвалені соколи?» – подивлялися в небо піхотинці. Та їх не було видно. І здавалось, що десь там уже вирішена доля війни, а ці маси вояків були кинуті під німецьку машину тільки для створення видимості якогось спротиву...

Щоправда, командири швидко перелаштувалися і почали говорити, що то така задумка Верховного командування, що там, з боку Москви, готується могутній наступ, який розіб'є фашистів до ноги. А тут, на півдні, вони мають відволікти увагу ворога на себе. Далі Дніпра вже ніхто не буде відступати. Це, мовляв, останній рубіж.

Гордій, який уже побачив світло, не вірив у ці казочки.*

СМТ Голованівськ

* закінчення в наступному номері.

Про сучасну молодь

Дуже вдало сказав Ролан Биков: «Переученные, но недоразвитые». А я скажу інакше: тепер дорослішають пізніше, ніж старіють.

Заболотна (гарна єврейка з 2 кор. в Одесі влітку 84 р.)

Линькувата погодлива хода, завше осяяні радістю, спокоєм очі – цій жінці було добре, надійно жити.

1 грудня 1984 р.

Померла Людина мама, моя теща, Андрієва бабуня. Нема більше матерів, нема бабунь.

...Перед смертю обійняла мене, нахиленого до неї, розгубленого, й тихо прошепотіла:

– Ти моя гордість, ти моя слава...

І я тихо плакав...

1985

Минулий високосний рік був, мабуть, для нас із Людою найбільш нещасливий.

Вересень – ускладнення моїх очних хвороб.

Грудень – померла мама Ніна.

Та й літературні невдачі рясні.

– Не підготував (не написав) і не здав рукопис нової збірки в «РП».

– Щось крутять у Москві («СП»).

– Распутіна довелося (через очі) віддати на переклад Шкляреві.

– І на кінець, «Щедрівку» ж – «Дніпро» зняв із верстки, навіть у нікчемному «Мол. комунарі» відмовлено.

До новели

Дивак (пов'язати з матеріалом до новели про Колчаненка) про вчителя-дивака, який замінює всі «вільні уроки» (навіть випрошує їх у завуча) – розповідає на уроках про все (ерудитія, любов до життя).

Із розповіді батька Пилипа

Вередливий зять

– Ох, цей зять! – каже Макарець. – Я йому і кролицю, і те, і се...

– Ні, каже, давай корову.

Чорний і білий хліб

Хліб у наших піскуватих краях колись уміли цінувати. Щодня житній їли, а перед різдвом чи Великоднем дід Онисько молів у Омелька (мельниця вітряна) на французькому камені півтора пуда пшениці.

Заміна

Померла в діда баба. Плаче над нею:

– Хто ж мені тепер тебе замінить? Нема ж такої хазяйки і жінки... – Подивиться по хаті. – Хіба що Ганя осьо... Ганю, замініте мені жінку?..

Французький письменник Андре Жид писав листи в чернетках, «відробляв» синтаксис. Може, й мені допомагають листи, які я люблю писати все життя. Цікаво, а скільки я їх написав? Скільки це було б друкованих аркушів?

Казав Іван Гнатюк, що складає, зберігає мої листи.

Летять мої коні...

Примірявся читати повість Б.Васильєва «Летят мои кони», не прочитав, а початок ударив по серцю – дуже точно Васильєв визначив теперішній мій стан. Не втримався і списав:

«...Я еду с ярмарки. ...Еще хочется пробежаться босиком, поваляться в траве... Ещё так трудно оторвать взгляд от женских ног, ещё пытаешься казаться умнее, ещё мечтается перед сном и хочется петь по утрам...

И все же я еду с ярмарки, а это значит, что между моими желаниями и моими возможностями, между хочу и могу, между ещё и уже начала вырастать стена... Я еще хочу бежать вслед за уходящим поездом, но уже не могу его догнать и рискую остаться один на гулком пустом перроне.

Чувства притупляются... не вздрогнешь вдруг от запаха первого снега, от света свежей смолы, от стука вальков на реке. Уже не слышно тишины и не видно тьмы, уже позади все, что случалось впервые и порой уже кажется, что на свете не осталось ничего нового, кроме солнца и смеха, дождя и слез, мороза и птичьего гомона. Уже знаешь, что ждет за поворотом, потому что потерял им счет, но сердцу не прикажешь, и оно снова и снова замирает в груди, и ты упрямо надеешься успеть понять, додумать, написать. Но уже ничего не вернешь, и неразгаданные мысли, и незаписанные романы, и невстреченные встречи, что призрачным роем еще выются вокруг тебя, уже от других.

Я еду с ярмарки, кое-что купив и кое-что продав, что-то найдя и что-то потеряв, я не знаю, в барышах я или в накладе, но бричка моя не скрипнет под грузом антикварным рухляди. Все, что я везу, умещается в моем сердце, и мне легко. Я не успел поумнеть, торопясь на ярмарку, и не жалею об этом, возвращаясь с неї; многократно обжигаясь на молоке, я так и не выучился дуть на воду, и это переполняет меня безгрешным гусарским самодовольством.

Так пусть же неспешно рысят мои кони, а я буду лежать на спине, закинув руки за голову, смотреть на далекие звезды и ощупывать свою жизнь, ища в ней вывихи и переломы, старые ссадины и свежие синяки, затянувшиеся шрамы и незаживающие язвы».

Щиро виклався чоловік. І точно. Тільки до цього всього хотів би додати: жаль, страшно думати про те, що я не відчув у житті пристрасної жіночої любові. Невже я не вартий її? Побачу любов жіночу – плачу.

Осінь, жовтень (имат пейзажу)

Був ясний холодний день. Сонце світило наче по-літньому, але вже не гріло. А вітер тривожно шумів наляканим останнім листям осик.

Надія ГАРМАЗІЙ

Народилася 1987 року в м. Світловодську. Закінчила факультет філології та журналістики Кіровоградського державного педінституту ім.В.Винниченка (2009). Нині – аспірантка кафедри української літератури того ж вищого навчального закладу.

Друкувалася в обласних і всеукраїнських альманахах та періодичних виданнях. Автор поетичних книг: «Готика» (2005), «Приручення лиса» (2008), «Тройзілля» (2009, співавтор).

Член обласного літературного об'єднання «Степ».

І БІЛЬ БОЛИТЬ НЕВИБОЛЕНИМ БОЛЕМ

Вночі йшов дощ – як військо їжаків.
Чіплявся лапками за вибоїни бруку.
Схотілось взяти їжака у руки
Й до лісу йти, де він ще вчора жив.
Де вчора бавився, де всі його думки
Зеленим листом вкриті на каналі...
В моїх руках – колючі теплі лапи...
Та це – лиш дощ і сон про їжаків...

Великдень. Вірші Стуса і вино...
А може – кров з прозорого зап'ястя.
Знімає ніч червоне доміно
І неба скальпель розтає в багатті.

Такої миті кривда і добро
Єднають світ у плетивах дороги.
І наших крил безкрилення фантом
Шукає путь до визволення вбогу.

Скупиться голос на чужі псалми
І біль болить невиболеним болем.
Великдень. Вірші Стуса і вино...
І стогін неба в золоті червонім...

ПРО ДОЩ...

Розчинився у натовпі, випитий залпом знамен.
 О, цей дощ – він бездомний і трохи безмежно-самотній.
 Йому б, може, свій дім,
 Склянку чаю і теплі шкарпетки,
 Щоб добрішим він став до людей
 І до цього блакитно-сталевого неба...
 Але все, що я можу – це віддати йому парасольку,
 Що її, необачний, він завжди забуватиме вдома.

Розкороновані дерева сплять,
 усі вони – безгріві левенята...
 У тлінні одиноких ліхтарів
 остання позолота щемним альтом
 Впивається у спину водіїв:
 «Візьми мене, вступи мене до хати...»
 Але автівки в відповідь мовчать.
 Розкороновані проспекти сплять...
 Листоволосі неслухи-хлоп'ята
 вже не збирають облетілих днів в години свята.
 Коли милує нас осінній див –
 дерева лиш готуються вмирати.
 Розкороновані проспекти ждуть
 осінньої безжалісної страти...

У країні зеленню вічних і вічнозелених ялинок
 Нащадки славних Мікеланджело й Ботічеллі
 Руками маленькими й теплими...
 Зводять білих сніговиків...
 І лише ці маленькі генії
 Знають правду про те,
 Куди зникають білі сніговики весною:
 Якщо одягнути на сніговика
 Той шарф, що плела бабуся –
 То він ніколи не змерзне.
 Сніговики – не тануть.
 Вони відходять в країну Малолюбівію...

Я – СВОБОДА...

Ми схрестили мечі замість рук.
 Зацвіли відьмотрави
 В безлюдному дикому полі.

інші так роблять. Слюсарка он у тюрму віддала, а Любка чоловіка заперла на це лікування.

Килимок

Хлопці П'ятигірські мені розказували:

– Приїхав Цибулько в колгосп, якась нарада голів колгоспів малася бути... А болото на фермі. То наші мудреці додумалися: постелити килимок перед брамою корівника. Приїхав на «Волзі» Цибулько. Глянув, вернувся до машини, дістав із багажника резинові чоботи, взувся й каже до всіх цих намаханих:

– Підемо кругом... – і пішов.

А всі начальники районні й голови за ним у черевичках.

Плата

Найняв Охріменко двох електриків зробити електрику в клубі. Пообіцяв добре заплатити! Хлопці постаралися, зробили та й питають:

– Коли будуть гроші?

– Ти в клуб ходиш?

– Буває... А що?

– Бачив там новий більярд?

– Бачив.

– То пограєш на ньому.

Вітя Якимчук розказував:Зайва трата

Баба дала знахареві (якомусь татарині) 50 крб.

– Як ви йому давали?

– В кишеню, в халат.

– Треба було якось у конверті.

– Буду я ще на конверти тратитися.

Піп-майстер або Завдаток

В село приїхав новий піп, закінчив телетехнікум. Старший за попаддю на 20 років (йому 40). Баба живе по сусідству з попом і, хоч до церкви ніколи не ходить, дала на церкву 5 крб.

– Нащо ж ви дали? – питає дочка.

– Нічо... Може коли телевізора краще справить. (Етюд)

Як я працюю

Інколи мене питають (особливо на зустрічах із читачами), як я пишу. Розповідаю. А хочеться відповісти словами великого єврея Шолома Алейхема:

«Передусім ставлю умову: завжди, навіть у чорновиках, писати чітко і ясно. Така ясність передається й думці». (3 листа до сина Михайла – 1908 рік).

Ще хочеться багато говорити про мову, бо «...слово это инструмент, котрым мы работаем, инструмент нашего ремесла» (Наталія Ільїна «Реформатський»).

Над мовою треба працювати систематично, повсякденно, невтомно – «ви-робляти» її.

Наш брат-українець

Те, що наш брат-українець дуже часто за певних обставин відмовляється від своєї мови (а звідси – й від роду, його історії, культури), найкраще характеризує і письменників наших сучасних – у догоду кон'юктурі, традиційній лінії чи просто перестраховці (підстраховці) вони ладні пожертвувати всіма вищими (для іншої нації – життєвими) ідеалами й підробитися, підфарбуватися під святую лояльність і чийось (чужу) надію.

6.04.84

Людина й соціалізм

Економічні відступи («маленькі НЕПи»), які робляться зараз у нас і особливо в інших соц. країнах, – усе це, на мій погляд, не тільки не зв'язане з ідеями соціалізму, комунізму, а навіть дискредитують ці ідеї. А головне – знову дають простір дрібнобуржуазному мисленню і куркульським ідеалам.

Шлях до справедливого соціалістичного суспільства один – зміна, перевиховання людини.

І жаль (багато втрачено!), що за 70 років Радянської влади поряд із грандіозними економічними змінами в нашій країні дуже мало було зроблено для такого перевиховання. Більше того – робота по вихованню комуністичної моралі на якомусь етапі знайшла зручні рамки, формули і ніякого впливу на людей не має. З'явилися умови й можливості для подвійного життя – можна говорити одно, а жити інакше.

Соціалізм (революцію) робили комуністи – чесно віддані ідеї люди. Тоді вони були прикладом для інших (інакше – за ними не пішов би народ). Вони, комуністи, й сьогодні повинні стати (й були завжди!) прикладом для всіх у новому соціалістичному житті.

[90-і роки]. Який я був ідіот! І не так давно. Закомплексована обмеженість. Забамбуленість.

Праця й соціалізм

Де і коли в якій країні агітували працювати? І коли нормальна праця вважалася героїзмом? (Навіть у тій самій царській Росії усі працювали). Щось у нас не те!

Одна молода жінка мені сказала: «В Києві зараз багато зайвих людей, а я не хочу поповнювати їхні ряди. Знання вони всі невиспані, а ввечері всі голодні».

«О златоустом блатаре рыдай Россия! Какое время на дворе – таков мессия». (А.Вознесенский «На смерть Высоцкого».)

До новел

Ночі (прототипи – Тимчуки)

Оповідання про те, як стара мати віддає сина-алкоголіка на лікування.

Мучить її совість ночами в маленькій хаті (ретроспективно – все життя з двома війнами й двома голодовками, як попала сільська дівчина десь у 30-их роках на Донбас, вийшла там за п'яницю), але вона заспокоює себе тим, що й

Сонце медом не зійде. Лиш крук
Обірве голос твій в надвечір'ї.
Я піду і занурюсь в мовчання
Пожовклих світлин.
Я збираю каштани під осінь
У свої ще дитячі і теплі, як червень, долоні.
Білий янгол на твоєму плечі.
Він – мовчить, він – замовк, він – безмовний.
І чотири кути. І чотири мечі.
Зацвіли відьмотрави в безлюдному дику полі.
Я – мовчання твоє.
Я – поразка твоя.
Я – свобода...

Цей чоловік у чорному пальто
Мою печаль зцілює, мов руку.
Розгублена, оплакана, закута
Я – скорена, а значить я – ніхто
Для чоловіка в чорному пальто.
Однолітки журби моїх і муки
Безслідно йдуть...Позеленілі звуки
Вогнів останніх мертвого депо...
На честь того, хто в чорному пальто...
Ім'я моє, як попіл, сірим бруком
Шукатимуть чийсь ще теплі руки,
Щоб стиснути в кулак земне плато,
Неначе відсіч чорному пальто.

Дивився в дзеркало похнюплений рояль:
Йому не сняться руки піаніста.
Лиш хусточка із білого батисту...
Ключем скрипичним мій згинала жаль...

Дивився в дзеркало похнюплений рояль.
Він вже не знав, чи може говорити.
І думав, що, напевно, оглушити
Його зуміла оплесків вуаль...

Дивився в дзеркало похнюплений рояль.
Дивились в дзеркало важкі червоні квіти.
Рояль подумав: «Знаць, судилось жити –
Перед концертом оживає зал».

Дивився в дзеркало похнюплений роля,
 Більш не шукав самотності причину.
 Роля не знав, що квіти для людини,
 Яка вже тут не гратиме... На жаль...

СОНЕТ ДЛЯ ТАТА

Коли твій сад вдягне осінній саван,
 І бризне золотом з-під повік твоїх –
 Горіха плечі обійму ласкаво,
 Торкнуся щоголю рук його старих.

І він згадає дівчинку русяву.
 Її веснянки і лукавий сміх.
 Як ти її на гойдалці трухлявій
 Все літо колихати вправно міг.

Так, це – твій сад і він на тебе схожий
 І деревом, і нервом своїм кожним
 В прозорому тремтінні листопада...

В міжчассі переродження природи
 Я знову вся зворожена і горда,
 Коли твій сад вдяга осінній саван.

Здрастуй же, дядечку Березню...
 Твоє сіре пальто із подертого драпу асфальтів
 Не зігріє уже ні мене,
 Ані бабу зі снігу торішнього...
 Та і сам ти громами бухикаєш,
 Бо вже тиждень пальто – лиш наопашки...
 Хоча міг застібнутись на сонечко замість гудзика,
 Що його загубив у холодних тролейбусах...
 І тоді, може, баба змогла б вже спокійно розтанути,
 І мені, може, трохи тепліше зробилося б...
 Та й пальто передерте було б, наче щойно із ярмарку...

МІСТО В ЖАЛОБІ

Кам'яниці потупили очі свої у морок...
 Мої руки тремтять, як торкаюсь чола твого, місто.
 Ти сьогодні мовчиш божевільно й безболісно гордо.
 Ти в безсонні живеш не один уже день по неділі...
 Укриваючи голість каштанів у скверах спітнілих,
 Ти, як завше, мовчиш. Ти сьогодні в жалобі, о місто.
 І крізь тебе звивається траурна стрічка котів.

– «Есть только два способа править: рубить людям головы или считать их по головам». (Киплинг)

– «Тиран же никогда не исправляет своих ошибок, поскольку слышит лишь голоса льстецов»

– «Никогда не говорите о себе ничего дурного. Это сделают ваши друзья»

– «Никогда не будьте слишком богаты» (Мериме)

О любви, о женщине

Байрон о женщинах: «Невозможно жить ни с ними, ни без них».

● «Случается так, что дружба или любовь с самого начала берут слишком высокую ноту. Это плохой признак».

● «Красота тела без достоинств души обманет ваши надежды».

● «Блаженны нежные и кроткие женщины, их будут любить сильнее».

● «Женщина агрессивная и всем недовольная быстро надоедает мужчине».

● «Верность для мужчины, как клетка для тигра. Она противна его природе». (Б. Шоу).

● «Помните: почти всем женщинам скучно. Они бесконечно благодарны мужчине, который их развлекает».

● «Всякое дельное замечание задевает» (Стендаль)

● «Вашему собеседнику, возможно, и придется признать неопровержимость ваших доводов, но он вам этого не простит вовеки».

● «Жизнь – маскарад».

Книги А.Моруа: «Олимпо, или жизнь Виктора Гюго», «Жизнь Жорж Санд», «Жизнь А.Флеминга»

О литературе

● «Никто не подарит вам такого волшебного ощущения жизни, как русские писатели».

● «Нет ни одного писателя, столь близкого моему сердцу (про Чехова)».

● «В лучших технических учебных заведениях Америки курс истории и литературы постоянно расширяется».

О писательском труде

● «Входящие сюда, оставьте не всякую надежду, но всякую лень и всякое пустословие».

● «Но вступая на эту стезю, знайте, что вы принимаете постриг и вам всю жизнь придется работать, больше, чем человеку любой другой профессии».

● «Чтобы описать мир, нужен жизненный опыт».

● «Прирожденный писатель пишет потому, что ему есть что сказать, и выразить это он может лишь на письме».

● «Без личности нет стиля... Чем детальнее и точнее описание, тем больше у автора шансов обрести свой стиль».

● «Если, закончив произведение и перечитав его, вы найдете его прекрасным, верьте в это, кто бы что ни говорил». Про критиков: «Посредственность остается посредственностью и в своем неумении восхищаться».

● «Литературные премии приносят (порой) известность, но это еще не слава».

- Обід
- Експерсія по селу (на городі біля Іванової калини)
- Вечір у будинку культури (виступив, здається, добре)
- Вечеря в голови к-пу Момота (гарно співали).

15.01 Тетіїв

– Приїхали: Д.Павличко, П.Перебийніс, М.Зарудний, М.Жулинський, Г.Карклінь (з Латвії), С.Данченко (режисер), Я.Гоян, Н.Матвієнко (з двома співачками), М.Литвин (бандурист).

- Експерсія по Тетіїву.
- Вечір у будинку культури (виступив, хвилювався і ляпнув: «геніальний поет»).
- Вечеря (якби не пісні М.Литвина під бандуру, та не Матвієнко, то можна було б вечеряти дома).
- Не доросло наше тетіївське керівництво до поезії.

Про життя

Життя – нецікаве.

Всі живуть лише своїм, не помічають один одного, не радіють один одному і не шкодують сердечно, що відходять назавжди близькі люди.

Життя сьогоднішнє не дає зупинитися, оглянутися довкруг.

Люди спілкуються частіше не з тим, із ким хотіли б, мучаться від такого спілкування, але нічого не можуть вдіяти.

«Життя людини – тільки недосконалий відблиск її мрій» (Яків Гніздовський, художник).

Виграш (про кошівського бухгалтера колгоспу)

Виграв десь у роках 50-их по облігації 50 тисяч. На 20 тис. узяв ще 25% позики – виграв іще 20 тис. Півроку возили його хлопці-«друзі» з села до райцентра в чайну (тоді ресторану ще не було). Незчувся бухгалтер, як іще 10 тис. колгоспних грошей завіз у чайну. Опинився в тюрмі. Через півроку пише жінці: «У мене є вже здвиги: рука при письмі вже не труситься».

Читаю Андре Моруа

Во что я верю

- «Мой внутренний мир – более надежное убежище».
- «Христианство совершило переворот, перенеся рок внутрь человека. Оно увидело источник наших бедствий в нашей собственной природе» (Андре Мальро).
- «...рок грозит не извне, как думали Гомер и Эсхил; внешний мир нейтрален, драма и рок живут внутри человека».
- «Человек бесконечно выше человека».
- «Несмотря на свои знания и могущество, современные люди несчастны, как никогда».
- «И душа, и тело наши запятнаны первородным грехом; их вечно мучат несправедливые желания, жадность, ненависть».

Ти сьогодні мовчиш. Не вчувається крок перехожих,
Лиш стікає вода нерозталим обличчям крізь пальці.
Лиш овал кам'яниць, що здригаються, ніби у спазмі.
Одягаю вуаль. Ми в жалобі обоє. Ми схожі.
Ти смиренно мовчиш. Ти, о місто прадавнє Дажбоже...
Кам'яниці потупили очі свої у морок...

А весну відкривають не проліски
У конвертах уздовж тротуарів.
І, тим паче, не птахи приносять
Із такого ж замерзлого вірію.
Бо насправді весна не належить нікому,
Крім істот, що рожево-гарячими лапками
Сніг випалюють кроками стиснено ніжними.
Бо насправді весна приходить із віршами,
Що написані тими ж гарячо-рожевими лапками
На забілених вулицях чорним по білому
Аж до чорності змерзлого всесвіту
Дивним плетивом спогадів
Про все те, що від нас причаїлось
І чекає свого відкриття під ковдрою сніжною...
Лапками тими, з яких чорнило стікаючи
Білосвіттям напише, що насправді цілком
Весна може належати лиш безрезневим котам...

Мені твій світ – як безлічі пустель...
З моїх шпалер злітають в небо звуки.
Душа воліє соняшником бути –
І я вдягаю жовту акварель
І вся тремчу в передчутті розпуки.
Мені твій світ – як безлічі пустель:
Згоріти, воскреситись і забути
І, причастившись прозеленню рути,
Усі слова розвіяти між скель...
Бо все одно, чи можна осягнути
Мені твій світ... Як безлічі пустель?!

На площі Капітолію знову ранок.
 Зустрічаю сонце, яке, мабуть, теж створив Мікеланджело.
 І хай не всю його сферу, а лиш промінчик,
 Але він зріс із долоні генія,
 Щоб собор святого Петра
 Пишнів у залпах осяяння.
 На площі Капітолію знову ранок.
 І вулиці пахнуть ще свіжим мармуром й глиною...
 І вулиці пахнуть рожевим маслом натурниці...

У межиріччі Тигру і Євфрату
 Чорнява жінка за гончарним кругом
 Смагляві пальці склала, наче дуги,
 І виліпила сонця теплу арку.

На сходинках підніжжя Зиккурату
 Слухняні пальці витискали смуги.
 В життя своїм ні радості, ні туги
 Поки що не судилось їм спізнати.

Ще жінка та не знала про нащадків,
 Які творіння древні не забудуть.
 Вона не знала, що в музеях будуть
 Історію Шумерії вивчати...

Та й звідкіля могла вона те знати,
 За колесо сідаючи лиш вдруге?!
 І пальцями видавлюючи смуги
 Десь в межиріччі Тигру і Євфрату...

Старий рибалка над прірвою в передсвітанні
 Кремезним вудлищем не відомо для чого й для кого
 Твою душу, спустошену тишею, виловить іще теплою...
 А може, навіть іще й гарячою,
 Готовою до перевтілень у воду, землю, вогонь, повітря
 Або навіть і в дерево,
 Що його при житті сокира руками твоїми невтримана вдарила...
 Він один твою душу врятує від неї самої,
 Він сховає її там, де ніхто не помітить –
 Десь у найбільш велелюдному місці...
 Він... старий рибалка з кремезним вудлищем
 Над прірвою в передсвітанні...

Заспокоює трохи мудрість інків: «Все має свій кінець, вічна тільки надія».

«Убогість і гордість, ось дві фурії, що вкорочують життя моє й огортають його мороком зажури» (М. Гнедич).
 Чи не так у мене?

Осінь

Для мене – це нез'яснима печаль, як у пісні:
 «Порой для сліз причини нету,
 Но кто не плакал, тот не жил...»

«Звенит высокая тоска,
 Необъяснимая словами»...

«Жизнь – это постепенное избавление от унаследованных страхов» (Ж. Сименон).

Старість

Старість має не тільки старечі хвороби, але й хвороби життєвих помилок – досвіду.

Коротка, але чудова пора, кожним днем якої треба дорожити... (майже за І. Ільїнським).

«Человек остается человеком, что бы он ни мнил о себе и кем бы он ни стал» (Ж. Сименон).

22.XI

Обговорення збірника «Оповідання» в спілці письменників.

1984

83-й рік зробив мене лауреатом серед новелістів – якісь офіційні інстанції формально оцінили мою роботу. Однак, усе мені здається: було б краще, коли б оця новелістична премія мала ім'я Василя Стефаника.

«Слава есть яркая заплата на ветхом рубище певца» (А. Пушкин).

Вечори Івана Драча на Тетіївщині

Новий рік почався подією: на рідну землю приїхав Іван Драч із великим мистецьким «почетом».

14.01 (на Василя) Теліжинці

І. Драч
 Д. Іванов
 В. Бровченко
 Р. Бородулін
 А. Ткаченко
 В. Грабовський
 Н. Крюкова
 С. Павлюк, Герасимчук, Стогнійчук.

«Якщо твори європейських письменників виробляють у нас естетичний смак, то твори російських письменників мучили нас, будили наше сумління» (І.Франко – лист до Пупіна).

Чищу себе під Шукшиним

Начитався оце в Одесі про Шукшина (монографія Вол. Коробова «Веселий Шукшин», спогади кіношників «О Шукшине») і не тільки глибше бачу цього святого великомученика в мистецтві, а й себе глибше.

Шукшин писав: «Интеллигентный человек – это ответственное слово. ...Явление это – интеллигентный человек – редкое. Это беспокойная совесть, ум, полное отсутствие голоса, когда потребуется – для созвучия – «подпеть» могутему басу сильного мира сего, горький разлад с самим собой из-за проклятого вопроса: «что есть правда?», гордость... И – сострадание судьбе народа. Неизбежное, мучительное. Если все это в одном человеке – он интеллигент».

Вол. Коробов (про мову В.Шукшина):

«Авторская речь в его прозе мало отличается от речи персонажей, следует как бы в том же духе, что и речь героев». «Когда Толстой писал повести и рассказы из народной жизни, он употреблял народные выражения не только в языке действующих лиц, но и в авторской речи», – отмечает Гусев.

«У писателей, описывающих известный класс народа, невольно к слогу привыкается характер выражения этого класса» (Л. Толстой, Дневник, 1853).

Освободи ми Шукшина, Астафьева, Белова от этих «привычек» к авторскому слогу, что из этого получится? Все, что угодно, только неповторимое своеобразие этих художников может исчезнуть навсегда».

Як шкода, що не було в мене під руками цих правильних цитат, коли сперечався в листах про мову з моїм трохи самовпевненим Міняйлом.

Але, здається, я йому й так доказав.

Творчі поради Чехова

Шукшин (за думкою В. Коробова) користувався такими порадами А.П.Чехова:

- Описание природы должно быть весьма кратким и иметь характер «аpropos»;
- Лучше всего избегать описывать душевное состояние героев; нужно стараться, чтобы оно было понято из действий героев;
- Не нужно гоняться за избытком действующих лиц;
- Пишите на разные темы: смешное и слезное, хорошее и плохое;
- Давайте рассказы, мелочи, анекдоты, остроты, каламбуры...
- Первая и главная прелесть рассказа – это простота и искренность;
- Надо все время говорить и думать в их (героев рассказа – В.К.) тоне и чувствовать в их духе.

Думаю про сенс життя.

Яке безглуздя: народитися лише для того, щоб закохатися в цей світ і так швидко лишити його навіки.

Макіяж зробивши в пастельних тонах,
Щоб пасувало під колір неба, авто і настрою.
Навпомацки коси із хвиль розплівши
І волю давши морю і справді чорному,
Добровільно зніму із себе всі вірші:
Римовані й навіть ті, які гарячі і пахнуть білизною мого іще тіла.
Хай очі губляться там, де ми ходили не лиш босоніж,
А свіжим рястом.
І хай зозулі крила десь там
Тіло вберуть моє в саван,
У саван зеленого моху...
Заповідаю тілу,
Коли не стане душі –
Заповідаю тілу –
Назвавши стати лісом...

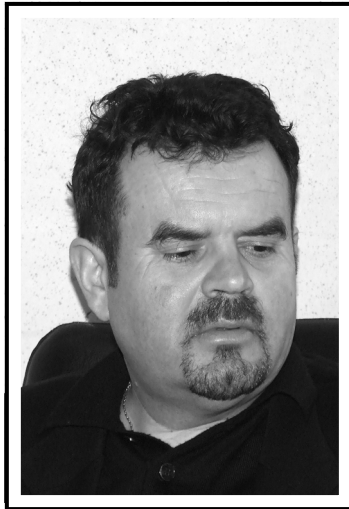
МАМІ

Знову п'ятниця. На вокзал
Із конспектами та сумками.
Як же встигнуть на кращий рейс –
На автобус, що йде до мами?!
Вже не бачились місяць, два...
Чи я скучила? Несказанно!
Бо одвічно часу нема
На автобус, що йде до мами.
Все у світі – то штиль, то шквал.
Завтра будень відійде з нами.
Вічне: п'ятниця і вокзал,
І автобус, що йде до мами!

ВОДОЮ

Хай дощ іде, і буде скрізь вода
І музика з веселки на асфальті.
Хай дощ іде, йому себе віддай –
Хай бризне кров з твоїх зелених пальців.
Хай дощ іде, і буде скрізь вода
І я звільнюся зі скляної ванни.
Вся – розчинюсь. Залишиться – мигдаль
І посмішка шалена й безпристанна.
Хай дощ іде, і буде скрізь вода.
І ми з води і музики прибою...
У небі, де веселка зайнялась,
Я хочу захлинутися тобою.

м. Кіровоград

Ігор ГУРГУЛА

Народився 6 вересня 1960 року в м. Галичі Івано-Франківської області. Закінчив факультет журналістики Львівського держуніверситету імені Івана Франка. Працював у львівській газеті «Молода Галичина». 1990 року створив часопис для вчителів Львівщини «Основа», який редагує й нині.

Писати почав від 6-го класу. Перша публікація – вірш, 1975 рік. Перша книга: новели «Містерії» (1996, видавництво «Літературний Львів»). Автор двох романів, книг новел, повістей для юнацтва, п'єс, верлібрів.

Лауреат премії «Благовіст» (2009) за роман «Гакелдама» (Київ, «Факт», 2008).

СІМ НОВЕЛ

ГРА В МУЛЬТИКИ

Здавалось, Іван Данилович – вічний. І керувати йому їхньою конторою до скінчення часів. Здавалось, йому немає заміни. І навіщо?! Цю службу він створював, цей офіс будував, цих людей сам особисто підбирав, приймав на роботу, виховував. Словом, скрізь Іван Данилович!

Їхня контора має довгу і мудру назву. Але для усіх, хто до неї причетний – це просто СЛУЖБА. Кожна літера прописна. Так заведено не від сьогодні: СЛУЖБА... Так називає контору сам Іван Данилович, його заступник Костянтин Львович, кадровик Кушнір і навіть секретарка Люся. Отже, так говорять усі.

Зібравши колектив з нагоди закінчення року і зустрічі, відповідно, року нового, подякувавши «за працю», та побажавши колегам у році новому «ще більших... і ще вагоміших...», кожному персонально «козацького...», «кавказького...», «родинного...» і особисто «по ангелу-хоронителю», Іван Данилович неодмінно свій виступ завершував одним і тим же: «Що я?! Мене може й не бути. Головне, аби СЛУЖБА була». При цих словах схлипували лаборантки Слава, Марічка, Ганя та прибиральниця Стефа. А в кадровика Кушніра ще в тоншу шнурівку стискувались і без того тонкі вуста.

жили... Чи, може, розсердилася, що заглянув кілька разів до молодичь – то це так собі було...»

Одружився через два роки. «Носить на шиї чи кофту, чи спідницю Марійчину», – розказує нова жінка.

Я – лауреат (1.09.83)

Тільки що прочитав у «ЛУ» повідомлення про присудження мені премії Ю.Яновського. Подивився на свій простодушний портрет і під пісню Мартінова «Зустріч друзів» (якраз передавало радіо) заплакав.

«...Пусть виски запорошены... На земле жили-прожили мы не зря...»

Боюся слави. Боюся зледачіти в ній. Мабуть, на цей випадок Б.Шоу сказав: «Працюй! Решта прийде сама собою».

А ще таке враження – наче обманув кого.

Лауреат лауреатом, а за місяць треба закінчити новели:

1. Відлига
2. Сватання
3. Напуття
4. За коловоротом і написати новелу –
5. Клава (Зося-фронтівичка)

1 вересня 83 (Іще раз про те саме)

Знаю, що вже має бути премія (Іван подзвонив, що затверджено), а хвилююся, поки не взяв у руки «Літ. Україну».

Перш за все, кинувся в очі портрет – ніяково-усміхнене моє лице (фотографія Яїцького – і де вони її розшукали?)...

.....

Потім були поздоровлення. Радій! Збулося! І як не дивно, печалиться в ці дні душа. Чому?

Аж, оце прочитавши статтю Є.Євтушенка «Талант есть чудо неслучайное», зрозумів. «Есть пословица: друг познается в беде. Я бы добавил: друг познается и в радости».

У меня было очень много хороших друзей, которые помогли мне, когда было плохо. Но когда мне было хорошо – они не в состоянии были это перенести. Что касается меня, считаю, если в человеке есть микроб зависти, то для него нет ничего разрушительнее! Это страшное, деструктивное чувство...»

Я, мабуть, маю менше друзів, ніж Євтушенко. Та й вони не всі змогли порадіти зі мною. Яка печаль бути самотньому!

Гарсія Маркес з нагоди присудження йому Нобелівського лауреата жартома сказав: «Врешті-решт знатиму, що ніколи більше не буду кандидатом. Це дуже заспокоює у жовтні кожного року».

Нехай буду спокійний я щовересня (щосерпня).

Тепер – сторож у школі. Молода гарна вчителька. Гімнастика після уроків (гарне тіло в спортивному костюмі). Дід дивився, дивився, а далі прибіг додому й до баби: «Дай но чарку...»

Випив і поліз до баби на піч.

До туйки (хмелівська історія)

Дід Борщик (гарний муляр-пічник) любив посиденьки, балачки. Збиралася в нього вечорами компанія: Мотря Карпенчиха, Софія Мазурка, дід Туз – давній приятель. Говорили, згадували...

– Балачка-балачкою, а баба моя сьогодні туйки в лавці купила... То може, попробуємо... Ще картоплі в «мундирах»...

Поставила баба Явдоха варити картоплю, а сама до самогонщиці Явдоньки. Явдонька завше сортувала свою продукцію: для діда Туза, для Борщика, для п'янички Ригорка (остання) – назначала чим-небудь і ставила окремо. А це її не було дома. Дочка Любка дала пляшку. П'ють однією чаркою (по-давньому).

– Щось воно не те – чи не переплутала Явдонька, – випив першим дід Борщик.

– Кислувата, – сказала Мотря.

– Кисла. – Софія

– То це ж оцет, – дід Туз.

Сердечна хвороба

Баба Оляна (Плювачка) – 74 роки, поховала колись дочку, сина, чоловіка-діда – стягає вербові гіллячки в березі, каже:

– Мене те серце, бувало, що, думала, помру... Але подумаю, а з ким же Таня й Ваня буде, та й мусила одходити хвороба... У клопоті завсіди легше.

Суть життя

Новела про «керівничого товариша», який схоплюється одного дня, коли від нього пішла дружина, що він проворонив життя – не любив дружини, не бачив дітей, не знав інших радостей.

«Життя, виявляється, коротке... І треба все встигнути...»

К. Паустовський про мову

«По ставленню кожної людини до своєї мови можна абсолютно точно судити не тільки про її культурний рівень, але й про її громадянську цінність.

Істина любов до своєї країни немислима без любові до своєї мови.

Людина, байдужа до рідної мови, – дикун. Вона шкідлива за самою своєю суттю тому, що її байдужість до мови пояснюється найповнішою байдужістю до минулого, теперішнього і майбутнього свого народу.» (Стаття «Поетія прози»).

Удівець

Микола плакав на похороні, глядячи рукою лице дружини: «Чого ти, Марійко так рано пішла від мене?... Розгнівалася на мене. Я ж тебе любив... Ми так гарно

Так тривало років зо тридцять. Ніхто не рахував тих років, бо хіба існує лік у вічності? Аж раптом... Ні, не грім посеред ясного неба. Гірше. Івана Даниловича вхопив інсульт. Першим про це довідався не Костя, себто – Костянтин Львович. Йому, як другому після першого, належить знати усе після Івана Даниловича. Страшну новину Костянтину повідомила не Люся. Її Костянтин Львович недолюблює, бо та свого часу відмовила йому в інтимі. Першою про усе дізналась завідувачка лабораторією Лариса Петрівна, котра в інтимі ніколи не відмовляла Івану Даниловичу.

Зібрався колектив. Трагічним голосом Костянтин Львович промовив: «Сталась біда. Велика біда...» Ковтаючи зрадливу судому, що підкочувалась до горла, Костянтин Львович продовжував: «Кожен з нас переживає чорне і біле, успіхи і невдачі. У кожного є радість і горе. Ще вчора у нашого Івана Даниловича була радість. Ще вчора він підписав дуже важливу для усіх нас, для СЛУЖБИ, партнерську угоду. Ще вчора ми мали надію, що заживемо ще краще. А сьогодні радість змінилася смутком».

Костянтин зробив паузу, аби напиться води. Люся схлипувала. Костя подумав: «Так тобі і треба. Будеш тепер у мене знати...»

– Як то трапилось? – подала голос лаборантка Светка.

Вона недавно у їхній СЛУЖБІ, а, дивись, яка смілива. Можливо, за інших обставин Костянтин Львович відреагував би по-іншому. Але, по-перше, йому тепер виконувати обов'язки начальника СЛУЖБИ. І треба бути толерантнішим до підлеглих. Хтозна, як воно обернеться у майбутньому? Светка йому явно симпатизувала. Навіть дужче, аніж свого часу Люська. І це, по-друге.

– Трапилось горе! – вкотре повторився Костянтин. – Їхав Іван Данилович додому...

Повертався, значить, з роботи...

Лаборантки починають схлипувати. Костя глипнув на них недобрим оком. Жіночки зрозуміли, що сльози дочасні.

– І тут нашому шефові стало погано. Прямо на проїжджій частині... За кермом, розуміється... Потемніло в очах. Він крутонув рулем, машину понесло на зустрічну смугу, і наш Іван Данилович ледь не зіштовхнувся з КАМАЗом....

Костя кивнув лаборанткам: можна схлипувати...

– КАМАЗів у нас ще вистачає...

Хто це сказав? Ну, звісно, Петров! Борець за соціальну справедливість. Це він цікавився, на які-такі кошти побудував собі Іван Данилович хатину за містом? Ну, хатина... І що ж? На три поверхи... Ще там садочок, басейник. Але хіба шеф не має на те права? Усі теперішні шефи при будиночках! Воно наче й само собою зрозуміло. Не може шеф жити в одному під'їзді з різними там хлопо-робітниками. Не може...

Іван Данилович недолюблює Петрова, проте терпить, бо з нього таки добрий фахівець. А хтось у конторі мусить ним бути. Відтепер Костянтин Львович у ранзі виконуючого обов'язки, отже, він також починає Петрова недолюблювати...

– Доїхав Іван Данилович якось додому...

Так кортіло цьому нахабі зробити зауваження. Щось на кшталт: «Я вас не перебивав!»

– Доїхав, а там уже Лідія Михайлівна...

Хто така Лідія Михайлівна – СЛУЖБІ пояснювати не треба. Подейкують, вона і вивела Івана Даниловича у люди. Бо хто він? Простий селянський парубок, що приїхав у місто поступати до інституту. Мав при собі дерев'яну валізу, в якій торохтів слоїк зі смальцем. І вдало одружився – з Лідією. Була вона не красуня, зате донька начальника. А воно завше так – головне вдало одружитися. Про це не забував ще Олекса Розум, крадучись до спальні імператриці...

– Лідія Михайлівна одразу усе зрозуміла, – то Костянтин. – Іван Данилович у надійних руках. А нам... А нам ... СЛУЖБА!

Дивись, при цих словах схидна міна зчезла навіть з обличчя Петрова.

З Іваном Даниловичем таки біда. Перекосило обличчя, відняло лівий бік тіла, не слухаються ні рука, ні нога.

– Лікарі кажуть, що могло бути ще гірше, – авторитетно оповідає Лідія Михайлівна.

«Куди вже гірше, – зі сумом міркує Костик. – Гірше – зіграти у скриню?»

Костянтин Львович щодня у шефа. Звітує про СЛУЖБУ. Іван Данилович слухає. Слухає і плаче.

– Таким сентиментальним зробився, що ну, – знову Лідія Михайлівна, – плаксивий прямо...

– Костю! – Іван Данилович здійсмає угору неухлоджену хворобою праву руку. – Костю! СЛУЖБА! Усе має бути так, як було. Я ще вернуся....

– Мовчи! – втручається Лідія Михайлівна. – Дивіться на нього?! Хочеш гіршого?

І справді, дивитися на покрученого Івана Даниловича – не для тих, хто має зрушені нерви.

На СЛУЖБІ усе більше починають схилитися до думки, що Іван Данилович не повернеться. Це усвідомила навіть Люська. Вона робила натяки Кості щодо товаришування. Костя не реагував – у нього вже є Светка.

– Не повернеться, – визнав на мить подобрілий Петров.

Кілька днів тому усім складом, включаючи сторожа Сидора Трохимовича, їхній дружній колектив відвідав хворого шефа. «То святе»,

Тому, певно, ми й любов до жінки спрощуємо, плутаємо її або зі шлюбом, або з... сексом.

«...Когда любишь, то в своих рассуждениях об этой любви нужно исходить от высшего, от более важного чем счастье или несчастье, грех или добродетель в их ходячем смысле, или не нужно рассуждать вовсе» (А. Чехов. «О любви»)

А ось той самий А. Чехов у листі до А. Суворіна (про І. Левітана):

«Эти милые создания (женщины), дают любовь, а берут у мужчины немного: только молодость».

6.01

Відчуваю, що пишу важче й важче. Інколи закрадається думка, що виписався (так швидко!), що не напишу більше нічого на рівні «Кирилових понеділків».

А оце недавно прочитав у статті Г. Маркеса: «Пишу я трудно, в неделю порой выжимая две строки. Писать для меня, если быть до конца откровенным, невероятный труд. Всё туго...», «В день я пишу только по одной странице» – і стало трохи легше на душі: треба надіятися разом із Маркесом.

М. Булгаков: «Настоящие вещи пишутся на краюшке кухонного стола, а не в роскошно обставленном кабинете».

Саме так («на краюшке кухонного стола») у мене й було.

Цікаві в Г. Маркеса й інші думки:

«Все люди на свете озарены талантом, но, обреченные и загубленные, они ушли в небытие, не сказав своего слова».

«Жить надо весело, не торопиться».

«Человеку никогда не поздно совершенствоваться».

«В человеке самое главное – доброта. Воспитывать другого человека можно только добротой».

Дід (тема)

Скільки вже написано про тих дідів, а тим часом крутиться в моїй голові таке.

Старий чоловік, що живе самотою на селі, щонеділі приїжджає в містечко до дочки з зятем (це його єдина розрада), грається з онуками. Йому включають серед дня телевізор. Він радо дивиться «мультки» чи щось інше, обговорює з дітьми. Ввечері збирається на останній автобус, їде знову до своєї самоти. ...І знову буде глуха ніч за вікнами, буде шуміти стара груша на вітрі, кричати пугач...

Весна. Мали (хотіли) міняти квартиру.

Дід Вовк (прізвище змінити)

Колись був начальником пожежної команди колгоспу. Веселий чоловік (хоч зовні – високий, сутулуватий, мовчкватий, з хитринкою в очах) – життя любити.

(Телеграма: «Прибути на нараду разом із дружиною» – дід узав свою жінку).

Люда з Андрієм поїхали в Білу (я заздрю бабі, що побачить онука) і в Таганчу, а я сам дома.

Помічаю, що я погано переносю самотність, і це, мабуть, змушує мозок активніше думати про сенс життя в мої літа.

Роки біжать, а ми (зокрема я) так і не навчилися жити, перебігаємо будні, чекаємо Празника.

«...и я поздно осознаю: какая же бессмысленность торопить и вычеркивать ожиданием цели дни, то есть неповторимость мгновений жизни, данной нам единый раз, как драгоценный подарок» (Ю. Бондарев).

Завдання на рік: Написати книжку «Прожити в любові» (2.01.1983)

Новели:

1. Кара
 2. Як ранковий туман
 3. Пізнати ще мовчання і печаль...
 4. Розрив-трава / Трава для серця
 5. Сват Роман
 6. Жінка з Човновиці (Настя – розповідь Галі Лучук із Довгалівки)
 7. Відлига
 8. Балада про повір'я (використати розповідь Соколика)
 9. На курорті
 10. Сватання
 11. За коловоротом
 12. Напуття
 13. Живи, як хочеш...
 14. (Стася) Зося-фронтовичка
 15. Диво з Марійкою
- Повість «На порозі дива»

3.01

Даю назву новій книжці «Прожити в любові», бо такі вона, любов, є суттю всього людського. Хтось сказав: «Любов і голод править світом».

До новели «Розрив-трава» (Думки М. по зустрічі з О.)

Найбільша насолода для мене – жінка і книжка. Правда, для жінки треба мати силу, а для книжки – свіжу голову. Однак хоч подивитися люблю на обох однаково.

Чогось думаю, що вік за віком кожен чоловік, проживаючи своє життя, так і не встигає (навіть при допомозі мудрих книжок) відкрити до кінця, осмислити для себе жінку.

Ми поспішаємо в життєвій суєті й не бачимо її (навіть не маємо часу надивитися на довершену природою форму).

«Мир обязан всем счастьем своим жадному любопытству женщины» (суть легенди об Адаме и Еве). М. Горький.

– сказав профорг Німцов. Скинулись по п'ятдесят гривень. Костянтин Львович дав сотку.

Очікували на шефа у великій вітальні. Усе тут у Івана Даниловича добротне: дивани широкі, шкіряні фотелі глибокі, посередині – журнальний стіл ручної роботи, різьблений, важкий. «Певно, чималі гроші коштує», – зімркував сторож Сидір Трохимович.

І що вони бачать! Хіба то Іван Данилович? Отой жалюгідний чоловічок з тремтячою лівою рукою, якого веде дебела, із зовсім не жіночим широким обличчям доглядальниця. Те, що це таки Іван Данилович – можна було здогадатися по золотому зубу на лівому іклі. Он як виширився...

– Сюди, Параско! Сюди його! – Лідія Михайлівна розпоряджалася зі знанням справи.

Параска вмощує у фотелі те, що колись називалось Іваном Даниловичем. Ліва рука викручена кудись «навиліт», нога сіпається, вічно оскалений, вражений хворобою рот демонструє усі досягнення дантиста.

Схлипнула Лариса Петрівна.

– Іване Даниловичу, ми тут, – білий конверт поплив і зник у глибокій кишені халату Лідії Михайлівни.

– Як себе почуваєте? – козлом стрибав Петров.

– Нічого, ми ще повоюємо, Іване Даниловичу! Ви з нами, – рапортував кадровик Кушнір.

– Замовлення йдуть за графіком, – Лариса Петрівна.

Лідія Михайлівна кинула на Ларису недобрий погляд. Обидві знали причину.

– Іване Даниловичу...

– Тихо! – приклав пальця до вуст Костянтин Львович. – Йдемо...

Іван Данилович задрімав. Сон зломив його миттєво. Що вже казати про невідповідність моменту. Таке траплялось і раніше, тому Костя діяв зі знанням справи. Усі поспішили до виходу, кидаючи цікавим оком на шефа. І не могли не зазирнути, як обличчя ще вчора всесильного Івана Даниловича з грізного і набундюченого зробилось якимсь по-дитячому наївним та безпорадним. Зіщулене тіло майже цілком потопало у м'яких обіймах глибокого фотелю. А яким грізним було те «тіло» у їхній конторі, як вивисувалося з трибуни, яким великим видавався Іван Данилович у кріслі свого просторого кабінету...

Наступної днини першою зателефонувала Лідія Михайлівна. Здебільшого – навпаки. Схвильованим голосом вона почала:

– Костю... Костянтине Львовичу... Щось маємо робити! Лікарі радять чимось зайняти Івана Даниловича. Розумієте, він усе життя при керівництві... Лікарі кажуть – синдром лідерства... Небезпечно так різко обривати... Можуть наспіти недобрі наслідки... Костю, щось робіть!

– Добре, я щось придумаю, – спокійним тоном відповів Костянтин і поклав слухавку.

Удома за вечерею Костянтин Львович розповів про телефонний дзвінок Лідії Михайлівни.

– Комп'ютер! – авторитетно заявив старший син Віталік. – Є такі ігри, коли ти командуєш персоналом....

Наступної днини усе було готове. Програмний диск мультиплікаційної гри у грізного шефа і відданих підлеглих лежав у портфелі Костянтина Львовича. У мультику скачано усе майже з реального життя: виклики конкурентів, протистояння рейдерству, замовлення, контракти, укладання угод, виконання взятих на себе зобов'язань... Усе так, як на їхній СЛУЖБІ. І шеф з мультика зовні викапаний Іван Данилович до хвороби.

З Лідією Михайлівною Костянтин домовився, що вона сама вишукає нагоду, аби непомітно підсунути Івану Даниловичу гру. Далі буде видно...

Прокинувшись та поспідавши, Іван Данилович прийняв ліки. Через годину появиться масажист. До кімнати увійшла Параскева. Взяла хворого і майже силоміць потягла до вітальні. Там Лідія Михайлівна. Близько монітор комп'ютера... «Шеф, у нас проблеми!» – обзивався монітор. «Як бути? Дайте команду, і ми їх закатаємо в асфальт».

Іван Данилович прикипів поглядом до екрана. Побачене сприймалося ним наче у маренні. Але яка то насолода! Що він чує? «З вами, шеф, ми до кінця!» Іван Данилович солодко усміхнувся: «СЛУЖБА! СЛУЖБА!» – шепотіли його вуста. Увійшов Костик, прибіг Кушнір, Люся запарила чай. Усі тут, ловлять кожне його слово. Навіть Петров змінив іронію на вірнопідданість. Нарада, селекторна, план заходів... Подати машину! Де Лариса Петрівна?!

Сон підкрадався як завше непомітно. Ні, тільки не зараз! Він ще не закінчив, він ще має дати одне розпорядження...

– Досить того! – голос Параскеви.

«Ну й бабисько! Найперше – звільнити її, вигнати до біса! Зажди тільки...»

Прибув масажист.

– На процедури! – грізно рявкнула Параскева. – Маю тут з вами мороку!

«Шеф, ми перемогли!» – з монітора.

– Процедури!.. – Параскева.

«Які ми нині щасливі!» – побачивши Івана Даниловича, майже щиро здивувався масажист.

КОЗА

Коли померла Валентина, Михайло Іванович придбав козу. Власне, і не козу зовсім, а маленьке і майже безпорадне козенятко. На базарі, що в їхньому райцентрі збирається щовівторка, мале козеня з вириченими від переляку очима пропонувала жінка зі смутком на обличчі.

Искусство есть микроскоп, который наводит художника на тайны своей души и показывает эти общие тайны всем людям» (Л. Толстой. *Дневники 1898 г.*).

«Смысл всей его жизни был в увеличении любви человека к человеку» (Ю. Бондарев).

Гарсія Маркес

Останнім часом все більше приглядаюся (причитуюся) до цього колумбійського (і вже світового) письменника.

Правду кажучи, від його художніх речей захоплення в мене не виникає, але особю письменника (через його висловлювання, думки) я захоплений.

– «Нет занятия, обрекающего на большее одиночество, чем писательский труд».

– «Каждый писатель пишет одну только книгу, хотя она и выходит во многих томах и под разными названиями».

– «Писатель может рассказывать все, что вздумается, но при условии, что он способен заставить людей поверить в это».

– «Реальность в литературе должна быть не фотографической, а синтетической, и один из секретов писательского мастерства состоит в умении находить существенные элементы для этого синтеза».

«Рассказ, – советовал Хемингуэй, – словно айсберг, должен опираться на ту свою часть, которой не видно, то есть, на анализ, на размышление, на собранный материал, непосредственно не участвующий в повествовании».

1983

Хоч яким одноманітним здається життя, а минулий рік все-таки був багатим на якісь більші й менші події:

- робота в «РП» – розсіювання ілюзій;
- закінчення Андрієм цього клятого технікуму й призначення в Б. Церкву;
- приїзд Лілі й Богдана до нас;
- Ірпінь. Знайомство з І. Гнатюком;
- вихід книжки вибраного «Криниця під вікном», відгомін;
- миронівська конференція «Хліб Ремесла»;
- тиждень із Драчем на Тетіївщині;
- хвороба, клопоти (!);
- вечір-звіт у Спілці;
- квартира в Андрія;
- вихід збірника «Оповідання – 81»;
- вихід моєї книжки «Незаймана вода»...

Оце, мабуть, і є життя.

І чого ми від нього ще хочемо?

2.01.83

Зустрічали Новий рік утрюх: я, Люда й Андрій – рідко тепер це буває.

«Наколи читання моїх писем вразить болісно смутна струна моєї поезії, то нехай згадає, що в ній відбивається лише віковичний смуток утисненого народу, що перейшов уже в кров, не уміє з болю звільнитися. Може, се хибя, але вона характеризує так мій народ, як і мене. Малороси і їх артисти поки що смутно співають».

«Пишучи що-небудь, довше чи коротше, я лиш одно мала в душі: Україну, ту велику, пишну, пригноблену, сковану Україну, її одну й нічо інше». *О. Кобилянська (з автобіографії).*

Підкреслення моє.

Зустрічі (новела)

Чоловік, який розвівся з дружиною, одружився вдруге, щомісяця їде на зустріч із дочкою (із містечка в містечко автобусом).

Ставлення нової дружини – мудре: вона знала, за кого йшла заміж (він навіть говорив їй про ці зустрічі). Вона одягає його якнайкраще, годує.

Бувша дружина незамужем. Тепер кається (це вона фактично вигнала його), одягається на ці зустрічі святково, підфарбовується, прибирає в квартирі (чого не було колись).

Чому так? – думає він.

Чоловік бере дочку (їй 6 років) і йде до лісу.

Розмови їхні (через дитячу подачу – доросле життя).

Звіт у спілці (5.10.82)

Після вечора новели в листопаді 81 року закликав не брати участі в подібних «гастролях». І таки піддався на провокацію Гуріненка – прислав офіційний папір із пропозицією організувати мій звіт у спілці (з доповіддю, виступами).

Домовилися на другу половину травня. З весни (в зв'язку з 1500 р. Києва) перенесли на осінь. Восени визначили дату – 29 вересня. А потім іще раз перенесли на 5 жовтня. (І таки – в оголошенні – під рубрикою «День новели»).

Хоча все скидалося на обговорення: був голова (Гуріненко), доповідач (Шевчук Валерій), виступаючі (Дімаров, Мельник, Драч, Кравченко, Микитенко – цього не зрозумів) і народ наче серйозний зійшовся (осіб 50), але все відгонило формалізмом, поверховістю й нерозумінням деяких моїх речей.

Хоч усі вітали мій талант, але справжньої радості не було – так уміють вітати, мабуть, тільки українці.

Не поліпшив настрою і «могорич» (у «Енеї»), який, напевно, був непотрібним.

Шевчук, Дімаров і навіть Микитенко щось радили, чомусь учили, але все те не для мене («Очевидно, для того щоб как можно более усложнить путаницу жизни, мы все рождаемся учителями друг друга». София Толстая).

Великі, видатні

Про літературу, письменника

«Главная цель искусства, если есть искусство и есть у него цель, та, чтобы проявить, высказать правду о душе человека, высказать такие тайны, которые нельзя высказать простым словом. От этого и искусство.

На смуток і зупинився. Кізочка силкувалась вивільнитись від мотузки, яка облягала її шию. Проте їй це ніяк не вдавалось, позаяк зашморг кожного разу стискався, збурюючи шерсть кольору весняного підталого снігу. Жінка ніяк не реагувала на прагнення кізки до волі. Вона міцно тримала за кінець мотузки і мовчала.

– Скільки? – поцікавився Михайло Іванович.

– П'ятдесят.

Помовчала якісь секунди і додала:

– Недорого прошу. Інші хочуть більше. Я так. Я ще вам уступлю.

– Не треба.

– То візьмете?

– Візьму.

Взяв.

Вів на повідку (дісталась з козою і мотузка), а сам думав: «Навіщо воно мені?»

Поки вів – попадались знайомі. Вітались як завше – з повагою. Ну як же ж – Михайло Іванович Галушак! Але що це він веде? Витріпувались очі у німому подивуванні. Чи це Михайло Іванович Галушак?! Що за запитання? Чи їм не знати цього поважного чоловіка? Секретаря райкому партії. Отієї партії у ті часи! Неперевершеного вчителя історії, який знав геть усе на світі і цьому з майстерністю навчав своїх учнів. І чи не перший він у «Просвіті»? Чи не на ньому тримається організація усіх тих конференцій, фестивалів, конкурсів? Чи не він найкращий оратор і виступаючий? Чи не в нього була дружина Валентина Миколаївна, що недавно померла, яка ого стільки років пропрацювала директором школи? Чи не має він двох синів. Один – у столиці, інший нині у замах голови райвиконкому. Так, так – це той самий Михайло Іванович... Іде райцентром. За ним підтюпцем козеня.

– Добридень, Михайле Івановичу!

– Доброго здоров'я, – і смик кізку за повідок.

Зупиняються, здивовано озираючись.

«Не ганьбіть мене, тату...»

То Віктор.

Віктор вимахав під два метри зростом, мав буйну чуприну і не менш бунтівну вдачу. Після комсомолу пробував себе у бізнесі – мав крамницю, бар і з десяток гральних автоматів. З часом зрозумів, що найкращий бізнес – це коли ти при владі.

Вістка про те, що його татусь волоче через усе місто якесь мирша-ве козеня тут же дісталася до вух сина. Аби секретар райкому, нехай і колишній (а чи бувають колишніми секретарі райкомів?), купив на базарі козу – такого у їхньому райцентрі ще не траплялося. Щоправда, ще один секретар Василь Петрович Круть наче також при тваринах –

розводить бджіл. Але бджоли – не коза! І Круть – не Михайло Іванович. Його недолюбливали, а тому наче й байдуже.

Рік за роком Михайло Іванович зазнавав втрат. Втратив державу, партію, посаду. За тим особливо не шкодував. Дружина померла через кілька тижнів після того, як покинула школу. Михайло Іванович відчув, що відтяли половину його самого. Він перетерпів часи бурхливих перемін у їхньому райцентрі, бачив, як піниться, піднімається різне шумовиння, аби згодом з тихим сумом опуститися на дно. Бачив, як змінюється і саме життя, і люди в ньому. Він знає, що таке втрати, але коли у тебе забирають половину тебе самого... Туга була мовчазною, непоказною і навіть трішки кволою. Так банують за юністю і втраченими можливостями.

Неподалік пивбару стовбичив Палюх. Він дуже хотів випити. Грошей, як завше – не було. Зате Палюху відомо про усе, що коїться в їхньому райцентрі. Колись він працював головним архітектором, а тому знає навіть, за які статки споруджено і ось цей пивбар, де в очікуванні на шедродавця і застряг колишній архітектор.

- Ярослав! – як давно до нього не звертались так поважно.
- Михайле Івановичу! То ви! Як життя?
- Стоїш?
- Стою.
- Хочеш випити?
- По правді кажучи, Михайле Івановичу...
- Зачекай, ось тільки...
- Що це? – дивується Палюх.
- Коза.
- Бачу, що не кіт! Але нащо вона вам?
- Потім оповім.
- І то правда... Михайле Івановичу, ви!..
- Мовчи, Славку.
- Ви мене завжди так називали, Славку. Як гарно.
- Ти добре навчався.
- І що з того?
- Сам винуватий.
- Або я проти.

Налили.

- За що?
- За козу!
- І то правда.

По хвилі:

- А ви, Михайле Івановичу, завжди таким були?
- Яким?
- Правильним.

Подарували Данилові книжки. Запросив на довшу «рантку» на суботу.

- Теліжинці. Садок. (Майдаників хутір). Пасіка. Пасічник Іван Лікандрович.

Його відгук про моє оповідання «Додому» (впізнав по фото).

Його вирази:

- Ми всі артисти, поки живемо.
- Сімдесят перший мені... Саме жити...
- Нічого... Ми ще з ним крепкі (показує на товариша – п'яньєного Івана Артемовича).
- По воду ми самі... Ви ще молоді, ви не принесете (посилає Ів. Арт.).

Поїздка на машині в Бугаївку (на ті стежки, якими ходив Іванів батько на роботу – на завод і радгосп).

Печальне видовище – Бугаївка. Особливо – громадське господарство – колгоспна ферма (на місці знищеного заводу).

23.07 У В. Жураківського.

Взяли Степана в редакції й пішли по кладці на Забрід до Жураківського.

Знайомство (хлопців із Володею), імпрізований обід у гаражі.

Теліжинці. Машиною завіз нас Володя (Степан не поїхав) на рибалку в Теліжинці – Іван із Володею позабавлялися рибою на надувному човні посеред Роськи. Потім їли смажену рибу в Спасибова Василя (брата Іванового), зловлену Василем.

Лишили Івана на ніч у рідному селі, а самі з Володею поїхали додому.

24.07 Експерсія в П'ятигори.

Привезли з Володею Івана з Теліжинців. Іван, я, Столярчук і Сердюк на машині Сердюка поїхали на експерсію (через Денихівку, Високе, Тайницю) на П'ятигори.

Компанії і балачки цікавої не вийшло – Сердюк дорогою спав, а коли не спав, то своїми офіційно-прагматичними репліками ліквідував яку-небудь відвертість у балакці. Іван скучав. Я робив якісь потути зі Столярчуком оживити компанію, але так і не була перейдена межа.

Мало допомогла цьому (людському зближенню) й випивка в Скобах. Хіба що комарі веселили. А те, що було багато горілки й не було чого їсти (хліб, сало, редька), навіть ображало. (А Данило добре п'є – мабуть мусить бути в формі партійного керівника. Та й місце в них «зафрактоване» є).

25.07 Животівський ярмарок.

Захотів Іван косу з кіссям купити. Загітували Володю й раненько я, Іван, Володя й Андрій (мій) виїхали на Животів. Цікавий ярмарок! Наче заїхали на років тридцять назад. І дивно – точно, як у мене в новелі «На ярмарок!».

Поїхав Іван. Приїхала Марія з дітьми. Поснідали всі вкупі, й вони поїхали.

Ще раз про сумне в літературі (продовжуючи мислену суперечку з Сизоненком)

зави с/г відділами райкомів), не виховують справжнього землероба-землелюбця. А поки його не буде – земля по-справжньому родити не буде.

Висновок: якщо на початку нашої революції (історії) диктатура пролетаріату була дещо виправдана – все-таки робітничий клас був вільний від дрібновласницької психології, – то далі ця диктатура стала причиною глибокого розмежування робітників і селян, точніше – відмежування останніх, причиною відсталості в розвитку селян (села).

Сьогодні диктатура (чи якийсь її залишок) зайва, тим більше, що робітники, на жаль, урівнялися в дрібнобуржуазній (точніше – приватницько-міщанській) психології з селянами.

«Для того, чтобы изменить жизнь, надо изменить человека. Но человек не изменяется». Робер Сабатье (фр. пис.)

Бердичів (6-7.07)

Давно хотів побачити це старе українське місто, давню єврейську «столицю» на нашій землі. Трапилася нагода – Оленка пообіцяла влаштувати прийом у гарної окулістки. Поїхали з Людою.

Бердичів здивував-захопив суцільно цегляними червоними (без штукатурки) будинками. Традиція старих майстрів і тепер продовжується в індивід. будівництві. І ще великий єврейський базар і цегляна церква – витвір колишніх майстрів. І костел, у якому вінчався Бальзак (грав комедію автор «Людської комедії», яка для нього закінчилася трагедією).

Із Іваном Драчем по Тетіївщині (20-25.07)

20.07

Ліс. Чагарі. Дощ. Іван – під деревом, я – під хатою.

Вимоклі – в готелі.

21.07

Скибинці (я, Іван, Степан Павлюк – він і водій машини).

• Бурлачук. Бібліотека. Свіжі пиріжки... (Який це жах – сімейне життя такої тонкої духовної організації як Бурлачук. З пустою жінкою-п'яницею! Таки треба думати (всякому!), коли женишся!..)

• Церква. Священик Фелікс Іванович. (Вже, здається, надійшов той час, що й наші попи – освічені, культурні й цікаві люди).

• РК партії. Ніна Марківна. (Ну, й ...!)

• Дзвінок до Марченка (Ну, й ...!)

• Денихівка. Гостювання в Поліщука В.В.

22.07

• Візит у РК партії. Столярчук Д.Г. (А він зовсім сучасний. Тільки дивно, чому він оточив себе такими діями, як Саша Г. чи Там. Г., чи й Н.М.?).

Борсук – щось у ньому від укр. господаря, мовчкуватого, але знаючого (не те, що... Сердюк).

– Правильним?

– Ви навіть козу купили, щоб тим сучарам доказати, що ви людина.

Чи не правду кажу?

– Що таке правда, Славку?

– Це коли ти – людина.

– Може й так.

– А ви людина, пане Михайле. Ви така людина! Бо що ви маєте? Що настарчали? Що я не знаю? Чи я не бачу? Живете у будиночку... Та хіба то хата? Такі хати вже і в селах валяють. А чи маєте добру машину? Не смішіть, бо той старенький Жигуль у поржавілому гаражі.... Хіба то життя? Теперішнє начальство так не живе. Тепер так не живуть навіть водії теперішнього начальства. А ви... Ех, Михайле Івановичу...

– Мені час, Славку.

– Михайле Івановичу, ви така людина, що аж ну!

– Тихо будь.

– Або я що? Я – за правду!

– Добре, добре, Славку. Мені час. Козу, бач, треба годувати.

– Таке скажете, що і повірити можна...

Кожного ранку, тільки-но розвіється нічний туман, оголивши рясні наміста роси, з тихого подвір'я, де росте розлогий горіх і видніється старий, густо вкритий іржею гараж, виходять двоє. Попереду чоловік у старій потертій куртці, штанях, що колись належали представницькому костюмові, та в гумівцях. За ним швидко, ба – радісно, слідує коза. Давно відпала потреба у мотузці. Той огризок, що дістався на базарі, відлежується без потреби десь у кропивах.

Вони ідуть, а у густій траві тягнуться за ними дві смужки. Одна широка, з частими вм'ятинами на низькому нахилі трави. Відразу видно, що тут ступала нога дорослої людини. Інша – тоненька. І не второпаєш, кому належать ці сліди, що витягуються у вузьку, наче шнурівка, лінію. Та байдуже. Небавом сонце вип'є росу і сліди щезнуть.

Їх двоє. Літній чоловік, якому за сімдесят, і коза. Але то було уже не те худоще, до смерті перелякане козеня. На сонці блищала, перебиваючись, густа шерсть, міцні високі роги вкрилися ребристими потовщеннями, вим'я випиралося, заважаючи ходьбі.

Короткою бічною вулицею вони звично повертають на вигін, далі треба спуститися у в'язок і зупинитися біля потічка і верболозів. Тут трави завжди соковитіші. Тут тінь і вода. Чоловік припинає кізеньку на довгу линву, що тягнеться від надійно увігнаного у землю залізного шворня.

Далі чоловік піднімається крутою стежкою на пагорб. Там у тіні кипарисів та туй біліють хрести. Кілька місяців тому впорядкували могили Валентини, поставивши пам'ятник з мармуру і нову огорожу.

У кутку кладовища, де вигнали страхітливої висоти бур'яни, на хаотичній купі поскидувані хрести. Їх зібрали з давніх, а також занедбаних

могил. Тих, за якими ніхто не доглядав. Були тут старовинні чавунні, траплялись металеві, з'їдені іржею, були дерев'яні. Розп'яття валялись де заманеться. Колись щось подібне він уже бачив. Тоді на глухий господарський двір кооперативної спілки звідусіль звозили погруддя і портрети Леніна та усеможливих вождів і вождиків. Не бракувало різноманітної комуністичної атрибутики. І відлежувалась вона на тому дворі точнісінько у такому ж хаосі, як от зараз ці хрести.

«І нас викинуто як непотріб...»

Махнув рукою, наче відганяв сумні думки.

Йшов до Валі. На мармурі вмонтоване її фото, коли була ще молодою. На могилі дружини пробилась трава. Нахилився, аби виполоти. «Нехай...» – передумав.

– Валю...

Овальний образ потемнів по краях. «Халтурники...» Зробилось прикро, немов щойно у тебе поцупили дорогу тобі річ.

– Валю... Усе гаразд. В нас усе добре. Сини, онуки, обидві невістки живі і здорові. Ти пам'ятаєш, як нам велося, коли побралися? Звісно, що пам'ятаєш. Хіба можна забути ті роки?! Пам'ятаєш нашу першу школу і як тебе загубив п'яний візник, коли ти їхала на хутір провідати хворого учня? Снігів тоді упало – ого-го. Тепер чомусь не ті зими. І ми не ті. На повороті ти випала з саней, а візник і не отямився. Отаке воно. А той лобуряка хлопчисько і не хворів зовсім. Просто йому лінки було ходити до школи. А пригадаєш, з чого ми розпочинали спільне господарювання? З кози. Дітям потрібне було молоко. Ми купили козу, як зараз пам'ятаю, за п'ятдесят карбованців старими грішми. Козу продавала на базарі жінка з дуже сумними очима. Коза була худою і миршавою. Але нічого – у нас вона швидко набрала у вазі, навіть підросла. З нею виросли і наші діти.

Валю, я знову купив козу. Через стільки років! Коло, як бачиш, замикається.. Знаю, ти була б проти. Але зрозумій мене. Що маю робити? Стало нецікаво займатися тим, чим жив досі. У школі якось негоже працювати сімдесятилітньому дідові. Негарно це і неморально. То, вважаю, уже не внуки твої, а правнуки. Немає уже того зв'язку між нами, що був колись. Надто широкою стала ріка часу, надто віддалилися береги. Зі школи я пішов. А громадська робота потроху занепадає. Я втомився постійно орієнтуватися на усі ті політичні переміни і зміни. Що не рік – то нова партія і нові лідери. Може, я людина минулого, і то правда, тільки тоді нам давали спокійно пропрацювати бодай десять років.

Валю, діти наші стали зовсім дорослими. Степан навідується раз на півроку. З ним усе гаразд. Він став справжнім ученим. Можливо, це реалізація того, чого я не зумів? Віктор? Ну, що Віктор? Ти знаєш – він людина землі, хоч до праці на землі його якраз і не манить. Усе шукає там, де вигідніше. Але і він наш син.

– Додому – автобусами.

– Ночівля в Петра Засенка.

3 його розповідей

Прототипом для Грицевого Нюра, виявляється, був справжній Нюра з Петрового села Любарці.

Нюра: Це добре, що в городі дають квартири. Коли б держава ще й меблі давала. А то получиш квартиру, та й думай ще й про те...

Розказує механізатор із Любарця:

– Понімаєш, нас виїхало два трактористи, а їх тринадцять чоловік начальства. Дивлюся, їде «Волга». Став, заглушив перед калюжею. Чую, гукає з «Волги»: «Ей, підійди!» Ти понімаєш, каже: «ей». А хріна я, думаю, підійду. ...А воно то проїхало далі – глибину борозни міряє. Каже: «мелко» – «А скільки ж треба, питаю. – «Одпуская, кричить, обмілюй!» Воно мене вчить, як орати, ніби я не собі, а кому орю. І подивився я кругом – ми вдвох на полі. Підійшов до нього ближче та й шепчу: «Іди ти, голубчику, до рідної матері, бо я тебе як обмілю серед степу широкого на Україні милій, то й забудеш куди їхати». Глипнуло на мене, підібрало штаненята – і в машину, а звідти щось там шкабарчнуло – не розчув, бо вже завів трактора».

Про наше селянство.

Написано чимало. А доля його – вічна моя мука. На 65-році влади трудящих так і залишається воно пасинком у цієї влади. Чому? Нехай спочатку при революційних гаслах диктатури пролетаріату селянство, може, справедливо вважалося пасивнішим у боротьбі за соціальні зміни. Нехай так. Але воно, селянство, й заплатило більше за свою сьогодишню долю – одне розкуркулювання чого варте!

А голодовка 33-го року! Чого ж тоді сьогоди, на 54 році колгоспного ладу, селянин поставлений у важчі життєві (виробничі, побутові, культурні) умови?!

Оцей «недогляд» влади за «меншим сином», на мій погляд, і призвів до сьогодишньої проблемної ситуації на селі: І ніяка прод. програма, коли вона не буде підкріплена ділом, не породить соціальних умов селянства, рівних із робітництвом, не вирве нас із біди.

Стимулюють тепер індивідуальне господарство – вирощуй, створюй продукт харчування (і щонайперше для того ж таки міста). А не враховано, що теперішній селянин – нова людина. Яка теж хоче по-людськи жити. Її не тільки приваблюють прибутки цього сільського НЕПу, але й культура побуту, 7-годинний робочий день і два вихідні, людське відношення і всі інші надбання робітництва. Та й, мабуть, любов до господарювання не та, що була в перші роки радянської влади. Разом із розкуркулюванням було ліквідовано й працюю, самовіддану любов до землі, уміння на ній працювати.

А перші роки колгоспного господарювання (особливо після голоду) підірвали остаточно віру в землю, навернули селян до міста. І тепер процес селянської міграції став традиційним. І ніякі агропромоб'єднання його не зупинять (навіть

«Мовчання – золото, хоч трудно в мовчанні душу одвести».

«Нелюбе ложе – гірше за труну».

Можна ще було б списувати афоризми, та й так видно, що Іван – глибинний, мислячий поет.

Миронівська конференція (28.06)

Автобусами (двома) з Києва до Миронівки. Сусід – Олесь Лупій. 60 літераторів сільської теми їдуть обговорювати завдання літератури в світлі Продовольчої програми.

Прийом (вступна частина) в райкомі партії. Увага Мороза. По групах (я – в групі М.Олійника).

Обід у ресторані.

Маслівка. Зустріч біля с/г технікуму. Квіти пам'яті. Виступ (надворі) в радгоспі. (Читав на вітрі «Шафр. яблука»).

Вечеря (шикарна) по прийомі в директора. Мій тост (треба було коротше: «П'ю за простих хліборобів – виконавців програми»).

Суперечка з Ф. (Яка це кон'юктурно-угідницько-продажна худобина! Гнати таку ортодоскональну пададь подалі від літератури!)

Вечірній виступ перед студентками. (Щось говорив на прохання якоїсь землячки).

Ніч без сну (вже друга!) вкупі з Лупієм і В. Ковалем.

29.06

Ранок, дощ.

Скромний сніданок.

Конференція. Круглий стіл. Цікавий і сміливий виступ заст. міністра сільгосподарства (ніколи б не подумав, що між чиновниками є такі славні люди).

3 виступу заст. міністра:

– 1 см плодоносного шару відроджується через 100 років.

– За кілька десятків років висохло до 3-х тисяч рік (в основному – замулило). Можна розкопати джерела, розчистити русла, встановити держ. кордони понад водами.

3 виступу голови к-пу ім. Шевченка Гейченка.

«Трійка» учня теперішнього працівника на виробництві – те саме, що його недавня «трійка» в школі – відношення до роботи, як до навчання – «трійку» завжди поставлять.

Гейченко глибоко розуміє систему господарювання й виховання людей.

– Вибачення П.Загребельного через Мик. Жулинського (не представив).

– Знайомство з О.К. Глушком (давно хотів мене бачити, цінує мою творчість).

– Концерт.

– Вечеря (навстоячки).

Час, Валю, сплинув, наче ото ляснув батогом. Уже й онуки вирости. І якось воно так виходить – чим дорослішими стають діти, тим дужче віддаляються вони від нас. Мабуть, так воно і повинно бути. Бо і в Біблії щось про те сказано, що прилипне чоловік до жінки та стануть вони одним цілим.

Тепер, Валю, у мене коза. Дехто наді мною кепкує, діти не розуміють, а загалом – усім байдуже. Я й доїти навчився. Живу на молоці та хлібі. І відчуваю, що так добре...

Валю, знаєш, на подвір'ї у нас нікого. У хаті порожньо. Тільки вона... Ось так...

...Трава того року вродила густа і соковита. У травні та на початку червня падали часті теплі дощі. Чоловік спускався з пагорба. Його ноги заплутувались у довгих космах трав. Ступати було важко, проте чоловік не сердився.

«Час косити, – подумав Михайло Іванович. – Буде цього року вдо-сталь сіна».

ПОЛЕ

Стара Ганна стала зовсім старою. Так буває. Живе собі людина – та й живе. Давно зістарена, зморщена і висушена. Але живе! Рухається, виконує хатню роботу, порається на городі. Словом, законсервовується на певні роки. Аж раптом – різкі і болісні зміни, наче зламався якийсь механізм, що якраз відповідав за оту саму «консервацію», і усе пішло шкереберть. Стара робиться ще старішою.

Так і Ганна.

Увесь широкий, здається, безмежний і нескінченний світ умістився для неї у куцо́му відтинку. Світ від річки, де випасається худоба, далі путівцем поміж городи, центром села, попри крамницю, церкву і автозупинку, попри хату священика, де раніше мешкала директор школи, а ще раніше вивезена на Сибір Явдоха з трьома малими дітьми (ой, коли то було?!), далі – поле і ліс. Ганна ніколи не бачила моря, не користувалась ні послугами «Аерофлоту», ані «Українських Авіаліній». Вона знає про існування негрів, китайців і японців. Останніх називає «апонцями». Так чутно їй з телевізора. Дивується, як то може бути людина з чорною шкірою? Наче сажено обмазана! Міркує собі, що коли б такого здибалася – то певно злякалася б. Її руки ніколи не знали манікюру, тіло – парфумів. З одягу обходилась тим, що привозили до сільмагу, або зрідка вирушала на базар до райцентру. Там спродувала яйця, сир, городину, а на виторг купляла собі, дітям та чоловікові. Користувалась Ганна усім тим, що й інші баби у їхньому селі. Чи вона ліпша за інших? А чи гірша? Разом виростили, дівували, заміж виходили, дітей народжували. І постаріли усі водночас і навічно.

Ганна була дужою тілом і при доброму здоров'ї, від чого тішився Василь, її чоловік. Він, як і більшість хлопів їхнього села, вважав, що жінка створена не для утіхи, а для помочі чоловікові. Ганна виявилась доброю помічницею на заготівлі дров у лісі, на косовиці, при хатніх роботах та на городі. Василь пишався такою жінкою, аж поки не вмер, а Ганна постаріла.

Дивина, її нічого не болить, вона не може пояснити, що з нею відбувається. Просто вона ослабла усім тілом. Здається, втомилась і сама душа. І пересуватись вона може тільки з допомогою костура, а віднедавна старший син Михайло привіз з міста візочок на чотирьох колесах. Штовхає його Ганна поперед себе, тримаючись за спеціальні ручки, і рухається так, куди їй треба.

А куди їй треба? Туди – у поле. Туди, де ходила не один десяток літ. Якщо відліковувати змалечку, то понад вісімдесят і набіжить. Поле дуже змінилось відтоді, як Ганну покинули сили. Раніше поле квітнуло кучерявою гичкою буряків, зеленим строем кукурудзи, вовною картоплиння, грядками городини, що тішили око, наче коштовна мозаїка. Межі поля виокремлювали цупкі, високі і непіддатливі стебла бобу. Красувався мак, грів на сонці жовте пузо гарбуз, кабачки вчиняли сварку з огірками за територію, дрімала у земляній коморі, виставивши пишну косу сором'язлива морква. Над полем завше виснув якийсь невловимий дух. Що то було насправді – сказати важко. Щось п'янке, манливе. Солодко-полинове...

Тепер геть усе перемінилось. Відтоді, як покинули Ганну сили, долю поля син Ганни вирішив по-своєму. Він живе у місті, йому усе ніколи. Михайло – бізнесмен, а таким зупинятися, що на велосипеді їхати...

Заплативши місцевому трактористові Стефкові за ораніцію, фірманові Стаху за боронування, син засіяв поле пшеницею. Сходи виявились нерівними, десь купно-густо, а десь зовсім лисо.

– Що то значить не від серця, – бідкалась стара. Її скарг ніхто не чув, і не знайдеться така людина, котра б погодилась вислуховувати бубніння цієї зігнутої, вкритої геть зморшками на лиці жінки. Не було кому слухати... І не було тієї Ганни, сильної, дужої, при чоловікові і трьох синах.

Залишилась вона і поле. Штовхаючи поперед себе візочок, дибає Ганна дорогою, що обганяє сусідську хату, де колись мешкав її брат Юрко, а нині зосталась тільки його жінка Олена, така ж як і вона, Ганна, самотня та бита життям, стара виходить на своє поле. Колеса візочка то грузнуть у глибокій колії, то заплутуються у густих некошених травах. Ганна прямує на своє поле. Іде туди без мети і смислу. Бо в чому резон того, що вона робить? Ні в чому. Пшеницю, яка поспіє, скосять, обмолотять, відвезуть на продаж і без неї, без її втручання. Чи можливе

5. Безуглий А.Т. – розповідь про Бормана.

6. Павло Остапюк (Ситківці) – п'яний, посварившись із жінкою, розказує їй (сам собі) біля воріт про своє минуле (армію, інше). Плаче в кінці (і, може, засинає, зіпершись на ворота). Добрий і справедливий.

Ірпінь (18.05 – 6.06)

Утік від онука дописати «Кару». Славна весна – бузок і солов'ї. Затишок (хоч і холодна кімната), робочий настрій (перші два тижні).

Женя – постійно-прописаний. Короткі зустрічі, два виходи в Ірпінь (до магазину), принципова розмова про збірник оповідань, характер(!).

– Я люблю тебе, обіймаю, цілую...

Іван Гнатюк – цілня й справедлива натура. Талановитий поет – відкрив для себе. Пристрасті!..

Олесь Луній – педантизм і культура. І несподівана відвертість... Але, мабуть, награна.

Олег Орач – мисливець – не тільки в тайзі, а й у житті й літературі.

Михайло Тернавський – цікавий, але хворий чоловік (песимізм), а поет – не знаю.

М. – алкашка й списана проститутка (і що вона може вже написати?).

В. К. – поза й графоман (хоч і молодий) – мабуть, це завше виступає вкупі.

Ігор Нижник – талановитий анекдотчик (що ж до поета – не знаю).

В. Б. – миколаївський «махновець» і нічогісінько поетичного.

С. Ж. – хитрий карпатець (а чого його друкують у дитячих книжках – не розумію; мабуть, у них, у дитячому цеху, велика скрута на таланти!).

Д. М. – завершений алкаш (навіщо таких і в спілці тримають – тим більше, без «поняття» в поезії?).

Б. К. – а цього, знаю, навіщо тримають: вірнопідданий із «мафії». І нічого літературного. Просто – хитрий жид, богемник і блядун.

І на цьому прилітературному фоні – вважай, історична зустріч: Борис Лобач-Жученко – внук Марка Вовчка – славний відвертий дід.

Микола Жулинський – а він зовсім не «піжон», а простий і розумний. Відкриття, признання в прихильності.

Григорій Сивокінь – стриманий і, здається, не симпатизує мені.

Вийшла моя книжка вибраного «Криниця під вікном»

Хоча зверху не схожа вона на вибране (і назву можна було іншу дати, й обкладинку краще зробити), але серединою я задоволений. І люди відгукуються схвально – дехто по цій книжці відкриває мене.

Читаю «Чорнозем» І. Гнатюка.

«...Митець не чує часу над собою – усе життя в дитинній простоті він живить душу радістю й журбою».

«Митець не чує часу лиш тоді, коли він розчиняється у творі».

«Людське життя – це відстань до мети».

Він бачить два шляхи розвитку: аграрно-промисловий (без усякої сентиментальності й лірики – давай побільше продукції!) і традиційно-сільський (звичайно, з прогресом цивілізації, культури) – і схиляється до другого. Аргумент: при першому зникають зв'язки з природою, любов до неї, яка є вічним джерелом людяності в людині. Десь і я весь час так думаю.

А ось на питання про нашу молодь Федір Олександрович відповів неповно. Відзначаючи відсутність у значної кількості молодих людей вищих ідеалів (романтики, ідеалізації буття дон-кіхотства й т.п.), він звинуватив як саму молодь, так і батьків (тобто нас), які не зуміли виховати молодь. Письменник забув сказати (швидше – не міг), що й ми є теж чиєсь покоління, чийсь продукт – мабуть, уже серед батьків утрачено ті ідеали, в які вірили діди. Десь утрачено зв'язок. Або просто: покоління, яке вийшло з війни, мало можливість переконатися в розриві між нашими словами й ділами. Переконатися й розчаруватися.

А нинішня молодь – це продукт розчарованого покоління, суспільства.

Новели (теми)

1. Троє (Зайцеві й Мнацаканова)

Новела про трьох жінок: мати, в якій недавно помер чоловік (лікар), її сестра-вчителька та дочка-лікарка незаміжні. Подача – через дочку і її думки, муки, надії.

Удень – на роботі – легше. Вечори – однакові (читають, дивляться телевизор, хтось в'яже, щоб убити час). Вже давно розказано, як жила мати з батьком, як любила тітка одного офіцера (під час війни).

Свята – однакові: походять утрюх по містечку, в якому в них немає нікого близького.

2. Після полудня

Новела про жінку (наприклад Марину Хорошу), яка весь вік працювала, тягнула (спала по 3-4 години), розвелася з чоловіком, який дещо інакше розумів життя, згубила молодість, красу.

Діти (син і дочка), яких вона ростила, заради яких так жила, не оцінили її «самопожертви», стали чужими.

3. Вкупі

Новела про двох людей, які ненавидять один одного, але живуть укупі, бо не хочуть (не можуть) поділити хати й іншого майна.

Типи:

1. *Гилько* – прошак на Тетіївському базарі під час окупації – сліпий, але веселий і наче видючий (був упевнений, що німців виб'ють із України). Навколо нього завше була група чоловіків і хлопців. Балачка. Всіх пізнавав по голосу.

2. *Никифор* – безрукий пастух, що говорив із комендантом по-німецьки (Донерветтер!). Було побито.

3. *Строкський* – офіціант ресторану в довоєнному Тетіїві, що носив по 6 стаканів чаю в обох руках.

– Тихий ужас, фіолетовий кошмар!.

4. *Дід* – із Теліжинець (Майданик Д.С. – нач. РЕС) – зустрічі зі Сталіним.

було таке ще кілька років тому? Чи мала право зникнути з її поля бодай стеблинка без її відома?

Гроші за пшеницю забере собі син. Бо йому завше треба. А їй не треба. Вона має поле. Те поле, яке вділив їй на посаг батько. Тим полем у минулій війні біг поранений німецький вояк. Здоровою підтримував поранену руку. Кров сочилась крізь пальці і скапувала на землю. Німець біг у напрямку лісу. Біг і кричав.

Усі роки поле годувало Ганну, Василя і їх трьох дітей. З того, що вродило поле, вистачало усім – коровам, свиням, птиці і людям. Та ще на продаж у райцентрі. Скільки себе пам'ятає, побивалась Ганна, що того поля явно замало. Якби ще хоч трохи, ще пару моргів, аби засіяти на конюшину, аби на буряк та картоплю. Щоб ще одну корівоньку та свинюматку, бо он поросята у ціні стали. Їх на продаж, а дітям до Великодня нові вбрання. Бо щоб на Великдень та без обновок – ніяк не можна.

Тепер поле велике, запустіле і осиротіле. Таке велике, що Ганні робиться лячно. Як його обійти? І як вона могла його обробити, коли була ще дужою? Візок старої безнадійно застряг поміж груддя зораної навесні землі. Фірман Стах своїми кінями, впряженими у борони, не розбив грудю як слід. Василь, якби жив, убачивши таке – дуже би лютував. До такого Василь був лютим. Міг груддя і пучками розминати. У них завше так велося: хай там що, хай бракує грошей, здоров'я і статків, а поле має бути доглянутим не згірш, як світлиця. Бо інакше він не газда, а вона – не газдиня. Інакше їм і жити нічого...

Покинувши візка, чіпляючись за високе сухе торішнє бадилля, суне Ганна далі. Вітер гайдає пшеничні пасма, котить з кінця в кінець зелені хвилі. Цвітуть деревії і будяки. У траві сюркоче коник, над Ганною висне жайвір. Світ Божий відгукується стотисячними молодими голосами, у свіжих стеблах нуртують зелені соки. Навіть сонце, вмите вранішньою россою, сміється так, як може сміятись молодість.

Ганна іде. Кожен крок їй дається з неймовірними зусиллями і муками. Заболіло десь у боці, заштрикало у спині, запаморочилось у голові. Вона іде, а для чого і куди – не тямить. Вона як деревій, який не відає для чого цвіте. Так йому велено. Як коник – для чого сюркоче? Як жайвір...

Поле їй видно звідусіль. Де не стань, куди не прямуй – он воно. Лежить, збігаючи клином до пастівника. Там, на горбочку, воно впирається у путівець, що провадить до лісу. Поле Ганни видно навіть з космосу. Про космос їй оповів Івась, уже онука Михайла. Виходить – її правнук. Івась – мудра дитина, у комп'ютері все сидить. І видибав їхню річку, і село, і хату. Але поле – окремо. Каже Івась, що лежить воно білим квадратом віддалік від усього. З космосу видно його найкраще. Вона слухала онука і дивувалась: звідки у космосі знають про її поле? Чи то ангел

показав, а чи сам Господь? Чи, може, Василева душенька скерувала того Івасикового комп'ютера на їхнє поле?

Крихка бадиллина не витримала – зламалась. Втративши рівновагу, впала Ганна поміж пшениці. Вона не знала, як має звестися на ноги. Та тим не дуже переймалась. Бідкалась, що от витоптала пшениченьку. А то гріх...

Над Ганною пропливали кучеряві хмаринки, світило сонце і пахла теплим зеллом земля. На пошерхлу руку старої опустилась зозулька. Божа корівка, сонечко... «Ой, зозулько золота! Покажи ми ворота! Чи туди? Чи туди? Чи туди?» Куди зозулька полетить, туди треба йти. Давня дитяча забавка.

Сонечко-зозулька розгорнула свої багрянцеві у чорні цятки крильця – і полетіло. У який бік – Ганна не зуміла розгледіти. Мала тверду певність, що у правильному... Саме туди, куди і їй треба вирушати.

УБИТИ ВОВКА

Горобцов упав, смертельно вдарений куснем розпеченого металу. Дивно, але падав він безшумно, без отих «ахів» та «охів», що начебто неодмінно супроводжують людину, вжалену кулею.

Упав Горобцов нешумно, тихо і зовсім не трагічно, і не величаво, як годилося б для величини його посади. Наче підкосилося не його огрядне вгодоване тіло, а сама душа, яка, подекують, важить усього 16 грамів.

А було так.

– Вовк! – крикнув хтось.

– Де?! – допитувався сусід у салоні їхнього позашляховика.

Запитання видалось недоречним, бо у стовпах двох потужних прожекторів клубочилось щось сіре.

– Гальмуй! – скомандував Горобцов.

Накази тут і скрізь на цій території має право віддавати тільки він одноосібно.

Далі усе розвивалось уже без чиеїсь команди. А чи, можливо, був чийсь наказ і чийсь план? Четверо їх з наймодерновішими карабінами у руках, набитими зарядами тридцятного калібру, якраз збиралися вполювати крупного звіра, спритно, наскільки це дозволяли дози спожитого спиртного і, чого таїти, роки, вискочили з автівки.

Те сіре і кудлате кинулось у високу траву давно не ораного поля. Ті, що з гвинтівками – за ним. Горобцов тримався ліворуч, а його помічник Віталій Замочилів узяв різко праворуч і відразу вирвався далеко вперед їхньої групи. Молодість демонструвала своє. Віталію щойно виповнилось двадцять п'ять. Ось уже другий рік він в команді Горобцова, права його рука і виконавець усіх найпотаємніших розпоряджень шефа. Таке довір'я пояснюється просто: батько Віталія – Сергій Замочилів,

(«Навіщо в Києві пенсіонери?»). Так мені й треба – гарна плата (й наука) за легковірність.

На посаді редактора «РП»

1 грудня поступив раптом на роботу – тимчасовим редактором у «РП» – ідея доброго чоловіка О.Б. Стаєцького.

Перший рукопис Ч.О.Р. Графоманія найчистішої води – графоман спадково породив графомана.

Щоб зрозуміти, що таке дослідження автором ситуації і героїв у ній, прочитайте, наприклад, про зустріч Анни Кареніної з сином.

Чумака цього, мабуть, не розуміє.

Господи, Мамо!..

Скоро мине два роки, як не стало моєї Мами. Господи, Мамо!.. Яким я був неуважним до Тебе, як не розумів, не цінував Тебе при житті.

Ти жила в нескінченних (і часто непосильних для жінки) трудах без справжньої чоловічої допомоги. В найскрутніші для сім'ї години (війна, голодовки) ти одна, як могла, рятувала найближчих. А хто й коли бачив твою усамітнену душу?..

І ще не можу простити ні собі, ні сестрам за останні мученицькі роки Твого життя в сирітських умовах. Мамо, прости мені...

1982

Мабуть, найбільш знаменною подією 81 року є те, що я став дідом (перейшов у нову соціальну іпостась) – 6 березня 1981 року народився в Андрія і Лілі син, а в мене з Людою внук Богдан.

Народився маленький, слабенький, але ім'я буде носити українське, козацьке.

«...и я поздно осознаю: какая же бессмысленность торопится и вычёркивать ожиданием целые дни, то есть неповторимость мгновений жизни, данной нам единственный раз, как драгоценный подарок» (Ю. Бондарев)

5.01.82

По виході книжки «Незаймана вода» (РП. 83) скласти книжку для перекладу на російську «Слепой дождь» (за оп. «Пізнати ще мовчання і печаль», перейменувавши його на «Слепой дождь»).

Включити 15 нових і 5 старих новел. Обов'язково:

«Кирилові понеділки»

«Полонез Огінського»

«Ранній листопад»

«Любина»

2.02.82

Дивився-слухав по телевізору вечір Ф.Абрамова. Цікаво відповів він на питання про майбутнє села.

1. Дослідження психології (сюжет – необов'язковий). «Меня больше интересует «история души», и ради ее выявления я сознательно и много опускаю из внешней жизни того человека, чья душа меня волнует». В. Шукшин.

2. Мова (особливо – персоніфікація). Рафінація літ. мови угробить українську літературу (й націю).

3. Життя. Знання, досвід – головне. Приблизне дослідження, зображення підводить до примітиву. 20.06.81.

Як пишу

Я завше мушу «доносити» новелу, як мати дитину. Траплялося, були недоноски (неживі), штучно народжені. Тоді було більше мук при «пологах», але вдовольняючої порожнечі в «нутрі» не чув – хотілося справжньої, живої дитини.

Чую – мені все важче писати.

І ще про сумне в літературі. «Смех чаще всего – это лишь розовая пена на слезах жизни». В.Шукшин.

Мода (діалог)

- А знаєте, зараз мода закохуватися в набагато старших.
- Це ж чому?
- Вони надійніші.
- Зі своїми квартирами й машинами...
- Ні.
- А з чим же? Може, гастритами й інфарктами?
- Теж – ні.
- ?
- Зі своїми поглядами й смаками. Це вже, так би мовити, завершені особи, закінчені типи... А молодий чоловік хтозна куди може повернути. Тому й небезпечно, страшно...
- Щоб був добрий, розумний, із гумором, порядний.

«Думать о людях,

о том, чтобы за разнообразными хлопотами вокруг приятных и нужных вещей они (люди) не упустили еще одну – вероятно, самую важную вещь – нашу единственную, короткую и поэтому сверхдефицитную жизнь». Л. Жуховицкий (из «Лит. газеты»)

«Прожект» переїзду до Києва (грудень 81)

В київських розмовах про «велике переселення» київських письменників (хоча знав я про нього давно й дивився на все спокійно – мене воно не обходить) раптом клянуv я на зманливий гачок («А чого ви не подаєте заяви, мовчите?.. Тут таким дають... Вам повинні дати... Кращий новеліст»...)

І ще раз спрацювала моя роками вже приборкана наївна віра в слова нашого брата-українця.

Щось робив Стаєцький (брав мене на роботу в «Рад. письменник»), десь говорив Драч, кудись ходив Дрозд і ніби зупинив усе «Султан» Павло-Паша

нині крупний бізнесмен, і Віктор Горобцов – давні друзі, можна сказати побратими ще з часів їхньої комсомольської юності. Подейкують, їх багато що в'яже у цьому житті.

Роками незаймане поле вродило високе бадилля. Місцями тут і там з-під землі випнулися самосаджанці берізок і осик. Ті поля – німий докір часів губернаторства Горобцова. Він знав, що село помирає, знав реальний стан освіти та медицини, проте майже нічого не зробив для того, аби допомогти людям. Десь не міг, а десь... Пригадалось Горобцову, як просили, вмовляли, ледь не ставали на коліна керівники району, на території якого вони зараз полюють, допомогти з обладнанням місцевій районній лікарні. Переконували, що то вже не лікарня, а богадільня для старців, де відсутнє геть усе. Немає діагностичної апаратури, хірургічних інструментів, ліжок. Хворі змушені приповзати у лікарню з власною марлею, шприцами та рентгенівськими плівками.

Як він лютував! Як накричав на тих розпоясаних районних урядовців! Яке нахабство – вимагати від нього те, чого й інші не мають. Хіба тільки у цьому районі така медицина?! Розсердився тоді Горобцов не на жарт. Ось згадалось, як їхали на полювання, і на душі стало маркітно, не затишно якось. Бо міг допомогти. Міг, але то клопіт, порушення якихось там бюджетних статей, а йому то треба було? Якраз розпочиналась чергова виборча кампанія. Треба було дбати про владу. А тут якась районна лікарня. Несерйозно все те. І він махнув рукою, наче відганяв спогади, а чи докори сумління?

Метушня у сутінках, важке гупання чобіт, хрускіт бадилля і спалах десь збоку. І пекучий біль. Гвинтівка Віталія Замочилова, його пестунчика, його Вітька, синка давнього кореша Серьogi, споряджена особливим «кабанячим» патроном з масивною свинцевою кулею, яка розплющується в організмі, розкриваючись мов троянда, та перемелюючи нутрощі, вистрілила і вцілила у живіт Віктора Горобцова.

У густій пожухлій траві розпласталось безпомічне, таке безпорадне і до зворушення немічне тіло. Невже то він ото лежить – всесильний і всемогутній Віктор Горобцов? Той, кому телеекрани пророкували велике майбутнє, той, хто асоціювався з рятівником народу, принаймні певної його частки.

Була якраз середина зими. Наближалось Водохреща, проте земля так і не вкрилась пухнастою ковдрою. «Зими не буде», – писали газети.

Поле, яке не дочекалось ні плуга, ні снігу, прийняло на свої груди людину. У промінні ліхтаря видно було, як поволі, наче густий мед з надтріснутої миски, витікає цівка крові. Вона повзла червоно-брунатним хробаком і губилась поміж бадиллям та врунами притлумленої трави. Десь там кров назавше перемішувалась із чорноземом. Червоно по чорному...

Допроводили Горобцова до районної лікарні. Їхали швидко, наскільки дозволяли розбиті з чисельними вибоїнами дороги. Дорога зайняла якихось сорок хвилин, але що то були за хвилини! Горобцов лежав на задньому сидінні і, зціпивши зуби, правою рукою тримався за живіт. Там, де машину хитало на нерівностях, він видавав глухий стогін. Пальцями його правиці стікала кров, обличчя Горобцова робилось щораз блідішим.

Божеволіючи від побаченого, ще до кінця не усвідомлюючи того, що трапилось, Віталій Замочилів неперестанно вителефонував кому слід. Його тусило, він із зусиллями потрапляв пальцем на потрібні цифри, він кричав у слухавку мобільного, плакав, скиглив, скавулів...

Районна лікарня зустріла їх широко розчиненими вхідними дверима. У багатьох вікнах світилося. Тут їх уже очікували.

– Каталку, каталку давай! – ще здалеку кричав до чоловіка у білому халаті, очевидно головного лікаря, Замочилів.

– Немає, – запинаючись і на ходу застібаючи халат, що спадав нижче колін, белькотів переляканий і геть збитий з пантелику ескулап.

– Як немає?! – здивувався Замочилів. Але на з'ясування не було часу. – Тоді ноші, ну, ці, як їх, давайте...

Було видно, як посуворішало, враз постаріло обличчя Віталія. Нарешті він допетрав увесь трагізм того, що трапилось і миттєво зрозумів, чим це може обернутися для його шефа і, найголовніше, для нього самого.

– Немає... – розводив руками головлік.
 – Як, – запнувся помічник. – Це ж Горобцов.
 – Знаю, – мимив лікар.
 – Що є?
 – Простирадла, коци.
 – Давайте, та хуткіш! – зривався на крик Замочилів.
 – Коц чи простирадло? – допитувався розгублений чоловік у білому халаті.

Замочилова заціпило. Йому здалось, що з нього знушаються. Ще мить і він накинеться на цього йолопа з кулаками. Але тут почувся із салону авто стогін. Він обернувся і рвучко ступив крок до лікаря:

– Швидко...

Не кричав і навіть не наказував, але треба було бачити його обличчя. Очі свердлили, жовна важкими жорнами випинались, руки стиснулись у кулаки.

Головний лікар Мотовило розвернувся і побіг. Так, він біг, хоч за інших обставин він би цього не зробив нізащо. Він бо тут найголовніший і найповажніший. Але ж Горобцов. І з ним, судячи з того, як скавулить оце цуценья, таки кепсько. Мотовило біг і наказував підлеглим, що висипали на ганок лікарні:

Наче не вийшло в мене нічого доброго в тій спробі й оце починаю по-справжньому жити, віддавши себе цікавішій справі – літературі.

Забуваюся, що вже більша частина життя пройдена і, як кажуть по-російськи, – «жизнь сделана».

«Нещасливий номер» (13 липня 81 року)

Випав же мені нещасливий номер – оцей редактор Видиш – примітив і ортодокс, яких я найбільше боюся. Вважає книжку перевантаженою «дитячими» новелами, радить зняти частину. А не може розібратися, що це новели не для дітей, а про дитинство (як у Толстого, Горького, Астаф'єва, Айтматова, Алексєєва, Гриця Тютюнника, Гуцала, навіть Левади).

Радить указати точний час дії в новелах – отак і написати: відбувалася Велика Вітчизняна війна. Радить не називати всіх німців фашистами. Мовляв, є зараз НДР (!).

Граничний ідіотизм – це тепер ми знаємо, а тоді, у війну, для нас усі німці були фашистами. (Та й чи знайдеш ти в Сімонова, Бондарєва, Астаф'єва, Бикова й інших такі «остороги»!).

Ще до мови моєї має претензії – багато діалектизмів. А я їх свідомо вживаю навіть у авторській мові, бо в моїх новелах автора нема, а є оповідач, є подача «зсереди». Цим я наближаю мову свою до народної й віддаляюсь від рафінації – оцієї іржі чи паразита, що з'їдає мову живу.

Тільки що прочитав у М.Алексєєва: «Язык художественной литературы не всегда бывает в ладах с нормативной грамматикой» («Наш совр.» №7, ст. 64)

Якби ж Видиш читав хоч Алексєєва!

І помилився я: Видиш – чоловік добрий і редактор тямущий.

Одеса (14.07 – 6.08)

Будинок творчості (або, як називаю його, «Будинок безпритульних»). 1 корпус, 8 кімната (темна й холодна).

Знайомство. Професор (доктор філософ. наук із Казані – Казбек Тазієвич; письменник-чуваш – Петров; Ст. Стриженюк – одеський «геній» із молодого дружиною; харків'янин Іван Перепеляк із сім'єю; Любов Забашта з племінницею (учителькою та й годі); закарпатець Густі Василь; якийсь Григорій Кулінич (більше – торгівець); Микола Карпенко; і знову – С. Носань (він тут щоліта). Ближче з Ю. Крутляком. А взагалі – «тяжкая скука»!

Щиріше з вісімдесятилітнім Степаном Петровичем Ковганюком – перекладачем із Одеси (а взагалі з наших, киево-черкаських країв, чоловіком). Прочитав його 8 томів спогадів «На довгій ниві». Виключний життєвий матеріал! На кілька романів.

Прочитав (уперше) збірку уторського новеліста Тьомьоркені й ще раз переконався, що новела – це щонайперше психологія, стан людини (обов'язково!) – в деталях, побуті.

Головне в новелі:

Був при цій розмові Я. Якийсь він по-ляськи хитрий і нещирий (хтось мені про це казав). Але – талант, і сміливість у творчості (як і в житті) є.

Заспокоював мою душу гарний і милий (ще й, здається, чесний) чоловік Іван Дзюб. Скромний, хоч і доктор наук і кількома мовами володіє (особливо дивує мене японською). В певній мірі – зразок сучасного інтелігента.

Познайомив я його з Шевчуком Валерієм (подобається він мені своєю мудрою незалежністю, свободою. Пише – та й годі). І з Щербаком Юрком (наче й прихильний до мене, але все-таки протилежна мені, урбаністично-аристократична особа).

Зустріч через 30 років (28.05.81)

Давно мені було цікаво, як виглядає в кріслі заступника міністра шкільний товариш Антон Легкоконець (тим більше, мені не здавалося тоді в класі чи в хаті його тітки Вороники, що в Антоні сидить «ген міністра»).

По телефону

– А якби я не назвав свого прізвища секретарці, то чи впізнав би по голосу?
– А хто це?
– Та Микола Кравчук...
– А-а... Так ти ж там книжки вже пишеш, не признаєшся... читав у «Вечірньому Києві»...

У кабінеті

Я. Якби не посивів, то зовсім не змінився.

А. А ти не міняєшся... Чорний. (*Сіли за столиком напроти*). То як там? Які новості? (*Спогади про шкільних товаришів: Галю Кочак, Іщука, Цупрака, Яніцького, Тимчука...*) Так ти пишеш?

Я. Пишу... Видав чотири книжки...

А. Да-а! А я, помінаєш, закручений, як у водовороті... Я то не читаю художню літературу, тільки технічну, але цікаво воно... Да-а... Нецікаво життя проходить. То крутився начальником обласного управління, то в міністерстві... Буває, тільки в поїзді відпочиваю... (*Розмову перервав якийсь мін. бос*).

Бос. Пішли в «Киянку».

А. Тут, помінаєш, товариш у мене. Не бачились... скільки вже... 30 років.

Бос. Ну-у!.. Так треба в «Киянку» (*кафе*).

А. Хи-хи... Я, помінаєш, не п'ю... Ми тут...

Знову вдох.

А. Ми тут поговоримо. В квартирі, помінаєш, ремонт, сморід... Лажу по лесніце в кровать...

(*Ще була розмова про синів, про хвороби й поради Антонові, як лікувати геморой – десь йому хтось дістав нім. пасту ультрапрокт*)

У ліфті

А. Ну, спасіба, що заїхав – гарно згадали минуле... Да-а...

Відчуття життя (7.06.81)

Мені часто здається, наче я тільки що починаю життя, що ті чверть століття, віддані вчительській роботі, забрали в мене всього лиш рік-два життєвої спроби.

– Готуйте усе необхідне. Реанімація! Клава! Де Клавдія Миколаївна? До мене!

Клавдія Миколаївна Немченко, старша медсестра лікарні, стояла наче вартовий у прорізі розчинених дверей свого кабінету.

– Ковдру! Ковдру давайте! – ще здалеку кричав до неї Мотовило.

Удвох вони дуже швидким кроком направились у підсобне приміщення – там склад. У ніздрі вдарило випарами старих давно протермінованих ліків і залежаною тканиною. За інших обставин Мотовило неодмінно зробив би старшій медсестрі зауваження. Приміщення треба регулярно провітрювати. Але у цю мить не до свіжості повітря.

– Ковдру! – для чогось повторив Мотовило.

– Яку? – перепитала Немченко.

– Найновішу, що маєте. Горобцов там – розумієте.

– Ви знущаєтесь, Петре Сидоровичу, – грубуватим голосом випалила старша медсестра. – Найновіша – що тридцять років має. Коли я ще дівкою була... Я вам казала, доповідала...

– Клавдіє Миколаївно, швидше! – обізвав її Мотовило. Він схопив перше-ліпше покривало, що відлежувалося на купі собі подібних. Знав, добре відав, що вибирати ні з чого, і перебирати нема часу. Там, у автівці, стікає кров'ю всевладний чоловік. І коли усе завершиться кепсько, то кепсько буде насамперед таким як він – вічним цапам відбувайлом за будь-яких обставин, влад і суспільно-політичних формацій.

На старій потертій, багаторазово уживаній ковдрі заносили пораненого до приміщення районної лікарні. Мали рацію свого часу керманичі району, просячи у Горобцова допомоги на облаштування районної лікарні. Навідатися б тоді всесильному губернаторові сюди і на власні очі побачити коридори з облупленою плиткою, палати з поломаними ліжками і давно не біленими стінами, побачити те допотопне обладнання з різними «баняками», що давно віджили своє.

Не навідався, не приїхав, не допоміг...

Зате завдяки зекономленому часу на ось такі поїздки у глибинки, на униканні марудних процедур «вибивань» та «узгоджень» зумів Горобцов належно організувати ще одну виборчу кампанію і домогтися ще вищої влади, ще більших впливів, ще потрібніших зв'язків. І рятувати дорогого Віктора Семеновича кинулися усі, хто володіє владою, впливами і зв'язками. І таких виявилось чимало. Транспортувати хворого не було жодної змоги. Треба все робити на місці. Кількома вертольотами у районну лікарню доправили стільки різної апаратури і всього, що необхідно, що тепер надовго вистачить бабам і дідам. З-за кордону виписано найкращих докторів, район водночас прославився і знеславився. У далекому, нікому досі незнайомому, загубленому посеред Слобожанських степів райцентрі, у палаті інтенсивної терапії центральної районної лікарні помирав сам Віктор Семенович Горобцов.

Смерть людини – завше трагедія. Смерть Горобцова – трагедія офіційна. А там, де офіціоз, щирості найменше. Тужили за покійником показово у форматі телеекранів і газетних сторінок. Були й такі, що побивались щиро і безрекламно. А от місцевий придурок Вова бігав вулицями райцентру і на весь голос лементував: «А дивіться, люди, що робиться! А, дивіться, не допомогли ні доляри, ні міністри!» Але ж то дурень. Що з нього візьмеш?

А бабусі на лавках перешіптувались. Різне розповідали. Переказували, що ходить між людьми побрехенька, буцімто грішником великим був той Горобцов, і голодомор проти українців не визнавав. От боженька його і скарала кулею у живіт, бо живота позбувались голодуючі, вони випросили у святих відомщення за кривдоньку... І з бабусь годі спитати. Вони люди темні, неосвічені, малопоінформовані, не тямлять у тонкощах геополітики. Краще вже вірити телевізорів та газетам. А там Горобцов – патріот, вірець законотворця і вірного служіння своєму народові, пам'ять про якого навечно залишиться у серцях вдячних українців і всього прогресивного людства.

Щоправда, одна газетка не втрималась і виплеснула на своїх сторінках пасквіль проти покійного. Вона відважилась порівняти Горобцова з Паніковським, героєм комедійки, людиною без паспорта і моралі. Газетка пропонувала зробити на могилі напис: «Тут спочиває Віктор Семенович Горобцов, людина без батьківщини». А ще та газетка радила дати салют з італійських карабінів, споряджених набоями на кабана.

Читаючи таке, Віталік Замочилів казався від люті. Він ще знайде управу на ту газетку і на тих писак. КАМАЗів на усіх вистачить.

І не знав Віталік, що тієї злощасної ночі здибали вони не вовка. Був то сірко, дворянка із сусіднього села, що заблукав у темряві, повертаючись від сучки.

Такі вже в них собачі справи.

БОРОДАВКА

Зранку падав дощ. Проте море тепле. Костянтин Сидорович плавав донесхочу. Така благодать – море, небо, гребінець невисоких гір віддалік і білі цукрові кубики його будиночка. «Ех, життя! – подумав Костянтин Сидорович, випорскуючи воду, – таки прекрасне!»

Того ранку бачив дельфінів. Позаздрив їхній вольності. Пливуть собі, куди заманеться, і горя не знають. Він завжди комусь заздирив. Але то було колись. Тепер минулося. У горах заздирив орлам за можливість вільно ширяти у високості. Коли був зовсім молодим, заздирив однокурсникові Миколі за те, що тому дісталась така красуня, синьоока Настя. Боже, що то була за дівчина! Куди не кинь оком, за що не прицінився – одна досконалість. Костянтинові у цьому плані поталанило менше.

Отут знову мушу нагадати слова М. Вороного про «західняків». Діляти та й годі.

Це – готельні печалі. А які ж радощі? Дуже хвалив мене «в очі» п'янений Іван Григурко («Миколо Івановичу, ви – другий після Тютюнника... Справжній художник...»).

Я не знаю цього чоловіка (хоч і був у нього вдома), але яка йому вигода хвалити мене, тим більше, що він під самим богом (якщо таким рахувати Загребельного) ходить.

Припитався і хвалив «у очі» якийсь Леонід Куліш («сильна у вас проза»).

Важливіша мені похвала Романа Іваничука, з яким провів останній вечір у готелі. Був із ним у двох компаніях-гуртках: зразу – серед галичанського земляцтва, зорганізованого Романом Лубківським, а потім – на «вечорницях» із дівками-молодицями. Парубки: Д.Павличко (цілий вечір співав разом із Романом Іваничуком парубочьких галичанських пісень), Василь Стефак (і цей співав, але оскільки не має голосу, то більше кричав), Микола Петренко (був дещо стриманий, обтяжений, а, може, перепилий), Ф.Зубанич (якого справді легко сплутати з якимось кавказцем чи й азіатом) і ще хтось, здається. Дівки: М. (все курила, пила й з цікавістю поглядала в мій бік), С. (твереза, але зовсім «розшнурована» молодичка, яка ще може впливати, як обмовився Собко, на солдатів і навіть на знаменитих поетів) і Д. (якщо такі б... і далі будуть підніматися на щит в укр. поезії, то не дочекається народові справжнього поетичного голосу).

На з'їзді

Я – на третьому з'їзді, але, такого буденно-офіційного, ще й якогось затисненого (і приміщенням, і постійною присутністю партійно-урядових осіб), ще не було. Не з'їзд – а якась учительська конференція чи профспілкові збори.

І жодного цікавого виступу. Хіба що – Драч, Новиченко, дещо Яворівський. А Гуцалу, Дончику слова не дали – і вже другий раз; на пленумі теж попросили підготуватися, а виступи вирішили (опублікувати) надрукувати. Цікавий спосіб ліберального знущання.

В кулуарах

Була надія «посвяткувати» в кулуарах з'їзду – чекалося цікавих зустрічей і розмов. Наївний я все-таки в своєму Тетієві. Сиджу в ньому й не уявляю, як наші писателі борються за місце в літературі. Щось я раніше чув про те, як М.Олійник виступав на партзборах проти Загребельного, натякав Микола мені в листі на якусь іншу «компанію», несхвально згадував Дрозда і його творчість...

Аж тут під час виступу Мик. Олійника Дрозд – мені:

– Друг твій виступає... На партзборах він говорив, що ти йому жалівся... по телефону... чи писав...

Про що я жалівся – так і не довідався я, хоч і починав балачку з Дроздом на перерві. Якась плітка.

Але Дрозд змінився.

– Що ми, Володимире, будемо пліткувати, сперечатися за місця в літературі. Головне – писати. Я так думаю.

Мовчун (Плач роси)

Новела про те, як не наважиться 57-річний удівець зачепити 55-річну вдову.

Він – (Мик. Ів.) – відставний офіцер, а вона (Мар. Ів.) – медсестра (ще працює, «бо вдома скучно»).

Він прогулює вечорами собаку, вона поливає квіти. Поздоровається («Здра-вья желаю...») і мовчить.

– Мовчунів не люблю, – сміється М.І. – Мій покійний говорив... А це, що думає, що хоче сказати – хто його знає...

Виходить уранці, коли саме скапують, плачуть дібрані, настояні за ніч роси.

Філантроп (ум.)

Написати новелу про філантропа – людину «малого добра», яка радіє дрібним благодійним вчинкам.

8-ий письменницький з'їзд (7-10.04.81)

Поїздка в Ірпінь (6.04)

Б.Комар, С.Пушик і я на «Волзі» Комара поїхали в Ірпінський будинок творчості з метою організації «творчого» вечора. Мали підключити ще Єв. Гуцала й Вол. Явора, які жили в Ірпені (це мене цікавило найбільше), але до нашої компанії приєднався лише Андрій Німенко (скульптор). Жена й Володимир вже виїхали на Київ.

Хлопці пили-їли – про щось розказували (особливо багато Пушик), а я вперше їх пізнавав ближче й глибше. І для мене визначилися: Ст. Пушик – добре начитано-наслуханий (особливо в історії й етнографії, за що я його поважаю): ще енергійний, спритний молодий буковинець (чи гуцул).

Колисьдесь я вичитав, як Микола Вороний характеризував І. Франка й галичан:

«Франко скоріше належав до типу безпосередньо-ширих і простих наддніпрянців, ніж до специфічно-рафінованих галичан з їх плиткою (поверховою, мілкою) меркантильною вдачею, із застарілими забобонами і пристосованістю до дрібнобуржуазного трибу життя».

Я не дуже вірив Вороному. А тепер я бачу, що він в чомусь правий.

Б.К. – літератор графоманського штибу, але (отут я й здивований) зумів зайняти елітне (чи піделітне) місце в літ. громаді. А ще ж, виявляється, путній п'яниця й бабник.

Готель «Москва»

Випало мені жити (точніше, спати) вкупі з поетом Д. (отим, що колись його Іван Драч у поезію вводив). Зрадив я Івановому «похресникові». І як же він мене засмутив, вивів із рівноваги і навіть заставив мучитися фізично першої і другої ночі – виявилось, що він завершений алкаш.

Зустрівся і з Т. Якийсь він дуже обмежений і буденний як для поета. Нам не було про що говорити, й він, мабуть, це відчув.

Вечеряв із закарпатцями Коханом і Вовчком (випадково).

Це, м'яко кажучи. Його Жанна, Жанночка – товстенька, з віддудитим чевцем, пухкенькими короткими ніжками і окулярами на кирпатому носі. Зате яка розумниця! Де той Микола? Уже й призабув, яке у нього обличчя. Де та Настя? Пере за своїм Миколою шарпетки, копається на грядках та закручує на зиму різні припаси. Живуть (ха – живуть) на свої мізерні пенсії, зістарені і нікому не потрібні. А він... Певно ж, бачили з телевізора, читали у газетах, хто він!

Годилось би зателефонувати Жанні. Але не можна. Знає, що не можна, а хочеться. Усе-таки без Жанни, без її допомоги, підказок, консультацій, зрештою – без зв'язків її таточка пробиватися по життю Костянтину Сидоровичу було б набагато скрутніше. А по правді кажучи, і зовсім неможливо. Скажімо так, можливо, але зовсім не гарантовано.

Сьогодні йому усе до снаги. Сьогодні він може і з дельфінами позмагатися, і з орлами. І синьооких білявок хоч відбавляй. Усе є. Добра нажито стільки, що боїться – життя забракне, аби усе спожити.

...Цей сценарій належить Жанні. Одного ранку вона зайшла до його опочивальні і сказала твердо, як завжди: «Треба щось робити. Ти бачиш... Я щось придумую». О, він не знав, що його Жанна ще й режисерка. Як вона усе придумала! І акторка з неї добра. Плакала так правдоподібно, що у нього знову прокинулось почуття заздрості. «Бач, як реве моя товстуха!»

Того чоловіка він бачив тільки через затемнене скло. Жанна запевняла, що дуже вони схожі – як дві краплі води. А чи водяні краплі уже аж так подібні одне до одної?

– Може, то я? – після оглядин віджартовувався Костянтин Сидорович.

– Ні! – відрубала Жанна. – Таких як ти більше немає. І не буде. Ти унікум.

Жанна промовляла і була дуже серйозною.

Залишалася ніч. Він мав зникнути до ранку. Зупинилися на Майорці. Можна було б у Іспанію. Але небезпечно. У Іспанії надто людно.

Ніч розділяла вічність. На ранок того, кого він бачив крізь затемнене скло, мали знайти у господарському будиночку з двома кульовими пораненнями в голову. Далі за сценарієм. Чи варто нагадувати – чиїм? Усі визнають у тому бідолаші, що то Костянтин Сидорович Хурпа. Саме він і ніхто інший. Він – герой цієї країни, яка більше не потребує його послуг. Він – господар і володар, феодал і повелитель, зверхник доль тисяч і тисяч люду. Це йому упокорювалась ця країна, це він дозволяв собі усе, що заманеться, ігноруючи закони і мораль. Це його прокуратура, його експерти, його слідчі і генерали. Вони усі одностайно визнають. Що то саме він лежить на кам'яній долівці господарського будиночка. Це він особисто і без понуки двічі вистрілив собі у скроню. Оскільки з

першого разу не влучив як слід, то треба було другим пострілом добити себе цілковито і остаточно.

Головна роль у цій комедії належала Жанночці. Вона, як скорботна і безутішна вдова, мала засвідчити, що самогубець з двома кульовими отворами у голові, такі є її чоловіком. У чорному капелюсі з великими крисами, чорному довгому плащі, що спадав до самих п'ят, Жанна височіла над тілом покійника і таки по-справжньому тужила. Ні, вона не плакала, не голосила, не ламала білих рук. Бо хіба таке пасує Жанні Яківні, вдові такого чоловіка?! Проте смуток на її обличчі таки був справжнім. Костянтина Сидоровича спершу забавляла ця гра дружини. Він смакував картинкою у телевізорі, смакуючи добрим коньяком. «От акторка... Мда, акторка!» – повторював він щораз, не відводячи погляду від екрана. Та через якийсь час йому закортіло довідатись більше про людину, яка грає його роль. І яку роль! Хто цей покійник? Звідки він узявся? Жанна, певно, знає. О, вона усе знає! Тільки, чорт забирай, чи не занадто вона переграє? Дивись, як нахилилась над ним, цілує у лоб, тримає за руку. Могла б уже аж так не побиватися! Нехай це для публіки, для телекамер. Але як натурально! Наче у труні саме він – її Костик.

Як мало прийшло на його похорони. Де ті підлабузники, лакузи і гнучкошийники? Де ті, кому він стільки зробив доброго, кому допомагав, створював умови для бізнесу, надавав вигідні кредити. Нема! Їх нема! Бо тепер у країні інший господар. Кому хочеться світитися, коли ти, Костянтіне Сидоровичу, в опалі, коли на тебе понавішувано усіх собак?! Жанночка таки була права. Він вчасно виїхав з тієї країни. Нехай під чужим іменем, із застосуванням багатоходової комбінації. То також Жанночка. Вона у нього шахіст ще той. Вважай, міжнародний гросмейстер.

Знову поцілунок у лоб. Ні! Могла б бути трохи виваженішою і стриманішою. Вінків малувато і оркестр грає якось невпадат. У цій країні завше так – кожен грає на свій лад. Він пробував навести порядок. Він свято вірив, що тільки сильна рука спроможна забезпечити процвітання. Йому майже усе вдалося. Він змусив замовчати надто вільну пресу, зашорив крикунів, обмежив і обрізав там, де це тільки можливо було. Та чогось він таки не передбачив, не врахував, не зумів зіграти на випередження. І ось він тут, а його Жанна так чутливо тримає руку якогось горопахи, що грає роль короля. Мусить визнати – добре грає.

У детально до дрібниць продуманій операції не було відповіді на питання, яке не те, щоб аж дуже докучало Костянтину Сидоровичу, але викликало певний дискомфорт.

- Тепер я навечно там? – навіщось перепитував він у дружини.
- А ти що хотів?
- Правильно, покійники не повертаються.
- Не воскресають! – уточнила Жанна Яківна.

яка недосконала сьогодні людина, – бо чим вона відрізняється від учорашнього, відокремленого від цивілізації китайця в своїх примітивних і нищих прагненнях, у злочинних засобах у здійсненні цих прагнень.

Про печаль і сміх (ще раз)

Після відкритого листа Сашка Сизоненка мимовільно вибіраю мудрі слова з цього приводу.

А.Ахматова: «Всего прочнее на земле печаль

И долговечней – царственное слово».

В.Шукишин: «Смех чаще всего – это лишь розовая пена на слезах жизни».

Ось так-то, Сашко!

Теми, сюжети

Для себе

Вчителька вийшла на пенсію. Давно вже виростила дві дочки (обидві закінчили інститути) й тепер могла, як думала, казала, «пожити для себе».

Справила осіннє й зимове пальта, купила дорогі туфлі й чобітки, плаття кремленове, але одного дня побачила (зрозуміла), що немає куди й для чого вдягатися. Ходила й далі дома в старому світері й халаті...

На курорті

Учитель В. попав на курорт. Хотів зрадити дружині (вірніше, відплатити – вона його зраджувала, це знав точно) й не зміг. Молода, гарна жінка сама натякала, але він не міг переступити через свої звички, мораль, поняття життя – жив 48 років. Начитався, уявляв себе інакше (іншим).

Жінка. Пристрасні чорні очі, що впиралися незмигливо в нього, наводили якусь невпевненість у собі, сковували, робили боязливым – потрібно було, здавалося, багато віддати за ці очі, за цей погляд! А що він мав... Що міг віддати (в свої літа)?.. Йому було легше з нею, ніж із дружиною – вона слухала уважно кожен його розповідь, ловила кожне слово. А він, маючи такого уважного й вдячного слухача, вільно розвивав свої думки, аж витав у хмарах імпровізації, не перестаючи слідувати за логікою викладу. Диво – але в розмові з нею глянути на себе збоку, оцінити себе (сам). І це підіймало його у власних очах.

Жінка. Зеленкуваті очі під майже завжди прикритими повіками (наче в чомусь винними), повільність голосу й, мабуть, лінкуватість думок, такі самі податливо-лінкуваті рухи... (З Лариси Антонюк)

До новели «На курорті»

Розмови: про сучасну жінку.

Розвиток, видозміна думок Вол. Солоухіна:

«Сила женщины в её женской сущности, а не в математических, юридических или иных побочных способностях. Поэтому эмансипация и развитие этих способностей всё же не делают женщину сильнее. Как бы не наоборот».

Учитель В. любив «пофілософствувати» (дома його жінка, вчителька математики, не любила його балачок).

«Житейское изо дня в день подло».

«Смерть, как всегда, многое объяснила, многое улучшила, и многое лишнее вычеркнула» – из письма после смерті отця в Варшаві.

«Жить – это только привычка» (А.Ахматова)

1981

Важким, був для мене високосний 80-ий.

– 30 січня – померла мама (я й досі не вірю – все збираюся до неї в гості, на розмову).

– 6 березня – пішов од нас Гриць (я й досі не вірю – чекаю на зустріч, щоб наговоритися).

– 1 серпня несвоечасно одружився Андрій (я й досі не звикну).

– 15 серпня пішов я на вислужну пенсію, пішов на творчий хліб (придеться звикати).

Злегка перефразувавши Чехова, я міг би вслід за ним сказати: учительство – моя дружина, а література – коханка.

Як я пишу (13.01.81, на Меланки)

Прочитав зізнання Чехова (в листі до Батюшкова 15.12.1897) про те, як він писав, і захотілося самому підписатися під словами великого новеліста: «Я умею писать только по воспоминаниям и никогда не писал непосредственно с натуры. Мне нужно, чтобы память моя процедила сюжет и чтобы на ней, как на фильтре, осталось только то, что важно».

Найкраще мені пишеться олівцем і ще й тоді, коли тісно на папері (я помітив, якщо немає цієї «тісноти», то я її сам роблю).

І з Хемінгуєм я згоден, який у 29 році (я тільки народився) писав Скотту Фіцджеральду: «Лето – неподходящее время для работы... Нет ощущения, что к тебе подкрадывается смерть, как это бывает осенью...»

«Пора цветения у всех проходит... Ты теряешь свежесть и легкость, и всегда кажется, что ты никогда уже не сможешь писать... Но у тебя прибавилось мастерства, и ты больше знаешь, и когда старые соки вдруг вновь начинают в тебе бродить, ты добиваешься куда лучших результатов...»

5.02.81

Іван Драч пропонує написати кіносценарій (повість) про сільських учителів.

Хочу й боюся – дуже вже далеко зайшла наша шкільна система (проблем! проблем!). Але пам'ятаючи, що «після хліба найважливішим для народу є школа» (Дантон) і маючи деякий свій вчительський досвід, гріх було б не сказати свого слова про сьогоднішню школу. Треба спробувати.

14.02

Прочитав книжку В.Семанова «Из жизни императрицы Цыси» й відкрив для себе чимало дивного в недавній історії Китаю. І ще раз переконуюся в тому,

Ха! Він, за усіма приписами, покійник! Живий покійник! І треба сказати, доволі вільний покійник! Тепер він може податися куди завгодно. У будь-який куточок землі, тільки не у свою державу. Тут він мрець!

О, вона знову нахилилася для поцілунку. Камера взяла цей епізод крупним планом. А вони таки подібні. Отой, що у труні – майже він. Ще крупніший план. Він... Але стривай! Де бородавка? У нього, у справжнього Костянтина Сидоровича на лівій щоці вона уже віддавен. У мерця бородавка відсутня. Жанночко, як ти могла недогледіти?! Бородавка!..

– Вона, певно, розсмокталась...

Ох, уже ті журналюги! Скрізь їм треба захвати свого носа. Він стовідсотково був правий, притискаючи хвоста цим зміям. А Жанночка молодчинка! Так викрутиться. Ні, вона у нього геній!

– Бачите, з людиною відбуваються непоправні зміни, – Жанна Яківна важко зітхає. – Таке пережити. Ви ж розумієте...

Перед камерою Жанна Яківна не соромилась своїх сліз.

КУШЕТКА «РОККО»

У мене сколіоз, це коли спина зігнута, а хребет скривлений. Мені загрожує сутулість, а ще лікар сказав, що між лопатками та поясницею мій хребет набув такої собі S-подібної форми.

– На якому ліжку спите? – між іншим поцікавився лікар.

– Та-а-а! – чухаю потилицю і сором'язливо признаюсь. – На розкладному дивані.

Сором'язливість викликана тим, що на тому дивані мені доводиться спати відтоді, як посварився з дружиною. А це вже другий рік минає. Не бракує ще, аби лікар розпитував, з ким я сплю на тому дивані. Але очевидно сам факт, з ким я сплю на тому злочасному дивані, ніяк не впливає на форму мого хребта. І лікареві про це добре відомо. Тому він здогадливо вигукнув:

– Ага! Я так і знав! На розкладному? Такий, що з різних частин, де горбинки і видолинки, де поверхня як спина крокодила. Так?

– Так, – погоджуюсь я.

– Ото! Ото воно і є! – чомусь торжествував лікар.

Виглядало так, що його здогад важливіший за стан моєї спини. Лікар звично по-навиписував мені різних ліків і на додачу порадив: міняйте ліжко.

– Чуєте, голубчику?! Аби матрац був рівеньким як дзеркало.

Сто років не бував у меблевому магазині. Відчуття небезпеки зажене і не в таке місце. Задля поліпшення самопочуття людина здатна на відчайдушні кроки аж до вчинення несусвітніх дурниць, як от споживання власної сечі. Ха! Сеча – це ще звучить навіть романтично...

За сто років моєї неприсутності у подібних крамницях ціни в меблевому здійнялися наче чортополох у Чорнобильській зоні відчуження –

високо, дико і відлякливо. Я не пригадую, скільки колись коштувало од-носпальне ліжко? Сто карбованців? Сто п'ятдесят? Приблизно стільки. Нині крамниця пропонує мені щось плескато-перпендикулярне за одну тисячу п'ятсот гривень. І називається це тахтою «Рокко». Он і етикетка приклеєна, звідки можна довідатись: «Кушетка «Рокко», ТЗОВ «Дуб і син», ціна – 1500 грн. ПДВ в т.ч.». Півтори тисячі гривень. Рівно стільки у мене є! Я навіть зрадив, що те ліжко, а чи тахта (чим згірш – кушетка?), коштує саме півтори тисячі, а не, приміром, півтори тисячі і десять гривень. Бо усе, що за півтори тисячі, для мене проблематично. Півтори тисячі! Це ж треба! Лікар порадив придбати нове ліжко, а воно коштує стільки, скільки саме у мене і є. Гладжу поверхню кушетки «Рокко» – як дзеркало. Воно! Мое! Півтори тисячі!

Чомусь і на гадку не спало, що кушетка «Рокко» могла вартувати менше – чому б не тисячу двісті, одну тисячу рівно, або дев'ятсот дев'яносто дев'ять гривень і дев'яносто копійок, як тепер модно виставляти у цінниках? Та яка економія, коли таке відбувається з моїм хребтом? Я твердо вирішив, що півтори тисячі гривень мій хребет має право від мене вимагати. Цікаво, скільки при тім коштує серце, нирки, шлунок, легені, мозок? Шлунок, мабуть, найдорожчий, бо щодня його напихаємо, витрачаючи кошти на продукти. А без деяких органів, як от мозок, можна спокійнісінько проіснувати.

Оглянувши таку потрібну для мого хребта річ, повертаюся додому з твердим наміром найближчим часом знову завітати до цього магазину, але вже з грошима, отими відкладеними тисяча п'ятсот гривень. До речі, як вони там маютьесь? Для певності перелічую сотенні купюри – п'ятнадцять папірчиків, втулених між сторінками однієї книги. Найкраще для зберігання грошей надається чотиритомник Ярослава Гала-на, випущений київським видавництвом «Наукова думка» у 1980 році. Особливо для цього підходить четвертий том. Він найгрубіший – 848 сторінок, і там вміщено усі найгостріші Галанові памфлети та фейлетони. Моїх півтори тисячі гривень лягли якраз між памфлетом «Жовто-блакитні шавки з фашистської псарні» та фейлетоном «Упири й упириці». До завтра пролежать ще, а завтра усе для блага мого хребта!

Залементував телефон. Роздратовано беру слухавку: тільки встиг заснути Галана на його місці у другому ряду книжкової шафи, аж уже докучають. Голос Петра ледь чутний. Але я добре знаю, що тут не винуваті зв'язківці, ні до чого магнітні бурі чи якість телефонних апаратів. Не винуватий навіть Петро, а його хвороба. Рік тому вчепилась болячка до мого давнього приятеля, крутить чоловіком, витрушуючи на ліки та тих, хто ті ліки рекламує, усі Петрові заощадження.

Петро розповідає про усе – про вчорашній футбольний матч, про події на київському Майдані, передачі Савіка Шустера і про нові тарифи на російський газ. Але мені добре відомо, для чого він зателефо-

Ні, Євгене, не відмирає справжня література. Не вичерпала вона себе. Яскравий доказ цього – російська література. Це нинішні українські писателі себе вичерпали, точніше вичерпали «дозволену» (самими ж найретивішими українцями) тематику й проблематику (крутяться в ній, повторюються), а підняти «недозволену» не мають мужності.

Про об'єднання колгоспів (із вагонної розмови)

Об'єднали 5 сіл в один колгосп. Із тих сіл, що стали бригадами, тікає молодь. А ті, що лишаються, не хочуть, лінуються працювати в колгоспі («робити колгоспне»). Вони своє роблять. Позахоплювали городи (пустуючі), розвели господарство (корови, свині, бички, птиця і т.п.), крадуть «без очей начальства».

Живуть двоє

Він – їздовий на фермі (фуражир). Вона – листоноша. Дітей нема. Дуже робочі, хапливі. Вона рознесе пошту й до роботи. Не їсть, не п'є, нема часу. Худа, постаріла. В побудованій хаті не живуть, а в літній кухні.

3 приводу космічних польотів

«Лучше хорошо жить на земле, чем плохо летать на небе», – сказав Л. Толстой з приводу польотів Уточкіна. А я з приводу космічних польотів сказав би таке: перше треба вирішити невідкладні проблеми на землі, а вже потім лізти на небо.

Начитався про О.Блока і відкрив його заново

Ось що писав Блок в листах до матері (друга) в 1909 році із-за кордону.

«Люди мне отвратительны, вся жизнь – ужасна. Европейская жизнь так же мерзка, как и русская, вообще – вся жизнь людей во всем мире есть, по-моему, какая-то чудовищно грязная лужа».

«Более, чем когда-нибудь, я вижу, что ничего из жизни современной я до смерти не приму и ничему не покорюсь. Её позорный строй внушает мне только отвращение».

Переделатъ уже ничего нельзя – не переделает никакая революция. Все люди сгниют, несколько человек останется. Люблю я только искусство, детей и смерть. Россия для меня – всё та же – лирическая величина. На самом деле – её нет, не было и не будет».

«Всё одинаково смрадно, грязно и душно, – как всегда было в России: истории, искусства, событий и прочего, что создает единственный фундамент для всякой жизни, здесь почти не было. Не удивительно, что и жизни нет».

«Для того, чтобы забывать о том жалком состоянии, в котором находишься ты, я и все остальные жители России, нужно иметь одну «подкожную» идею или мечту».

«...искусство еще страшно молодо, что не сделано еще почти ничего, а совершенного – вовсе ничего; так что искусство всякое (и великая литература в том числе) ещё всё впереди».

«Художнику трудно преодолеть многое, что не художнику легко».

Із 15 серпня 1980 року я на творчій роботі. Вільний письменник!... Що воно таке?

19 серпня 1980 року

Був у мене Вол. Ів. Косовський. Цікавий чоловік, самотужки дійшов до осмислення світу й себе в ньому. Медик – то лише для хліба, а насправді – він поет (читав мені свої вірші), художник (його аплікації), музикант (любов до пісні й музей Стеценка).

Коли б таких людей та густіше серед нашого народу. «Дорогому Вол. Ів. Косовському і всій славній родині його на знак глибокої зворушеності всім тим, що побачив і почув у затишній хаті між калиною», – написав я йому на своїй книжці.

Серпень 1980 року

Виїжджав три рази з Павлюком і Малєєвим на поля нашого радгоспу.

Так гарно серед поля: сонце сідає, повіває свіжий вітерець, купи соломи (як колишні копи), гул комбайнів і легкий порох над ними...

А тут – лісок, зілля... Табір механізаторів у ярку з криницею (черешні і берест над нею, і бузина довкола), вагончики з чистими ліжками, сторож...

Але все це відійшло на задній план, коли ходили полями. Пшениця припелеснута літніми дощами, пригладжена вітрами – вперше бачу, щоб стелилося по землі стебло, як волосся по голові. Не можуть узяти її комбайни звичайним способом – треба тільки напроти стебла.

Важкий високосний рік у полі. Не доберуть наші хлібороби зерна – знову доведеться купувати за морями-океанами. А купованим не наїсишся.

Чогось мені пригадалися ті скибочки хліба на торгу 47 року, що коштували по десятці (тими грішми). Буханець – 100 крб. А зарплата батькова, між іншим, була, здається, 600 чи 700 крб. – 6-7 буханців хліба.

Зловісно-трагічним вітром 33-го року повіяло тоді.

13.09.80

Перечитав-переглянув я перший роман Є. Гуцала «Позичений чоловік» і ще раз переконався, що не лежить моя душа до ніякої химери. Усе тут фальш, вигадка – і фабула, й діалоги (цими старанно зібраними прислів'ями та примовками), й проблеми... Мабуть, це велика розкіш тратити час і папір на таке писання (та й читання).

Єдине вразило: яка сила фразеології піднята! Справді, праця. Але знову-таки вся вона (фразеологія) наче приліплена. Ні, не про це й не так треба сьогодні писати на Україні.

18.09. Був у Києві

Сказав про це Євгенові. Розгнівався він – не чекав від мене цього. І сказав мені гаряче: «Ну й пиши, розв'язуй проблеми... А ти знаєш, що натуралістична література вже відмирає, бо вона так і не розв'язала ніяких соціальних проблем. Треба щось інше, по-іншому показувати світ...»

нував і що очікує від мене. Завше я розчулююсь інтонацією його голосу, м'якну й обіцяю «на завтра» то сотку, а то й триста гривень. На призначене місце Петро приходить вчасно, на його обличчі виступають великі краплі поту. Він сумно дивиться на мене, забирає простягнуті мною гроші, неодмінно обіцяє, що «не забуде мені цього».

– Аби ти, Петре, був здоровий, – кажу майже вже завчене.

Здоров'я бажаю Петрові і в сьогоднішній з ним телефонній розмові. Тільки ні слова «про завтра». Не можу. Навіть однієї гривні За тисячу чотириста дев'яносто дев'ять гривень мені не бачити кушетки «Рокко» як власного хребта, який, за запевненнями лікаря, «не хребет, а казна-що».

Помовчавши у слухавку, а потім ще й важко зітхнувши, Петро нарешті бажає мені «усього найкращого». Я йому віддячую тим же. Він ще повідомляє, що має лягати у лікарню. Я йому співчую. Так і кажу: «Співчую тобі, друже, щиро». Добре, що телефон без очей. Але що – телефон? На важіль – клац, і відключився. Серце ж не відключиш, думку не відімкнеш. Вони тебе штрикають, діймають, не дають спокою, переслідують. А ти на них звіром: «Я що – на гульки?! У мене самого проблеми. Я не можу. Сьогодні – ніяк! Може, пізніше, коли з'являться гроші. Ну, там через тиждень- другий. Може...»

Так, завтра за звичних обставин Петро б отримав свою сотку: я б не зумів йому відмовити. І вже з самісінького завтрашнього ранку четвертий том творів Ярослава Галана мусив би попрощатися з одним папірцем. Але мій хребет! Лікар застерігає: очікуйте погіршення. Лікар відвертий, він тишить мене тим, що я буцімто такий, котрому можна усе виказувати. З чого це він узяв? Зовсім я не такий. А який? Власне кажучи – який я? Добрий? Так. Людяний? Неодмінно. Товариський? Звісно. Тільки тоді, коли ніщо і нічого не загрожує мені. А тут – хребет одним словом... Петре, вибачай.

У кімнаті на столику білим прямокутником відлежується газета. Ще не читана, а тому така бажана. Розгортаю – що новенького? Відразу у вічі б'є заголовок: «Дівчина помирає. Врятуймо її разом». Газета закликає допомогти дитині, котрій негайно потрібна закордонна операція. Тут і портрет нещасної. І банківський рахунок.

Я отетерів. Газета тихо сповзає з колін, падає з легким шелестом до кору на долівку. Що маю робити, яку відповідь дати своєму сумлінню?

Вибігаю на вулицю – на розі стовбичить жебрак, під гастрономом гурт безпритульних, на трамвайній зупинці активісти з товариства захисту тварин просять на допомогу «чотириногим друзям». Там – на операцію, тут – на ліки, алкаш зазирає у вічі – «дай, браток», циганча смикає за полу піджака – «дядьку, дайте...», каліка у візку – «Бога ради...»

Зачманілий, засмиканий і затюканий – іду, куди ноги несуть. Люди! У мене не вистачить. Мої збереження... Що маю з ними робити? Мій хребет! Розумієте, він викривлений. Я мушу, конче мушу купити нове

ліжко... Аби мій хребет. Стривай, а чи не тому він у тебе такий ненормальний, що надто болісно реагуєш на викривлений світ? Га!? Ідеш за світом, який усе норить кривою. Ти тягнешся за ним, а він тебе гне, гне, гне...

Сутулий, з підозрою на сколіоз, біг я кривою вулицею, краєм ока спостерігаючи, як над кривою лінію дахів за криву небосхилу у криваву купіль опускається розпечене до червоно-гарячого криваве сонце.

АЗЕРБАЙДЖАНКА

На базарі з'явилась азербайджанка. Великими чорними очима, темними, наче ніч на Сході, вона зиркала на покупців. Пасічник Петро, що торгував неподалік азербайджанки медом, в якому могли втопитися бджоли, бо так багато в ньому було додано води, стверджував, що його нова сусідка усіх гіпнотизує, змушуючи купляти її крам. Торгувала азербайджанка різними фруктами. І без гіпнозу варто було зупинитися біля її товару. Лимони, апельсини, мандарини, гранати, виноград, сушений інжир і родзинки вражали добірністю, налітністю, стиглістю. Гранати у азербайджанки такі, що більші за кулаки базарного різника Оляка. А кулак у Оляка такий, що й сонях затуляє.

Азербайджанку на базарі не злюбили відразу. За отой її товар. А ще за те, що трималась осторонь від решти крамарок, не вступала з ними у бесіди, де вже там, аби перехилити чарку у побазарне надвечір'я.

І справді, азербайджанка поводитись нетипово. На базарі ж як? Усі Perezнайомились ще першого дня праці, встигли потоваришувати і навіть потусуватись. А ця – тиха і мовчазлива, то перебирає свій крам, коли немає покупців, то відчужено дивиться кудись убік. І мовчить, мовчить... Ніби не існують для неї Свєтка зліва і Галка справа.

Від роздратованості (а ще нудоти) вирішили сусідки-крамарки пильнувати за азербайджанкою. Щовечора, розпиваючи плящину горілки та закусуючи шпондерком від Орісі, Олькової дружини, «спостерігачі» підбивали підсумки: «Зранку не дала решти одному інтелегенту, десь зо сімдесят копійок. Я того очкарика давно знаю. Купував у мене, тепер у неї», – розповідала Свєтка. «Потім недоважила бабці, – додавала Галка, – стрілка на вазі танцювала туди-сюди, як очманіла». «Як п'яна», – уточнювала Свєтка. І усі дружно реготали, бо «п'яна» словечко було як ніколи доречним.

– І хочеться їй тут мерзнути разом з нами, – наче не до теми випалила Люська, що торгує квашеною капустою та різною городинною. – Їхала би ліпше у свій Азербайджан.

Діялось то якраз у розпал січневих морозів, які лютували за тонкими стінками базарних будівель. Холодно було настільки, що продавці потерпали, аби не перемерз їхній товар, особливо – мандарини. Дивина, ті, що самі нагадують сонечко, найбільш піддатливі холоднечам.

віддаляється від справжньої комуністичної свідомості – високої духовності й моралі.

Партія вже більше не несе в собі цієї духовності, цієї принципової моралі, відданості, а – найголовніше – свідомої ідеї.

Члени партії не є зразком для інших, рядових членів суспільства, яке загнилося й розкладається. А тому лозунги й заклики партії перетворилися в формальність, фразування (в колишню попівську проповідь, у яку не вірив простий грішний).

В партії дуже багато зайвих людей, далеких від комуністичних переконань, швидше ближчих до дрібнобуржуазної моралі, що лише дискредитують лєнінські ідеї. І коли б партія одного дня від них рішуче звільнилася, то тільки виграла б, а з нею виграло б і наше суспільство, яке вже розкладене, розбещене на довгі роки.

Але вірю, що колись (а може, й швидко), згадуючи й називаючи цей процес, як злочинний, мужні й чесні люди сміливо покажуть пальцем на винуватців великого соціального злочину, трагедії нашого радянського суспільства, яке геніально задумав Лєнін.

Через 21 рік (серпень 2001)

Правильно (а може, й сміливо) я оцінював комуністів-брежньєвців, але який був наївний щодо Лєніна, не осмислював до кінця української долі.

Між іншим, сьогоднішні господарі життя – корупційна-мафіозна банда (на 10 році незалежності України) – це ті ж вирощені брежньєвським часом комуністи й комсомольці.

Про особу письменника, про його працю

Е.Евтушенко («Юность» №6.80)

«Поэты стихов не бросают –
Стихи бросают поэтов,
Когда они враз обрезают
По трусости парус под ветром.

...
Обрезанный парус – не знамя.
Нет бывших заслуг в нашем деле.
А самое страшное с нами,
Когда ремеслом овладели.
Заболтанность хуже молчания.
Кончаются взлёты паденьем.
Болтливое измелъчанье
Становится перерожденьем.

«Письменник обирає матеріал, що імпонує особистості автора, його інтелекту, характеру, роздумам. Якщо він митець, то не зможе й не робитиме інакше». (Анна Зєгерс – з листа до Жоржі Амаду, 1954)

І прив'язала та «зав'язь» моє серце до нього назавжди, як прив'язало щось іздавна до Стефаніка, Черемшина, Васильченка, Косинки, Головка, Чехова, Буніна, Шолохова, як в'яже щось зараз із Гуцалом, Дроздом, Шукшиним, Астаф'євим, Распутніним, Друце, Айтматовим («Повісті гір і степів») чи навіть із далеким македонцем Відое Подгорцем.

Дехто говорить, я наслідую Григора Тютюнника. Я не дуже боюся цих звинувачень – є що, є кого наслідувати – але я думаю, що тут інше явище: мабуть, у нас із ним просто спільні вчителі: Стефанік, Васильченко, Головка і особливо Косинка. І лише поверховий читач (та й критик, літературознавець) шукає чи знаходить зовнішні схожості наслідування там, де їх немає. Чи наслідували один одного Стефанік, Черемшина й Лесь Мартович? Або Чехов, Бунін, Купрін?

І ще одна обставина безперечно єднає нас: ми майже рівночасно бачили й пережили в своєму житті багато схожого, поданого нам війною і першими повоєнними роками.

У творчості ж, гадаю ми все-таки різні. На мою думку: Гриць – реалістичніший, епічніший, я – романтичніший, ліричніший.

«Любить умеют только мертвых» (А.Пушкин)

В чому корінь нашого зла?

Інтелігенти – гуманні, духовні люди – на чолі з Ленінінм здійснили свій великий задум – привели трудящий народ до встановлення Радянської влади, нового суспільного ладу – соціалізму. Із самого початку фундаментом організації цього нового суспільства, його будівництва, функціонування передбачалась висока свідомість, ідейність, моральний рівень громадян, що мало розвиватися, вдосконалюватися. А що вийшло насправді (принаймні через 63 роки)?

Ленін, на наше нещастя, помер. Сталін, людина вольова й груба (не інтелігент!), знищив аж до нижчих прошарків однодумців Леніна і взагалі мислячих, правильно розуміючих ідеї соціалізму, ідейних його прихильників і борців, людей чистих і совісних. Культ особи дав хід підлабузництву, наклепам, брехні, лицемірству, витягнув на поверхню життя людиць.

Вітчизняна війна завершила процес. Із 20 мільйонів, що загинули, в першу чергу загинули кращі люди – це вони першими (бо чесніші) йшли в бій, воювали в партизанських загонах, навіть фанатично віддавали життя за Батьківщину. А нечесні й проворні, теж у першу чергу, виживали. Вони зі своєю «діловою» мораллю прийшли по війні до всіх пультів управління життям (звичайно, з квитками членів партії).

Сталін помер, а вони лишилися. 27 років після Сталіна обмежено й примітивно (недалекоглядно!) розвивали країну (виховували людей) в плані матеріальному. Духовність, а з нею й висока мораль (гідність, принциповість, чесність, правдивість), зникає. Стосунки людей ґрунтуються на розрахунку. Поширюється, стає нормою корупція («вміння жити!»). І скрізь у цих соціальних процесах чи не першими є (страшний парадокс!) більшість теперішніх комуністів, які своїми діями, життєвими концепціями знищують усе духовне в людині. Визначаючи рівень життя лише матеріальним, стимулюючи це в прагненнях людей, партія

Звідкіля насправді вона прибула, де мешкає у Львові, чого власне прибилась сюди – ніхто не знав. І чи з Азербайджану? Може, з Узбекистану? Чи звідкись там? «Ні, не з Узбекистану, – авторитетно коментував Олько. – Не з Узбекистану – точно». Коли цікавились у Олька, звідки у нього така впевненість, відповідав: «В Узбекистані усі баби із золотими зубами. Я то точно знаю». Олько розмахувався своєю сокирою, свиняча кістка розліталась на друзки. «Ліцо кавказкої національності! Видно відразу» – Олько випивав сотку і на тому випитування припинялось.

Що там національність. Навіть ім'я її нікому не було відоме. Не знали, чи має чоловіка, дітей. А без такої інформації на базарі ти наче і не працівник зовсім. І поговорити нема про що. Це коли «міжсезоння» – вибори до парламенту завершилися, а до президентських ще не скоро. І що за чаркування без розмов? От, про дітей та про онуків і п'яних чоловіків, що відлежуються на диванах, поки вони тут гарують.

Якоїсь днини, коли закапало з дахів'я їхнього ринку, азербайджанка не вийшла на роботу. Вибитим зубом зяяло її місце у тісній шерензі лотків з крамом. Місце пустувало і наступної днини, і у дні подальші. Куди вона поділась – ніхто не знав, навіть різник Олько. Через десять днів місце азербайджанки зайняла закарпатська перекупка. Вона відразу з усіма перезнайомилась, увечері виставила гарного могорича, докладно на застіллі розповіла про себе, про чоловіків, яких мала, і що думає про мера Мукачева. Відразу видно, що Марі – своя кобіта.

Надворі потепліло вже настільки, що Галка зняла одні з трьох своїх рейтузів, а Светка – відразу два светри.

- Весна-а-а-а, – розтягує слова Галка.
 - Файно як! – вторує їй Светка.
 - Могла би ще в нас побути, – кидає наче ні про що Галка.
 - Могла, але певне щось трапилось, – продовжує Светка.
- Вони навіть не уточнювали одна в одної, кого мають на увазі.

М. Львів

Сергій ЩУЧЕНКО

Народився 16 жовтня 1964 року у м. Києві. Служив у армії, закінчив столичний політехнічний університет. Працював столярем, слюсарем, вантажником, продавцем, фотолаборантом, товарознавцем, заступником директора Центру експериментальної сучасної драматургії, був слухачем Вищих літературних курсів Літературного інституту ім. М. Горького (тисячний випускник).

Автор поетичної книги «Ритуали обыденности» (Київ, 1997), збірки п'єс «Давай пограємо», публікацій в поетичних збірниках, українській і російській періодиці. Учасник українських театральних фестивалів. Вистави за п'єсами

м. С. Щученка йдуть у театрах Києва, Одеси та інших міст.

Член Національної спілки письменників України.

ПОВЕРНЕННЯ

маленька зручна п'єса

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ПЕТРОВИЧ – сільський дядько непевного віку, з чорною стрічкою на одному оці.

ЗЕЛЕНИЙ – молодий хлопець років 20-ти.

ЛІКА – дівчина років 18-ти.

Невелика галявина, стежка. Здалеку чути гавкіт собак, постріли. На галявину виходить Зелений, сторожко озирається, махає рукою. З'являється Ліка.

У глибині галявини проходить Петрович, зупиняється, спостерігає за Лікою та Зеленим.

ЛІКА. Все, Зелений, я більше не можу. Нічого я не можу... (Втомлено опускається на землю).

ЗЕЛЕНИЙ. Мовчи, не кажи дурниць. Зараз не можна зупинятись, вже небагато залишилося. Облава пішла на південь і ми повинні цим скористатися. Про цю стежку майже ніхто не знає. Ще трохи, а там поле, і ми врятовані.

ЛІКА. Не можу я, втомилась. Іди, Зелений, сам. Ти дійдеш, ти зумієш, а я вже нічого не хочу. Іди.

Тим більше, розказує мені, плачучи, як збирала його вночі в Зінків, в училище:

– Обмотувала ганчірками ноги йому... Туфлі парусинові видали... А він маленький був... Хлопчику мій, хлопчунчику мій єдиний...

• Про смерть його сказав мені вже, як вийшли з хати, щоб їхати в Спільку, Василько. І страшно мені стало, як він спокійно сказав:

– Повісився... у ванній...

(А потім хтось мені розказував, що перед тим, як заподіяти собі смерть, він плакав – ще не висохли сльози на лиці, коли знайшли його мертвим. Здається, казав Павло Малеев, якому розказала якась Людина родичка).

• Яким же глибоко самотнім, ніким до кінця незрозумілим він був!

• Грицю, Грицю!.. Нащо ти так?..

• Труна – в конференц-залі Спільки. Гриць лежить гарний, як живий. Портрет у головах і калину кругом (як Шукшину) кладуть. Мати гладить вороного неслухняного чуба:

– Синочку мій, сонечко моє, зірочко моя... Правдонько моя... Хлопчунчику мій, ніхто ж не знає, як ми з тобою переживали... Як ти вчитися хотів... Ой, Боже... Ой, Боже... Ой, Боже... Хлопчику мій єдиний...

• Плачу нестримно весь час...

• Поклали Гриця в мілку могилу в глухому закутку Байкового кладовища. Ще не знають, кого поховали й де його треба ховати, де і який пам'ятник треба ставити. Поховано великого художника України.

• На поминках говорили (виступали) підряд – згадували покійного. Мушкетик, Драч, Гуцало, Лігостов, Шевченко, Булах...

• Я згадував (говорив), що Гриць був веселим. Про щось ще... А варто було б отак сказати. Так вийшло, що мені випало (разом із Гуцалом і Яворівським) зустрічати Гриця, що приїхав із похорону Шукшина.

Ми сиділи в якомусь кафе й Гриць розповідав про похорон. Тоді я вперше почув його слова про те, як рос[ійський] народ уміє ховати своїх синів... А потім, через п'ять років (на 50-річчя Василя Шукшина), Гриць напише ці самі слова (висловить цю саму думку) в невеличкому, але глибокодушевному спогаді, опублікованому в 9 номері журналу «Укр. мова й література в школі».

...Коли я стояв біля труни Гриця й спостерігав, як нескінченно викладалися на тлі чорної матерії скромні весняні квіти впереміш зі свіжими пучками калини (і де тільки збереглася з осені до березня?!), як звірені в любові материними словами ридали навколо мене, заплаканого, жінки й чоловіки, я думав, що й наш народ уміє шанувати великий талант, уміє прощатися зі своїм сином. І невідступною була думка: «Ховаємо й ми сьогодні свого українського Шукшина».

Гриць за життя не любив порівнянь, паралелей, підкреслення схожості, якось навіть побоювався їх, але я дозволю собі таке порівняння (вибачай, Грицю).

• Грицю, Грицю, чого ти пішов із життя? Ти був найталановитіший із нас. Хто ж тепер тебе замінить?!

Відкрив я для себе Григора Тютюнника по-справжньому (перед тим прочитав одне-два оповідання) тоді, коли взяв до рук його першу книжку «Зав'язь».

...Останній раз (десь років 4 тому) прийшла до мене по-святковому вбрана, з гілочкою бузку (неділя чи якесь свято було), як у далекі молоді літа. А я, здається, тоді не мав часу з тобою посидіти, поговорити...

Прости мені, мамо моя.

Ще однієї тяжкої ночі

Яке це страшне почуття – бажаєш скорішого кінця найдорожчій людині лише тому, що ти не можеш (безсилий!) допомогти їй жити.

Парадокс найстрашніший!

Мамині слова:

– Сину, щоб ти знав, яка досада...

Як все просто (й дико!): мама лежить-згорає в кімнатці, а сестра Ліда розказує мені, як поставити столи у великій кімнаті на похоронному обіді, що кому віддати (й що буде, між іншим, тепер дочку після школи в нас лишати)...

31 січня 1980 року поховав я свою маму. Тепер – круглий сирота.

Поховали маму, обіди-вечері відбули (люди понаїдалися!), роздали, розділили мамине нажите в трудні роки (я тільки хустку плечову картату попросив – дуже вона нагадує мені маму) й лишилися тепер назавше без мами.

Ще не усвідомлено до кінця. Знаю – буде страшніше. Вже не підеш, коли здамав, до мами, не заговориш, не почувеш її. Ніколи!

Коли жива була – жив у цій розкоші часу й можливостей. А тепер... Ось хотів ще записати всі пісні весільні (тільки ж почав колись), пісні, які співають на Володар (весною), ще раз чути розповідь про моє народження, якісь випадки з мого дитинства, мамою пережите – та не встиг (як завше, тягнув і дотягнув).

Не наговорилися ми з тобою, мамо, хоч і говорили нерідко й немало...

При смерті мами, при наших останніх мовчаннях згадався мені німецький поет Моріц Гарман зі своїм «Білим покривалом», де мати обманює сина – угорського принца – перед його стратою. А тут не було й як її обманути. Була єдина жорстока правда.

7.03

І ще одна тяжка (й несподівана!) для мене смерть – покинув нас Гриць Тюнник.

6-го ввечері подзвонив мені Іван Драч – і як обухом по тім'ю...

• 7-го вранці виїхав із Малєєвим і Марченком (добрий чоловік) до Києва. Приїхали на квартиру. Люда, сини – Мишко й Василько, родичі й мати, яка не знає про справжню причину смерті сина.

Галина Михайлівна з 12-го року, а виглядає ще моложаво – смугляве обличчя, чорні коси й чорні очі (зразу пригадуються Грицеві оповідання «В сутінках» і «Смерть кавалера»).

ЗЕЛЕНИЙ. Що з тобою, Ліко? Ми підемо тільки разом. Підіймайся, так треба. Розумієш – треба (*Допомагає дівчині піднятися*). Швидше, в нас обмаль часу...

ПЕТРОВИЧ (*виходить навперейми*). Стій! Не поспішайте... Спокійно. Ще один крок, і я буду стріляти. (*До Зеленого*). Кинь торбу! Ось так, добре, молодець... Підійми руки! (*Підходить упритул до Зеленого, підіймає дуло рушниці йому до обличчя*). Вище! (*Швидко обшукує Зеленого*). Повернись! Добре... (*Відходить*). Ну, сідайте, пташечки мої, побалакаємо. (*До Ліки*). Ти не лякайся, я не злий. І куди це ми зібралися? Мовчите... Язики проковтнули. (*Суворо*). Хто такі?

ЗЕЛЕНИЙ. Люди.

ПЕТРОВИЧ. Бачу, що не жаби. Імена у вас є?

ЗЕЛЕНИЙ. Є.

ПЕТРОВИЧ. Ти не тремти, розслабся. Вважай, що ви вже нікуди не квапитеся. Присядь, відпочинь... Та й дівчина нехай відпочине... Ач, як зиркає, так би в горлянку й вчепилася... То як, кажеш, звати тебе?

ЗЕЛЕНИЙ. Зелений.

ПЕТРОВИЧ. Цікаве ім'я. Зелений... Сисунець, чи що?

ЗЕЛЕНИЙ. Ні, просто Зелений.

ПЕТРОВИЧ. Зрозуміло... Просто зелений, все просто. А подруга твоя, значить, яка-небудь синя?

ЛІКА. Мене звуть Ліка.

ПЕТРОВИЧ. Дуже приємно. А я Петрович. Просто Петрович. Радий познайомитись. Палите?

ЛІКА. Ні.

ПЕТРОВИЧ. От і добре. А я звик і ніяк не можу покинути. (*Дістає цигарки, запалює*). А ти, Зелений?

ЗЕЛЕНИЙ. Дякую.

ПЕТРОВИЧ. Не соромся, я пригощаю. Тримай! (*Кидає Зеленому пачку цигарок та сірники*). Бери, бери... (*Зелений запалює, кашляє*). Ти не квапся, не відніму. Давно не палив?

ЗЕЛЕНИЙ. Давно.

ПЕТРОВИЧ. Отож... То куди ви зібралися?

ЗЕЛЕНИЙ (*повертає цигарки*). За грибами. (*Пропонує цигарку Ліці, та жадібно затягується*).

ПЕТРОВИЧ. За грибами – то добра справа. А чого в таку глушину забрили?

ЗЕЛЕНИЙ. Заблукали.

ПЕТРОВИЧ. Буває... (*Присідає навпопечки*). І давно заблукали?

ЗЕЛЕНИЙ. Нещодавно.

ПЕТРОВИЧ. Одежина ваша зовсім зносилася... Як лахміття. Та й вигляд у вас трохи той... зім'ятий. А де інші?

ЗЕЛЕНИЙ. Які інші? Ми самі.

ПЕТРОВИЧ. Самі, то й самі. Але навіщо ж брехати? Хоча, мені все одно. Я й так знаю, де інші. А ви, виходить, найрозумніші? На таємну стежину вийшли... Знали про неї, чи випадково?

ЗЕЛЕНИЙ. Випадково.

ПЕТРОВИЧ. Я так і думав. Про цю стежину тільки я знаю. Та ще... Ну гаразд. *(До Ліки)*. То що мені тепер із вами робити?

ЛІКА. Не знаю.

ПЕТРОВИЧ. От і я не знаю. Слухайте, може, ви їсти хочете?

ЗЕЛЕНИЙ. Дякуємо, ми не голодні.

ПЕТРОВИЧ. Знову – дякуємо... Ач які – молоді, гонористі... *(Розв'язує свою торбину, дістає згорток, кидає Зеленому)*. Тримай. Там хліб, картопля, цибулька, сало – усе своє. Бери, хоч трохи підкріпіться. Хто його зна, коли ще свої гриби знайдете? Та не дивись так, дівчину пригости. *(Зелений хвилину дивиться на Петровича, потім дістає наїдки, бере сам та пригощає Ліку, вони їдять)*. Не розумію я вас, пернатих, – і чого вам по домівках не сидіться? Воно ясно – романтика, екзотика та всяке інше... Всі, мовляв, такі, а ми ось такі. То й що з того? Ганяють вас, цькують, як собак, убивають, і людей зрозуміти можна. Що ж це виходить – що ви кращі від усіх? Люди не люблять цього. Умієш там що – уміє собі на здоров'я, але тихенько. Не висувайся, не дратуй. Так ні – дратують.

ЛІКА. Ми нікому не заважаємо.

ПЕТРОВИЧ. Вони не заважають... Заважаєте! Вам що – землі під ногами замало? Так мало, що кому замало?

ЗЕЛЕНИЙ. Нам нічого не потрібно. Навпаки – ми залишаємо своє та йдемо собі.

ПЕТРОВИЧ. Куди ви йдете? На Місяць? Чи, може, на той, як його... Меркурій? Ви ж перед очима, як метелики – туди-сюди, туди-сюди... Людина працює у полі, а тут, наприклад, ти, Зелений, пурхаєш у небі, відволікаєш від роботи та ще й долонькою махаєш, мовляв – привіт. Людина ображається. А це вже недобре.

ЛІКА. То що нам – каміння до ніг прив'язувати?

ПЕТРОВИЧ. Навіщо до ніг? Не треба нічого прив'язувати. Треба розуміти. Поважати. Не висуватися, а бути порядною людиною. Як усі.

ЛІКА. Я не бажаю, як усі. Я можу краще.

ПЕТРОВИЧ. То й що? Можеш – і добре. Зачинись у коморі і роби, що завгодно – хоч на голові стрибай, хоч рачки повзай.

ЛІКА. У коморі немає неба.

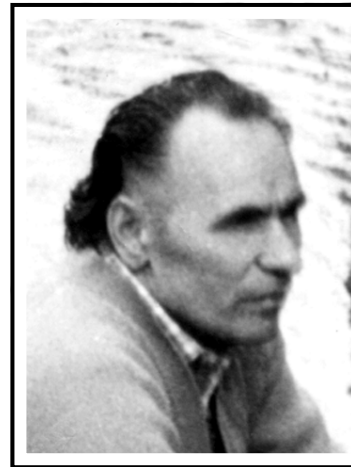
ПЕТРОВИЧ. І не треба. Зате сухо, тепло і ніхто нічого не бачить.

ЗЕЛЕНИЙ. Нехай бачать.

ПЕТРОВИЧ. Дурень, ти, Зелений. Дійсно – сисунець. Життя ще не бачив... Як мій Іван. Ех, який хлопець був...

ЛІКА. Він помер?

ПЕТРОВИЧ. Ти що – з глузду з'їхала? Помер... Хоча, краще б помер. Такий, як і ви – метелик. Небо його покликало... Я йому, падлюці, пока-

Микола КРАВЧУК

ЗАПИСНІ КНИЖКИ*
1980-1989

Найбільшою печаллю починаю записи 80-го року. Важко їх починати.

6 січня (на вілію ввечері) пішов сам (Люді нездужалося) до мами в гості й застав її хворою (грип). Очі горять хворобливо, губи чорною смагою взялися, а вона місить немичними руками тісто на пиріжки, ліпить їх, наче й не знає, що останні в своєму житті.

Мамо, мамо, скільки ми з'їли, скільки я з'їв від першого року життя і аж до останнього твого Різдва (найчорнішого твого й мого празника) печеного, вареного. І зав-

ше, як і тепер, про себе не думала навіть хворою, думала про інших, думала, як створити для них добро.

Потім таки злягла й не вставала вже більше.

Ніч із 24 на 25.01

Найбільша дикість сидіти біля смертного ложа рідної матері й чекати, поки до решти згаснуть її сили, ті сили, які дали тобі життя.

А була моя мама сильною. Родила мене на печі сама, без сторонньої допомоги («Поки баба прийшла, ти вже кричиш на хату...») і сестру Ліду в сувору воєнну зиму родила перед вечором; а вранці вже пиріжки пекла Олександрові (заїхав на фронтове побачення). А молотила як вправно, дрова рубала, всю чоловічу роботу робила. Мабуть, і підірвалася замолоду на тій роботі... Не жалів її батько наш.

Сильно збудований організм повільно покидає життя. Коли б могла їсти, жила б, певно 100 літ. І хай би жила!..

І знову – спогади:

* Окупація – жала, молотила ціпом нарівно з чоловіками, зимою до машини-молотарки ходила...

* В перші повоєнні роки я молотив із мамою («По стерні»).

* Ночами зимовими 47 року – по ячмінь до дядька Кіндрата («Дядьків хліб»).

* Хату будувала більше сама.

Не жалів її батько. Бо, мабуть, не було любові.

І ще – як співала, танцювала! Любила і вміла...

* Журнальний варіант. Продовження. Початок у ч. 24-26.

зав небо – дрючком. Думав, вибив дурню з голови, а він знову за своє – на дах почав злітати. Вже сусіди скоса позирають, перешіптуються... То я його в амбарі зачинив і віжками прив'язав. Сміху було... Літав, як муха на мотузці. Там у амбарі він і жив, а я йому їсти приносив, все ж не чужий, а рідна дитина. Син. Так він, мерзотник, віжку перегриз, дах розібрав та й утік. Такий тямущий хлопець був...

ЛІКА. То ви повинні пишатися своїм сином.

ПЕТРОВИЧ. Чим пишатися? Він мене перед усією громадою осоромив! Та що вам казати... *(Дістає невелику фляжку, відкриває, п'є).* Яка гідота... *(До Зеленого).* Ковтнеш?

ЗЕЛЕНИЙ. Я не п'ю.

ПЕТРОВИЧ. А хто п'є? Це так, щоб кістки не мерзли.

ЗЕЛЕНИЙ. Ну, якщо заради кісток...

ПЕТРОВИЧ. Тільки заради них. *(Передає фляжку Зеленому, той п'є, пропонує Ліці, дівчина відмовляється. Зелений повертає фляжку Петровичу).* Про що я казав? Ага. Якись ви зовсім змиршавілі... Але щось у вас є таке... Подобається ви мені. Як, кажеш, звати дівчину – Ліка? Що за ім'я таке чудернацьке?

ЛІКА. Мене звуть Анжелікою.

ПЕТРОВИЧ. Ти диви... Анжеліка... *(Мрійливо).* Як королева. Чи принцеса... І звідкіля це в наших лісах принцеси?

ЛІКА. Західні провінції.

ПЕТРОВИЧ. А-а-а, знаю. Бував. Чудні там люди, але, працює. То як же ти втрапила до цих зелених? Що – також небо покликало?

ЛІКА. Покликало.

ПЕТРОВИЧ. І давно ти з метеликами?

ЛІКА. Три місяці.

ПЕТРОВИЧ. Худюща ти... От скажи – навіщо тобі усе це? Ти ж дівчина, жінка, тобі народжувати треба, дітей вирощувати, а ти у небі пурхаєш. Баба у повітрі... Тьху! Прости, Господи, і куди ти дивишся? Не чує. *(П'є).* Хочеш, відпущу?

ЛІКА. Відпусти.

ПЕТРОВИЧ. А що? І можу. Якщо захочу. *(До Зеленого).* Ти на рушницю око не клади. Я хоч і п'ю, та себе пам'ятаю і все бачу. Тільки смикнись і я тобі око на потилиці намалюю. Я тобі нараз екскурсію на той світ організую. В один кінець...

ЗЕЛЕНИЙ. Я просто дивлюсь.

ПЕТРОВИЧ. От і добре. Ти мені, звичайно, подобаєшся, але справу своєю я знаю добре. *(Після паузи).* Слухай, Зелений, а може залишитесь у мене? Я вам амбар віддам. Там добре, тепло, дах я полагодив. Не будете жебракувати по світу, а заживете як нормальні люди. Дітей народите, ми їх будемо на мотузки прив'язувати... *(Сміється).* Га?

ЗЕЛЕНИЙ. Спасибі, Петровичу, за амбар, але нам іти треба. *(Підіймається).*

ПЕТРОВИЧ. Ти почекай. Сідай! *(Бере рушницю, кладе собі на коліна).* Не спіши. Ти побалакай зі мною, поспілкуйся, як людина з людиною, а там побачимо... Даремно від амбару відмовляєшся – я серйозно, від щирого серця. А то можете зі мною у хаті жити. А що? Всім буде краще. Бо одному важко, та й знову ж – нудьга... Ніяких тобі розваг.

ЗЕЛЕНИЙ *(повільно сідає).* А ваша дружина?

ПЕТРОВИЧ *(після паузи).* Покинула мене Варвара. Невдовзі після того, як Іван віжки перегриз. Вже п'ятий рік, як поховав...

ЗЕЛЕНИЙ *(після паузи).* А що, Ліко, може й справді залишимося? Досить по лісах та багнюках...

ЛІКА. Зелений, ти що? Ти при своєму розумі? Це ти кажеш? Ти, котрий завжди попереду зграї, ти, котрий сміявся в обличчя грозі, ти, за котрим я... Зелений, що з тобою?

ЗЕЛЕНИЙ. Нічого. Втомився...

ПЕТРОВИЧ. Ти її не слухай, Зелений. Жінка розумного не скаже. Ти мене слухай. Я за своє життя багато чого бачив і все розумію. Ти думаєш, я вас, літунів, не розумію? Ха. Та я сам часом в небо подивлюся, особливо на зорі, вранці там чи ввечері й аж вити хочеться – так і полетів би. Але не можу, не вмію... Слухай, Зелений, а навчи мене, га?

ЗЕЛЕНИЙ *(зі співчуттям).* Вибач, Петровичу, але цьому неможливо навчити. З крильми народитися треба і навіть потім не кожен зможе полетіти. Як кажуть – народжений повзати...

ПЕТРОВИЧ. Я знаю, Зелений. Я все розумію. Ось тому люди і звіріють, що хочуть, але не можуть. Хочуть, але не можуть... Через те вони й відловлюють вас, та знищують як скажених собак. Відстрілюють. Людям легше від цього. Немає приводу – немає й клопоту. Я все розумію.

ЛІКА. А якщо розумієш, то відпусти нас. Ми за тебе молитися будемо.

ПЕТРОВИЧ. Навіщо? Що мені від ваших молитов? Все одно я скоро піду звідси. До Варвари. Ет, дурниці все це. Не можу я.

ЛІКА. Чому? У тебе десь такий же син. Можливо і його хтось відпустить.

ПЕТРОВИЧ. Не відпустять. Люди дуже злі стали. Це я такий – добрий, сиджу тут з вами, базікаю, а хтось інший на моєму місці одразу б ба-бах і ніяких клопотів.

ЗЕЛЕНИЙ. Але ж ти не інший. Ти розумієш.

ПЕТРОВИЧ. Я-то розумію, а хто мене зрозуміє?

ЛІКА. Ми зрозуміємо.

ПЕТРОВИЧ. Далося мені ваше розуміння...

ЗЕЛЕНИЙ. Ми не винні у тому, що не такі, як усі.

ПЕТРОВИЧ. Всі також не винні. Та їх більше, тому вони праві, а ви – ні.

ЗЕЛЕНИЙ. Але ж це безглуздя! Ти так не думаєш.

ПЕТРОВИЧ. А мені начхати – я зовсім не думаю. Небо... Теж мені – щастя. Що я там, у вашому небі, не бачив? Холодно, вітер, пташки

Закінчилось тим, що обласна рада профспілок відмовила у фінансуванні підлітковому клубові, зіславшись на нестачу коштів, запропонували профкому взяти його на своє утримання. У профкому, звичайно, такої фінансової можливості не було, тож поставили це питання на загальних колгоспних зборах, а збори вирішили: колгоспові підлітковий клуб не потрібен. Так було виконане рішення обкому партії.

Але я згадував про те, що враз змінилося ставлення до мене місцевих можновладців. Це сталося після виборів. На них переміг В. Ганжа, я зайняв третє місце. Але переконаний, що без підтасовок не обійшлося і, якби все було чесно, то – хто його знає, яка була б розстановка. Та навіть і третього місця, на яке я потрапив за результатами голосування, районна влада не чекала. Адже я обігнав представника найбільшого в районі підприємства – Петрівського рудоуправління, набравши майже вдвічі більше голосів, ніж він.

Тому мене запросили у райвиконком і запропонували посаду директора районної кіновідеомережі. При цьому прозоро натякнули, що сподіваються на те, що я покину Рух, а переді мною в такому випадку відкриваються перспективи службового росту.

Обдумавши цю пропозицію, я погодився на цю роботу, але відмовився поривати з Рухом. Тому протримався на посаді трохи більше року.

Саме на цьому і закінчився етап становлення руху на Петрівщині.

сmt Петрове

жають, що існують проблеми, важливіші від кольору прапора – відродження економіки, добробут людей. У моєму вступному слові були навіть такі слова: «Я не надаю надто великого значення тому, під яким прапором ми житимем – під червоним, жовто-голубим, чи під прапором кольорів любові та журби. Головне, щоб люди жили заможнo та щасливо». Але синьо-жовті кольори ми все ж таки використали в плакатах та транспарантах, які роздали учасникам мітингу, прикрасили ними майданчик, де проходив мітинг.

Після цього мітингу рейтинг Руху в районі (на ньому були присутні делегації з ряду сіл району – люди самі виявили бажання побувати на ньому) стрімко виріс. Він також страшенно налякав місцевих можновладців. Вони аж ніяк не чекали такої масовості та організованості, підтримки, висловленої нам людьми. Тому ставлення до мене, враховуючи крім резонансу, викликаного мітингом, ще й результати виборів, різко змінилося. До цього партійні керманічі району поволі, але неухильно виконували рішення обкому партії, у якому було сказано, що слід розібратись, як культпрацівник А. Рябокoнь виховує підростаюче покоління. На компартійному «новоязі» це означало – усунути мене від роботи з дітьми. Я у той час займав посаду директора підліткового клубу. Коли зрозумів, до чого йдеться, пішов на прийом до завідувача відділу культури обласної ради профспілок, мого прямого начальника А. Ткаченка і сказав: «Якщо я заважаю, то готовий розрахуватись – тільки не розганяйте підлітковий клуб, адже у його гуртках бере участь понад 200 дітей. Діти ж не винні!» Він мене заспокоїв: нічого хвилюватись, мовляв, працюйте спокійно, ніхто клуб ліквідувати не збирається. Та виявилось, що А. Ткаченко лукавив, бо клуб таки ліквідували, не порахувавшись ні з дітьми, ні з тим, що окрім мене там працюють й інші люди, які залишилися без роботи. Не знаю, хто безпосередньо виконував волю обкому – обласна Рада профспілок (профспілки ж – школа комунізму), чи Петрівський райком партії.

Підлітковий клуб офіційно вважався при профкомі колгоспу «Дружба». Але фактично профком був лише «дахом». На його рахунок обласна рада профспілок переказувала кошти на утримання клубу, а насправді клуб працював при Петрівській СШ № 1. Безпосереднім нашим начальством було керівництво райкому профспілки працівників агропромислового комплексу. Воно контролювало нашу роботу, з райкомом Петрівського агропромислового комплексу ми вирішували всі питання. У райкомі працював головним бухгалтером В. Ісак. Він видавав себе за прихильника Руху, робив вигляд, що співчуває мені, частенько під час цих розмов намагався щось вивідати про наші рухівські справи. Часто також нашіптував, що нібито голова райкому профспілки В. Глоба та секретар райкому партії В. Желізняк вимагають від обласної Ради профспілок якнайшвидше ліквідувати підлітковий клуб – осине гніздо рухівців. Чув нібито їхні телефонні розмови з цього приводу. Не знаю – правда це, чи ні. Але зараз В. Ісак – один з найактивніших комуністів, член райкому, не раз дуже агресивно виступав на сторінках «Трудової слави» проти Руху. Тож не виключено, що у той час він, граючи роль симпатика Руху та щось мені нашіптуючи, просто намагався втертись в довіру, аби щось вивідати. Можливо, виконував таким чином чиесь завдання?

усіялякі швендяють... Мені й на землі справ досить. Я людина, а не ворона.

ЛІКА. Ми також люди.

ПЕТРОВИЧ. Я бачу, що не слимаки. Але ж людині не призначено літати. Це неприродно. Біс його знає – може, ви вже й не люди.

ЗЕЛЕНИЙ. А хто?

ПЕТРОВИЧ. Невідомо. Монстри які-небудь або мутанти.

ЗЕЛЕНИЙ. Ти подивись на нас – хіба ми схожі на монстрів? Ми люди.

ПЕТРОВИЧ. Хто його зна... Зовні ви як люди, а от що у вас всередині? Подивитись би, та що я – хірург чи різник?

ЗЕЛЕНИЙ. Ти людина. Звичайна людина, яка не може літати. Не може, бо не вірить, що це можливо. Очіма бачить, але не вірить. А ми віримо. Ми одразу вірили. Невідомо, звідки це в нас, але воно є і від цього неможливо відмовитись. Ти міг би добровільно осліпнути? Ні. От і ми не можемо. А ти кажеш – амбар.

ПЕТРОВИЧ. А що – добрий амбар, сам мурував. А Іван дах розібрав та й полетів...

ЛІКА. Він не міг інакше. Мене також прив'язували, але не допомогло. Розумієш, це як дихати. Неможливо заборонити людині дихати, можна тільки задушити.

ПЕТРОВИЧ. Ач, як – задушити... То виходить, я душив свого Івана?

ЗЕЛЕНИЙ. Виходить. Та, дякуй Богові, не встиг. Не загубив.

ПЕТРОВИЧ. Може воно й добре. Літає зараз де-небудь, якщо...

ЗЕЛЕНИЙ. А ти не думай про це. Він літає.

ПЕТРОВИЧ. Все одно – людина повинна по землі ходити. Ногами. Не можна відриватися від землі.

ЗЕЛЕНИЙ. Ніхто й не відривається. Ми завжди повертаємося до землі, бо ми такі ж її діти, як і всі інші. Ми не виродки, ми люди. Люди, які можуть літати.

ЛІКА. Заради Івана, Петровичу, відпусти. Не бери гріха на душу.

ПЕТРОВИЧ (несподівано сердиться). Ти Івана не чіпай! Попадеться він мені під гарячого дрючка, то у нас із ним розмова буде швидка. І душу мою не чіпай! Я ніколи не грішив і жодна людина не зможе дорікнути Петровичу ні в чому. Все. Не можна. Хороші ви, але не маю права. Наказано – знищувати, значить, так треба. (Підіймається). Ви не ображайтеся на мене – я повинен. Хоча й не хочу... (Підіймає рушницю).

ЗЕЛЕНИЙ (встає разом із Лікою). Твоя правда, Петровичу. Обов'язок – то святе. Спасибі, що нагодував, зігрів, теплим словом утішив... Давай, не розтягуй, бо вже темніє, а тобі ще додому повертатися.

ЛІКА. Давай, Петровичу, не соромся. Тільки, щоб одразу – я болю боюся...

ПЕТРОВИЧ (після паузи опускає рушницю). Не можу. Це якесь знуцання... Не можу! Ну, що мені з вами робити?

ЗЕЛЕНИЙ. Роби вже що-небудь.

ПЕТРОВИЧ. І відпустити не можна і не відпускати не можна. Хоч би хто підказав, чи що?..

ЗЕЛЕНИЙ. Нікому підказувати – сам вирішуй. Міркуй.

ПЕТРОВИЧ. Міркуй, кажеш... Вирішуй... Та що я – тварюка якась бездушна? Я людина – це ти правильно сказав. Але я нормальна людина, яка обома ногами стоїть на землі. І мені начхати на всі ваші штучки-дрючки. Літати вони вміють... Та я з трьох років літав! Ось воно мені де – ваше небо! Слава Богу, знайшлися розумні люди, вчасно зупинили, пояснили що й до чого...

ЗЕЛЕНИЙ. Без ока залишили...

ПЕТРОВИЧ. Не твоє діло! Я око втратив, зате розум придбав та життя зберіг. Я тепер вашого брата й на дух не виношу! Ви ж у небо пнетесь не від того що сильніші, а від того, що всередині у вас порожнеча. Одна порожнеча!

ЗЕЛЕНИЙ. Неправда, Петровичу. Якщо ти літав, то знаєш чому і навіщо ти це робиш.

ПЕТРОВИЧ. Знаю! Я знаю, що небо – це зло! Ви гадаєте, чим вище, тим легше, вільніше... Брехня! Ви од землі тікаєте, від її смердючого тіла, від її болю... Чистенькими хочете бути. Ненавиджу!

ЛІКА. Неправда! Ми не тікаємо! Ми не винні!

ПЕТРОВИЧ. Винні! Якби не ви, люди не сходили б з розуму та не вбивали власних дітей!

ЗЕЛЕНИЙ. Люди завжди вбивали одне одного.

ПЕТРОВИЧ. То й що з того? Вбивали за кусень хліба, за ковток води, із заздрощів, просто від злоби... А вас вбивають, як погань, як сарану, як чумну бацилу. Ач які... Нове плем'я... Покидьки ви, а не плем'я! Від птахів хоч користь є, вони шкідників знищують, а ви самі як шкідники, від вас тільки клопіт та ворожнеча. Не можете жити по-людськи, не живіть зовсім. Літають вони... Теж мені аероплани. *(Підіймає рушницю).* Ану лягай!!! *(Стріляє в землю).* Рахую до трьох! ОДИН! *(Пауза).* ДВА! *(Зелений повільно опускається на коліна).* ТРИ! *(Зелений смикає Ліку за руку і вона також опускається на коліна).* Я сказав – лягай! *(Зелений та Ліка лягають на землю).* А тепер повзьте! І не просто повзьте, а швидко! Народжений повзати... Якщо ви народжені літати, то спочатку поплазуйте по землі, скуштуйте її... Спробуйте пожити черв'яками, а потім уже базикайте про крила. Спочатку серцем відчуйте, душею прикипіть, а тоді дійде справа й до мозку... *(Після паузи).* Годі вже землю місити, орли повзучі... Вставайте. Вважайте, що прилетіли. А я ще хотів себе умовити... *(Ліка та Зелений встають).*

ЗЕЛЕНИЙ. Не умовляй, не вийде. Як треба, так і роби.

ЛІКА. І спробуй не згадувати про Івана.

ПЕТРОВИЧ. Мовчи, дівчицько! І ти мовчи! Не смійте чіпати Івана. Та він кращий за всіх вас разом. Тільки дурний ще, Зелений...

редки. А головний винуватець цього – А. Ткаченко – мало не позбувся партійного квитка. Після цього він, до речі, став чи не найзапеклішим ворогом Руху.

Я Вансовичу запропонував провести зустріч активістів осередку Руху з членами бюро райкому партії, можливо, навіть публічну. Це дало б змогу розібратися людям в наших позиціях. «Ми до цього не готові. Та й ви також», – сказав Володимир Антонович.

Закінчився 1989 рік, почався 1990-й – рік виборів. Якось до мене додому завітало кілька молодих робітників і повідомили, що в актовому залі гуртожитку Петрівського кар'єроуправління відбудуться збори по висуненню кандидата в народні депутати України, на яких планують висунути від трудового колективу начальника залізничного цеху Суботнього. Але вони хочуть висунути альтернативну кандидатуру, мою, і запрошують мене на збори. Я був переконаний, що нічого з цього не вийде, але вирішив на збори піти, щоб не пропускати нагоду зайвий раз виступити перед досить великою аудиторією, пояснити позицію Руху, наші цілі. Мене, звичайно, не висунули кандидатом у депутати, адже люди на збори підбиралися спеціально, щоб висунути Суботнього. Тож за мене проголосував якийсь десяток присутніх. Я ще раз пересвідчився, що будь-яка акція потребує серйозної підготовки, з наскоку такі справи не робляться. А суперником Суботнього того разу був перший секретар обласного комітету партії Є. Мармазов. Він і став народним депутатом.

Я ж теж пройшов через ту виборчу кампанію, як кандидат у депутати обласної ради. Висунутий був кандидатом у депутати обласною організацією Спілки письменників України. Звістку про це разом з протоколом про висунення привіз В. Кобзар. Незабаром почався передвиборний марафон – зустрічі з виборцями. Кандидатів було четверо: В. Ганжа – парторг колгоспу ім. Леніна, В. Горчєєв – лікар, В. Тарасов – працівник рудоуправління і я. Зустрічі з виборцями проходили, як правило, спільні – всі кандидати виступали по черзі. Бували випадки, що до мене підходили люди і запитували: «Ви той самий Рябоконь, про якого так багато розмов?» – «Той самий», – кажу. «А ми вас уявляли зовсім іншим. Судячи з розповідей, думали, що це якийсь бандит».

Готуючись до виборів, ми вирішили провести мітинг – перший у Петровому. Відбувся він 25 лютого 1990 року під гаслом «Вся влада Радам». У заяві про намір провести мітинг я написав на ім'я виконкому селищної Ради народних депутатів, що передбачувана кількість учасників – 100-200 чоловік. Але з'явилося на нього, на наш подив, близько двох тисяч (при кількості населення в Петровому 10 тисяч жителів). На мітинг запросили представників від Кіровоградського Руху (Анатолій Будун) та з Олександрії (В'ячеслав Манжос – не плутати з Манжосом колгоспу імені 40-річчя Жовтня, провокатором компартії щодо Руху). Мітинг проходив під червоним прапором Союзу та червоно-блакитним УРСР. Синьо-жовтого прапора у нас тоді ще не було (хоч при бажанні його можна було б пошити), та ми вирішили його і не використовувати. Зробили це ще й тому, що серед людей поширювалися чутки, що рухівці будуть розмахувати петлюрівськими прапорами і паскудити комуністів, бо більше вони нічого не вміють. Тож ми вирішили зайвий раз людей не дратувати, довести, що рухівці – це цілком нормальні люди, лояльні до влади і держави, які вва-

У моєму світогляді також стався досить крутий злам. Остаточно розвіялися ілюзії щодо партії як «розуму, честі і совісті епохи». Я переконався, що ні честі, ні совісті комуністи не мають, що це організація, яка не хоче втратити монополії на ідеологію та владу, панічно боїться політичної конкуренції. Саме тому використовує будь-які, навіть найбрудніші методи для знищення вільнодумства. Єдиномисліє – ось її ідеал. Єдиномисліє, бездумність, сліпа покора. Мене завжди вчили, що слід виховувати соціально активне підростаюче покоління.

Насправді ж виявилось, що свідомої соціальної активності партія боїться, намагається придушити в зародку.

Після зустрічі у райкомі я став дуже швидко прозрівати. Боляче, звичайно, було усвідомлювати, що ідеали, у котрі все життя вірив, виявилися фальшивими. Прозрінню сприяли і публіцистичні матеріали, які читав з жадібною цікавістю, і художня література – раніше не відомі твори радянських та зарубіжних авторів. Ця інформація разом з власним досвідом і сприяла створенню і зміцненню мого антикомуністичного світогляду.

Зрештою це призвело до того, що я усвідомив необхідність діяти рішучіше та активніше. Діяли ми, звичайно, і до цього: розповсюджували газету «Думка», яку почав видавати В. Кобзар, інші демократичні видання, збирали підписи під різними листами та відозвами на адресу Верховної Ради, інших владних структур – з приводу, наприклад, необхідності надання українській мові статусу державної, під пропозиціями до деяких змін та доповнень до проекту Закону про мови і тому подібне. Але постійне цькування у засобах масової інформації спонукало мене до конкретніших дій у відповідь. Оскільки на сторінки «Трудової слави» мене більше не пускали, я вирішив використати листівки. Написав досить гострий текст, спрямований проти партійних органів, брудних методів ідеологічної агітаційно-пропагандистської роботи комуністів. Сам надрукував на друкарській машинці з сотню примірників листівки і якось за одну ніч, разом з кількома однодумцями, розклеїли їх по Петровому, не обминули і приміщення райкому партії, райвиконкому, редакції районної газети, інших установ райцентру, найбільш людні та видні місця. Я, на жаль, не пам'ятаю вже дати цієї акції – на межі жовтня-листопада 1989 року.

Ця акція викликала переполох в райкомі партії, мала значний резонанс у Петровому та районі. З Олександрії приїхали працівники КДБ, розмовляли зі мною. Не лякали, не погрожували, намагалися переконати в неприпустимості таких дій. Допитувалися – чим вони викликані? Я пояснив: багатомісячним цькуванням та обливанням брудом районними засобами масової інформації – газетою та радіо, неможливістю висвітлення в них нашої позиції. Вони пообіцяли посприяти тому, щоб антирухівська істерія припинилася, але просили мене більше не вдаватися до таких акцій. На розмову викликав мене також перший секретар райкому партії Володимир Вансович. Пообіцяв припинити випадки в газеті проти Руху (в обмін на обіцянку, що більше не буде листівок). Скаржився В. Вансович, що через мене постраждав і він, решта працівників райкому – всім їм бюро обкому партії винесло догани за політичну короткозорість, яка призвела до публікації на сторінках районної газети «Трудова слава», органу райкому партії статті на підтримку Руху з закликком створювати первинні осе-

ЛІКА. І Варвару не згадує.

ПЕТРОВИЧ. Мовчи! Не смій! Ще одно слово і все!

ЗЕЛЕНИЙ. Два слова.

ПЕТРОВИЧ. Мовчи!

ЗЕЛЕНИЙ. Два слова і мовчу.

ПЕТРОВИЧ. Ну?!

ЗЕЛЕНИЙ. Я повернувся.

ПЕТРОВИЧ. Ну то й що? Що?!

ЗЕЛЕНИЙ. Я повернувся.

ПЕТРОВИЧ. Ку... куди?

ЗЕЛЕНИЙ. Додому.

ПЕТРОВИЧ. Додому? Як це? *(Пильно придивляється до Зеленого).* Ти так не жартуй, бо я й сам як пожартую...

ЗЕЛЕНИЙ. Я не жартую. Хто знає про цю стежку?

ПЕТРОВИЧ. Хто? Я.

ЗЕЛЕНИЙ. А ще хто?

ПЕТРОВИЧ. Ти що... Ти хочеш сказати... *(Підходить ближче до Зеленого, опускає додолу рушницю).* Іван?..

ЗЕЛЕНИЙ. Я, батьку. *(Ліка здивовано дивиться то на Зеленого, то на Петровича, повільно відходить від них).*

ПЕТРОВИЧ *(впускає рушницю на землю).* Іванку... Я знав, що ти повернешся, я так чекав... Господи, як довго я чекав. Синку... *(Петрович підходить до Зеленого, вони обіймаються).* Іван... Який ти став... виріс, схуднув... Чому ж ти так довго не йшов? Де ти був, Іванку?

ЗЕЛЕНИЙ. Далеко, батьку. Довго розповідати.

ПЕТРОВИЧ. Нічого, тепер у нас багато часу. А я тут зовсім один...

ЗЕЛЕНИЙ. Я знаю.

ПЕТРОВИЧ. То ж я сам і сказав... Ох, Ваню, я тебе трохи не той... Чого ж ти мовчав?

ЗЕЛЕНИЙ. Не знаю... Все ніяк не міг рішитись.

ПЕТРОВИЧ. Дурненький... Та нічого, тепер все буде гаразд. До біса амбар! Господи, що це я? Син повернувся! Всі додому!

ЛІКА *(підбирає рушницю та наставляє її на Петровича).* Стій! Зелений, ти молодець, все чудово. Відходь убік. Петровичу, не ворухись, бо стрільну.

ПЕТРОВИЧ *(розгублено).* Ти що? Дівчинко, ти чого це?

ЛІКА. Нічого. Зелений, нам час іти.

ЗЕЛЕНИЙ *(повільно підходить до Ліки, стає у неї за спиною).* Вибач, Петровичу.

ПЕТРОВИЧ. Іванку, ти куди? Навіщо, Ваню? Все добре, зараз підемо додому, таке свято... А потім на могилку... Ваню, що з тобою? Ти вже йдеш? А я? Ваню... *(Простягає до Зеленого руки).*

ЛІКА. Стій!

ПЕТРОВИЧ *(завмирає).* Що? Ліко, дочко...

ЛІКА. Зелений, стежка вільна. *(Повільно відходить, не опускаючи рушницю).*

ЗЕЛЕНИЙ. Зачекай. *(Підходить до Петровича).* Ти вибач, Петровичу, але так треба. Я не Іван.

ПЕТРОВИЧ. То як же це? А стежка?

ЗЕЛЕНИЙ. Випадковість. Я давно її знайшов, от і пригодились.

ПЕТРОВИЧ. Та ні, Іванку, я впізнав тебе. Обличчя, очі... І голос твій.

ЛІКА. Зелений, досить. Все це дуже зворушливо, але в нас обмаль часу. Закінчуй цю мелодраму.

ПЕТРОВИЧ. Куди ж ви на ніч? Ходімо додому, там тепло, там добре...

ЗЕЛЕНИЙ. Вибачай, Петровичу, не можемо. Добра ти людина, дай Боже тобі щастя.

ПЕТРОВИЧ. Не треба. Не потрібно мені такого щастя. Ось ти повернувся і досить. І нічого мені більше не треба. Залишись, Ваню, не кидай мене.

ЗЕЛЕНИЙ. Прощай, Петровичу. Не згадуй лихим словом. *(Підходить до Ліки, бере у неї рушницю та відкидає убік).*

ЛІКА. Прощай, Петровичу! *(Разом із Зеленим виходить з галявини).*

ПЕТРОВИЧ. Як же це? Ваню, я так чекав на тебе, я у небо дивився частіше ніж на землю. Я дощі проклинав, вітер закликав, аби тобі було легше повернутися... Та й жив я тільки тому, що чекав на тебе. *(Блукає галявиною).* А ти пішов. Полетів... *(Дивиться у небо).* Ось вони... Мої метелики.

ЗЕЛЕНИЙ *(здалеку).* Я повернуся, батьку!

ПЕТРОВИЧ. Добре, синку, добре! Я знаю – ти повернешся. Але я тебе не дочекаюсь. Мене вже не буде. На землі не буде. Піду я у землю – у глибину. Там темно і вогко. Як уночі в небі... Ти будеш у небі, Ваню, а я – в землі. І ніяких розваг... Тиша та спокій. Довічний спокій... Це не добре, Ваню, ой не добре... *(Підіймає рушницю, двічі стріляє).* Ось так буде краще, синку. І тобі легше, і мені спокійніше. Я чекатиму на тебе. Повертайся... *(Відходить у глибину галявини, та в останню мить обертається).* А Івана я ще п'ять років тому... *(Сміється, зникає).*

Завіса

м. Київ

Нарешті надали слово мені.

Я виклав цілі та завдання Руху, як їх розумію. Насамперед допомогти партії в успішному завершенні перебудови. Тут мене грубо перебила Шапикіна: «А хіба вас хтось просив допомагати партії? Партія і без вас розбереться, що слід робити».

Слід сказати, що Шапикіна поводи́ла себе не просто грубо, а брутально: постійно мене перебивала, намагалася мене залякати, збити з думки, принизити. Звинувачувала, наприклад, що я прийшов їх агітувати за Рух.

– Але ж мене для того і запросили, щоб я розповів про Рух, його програму і роботу з'їзду! – зауважив я.

– Вас запросили для того, щоб ви розповіли чому пішли проти партії і проти народу! – приблизно так вона відповіла.

Дивлячись на те, як поводить себе партійний керманіч, відповідно реагував і зал. Репліками, вигуками, шумом мене постійно перебивали, заважали зосередитись. А один – чи найбільш гарячий, чи найбільший підлабузник, на прізвище Мороз, працює, здається, завідувачем ферми, – навіть вигукнув: «Та що ви його слухаєте, давайте поб'єм і викинемо у вікно!» Всі, хто сидів за столом президії – і перший секретар райкому партії В. Вансович, і решта секретарів райкому, і, звичайно ж, Шапикіна, – зустріли цю пропозицію поблажливими посмішками.

Позицію Шапикіної слід пояснити окремо. Вона, крім того, що проводила в життя офіційну лінію обкому партії по протидії Рухові, хотіла, як я пізніше довідався, звести особисті порахунки зі мною. Мені розповідали, що на одному з зібрань (не знаю точно, що то був за захід) вона самовпевнено проголосила, що на Кіровоградщині Руху немає, не буде і бути не може. А наступного дня з'явилася моя стаття у «Трудовій славі», яка, як кажуть, у партійних колах області справила враження бомби. Тому, мабуть, і мала Шапикіна мене за особистого ворога.

Єдиною людиною, яка якоюсь мірою стала на мій захист, був Володимир Ганжа. Він у той час займав посаду парторга колгоспу імені Леніна і був членом бюро райкому партії. Володимир Іванович сказав приблизно так: «Товариші, майте ж совість! Адже ми запросили цю людину на зустріч, тож давайте вислухаємо. Ведіть себе порядно».

Про цю зустріч розповів у передачі районного радіо В. Вендров (редактор районного радіо). Виставив мене, звичайно, дуже непривабливо, змонтувавши відповідним чином записи, зроблені під час зустрічі. Звинуватив мене навіть у тому, що я... готувався до зустрічі, бо прийшов з деякими записами та конспектами, зробленими на з'їзді.

Недовзі після цього відбулася чергова конференція районної парторганізації, де В. Ганжа сказав: «Анатолій Рябоконь виявився переможцем, але керівництво райкому партії цього не зрозуміло».

У районній газеті, радіопередачах та заходах ідеологічного плану безпосередньо у трудових колективах на мене особисто та на Рух взагалі полились нові ріки помий. Мені розповідали, наприклад, що в одному з господарств парторг казав людям, що Рябоконь – колишній бандерівець, вбивав та катував людей, все життя просидів по тюрмах і незабаром знову буде заарештований.

Слід визнати, що ще й досі, на шостому році незалежності і офіційного існування нинішньої державної символіки, її не визнає досить велика кількість людей, особливо старшого покоління. Ці люди зустріли б відновлення старої комуністичної символіки з захопленням і радістю.

Після з'їзду я опинився на роздоріжжі. Сумніви не полишали мене, і був період, що я готовий був відійти від Руху. Нерви не витримували постійного напруження, цькування на сторінках районної газети та в передачах районного радіо. Саме в цей період, коли я був на межі зламу, секретар райкому партії Валентина Желізняк запропонувала мені зустріч з працівниками райкому та райвиконкому, на якій я розповів би про роботу з'їзду та Програму Руху. Я погодився. Було це в другій половині вересня.

Виявилося, що Валентина Михайлівна була не зовсім щирою. Бо на цей захід запросили не одних лише працівників райкому та райвиконкому, як було сказано, а, як тоді казали, партійно-господарський актив району. Крім того, з області прибула секретар обкому партії Світлана Шапикіна, ще хтось із працівників обкому.

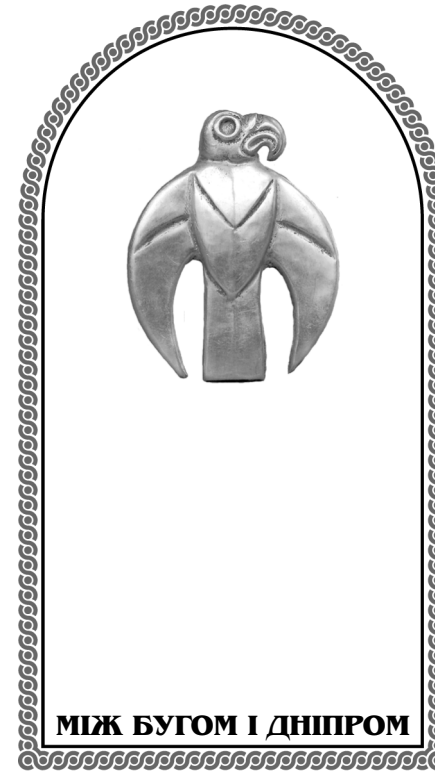
Мене це неприємно вразило. Я не відмовився б від зустрічі з будь-якою аудиторією, але навіть ж хитрувати? Може, подумали, що побоюся зустрічатися з такою аудиторією?

Актовий зал райкому партії, де проходила зустріч, був заповнений ущерть. Вже не пригадую, хто відкривав зібрання, але виступ був дуже агресивний щодо Руху, фактично аудиторія інструктувалася: як слід сприймати цю зустріч, як реагувати. Хоч, мабуть, інструктаж таки проводився і заздалегідь.

Надали слово бригадиру тракторної бригади колгоспу імені 40-річчя Жовтня Манжосу, якого представили як... делегата з'їзду Руху (це з тих альтернативних делегатів з'їзду, яких було призначено партійними органами у якості провокаторів). Ось що він сказав у своєму виступі (запис, зрозуміло, не дослівний, по пам'яті, але відповідає тому, що було дійсно сказано):

– Викликають мене якось у райком партії і запитують: «Хочеш поїхати в Київ, безкоштовно, ще й командировочні отримаєш?» – «Взагалі-то хочу, мій брат там живе, а я у нього вже давно не був. А чого їхати?» – «На з'їзд Народного Руху України». – «Так я ж ніякого стосунку до Руху не маю, хто ж мене на з'їзд пустить?» – «Рух називається Народним, от і поїдеш – як представник від народу. Усе, що тобі потрібно буде робити, ми розкажемо». Приїхали ми в Київ, прийшли до Політехнічного інституту, де проходив з'їзд, а нас не пускають у приміщення – вимагають мандатів, раз ми делегати. Стали на площі і слухаєм – з динаміків чути все, що робиться у залі. Спочатку мені аж сподобалось те, що казали виступаючі – що треба відроджувати економіку, сільське господарство, більше дбати про людей. Ну, – думаю сам собі, – цей Рух таки ж і справді добру справу затіяв. Але далі чую – то один, то інший промовець звинувачує партію у різних гріхах, один навіть проти Леніна виступав... Еге, – думаю, – якщо ви проти партії, то мені з вами не по дорозі. Та й на площі повно петлюрівсько-бандерівських прапорів. Словом – я побачив, що цей Рух – вороги, націоналісти...

Досить довго розповідав Манжос про те, що Рух народу не потрібен, що це вигадка нероб-«писателів», які хочуть дорватись до влади.

Віктор СЕРГЕЄВ

НОВОГЕОРГІЇВЩИНА у 1920 РОЦІ

Падіння одіозного денікінського режиму відродило надії ліберальної громадськості Херсонщини на конструктивну співпрацю із більшовицькою владою. Логічним було припущення, що уроки Селянської війни 1919 року змусять Всеукраїнський Революційний Комітет дотримуватися більш поміркованого курсу.

Проте у датованій 22 грудня 1919 року інструкції Всеукрревкому за підписом Григорія Петровського відверто йшлося про поновлення тактики соціального розколу, дискримінацію заможних прошарків населення, запровадження продовольчої розкладки тощо. Водночас всім радянським працівникам рекомендувалося «под страхом строгой ответственности самое бережное отношение к украинской культуре и украинскому языку...»¹

Офіційною датою початку розбудови більшовицької влади в межах краю слід вважати 28 січня 1920 року. Цього дня було відновлено Херсонську губернію як суб'єкт української адміністративно-територіальної системи. Щоправда, губернський центр переносився до Миколаєва. Протягом лютого-місяця були ліквідовані всі реліктові інституції місцевого самоуправління – земські думи, міські управи тощо. Про настрій службовців напередодні розпуску установ свідчить лист до Миколаївського ревкому помічника завідуючого губернською радою народного господарства Ю. Єрва:

«В работе там (у губернской земській управі – Авт.) полнейший застой. Служащие бродят без дела по коридорам, занимаются разговорами между собой, приходят на службу, когда им вздумается или вовсе не являются, а между тем они продолжают получать жалованье, что является непроизводительной тратой народных денег, если не прямо растратой...»²

Номінальним очільником губернії став більшовик Петро Антонович Залуцький. Спочатку фактична влада очолюваного ним губревкому поширювалася тільки на Миколаїв з прилеглими волостями. У віддалених повітах (зокрема, у Єлисаветградському та Олександрійському) тількино створені за ініціативи військового комісара 60-ої стрілецької дивізії О. Орлінського волосні та сільські ревкоми були відвертою фікцією.³ Резолюції на кшталт прийнятої Олександрійським повітовим з'їздом волревкомів 10 березня 1920 року про повну підтримку населенням Радянської влади були лише спробою видати бажане за дійсне.

¹ Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920). Збірник документів і матеріалів. – К., 1957. – С.26-30.

² Державний архів Херсонської області (ДАХО), ф. Р. – 37, оп.1, спр.1, арк.12.

³ ДАХО, ф. Р. – 37, оп.1, спр.7, арк.41.

партію чистити і від чого? Чи не станеться так, що саме пристосованці, в руках яких перебуває реальна влада в партії і державі, вичистять з партії залишки чесних, принципових людей?» Зараз я вважаю, що якби пішли цим шляхом, то так і сталося б – надто вже вкоренилося в партії підлабузництво, лизоблюдство, безпринципність, подвійна мораль.

Та повторюю, що в той час я ще вірив у партію, у можливість її трансформації в справжній народний авангард. Тому антипартійні виступи, яких, слід сказати, було не так вже й багато – відсотків десять від загальної кількості промов – насторожували мене, породжували сумнів у правильності вибору.

Слід згадати ще один епізод. Обговорювалось питання про підтримку Рухом національної символіки. Я, як і всі, виховувався на вірші: «Бій відримів, жовто-сині знамена затріпотіли на станції знов, і до юрби полонених сам курінний підійшов...» Підійшов для того, щоб розстріляти комсомольця. З дитинства в наші голови вбивалася думка, що синьо-жовтий прапор (частіше його іменували жовто-блакитним) – це атрибут націоналістичного, антинародного, а значить бандитського руху (як і тризуб). Тому майоріння синьо-жовтих прапорів в залі сприймалося, як щось неординарне (та так воно тоді і було, хоч у містах, де прояви громадянсько-політичної активності були найактивнішими, до них уже почали звикати).

Я, слід сказати, вже дійшов до розуміння, що символіка не може бути поганою. Вона може бути історичною (національною) та штучною (радянська), її не можна зганьбити. Прапори та герби не винні, навіть якщо під ними воюють негідники. Та й коли говорити про злочини та кров, то під комуністичною символікою здійснено безліч злочинів, пролито не одне море крові. Але я бачив, що цього розуміння ще немає серед широкого загалу, народ ще не готовий до масового сприйняття національної символіки. Обговорення було дуже гарячим. Мені теж вдалося отримати слово. Я намагався довести, що Рух повинен вести широку роз'яснювальну роботу по реабілітації національної символіки, по вихованню у людей пошани до своєї історії, а офіційне проголошення підтримки цієї символіки може відштовхнути людей, вони ще не готові стати під синьо-жовтий прапор.

В цей час до трибуни підскочив юнак, відштовхнув мене від мікрофона і почав кричати, що він теж з Кіровоградщини, але вважає, що Рух повинен виступати тільки під синьо-жовтим прапором, що люди підуть під нього. Це був Володимир Давидов із Світловодська. Мав, як і лідер світловодських рухівців Юрій Сергєєв, дуже радикальні погляди. Та, зрештою, найбільш бойова і радикальна Світловодська організація Руху (вони самі себе такими вважали) розпалася. Ю. Сергєєв подався у республіканці, а де подівся В. Давидов – не знаю.

Я вважаю, що кожен з нас був по-своєму правий. Рух таки ж діяв під національною символікою і це питання, зрештою, відпало саме по собі. Але ж широкі маси народу не сприйняли одразу національну символіку за рідну. За період мітингових пристрастей люди потроху до неї звикали і коли національна символіка стала державною, сприйняли це спокійно, навіть байдуже. Десятиліття спрямованої денационалізації, русифікації та советизації, антипетлюрівської, антибандерівської, антинаціоналістичної пропаганди не минули безслідно.

не здаватись. «Розберусь – що до чого, де правда, тоді й зроблю остаточний вибір», – сказав сам собі.

А тим часом, як я пізніше довідався, йшла боротьба за мою статтю. Райком був проти її публікації, а А. Ткаченко наполягав на публікації, використовуючи мої аргументи та те, що основна думка статті: допоможемо партії у цей непростий час. Втім, я, чесно кажучи, не знаю, хто і що казав з цього приводу, бо інформацію цю отримав значно пізніше і, як кажуть, через треті руки. Якби в. о. редактора газети А. Ткаченко не наполягав на публікації статті, то вона, звичайно, не з'явилась би у «Трудовій славі».

Після публікації – затишшя. Відносно, бо в цей час у трудових колективах йшла інтенсивна робота дискредитації Руху. Згодом зономера «Трудова слава» лила бруд і на мою голову, і на Рух взагалі. Я був просто приголомшений, зовсім не чекав такої реакції. «За що? – думав я. – За те, що повірив партії і відгукнувся на заклик про допомогу, проявив ініціативу і небайдужість, до яких закликають з трибун? То все це – чергова брехня і фарисейство? Якщо це прояви свідомого гальмування перебудови, опозиція до курсу керівництва партії, то чому не наводять порядок, не усувають саботажників зі своїх постів, не розчищають шлях перебудови? Адже не може того бути, щоб про це не знало керівництво партії, той же Горбачов! Чому ж він як заклинання повторює: альтернативи перебудови немає, лише несвідоме гальмування, інерція мислення і т.п.?!»

Саме з цього часу я почав замислюватись над питанням – чому все, що йде від партії, завжди нещире, чому не можна відмовитись від показушних фанфар і барабанів, які не мають нічого спільного з реальністю, чому знову на словах – одне, на ділі – зовсім інше? Але це були ще тільки перші сумніви і до остаточного прозріння треба було пройти болісний і тернистий шлях. Допомогла мені в цьому... сама партія. Так, саме комуністи, комуністична партія зробила з мене цілком свідомого антикомуніста.

Наближався Установчий з'їзд НРУ і мене на зборах осередку обрали його делегатом. Але з боку партійних органів почалася незрозуміла «метушня». Вони стали організовувати... обрання делегатів з'їзду в трудових колективах. Мотивували це тим, що Рух зветься народним, тож від народу і обираються делегати на нього.

З'їзд справив на мене дуже неоднозначне враження. З одного боку – підтвердив правильність мого вибору: перебудова, у необхідності якої я не сумнівався, під загрозою, потребує підтримки. Якщо партія виявилась нездатною довести цю справу до кінця, то треба її взяти у свої руки, активізувати народну ініціативу. Імпонували мені ідеї відродження української нації, її культури і духовності. Позитивно я сприймав і заклики та пропозиції щодо оздоровлення економіки. Але мене насторожували і навіть лякали антикомуністичні, антирадянські заклики, випадки проти Леніна. Так, я вже починав розуміти фарисейську суть партії, але тотальний антикомунізм ще не сприймав. Я все ще вважав, що сама по собі комуністична ідея правильна, партія є дійсно політичним авангардом народу, а всі негаразди – від збочень та перекручень, від пристосуванців, яких дуже багато в партії. Вважав, що партію слід очистити від них і тоді буде все гаразд. Хоч, чесно кажучи, непокоїла думка: «Якщо проводити чистку, то хто буде

На підтвердження далі наводяться уривки з документів Державного архіву Миколаївської області:

«Работа волисполкомов неудовлетворительна за отсутствием политработников... Уездисполком принимает меры по восстановлению телефонной связи с волостями...» (Телеграма голови Олександрійського повітового виконавчого комітету Рашевського, березень 1920 року)⁴;

«... вся беда в том, что наши ревкомы разбегаются из-за отсутствия средств. Их место занимают левые эсеры...» (Стенограма розмови голови Ради Народних Комісарів УСРР Х. Раковського із завідуючим відділом управління Миколаївського губвиконкому О. В. Луговим)⁵;

«... Некоторые ревкомы в северной части Александрийского уезда под давлением разбрёдшихся банд Кацуры вынуждены были прекратить свою работу. Это было вызвано тем, что члены ревкомов за всё время своего существования не получали жалованья...» (Зведення про діяльність Херсонсько-Миколаївської Надзвичайної Комісії з 15 квітня по 1 травня 1920 року).⁶

Знаходячись під постійною загрозою нападу повстанських загонів, місцеві радянські активісти вдавалися до нехитрого прийому, сутність якого виклав у своїй розвідці «Давнє минуле Андрусівки» М. Караката:

«Щоб ніхто ні за що не відповідав, голову ревкому... обирали тільки на тиждень, а пізніше, щоб не скликати загальних зборів для обрання нового голови, то старий голова передавав печатку ревкому і свої повноваження своєму сусідові, а той у свою чергу передавав через тиждень своєму сусідові і так далі...»⁷

За даними сучасного українського історика В. Савченка, у першій половині 1920 року на території Олександрійського та Єлисаветградського повітів діяли великі загоони отаманів А. Гулого-Гуленка (700 бійців), М. Мелешка (300), Я. Кощевого (500), С. Гризла (300), Л. Завгороднього (200), К. Колоса (250), П. Хмари (200).⁸

Нарівні із повстанцями систематично реквізували продовольство й фураж бійці регулярних частин Червоної армії. Неодноразово на території краю між червоноармійцями та повстанцями відбувалися збройні сутички. Так, у відомому романі Юрія Горліс-Горського «Холодний Яр» міститься опис бою військ Холодноярської республіки з більшовицькою частиною особливого призначення. Активну участь у знищенні карателів брали селяни Семигір'я, Стецівки та Черневого.⁹

⁴ Державний архів Миколаївської області (ДАМО), ф. Р – 916, оп.1, спр.3, арк.107.

⁵ ДАМО, ф. Р – 152, оп.2, спр.4, арк.31.

⁶ ДАМО, ф. Р – 152, оп.1, спр.10, арк.13.

⁷ Караката М. Давнє минуле Андрусівки. – С.82.

⁸ Савченко В. Авантюристы гражданской войны: Историческое расследование. – Харьков, 2000. – С.236-237.

⁹ Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. – Львів, 1994. – С.169-171.

Крім рейдуючих територією повіту повстанських загонів підірвати Радянську владу намагалися місцеві озброєні групи І. Пліненка (с. Федірки), А. Бабенка (Велика Андрусівка), І. Покотила (Янів), П. Назаренка (Мала Андрусівка). Ось як діяло, наприклад, формування Арсена Бабенка: «Вдень вони переховувались в лісі або у родичів, а вночі піднімали стрілянину в селі, ходили по під вікнами громадян і ревкому, щоб захопити когось з адміністрації».¹⁰

Перспективним вогнищем антибільшовицького руху у краї могло стати село Янів. Судячи з джерел, що збереглися, в цьому населеному пункті існувало потужне національно свідоме угруповання. Нездаремно саме в Янові відбулася таємна нарада повстанських польових командирів Олександрійщини. Згодом прибулий загін повітової Надзвичайної Комісії придушив зародки заколоту.¹¹

До боротьби із рухом антибільшовицького Опору на території Олександрійського повіту долучилися бійці 1-ої Кінної армії. Під час маршу на польський фронт будьонівці 21-го полку 4-ої кавалерійської дивізії в 20-х числах травня 1920 року розгромили великий (близько 1,5 тисячі) загін під проводом Петра Коцура. У нерівному бою, що розгорівся на теренах Стецівської волості, загинув повстанський ватажок, молодший брат прославленого отамана «Чигиринської республіки».¹²

Сам Свирид Коцур наклав головою ще за місяць до того, потрапивши у чекістську засідку.¹³

До слова сказати, його стосунки із більшовиками протягом кількох революційних років відзначалися крайньою нестійкістю та частою зміною орієнтирів. Подібно до Нестора Махна, чигиринський отаман неодноразово проголошувався «союзником» Радянської влади у разі загострення ситуації на фронтах. Коли ж потреба у легкій маневровій кінноті «козарів» зникла, партизанський очільник визнавався «зрадником» та «контрою». Проте, на відміну від гуляйпільського «батька», Коцур був позбавлений стратегічного кругозору та лисячої спритності. Врешті-решт ця обставина й спричинила до загибелі «останнього козака» Свирида Коцура. Йдучи по його слідах, чекісти не залишали поза увагою всі його контактні зв'язки. Саме тому у березні 1920 року з відома командувача 14-ої радянської армії П. Мармузова агентами Особливого відділу був заарештований герой громадянської війни, новогорізький військовий комісар Сергій Іванович Францин. Крім особистого знайомства з опальним отаманом, йому інкримінувалося також звинувачення у корупції на новогорізьких шкільних підприємствах. 9 червня 1920 року С. Францин був розстріляний у Кременчуці.

¹⁰ Караката М. Вказ. твір. – С.78.

¹¹ Журавський В. Іванівка (Янів). Нариси з історії села. – Світловодськ, 2000. – С.32.

¹² Будённый С. Пройденный путь. Книга вторая. – М., 1965. – С.66-67.

¹³ Савченко В. Авантюристы гражданской войны... – С.220.

не наслідився промовити прилюдно. По-друге, я тоді був правовірним радянським громадянином, переконаним прихильником комуністичної ідеології, всі негаразди вважав лише результатом відхилення від ленінських ідей та збочень з соціалістичного шляху. Перебудову вважав результатом подолання викривлень та недоліків у соціалістичному (комуністичному) будівництві, щиро вірив у те, що саме партія взялася за оновлення суспільства, був у захваті від Михайла Горбачова. Водночас поділяв думку, що на місцях протидіють перебудові, бояться її за те, що вона може їх відкинути від керівних посад. Ніколи раніше не намагався стати комуністом, але в той час почав задумуватись – чи не в партії моє місце? Вірив, що вступивши в партію, зможу більше зробити для перебудови, успішного її завершення і, як результат цього, подолання катастрофічного відставання СРСР від розвинених країн Заходу. Навіть шукав шляхи вступу в партію (представникам інтелігенції це завжди було нелегко). Та, на щастя, цих шляхів не знайшов.

Приїхав додому окрилений, у стані ейфорії. А в Петровому – все те ж болото, людей, здатних на якісь дії, на те, щоб не побоятись висунутись з натовпу – обмаль. Тому вирішив написати статтю в газету. Пішов у редакцію районки «Трудова слава». Виконувач обов'язків редактора Анатолій Ткаченко зацікавився, але: що скажуть у райкомі? Мій головний козир – виступ Горбачова на якомусь пленумі, чи нараді, де він констатував, що перебудова зазнає гальмування, потребує допомоги знизу, тому слід іти на діалог з неформалами (було тоді таке модне слово), давати їм можливість висловлювати свої думки в засобах масової інформації. Адже Рух хоче допомогти партії успішно завершити розпочату нею справу – доводив я. Зрештою А. Ткаченко махнув рукою: нехай буде так! 22 липня моя стаття з'явилася в газеті під назвою «Діяти, як велить совість».

Слід сказати, що незадовго до цього про створення осередку Руху довідався В. Карпенко – завідувач відділу агітації і пропаганди райкому партії. Ми з ним були у досить непоганих стосунках, і в одній з розмов я сам йому про це сказав. Мені здалося, що він цією звісткою був просто приголомшений – аж ніяк не чекав, що Рух з'явиться у нашій глухомані. Через кілька днів хитрістю випитав у мене, в якій організації відбувалися наші імпровізовані збори, обіцяв мені не шкодити людям, які брали у зборах участь. Карпенко мене обдурив, бо в Будинку піонерів влаштували розбір цієї події, залякували людей, вигадували нісенітницю про Рух. Добилися свого: майже всі, хто підписався у протоколі, відмовилися від участі у Русі, покаялись. Але двоє – Тетяна Сарданова та Світлана Черевко – не злякались погроз і оголосили, що залишаються в Русі. Крім них в осередку залишилось ще кілька чоловік, з'явилося кілька нових членів. Таким чином осередок витримав цей перший удар. Хоч, чесно кажучи, мені було дуже тяжко, не полишали мене великі сумніви – чи правильно я вчинив, чи не потрапив мимоволі у якусь халепу, у щось погане? Та ще й В. Карпенко, з яким ми в той час досить часто спілкувались, підливав масла у полум'я: «Це твоя велика помилка, ось ти сам незабаром побачиш, що помилився, зрозумієш, що за спинами людей, які створили Рух, стоять ворожі, націоналістичні сили, кидай Рух, поки не пізно...» Я не дуже і приховував свої сумніви, але так просто вирішив

не мене одного. Бо у вагоні потягу «Вільнюс-Київ» відразу почали точитись розмови про перебудову, Горбачова, події у Прибалтиці, прочитане у газетах... Та поступово більшість пасажирів облишили цю тему, лише один чоловік продовжував підтримувати зі мною розмову. Я, довідавшись, що він киянин, запитав у нього, чи є в Києві щось на зразок «Народних фронтів» як у Прибалтиці? Мій співбесідник виявився членом Народного Руху України за перебудову.

У Києві Володимир Семаш дав мені проект Програми та Статут НРУ, познайомив мене з Лесем Танюком. Втім, навіряд, чи сам Л. Танюк пам'ятає цей епізод – була саме прем'єра його кінофільму про Соловки і до нього підходило дуже багато людей.

Приїхав я додому окрилений ідеєю створити осередок Народного Руху, став шукати для цього шляхи. Але минуло ще півтора місяця, перш ніж вдалося щось зробити.

Я сподівався, що в Кіровограді хтось теж займається створенням рухівського осередку. На одному з семінарів (я працював у той час директором підліткового клубу) перед нами виступав Володимир Панченко. Я його до цього не знав, не чув навіть його прізвища. Але оскільки його представили членом Спілки письменників України (а я знав, що саме в середовищі письменників визріла ідея створення Руху), то й запитав: «Чи є в Кіровограді Народний Фронт?» (Тоді ще навіть дискутувалась назва – Рух чи Фронт – і я особисто більше схилився до Фронту). В. Панченко відповів приблизно так: «В Кіровограді є критики Народного Фронту». Я, чесно кажучи, з цієї відповіді так і не зрозумів – є, чи немає в Кіровограді люди, які мають стосунок до цієї організації. Тож продовжував самотужки шукати можливість створити осередок, шукав однодумців.

І от нарешті на початку червня домовився з директором районного будинку піонерів Лідією Штанько, що проведе обговорення проектів Програми та Статуту НРУ з працівниками будинку піонерів. У визначений день таке обговорення дійсно відбулося. Ніхто не побачив у програмі Руху нічого крамольного, тому я запропонував підписати всім бажаним документ про створення групи підтримки Народного Руху України за Перебудову і відіслати його в оргкомітет для реєстрації групи. Майже всі, присутні на цьому зібранні, поставили свої підписи. Підписалися також ще кілька чоловік – в основному працівники районного будинку культури та райбібліотеки – всього 11 осіб. Сталося це, якщо не помиляюся, 13-го червня. Таким чином цю дату можна вважати днем народження Руху в Петровому.

Відіслав я копію заяви про створення осередку в оргкомітет по створенню НРУ, а незабаром отримав запрошення на установчу конференцію Київської організації в якості гостя. Запрошення підписав доктор філології Вячеслав Брюховецький.

Конференція відбулася 1 липня 1989 року, наступного дня – мітинг біля Центрального республіканського стадіону. Для мене ці два дні були ковтком свіжого повітря. Настільки свіжого, що часом паморочилась голова. Після багатьох промов мене охоплювало піднесення, бажання негайно діяти, щось робити. Але деякі виступи і на конференції, і на мітингу сприймалися з розгубленістю, скептицизмом, а то і з острахом. По-перше, такі слова раніше ніхто б

Отже, тривалий час Олександрійщина та Єлисаветградщина внаслідок віддаленості від губернського центру та внутрішньополітичного хаосу становили своєрідну «порубіжну територію».

Внаслідок кількарічної руйнації у жалюгідному стані перебували заклади соціальної сфери. Для прикладу далі наводжу текст доповіді завідувача відділу охорони здоров'я Олександрійського повітового виконавчого комітету:

«Отдел Здравоохранения при Александрийском исполкоме по условиям времени лишён связи с уездом. Связь бывает только случайной и несистематической. Поэтому у отдела не было сведений об истинном положении лечебных учреждений, находящихся в уезде. В виду этого отделом были командированы представители в уезд для выяснения на местах положения больниц и их нужд. Доклады представителей, вернувшихся из уезда, рисуют картину полного упадка лечебных учреждений.

Здания больниц и квартиры персонала находятся в полуразрушенном состоянии и требуют большого ремонта. Нет запасов топлива и нет средств приобретать его. Таким образом, перед больницами стоит угроза испытывать зимний топливный голод. Больничные обстановка и предметы оборудования пришли в негодность, частью расхищены местным населением и проходящими войсками. Всюду в больницах испытывается большой недостаток в белье, каковое пришло в ветхость, а также расхищено населением. Инструментарий и вообще предметы медицинского снабжения частью пришли в негодность, а также расхищены населением. Есть больницы, почти не имеющие медикаментов. Нужда в лекарствах огромная и населению приходится отказывать в лечении. Отсутствие средств привело к тому, что больницы существуют почти исключительно за деньги, взимаемые с больных за рецепты, а также со стационарных больных. Благодаря отсутствию связи с центром положение больниц чрезвычайно тяжёлое. Персонал чувствует себя затерянным и забытым, населению кажется, что лечебные учреждения оставлены на произвол судьбы, без всякой поддержки со стороны здравоодела, вследствие этого население теряет доверие к больницам и не идёт им навстречу в их нуждах... Если деньги – десятки миллионов – не будут отпущены, то больничное дело будет обречено на гибель...»¹⁴ (Забігаючи наперед, варто відзначити, що на початку липня 1920 року у Новогеоргіївську було відкрито амбулаторію на 10 ліжок).¹⁵

Безпорадність місцевих ревкомів на тлі безкарних дій «бандитських» загонів змусила П. Залуцького проголосити в губернії військовий стан.¹⁶ Наступним кроком губернського керівництва стало проведення

¹⁴ ДАМО, ф. Р. – 76, оп.1, спр.22, арк.44.

¹⁵ Известия Николаевского губернского исполнительного комитета. – 1920. – 4 июля.

¹⁶ Известия Николаевского губернского революционного комитета. – 1920. – 17 февраля.

наради представників повітових та волосних ревкомів. Позаяк очільники Олександрійського та Єлисаветградського ревкомів проігнорували цей захід, голова губкому особисто виїхав туди з інспекторською перевіркою.¹⁷ Наслідком цього стало перерахування на адресу Олександрійського повітового виконкому 4 млн. крб.¹⁸ Наданих коштів виявилось недостатньо для нормалізації роботи місцевих радянських органів управління. У середині квітня 1920-го року в Олександрії відбувся з'їзд волосних ревкомів повіту. У привітальному листі на ім'я губревкому містилося прохання про надання додаткових субвенцій.¹⁹

Провідниками більшовицької політики на місцях стали сільські ради та комітети незаможних селян (комнезами). Згідно з установчими документами сільради утворювалися в населених пунктах, де кількість мешканців сягала 300-х осіб. Від кожної сотні жителів обирався один депутат. Комітети незаможних селян були нічим іншим, як реанімованими комітетами бідноти. До кола обов'язків сільрад входили:

- охорона громадського спокою;
- агітаційна та культурно-просвітницька робота серед населення;
- облік землі та посівів;
- надання допомоги родинам червоноармійців.²⁰

Крім того, разом із комнезамами ради мали забезпечувати виконання продовольчої розкладки мешканцями на території села (волості). Власне кажучи, повторне її запровадження слугувало основною причиною підйому повстанського руху. Щоправда, навесні 1920 року більшовицька продовольча політика зазнала істотних змін. Усвідомивши наслідки минулорічних «перегинів», що призвели до масштабної Селянської війни, уряд Х. Раковського взяв на озброєння перевірений засіб «батого й пряника». Зокрема, розпорядженням голови Ради Народних Комісарів УСРР від 13 березня 1920 року передбачалася можливість пільгового постачання товарами першої необхідності (цукор, сіль, махорка, сірники) сіл і волостей, які вчасно впоралися з виконанням розкладки. У разі особливих успіхів місцеві активісти могли розраховувати на видачу «премій» у вигляді дефіцитних промислових товарів (цвяхи, підкови, сортове залізо, колісна мазь тощо).²¹ Подібні преференції проводилися переважно за рахунок губернських фондів. Так, джерелами зафіксовано відправлення із Миколаєва вагона з сіллю на потреби Олександрійського повітвиконкому.²² Така увага до потреб пересічного наддніпрянського повіту пояснювалася тим, що Олександрійщина належала до числа 10 основних хлібозаготівельних районів у межах Української Соціалістичної Радянської Республіки. Уза-

¹⁷ ДАМО, ф. Р. – 152, оп.2, спр.4, арк.6.

¹⁸ ДАМО, ф. Р. – 152, оп.2, спр.4, арк.3.

¹⁹ Крестьянская беднота (Николаев). – 1920. – 16 апреля.

²⁰ Крестьянская беднота. – 1920. – 19 апреля.

²¹ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп.1, спр.18, арк.56.

²² ДАМО, ф. Р. – 916, оп.1, спр.3, арк.178.

Згадується ще одне – теж з армійського життя. Служив я у повітряно-десантних військах, у Литві (міста Каунас та Алітус). Був командиром відділення радіаційно-хімічної розвідки. Наш окремий хімічний взвод на час проведення політінформацій та політзанять приєднувався, як правило, до більших підрозділів, поряд з якими розташовувався в казармі. Запам'ятався мені один офіцер, командир артилерійської батареї, який часто проводив політзаняття. Не пам'ятаю, щоправда, його прізвища, але знаю, що він сам був з місцевих литовців. Пригадую також одну досить цікаву тезу, яку він нам не раз повторював: «Чому Радянський Союз такий могутній? Тому, що до його складу входять такі потужні, високорозвинені республіки, як Україна, Литва, Росія... Вони могли б, звичайно, існувати і самостійно, та й жили б значно краще, ніж зараз, перебуваючи в Союзі. Але ми розуміємо, що не можемо покинути інші, менш розвинені республіки, бо нас об'єднує спільна ідеологія та почуття інтернаціоналізму». Ось таким дивним способом він пояснював нам могутність СРСР. Навіть тоді я розумів парадоксальність його аргументів на «захист» Союзу. Бо вони, зрештою, будили думку: якщо самостійно ми б жили краще, то чому тримаємось Союзу: щоб когось утримувати за свій рахунок?

Зрештою і в тому, що я став рухівцем, певну роль відіграла Прибалтика (та ж таки Литва).

Сталося так, що на початку 1989 року моя дружина Валентина серйозно захворіла. Досить тривалий час лікувалася в Петровому, Кіровограді. А в квітні трапилася їй нагода поїхати в санаторій «Лінас» у місті Паланзі. Почувала вона себе ще досить погано, сама їхати не могла, то відвозив я її. Крім виконання цієї місії, мені було цікаво подивитися на Литву, де не був 20 років, але яку пам'ятав і згадував загалом з теплотою. До того ж Прибалтика тоді вважалася розсадником сепаратизму, антикомунізму, вільнодумства й інших жахів «демократизації», «гласності» та «плюралізму». Цікаво було подивитись – що там насправді діється, адже газетні репортажі з Прибалтики нагадували іноді репортажі з поля бою (принаймні – ідеологічного).

Цікавість до подій у Прибалтиці витікала ще й із відчуття, що діється щось не те: перебудова, яку я зустрів з великим ентузіазмом, захлинається: балакали багато, а реальних зрушень немає. Втім, ще на початку 80-х років серед людей вже точилися розмови, що не все гаразд у державі. Програми, які приймаються на партійних з'їздах, не виконуються, відставання радянської економіки від західної стало видно вже неозброєним оком, якість товарів – нижче будь-якої критики, постійні дефіцити, труднощі. Замість комунізму подарували радянському народові «Олімпіаду-80», п'ятирічка якості залишилася порожнім звуком – як гнали брак, так і продовжували гнати. Бачили люди і моральну ницість, зажерливість партійних бонз.

У Литві я нічого особливого – демонстрацій, пікетів – не побачив. Але мене вразила велика кількість вільної преси, матеріали, які в ній друкувались. Це був справжній вир інформації, зовсім для мене невідомої. Саме в тих газетах я прочитав про Анатолія Марченка, інших дисидентів, багато викривальних матеріалів, спрямованих проти партійної номенклатури, познайомився з деякими висловами та ідеями Джиласа. Все це мене буквально приголомшило. Та й

Новогеоргіївська і Павлиська волості входили до смуги оперативних дій півторатисячного куреня, яким командував С. Клепач («отаман Палій»). У 20-х числах серпня 1920 року його бійці здійснили глибокий рейд по містах і селах північної Олександрійщини (територія сучасних Олександрійського, Світловодського, Знам'янського та Онуфріївського районів Кіровоградської області).

Отже, наприкінці літа 1920 року радянське державне будівництво на Олександрійщині перебувало у стані катастрофічного колапсу. Нейтралізацією впливу загонів отамана Клепача на суспільне життя у повіті переймався ревком щойно створеної Кременчуцької губернії. 15 серпня 1920 року, згідно з декретом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад, до її складу увійшли 6 повітів: Золотоніський, Кременчуцький, Хорольський, Черкаський, Чигиринський та Олександрійський.⁴⁶ Протягом двох наступних років голова губревкому Пугачевський та його заступник Арбузов доклали чимало зусиль для подолання повстанського опору та стабілізації економіки нашого краю. Проте період остаточної більшовицької окупації та зміцнення нових соціальних відносин у придніпровських волостях Олександрійщини лишається поза рамками даного дослідження.

М. Світловодськ

⁴⁶ Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920)... – С.477-478.

Продовжуємо публікувати сторінки майбутньої книги «Рух. Початок» про зародження Народного Руху України на Кіровоградщині в кінці 80-их років минулого століття.

Анатолій РЯБОКОНЬ,

**культпрацівник, журналіст, мешкає у селищі Петровому,
1949 року народження, член Руху з 1989 року**

РУХІВЦЕМ МЕНЕ ЗРОБИЛА ПРИБАЛТИКА

У моєму житті, на жаль, не трапилось людини, яка б у юності посіяла у мій душі зерна національної самосвідомості, національної гордості. Тому я виріс і виховувався звичайним «совком», патріотом «радянської батьківщини» та вірогідним комуністичної ідеології. Але десь на генетичному рівні національна самосвідомість все-таки жила і час від часу про себе нагадувала. Пам'ятаю один епізод зі свого армійського життя. Було це наприкінці 1969-го, чи на початку 1970-го року. Пройшла чутка, що незабаром введуть нові паспорти, в яких замість запису про національність буде: громадянин Радянського Союзу. Мене це страшенно обурило, я навіть написав мамі листа, у якому висловив своє невдоволення з цього приводу. Це було для неї несподіванкою, тому вона аж стривожилася з цього приводу, запитувала мене – чим викликаний такий незвичний лист?

гальнюючи хід хлібозаготівель, голова Ради Української Трудової Армії Й. Сталін доповідав В. І. Леніну:

«...Заготовительная работа протекает более или менее сносно, вывоз из этих уездов хлебных запасов на места потребления (міста, залізничі, військові залоги – Авт.) значительно затруднен по состоянию транспорта и мостов, ввиду чего хлебные запасы попадают в места потребления лишь в размере 40-50 %...»²³ Загальна цифра розкладки по Олександрійському повіту становила 5,5 мільйонів пудів зерна (по губернії – 29 мільйонів).²⁴ У разі саботажу планових поставок зерно вилучалося примусово добровольчими воєнізованими формуваннями – продовольчими загонами. Так, протягом 28-29 червня 1920 року на території повіту діяв Олександрійський продзагін у кількості 150 бійців. Ними було реквізовано 6175 пудів хліба.²⁵ Неоковирні «операції» доморослих продзагонів викликали масові акції протесту, приборкані за допомоги військ ЧОН. У відповідь Миколаївський виконком розробив та оприлюднив детальну інструкцію відносно проведення розкладки у населених пунктах губернії. Далі наводиться фрагмент цього документу:

«...Мало устранить причину или повод, вызвавший необходимость подавления вооруженной рукой контрреволюционеров в данном селе, также мало изъять явных, злостных, непримиримых контрреволюционеров, которые были во главе выступления и бандитизма. Заодно нужно такое село заставить выполнить сполна хлебную и мясную развёрстку, нужно его разоружить во что бы то ни стало, бандитизм и кулацкую склонность к сопротивлению революции труда нужно уничтожить и по крайней мере положить начало классовому расслоению деревни...

Бывают случаи, что несмотря на применение силы, село отказывается выдать оружие и исполнить развёрстку... В таких случаях нужно брать достаточное количество заложников из богатеёв и арестовать всех зачинщиков и держать первых до тех пор, пока продовольственная развёрстка не будет выполнена, а оружие не будет сдано, а вторых передать Революционному Трибуналу, но этого тоже бывает недостаточно, поэтому необходимо всеми силами и мерами возбудить бедноту против богатеёв. Для этого приходится у злостных врагов Советской власти – кулаков и контрреволюционеров конфисковать имущество и передать это бедноте, разделить конфискованный сельскохозяйственный инвентарь, телеги, плуги, бороны, лошадей и скот (без той небольшой части, которая должна поступить в счёт мясной государственной продразвёрстки). При содействии бедноты в сборе продразвёрстки, дать таковой от 10-25% из собранного...»²⁶ В інструкції також наголошувалося на неприпустимість несанкційованих рейдів

²³ Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920)... – С.82.

²⁴ Известия Николаевского губернского исполнительного комитета. – 1920. – 27 августа.

²⁵ ДАМО, ф. Р. – 916, оп.1, спр.3, арк.227.

²⁶ ДАМО, ф. П. – 26, оп.1, спр.2, арк.3.

продзагонів та зайвого кровопролиття. Верховним координаційним органом з питань проведення продрозкладки у Миколаївській губернії проголошувалася Військово-Продовольча Нарада.²⁷ До неї входили голова губвиконкому Залуцький, секретар губернського комітету КП(б) У Крижанівський, завідувач відділу управління губвиконкому Луговий, військовий комісар Лешко, голова губернської Надзвичайної Комісії Буров. Провідниками директиви на периферії були повітові й волосні продовольчі комітети, згодом замінені на державні заготівельні контори. Згідно з наказом № 16 голови Олександрійської районної особливої військово-продовольчої комісії в придніпровській частині повіту заготівлі проводилися Павлиською (на території Павлиської, Новогеоргіївської, Миронівської та Онуфріївської волостей) та Дмитрівською (в межах Дмитрівської, Глинської, Красносільської, Стецівської волостей) заготконторами. Очолювали контори Михайло Волков та Сергій Медведєв відповідно.²⁸ Штатний розпис заготівельних контор передбачав кошти для оплати праці роз'їзних продовольчих агентів. Ці службовці здійснювали закупівлю збіжжя у віддалених куточках повіту. В своїй повсякденній діяльності вони дотримувалися таких настанов:

«1. При закупке продуктов агент должен руководствоваться прежде всего приказами, изданными по этому поводу властью.

2. Продукты стараться покупать по твердым ценам, выработанным Губпродкомом...

3. Цены и счета проводить через волостные ревкомы, имея постоянную связь с уполномоченным данного района.

4. В случае каких-либо сомнений или значительного повышения цен сносится телеграфно с Заготселем Упродкома.

5. При выдаче задатков принимать расписки по установленной форме с удостоверением местной власти.

6. Договоры делать по данному образцу...»²⁹

Згідно з даними Державного архіву Миколаївської області, навесні та влітку 1920 року закупівельні розцінки на зерно мали такий вигляд:³⁰

Назва зернової культури	Вартість (за пуд)
Пшениця	44 копійки
Жито	34 копійки
Овес	34 копійки
Ячмінь	31 копійка
Просо	41 копійка
Гречка	45 копійок

²⁷ ДАМО, ф. П. – 26, оп. 1, спр. 24, арк. 6.

²⁸ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп. 1, спр. 18, арк. 37.

²⁹ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп. 1, спр. 18, арк. 39.

³⁰ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп. 1, спр. 18, арк. 7.

У разі необхідності на допомогу їм мали прийти спецпідрозділи ВОХР, «ЧОН», окремих батальйонів ВЧК, армійських Особливих відділів тощо.

Подібна концентрація військових сил була зовсім не випадковою. Адже влітку 1920 року розпочалося будівництво стратегічної залізничної гілки Мерефа – Херсон. Про її важливість свідчить телеграма тимчасового виконувача обов'язків народного комісара УСРР Грановського, у якій йдеться про «нещадну кару стосовно голів волосних виконкомів та сільських рад» у разі скоєння диверсій.⁴³ До того ж неподалік повітового центру продовжувала існувати легендарна Холоднорська республіка. Її польові загони неодноразово наносили дошкульних ударів по більшовицьких військових комунікаціях, в тому числі й на теренах Стецівської та Новогеоргіївської волостей. 12 травня 1920 року у Кривому Розі війну Радянській владі проголосив колишній голова Ганнівського волосного комітету Кость Пестушко (він же отаман «Степовий»). Протягом нетривалого часу під орудою «отамана Блакитного» (таким було його нове прізвисько) утворилося добровольче партизанське об'єднання, що одержало назву «Першої дивізії Повстанських військ Олександрійського повіту». Основними базами живлення вояків були населені пункти, що свого часу слугували джерелом людських резервів для отамана Григор'єва: Верблюжка, Варварівка, Водяне тощо.⁴⁴ Поява на теренах Олександрійщини загонів Блакитного співпала у часі із новим витком продовольчих реквізицій,

Посилення тягару продрозкладки зумовило різке зростання антибільшовицьких настроїв серед селян повіту. У ситуації, що склалася, деякі місцеві радянські органи тимчасово припиняли своє існування.

Вже цитований І. А. Забіяка зазначає:

«Начиная с середины лета 1920 года на территории нашего Александровского уезда и нашей волости оперировали разные контрреволюционные банды... При этом они проходили через наше село чуть ли не каждый месяц. Во всяком случае в то время работа в местных органах власти была сопряжена с большими трудностями и опасностями. И каждый раз, когда проходила через наше село банда, она приносила нам несчастье. Она громила здания волисполкома, сельисполкома, уничтожала всю документацию, какая была в волисполкоме, а работники исполкома спасались бегством в лес, в огороды и яры. Как правило, банды долго в нашем селе не задерживались, так как они каждый раз почти по пятам преследовались частями Красной Армии. Это не давало им возможности долго оставаться в селе с тем, чтобы разыскать и репрессировать местных коммунистов и активистов...»⁴⁵

Організаційно Степова дивізія складалася із кількох «куренив», що діяли на автономних засадах в межах певної території. Миронівська,

⁴³ ДАМО, ф. Р. – 152, оп. 2, спр. 4, арк. 14.

⁴⁴ Коваль Р. Коли кулі співали... – С. 84-86.

⁴⁵ Друкється за рукописними спогадами І. А. Забіяки.

визначальності людського чинника для соціалістичних перетворень на селі слугує приклад розвалу миронівського партійного осередку після вбивства свого керманіча В.П. Марченка. Старий більшовик потрапив у засідку поблизу села Занфірівка під час повернення із повітового центру з партією зброї для волосного загону самооборони. Разом з ним були насмерть закатовані волосний військовий комісар В.Я. Шитко та працівник волосного виконкому О.І. Шитко. Винуватець їхньої загибелі, колишній діловод миронівського волосного земельного відділу М. Твердовський, певний час переховувався у загоні місцевого «батька» Черев'ячка, а пізніше оселився у Єлисаветграді за фіктивними документами, де і був заарештований.

Оскільки загальна антиурядових озброєних формувань певною мірою складався із колишніх військовослужбовців Червоної армії, в умовах війни з Польщею було визнано за доцільне розпочати широку пропагандистську кампанію з метою розколу повстанського середовища. Започаткував її IV Всеукраїнський з'їзд Рад, прийнявши рішення про звільнення з-під варти заручників та амністію для дезертирів у разі їхньої явки з повинною. На виконання цих постанов до кожної сільради Миколаївської губернії було надіслано звернення командувача 14-ою радянською армією І. П. Уборевича:

«Слушай, дезертир! Рассуди сам, что выгодно тебе: скрываться или прийти с раскаянием. Помни, что Советская власть предоставляет тебе пока ещё возможность искупить свою вину – и, раскаявшегося сейчас, она примет тебя. Но смотри же не опаздывай. Есть ещё возможность загладить свою вину перед рабочими и крестьянами, так иди скорей. Не ожидай, пока тебя поймают, тогда будет много хуже. Дезертир! Вернись в честные боевые ряды!»⁴¹

Водночас у Харкові розпочала роботу Всеукраїнська Центральна Комісія по боротьбі з дезертирством (головуючий – Артанов). Згідно з її постановою від 20.06.1920 у всіх українських селах мали проводитися щотижневі облави на дезертирів під керівництвом голови сільради та за сприяння призначених ним дільничих фіскалів – «старших». Кожен з них виконував обов'язки наглядача у своєму мікрорайоні (5-10 хат).⁴² Загальне керівництво боротьбою з «бандитизмом і дезертирством» в межах Херсонської, Одеської та Подільської губерній здійснював начальник тилу 14-ої армії діючого проти «білополяків» Південно-Західного фронту П. Мармузов. На місцях придушення повстанського опору опікувалися начальники тилу губерній та повітів у тісній взаємодії з відділками Надзвичайної Комісії і Робітниче-селянської міліції. Зокрема, в Олександрійському повіті персональну відповідальність за ліквідацію антибільшовицького підпілля несли військовий комісар Ларіонов, начальник міліції Руденко й чекістський очільник Діброва.

⁴¹ Известия Николаевского губернского исполнительного комитета. – 1920. – 8 июля.

⁴² ДАМО, ф. Р. – 152, оп.2, спр.19, арк.1.

У свою чергу, бакалійні та мануфактурні товари відпускалися за тими цінами:³¹

Назва товару	Відпускна (за пуд у крб.)	Собівартість
Сіль мелена кримська	60	45
Сіль крупна	40	30
Мазь колісна	90	72
Мило	640	480
Цукор-пісок	720	600
Цукор-рафінад	1000	800
Луг	60	48
Олія соняшникова	380	300
Дьоготь	75	60
Чай фруктовий	540	480
Чай справжній	2320	1920
Махорка	840	672
Сірники	8 (за пачку)	7

Назва мануфакт. товару	Вартість (у крб.)
Ситець 4/4	13 карб. 28 коп.
Полотно 4/4	14 карб. 75 коп.
Полотнина	14 карб. 75 коп.
Бумазея	14 карб. 75 коп.

Певна децима вилучених у Новогеоргіївській волості харчів надходила до міського підвідділу розподільного відділу Олександрійського повітового особливого військового продовольчого комітету.³² Одержати «класовий пайок» мешканці могли виключно при наявності продовольчих карток у розмірах, передбачених відповідними циркулярами наркомату продовольства УСРР.

Норми постачання населення міст України навесні 1920 року наводяться за даними Миколаївського обласного архіву.³³

³¹ Там же.

³² ДАМО, ф. Р. – 1126, оп.1, спр.18, арк.31.

³³ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп.1, спр.18, арк.2.

Продукти	Загальногромадський (день)	Загальногромадський (місяць)	Група «А» (робітники) ден.	Група «А» (місяць)	Група «Б» (службовці) ден.	Група «Б» (місяць)	Діти 1-5 років (ден.)	Діти 1-5 років (місяць)	Діти 5-16 років (ден.)	Діти 5-16 років (місяць)
Хліб печений	1/4 ф.	71/2 ф.	3/4 ф.	221 /2ф.	1/2 ф.	15 ф.	3/4 ф.	221 /2 ф.	1 ф.	30 ф.
М'ясо (риба)				71 /2ф.		5 ф.		5 ф.		71 /2 ф.
Крупи				3 ф.		2 ф.		2 ф.		3 ф.
Жири				1 ф.		2/3 ф.		2/3 ф.		1 ф.
Картопля		5 ф.		10 ф.		7 ф.		12 ф.		15 ф.
Боби				11 /2 ф.		1 ф.		1 ф.		11 /2 ф.

Скарги та пропозиції населення з питань проведення розкладки у повіті розглядала колегія продовольчого комітету Олександрійського виконкому у складі 5 осіб (голова Зевакін, члени Заярний, Болгар, Смірнов, секретар Фіртич). Іноді на її засіданнях обговорювалися звернення мешканців Новогеоргіївщини.

Так на засіданні 17 лютого 1920 року було відхилено клопотання новогеоргіївської єврейської спільноти щодо одержання з повітових фондів 2 тисяч пудів пшениці для виготовлення мази. Відмова мотивувалася тією обставиною, що Олександрійська єврейська громада завчасно одержала дозвіл на заготівлю зерна для всіх іудейських общин повіту.³⁴ 1 березня 1920 року було розглянуто прохання Глинських волосних зборів знизити показники продрозкладки на 10564 пуди. У відповідь було запропоновано терміново приступити до виконання первісного наряду.³⁵ Марною виявилася й спроба Миронівського волосного продовольчого комітету погасити заборгованість селянам за рахунок перерозподілу продуктивних запасів поміщика-втікача Гальченка. Колегія заборонила будь-які самочинні експропріаторські дії під загрозою революційного Трибуналу.³⁶ З цим «каральним мечем диктатури пролетаріату» краєни були знайомі не з чуток.

³⁴ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп. 1, спр. 18, арк. 11.

³⁵ ДАМО, ф. Р. – 1126, оп. 1, спр. 18, арк. 19.

³⁶ Там же.

Доля мешканців Миронівки П. Молчанова і В. Мельникова, засуджених за торгівлю зерном у м. Крюкові, змушували їхніх земляків замислюватися про наслідки власних учинків.³⁷

Втім, іноді спроби селян покращити матеріальний стан шляхом стихійної комерції завершувалися трагічно без будь-якого втручання з боку репресивних органів. Заслужений вчитель УРСР М. Караката свідчить:

«Не можна не згадати і різанини наших односельців у лісі Сішному (Довжко-Вищепанівська дача). Це було весною 1920 року. У цьому році був недорід, багато народу пухло від голоду. Щоб добути собі хоч будь-якого живлення, велика валка людей, взявши з дому останні цінні речі з пожитків, як спідниці, сорочки, кофти, піджаки, полотно тощо, рано в неділю вирушила в с. Глинськ. На світанку біля лісу Сішного їх зустріла велика банда грабіжників, завела в ліс, забрала у них речі, а людей всіх поголовно порізала. Усього загинуло близько 20 душ. Врятувався лише один хлопець років тринадцяти Мацагіря Єлизар, від якого і дізналися люди нашого села про цю страшну подію. Та обставина, що грабіжники убивали підряд усіх людей, свідчить про те, що це вони робили... щоб їх ніхто не міг видати, бо вони були свої односельці і їх всі знали. Як виявилось років через 30, що це робила банда Сороки Данила і що до цієї банди входили бандити з Чернечого, Польської Андрусівки, Калантаєва і нашого села...»³⁸ Приборкання кримінальної стихії стало першим іспитом на міцність для новонароджених радянських інституцій. При цьому вирішального значення набувала наявність пробільшовицьки налаштованого кадрового потенціалу. За цієї умови стабілізація громадського життя ставала лише питанням часу. Показовим є приклад с. Великої Андрусівки. Спільні зусилля місцевого активу далися взнаки наприкінці липня 1920 року. В одному з номерів «Известий Николаевского Губернского Исполнительного Комитета» з'явилася замітка наступного змісту:

«Крестьяне Андрусовки Александрийского уезда искоренили бандитизм, борются с дезертирством. Дезертиры являются добровольно».³⁹ М. Караката згадував, що згодом андрусівські активісти «взяли участь у повітових і волосних органах Радянської влади. Наприклад, А. М. Кошулька став завідувачим земельним відділом повіту, І. Г. Заєць був замісником голови повітревкому, К. В. Полтавець – завідувачем повітового відділу освіти Олександрії, потім Чигирин, а після головою комнезаму в Черкасах, М. І. Коробка... став головою райвиконкому в Устинівці, В. С. Тишко став завідувачем відділу освіти і земельного відділу в Стецівській волості, а пізніше народним суддею...»⁴⁰ Підтвердженням

³⁷ Там же.

³⁸ Караката М. Вказ. твір. – С. 82.

³⁹ Известия Николаевского губернского исполнительного комитета. – 1920. – 24 июля.

⁴⁰ Караката М. Вказ. твір. – С. 74.